samuel butler

«...*Erewhon* și *Întoarcerea în Erewhon* ne îngăduie să întrezărim, în liniile ei mari, mișcarea ironiei butleriene, cu traiectoriile ei specifice. O comparație cu *Călătoriile lui Gulliver* ale lui Swift ne va ușura stabilirea caracterului ei distinctiv. La Swift ironia e devastatoare în efectele ei finale., ea își strivește și distruge obiectul... La Butler, ironia nu mai e stăpînită de impulsuri demoniac-negative: ea vrea să sfîșie aparențele obiectului, dar să-i elucideze esența, devenind astfel un mijloc de cunoaștere și, prin aceasta, principiul unui echilibru moral, oricît de instabil. Cînd Swift urăște, Butler se îndoiește, cînd Swift e indignat, Butler e iritat, rîsului disperat al lui Swift îi corespunde rîsul întrebător al lui Butler.»

MATEI CĂLINESCU

biblioteca bpt pentru toți
editura pentru literatură
Vol. I și II, lei 10

426

samuel butler

biblioteca bpt pentru toți

samuel butler

erewhon

bpt

Ilustrația copertei : *Damian Petrescu*

samuel butler

erewhon

ROMAN

ÎN ROMÂNEȘTE DE
EUGEN B. MARIAN

PREFAȚĂ DE
MATEI CĂLINESCU

1968

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

EREWHON
and
EREWHON REVISITED
by
Samuel Butler
The modern library, Random House, 1927, New York

SAMUEL BUTLER ŞI DIALECTICA IRONIEI

Uneori — de fapt mult mai des decît ne închipuim — bunul simţ poate părea forma de manifestare a celui mai excesiv inconformism, iar simpla sinceritate intelectuală dovada unor idiosincrazii dintre cele mai ciudate, dacă nu şi primejdioase. Evidenţa poate părea curioasă, bizară, absurdă ; o întrebare sau formularea unei nedumeriri pot lua proporţiile unui adevărat scandal. Pus în faţa unor asemenea reacţii, aproape unanime, omul de bun simţ nu întîrzie să-şi dea seama că aserţiunile lui cele mai paşnice, raţionamentele lui cele mai cuminţi, au o forţă explozivă pe care, deşi la început n-o bănuia, nu poate să n-o ia în considerare şi să nu devină chiar mîndru de ea, printr-un proces firesc ; şi atunci, dacă are obiceiul să-şi aştearnă gîndurile pe hîrtie, poate ajunge să spună, ca Samuel Butler : „Sînt copilul teribil al literaturii şi al ştiinţei". Nepierzîndu-şi, însă, acea luciditate şi modestie, fără de care bunul simţ rămîne paralizat. Vorbind despre opera sa în pasionantele însemnări din *Carnete* (XXIV), Samuel Butler subliniază în mai multe rînduri că ideile şi teoriile pe care le-a descoperit, aproape oricine ar fi putut să le descopere. Ele n-ar fi decît „monezi de aur culese de pe stradă". „Ceea ce ţin să spun — mărturiseşte Butler — este că toate aceste idei erau dintr-acelea care sar în ochi şi pe care oricine putea, la fel de bine ca mine, să şi le însuşească. Nici una dintre ele nu reclama o mare profunzime de gîndire, nici cercetări îndelungate. Era de ajuns ca cel ce ar fi abordat diferitele probleme pe care aceste teorii le rezolvă să fi ştiut să deschidă ochii..." Şi me-

tafora banilor de aur revine: „Străzile sînt pline de ludovici de aur care strigă cerînd să fie adunați; dar vălul des al lipsei noastre de sinceritate și al micii noastre vanități ne împiedică să-i vedem. Doar omul care știe cel mai bine să înlăture acest văl din fața ochilor devine capabil să vadă numărul cel mai mare și să-și umple buzunarele cu ei." Nu este, însă, chiar această confesiune plină de modestie, învestită și cu o ascunsă, dar corozivă forță polemică? Nu devine însăși modestia — în chip aparent și totodată esențial paradoxal — o atitudine de „copil teribil"?

Cu Butler pătrundem în imperiul interogativității ironice: întrebări directe sau deghizate asaltează temeliile tuturor certitudinilor tradiționale, mari sau mici. Rîsul lui Butler, ambiguu, e în fond o întreagă filozofie și ca să-l înțelegem nu trebuie să uităm nici o clipă că acest „copil teribil", care putea să facă „să cadă o ploaie de cărămizi" în lumea literară și științifică a vremii sale, a fost în tot cursul existenței sale intelectuale o încorporare a *seriosului*, o ilustrare vie, neverosimil de completă, a ceea ce s-ar putea înțelege filozofic prin *categoria seriosului*. Atît biografia lui Butler[1], cît și opera sa aduc numeroase confirmări. Tocmai de aici, prezența atît de frecventă a ironiei în scrisul său, ca și puterea ei penetrantă și revelatorie. Căci ironia, atunci cînd devine *Weltanschauung* — cum se întîmplă și în cazul lui Butler — este apanajul naturilor grave, cerebrale, dubitative. *Eironeia* înseamnă întrebare și ca atare — lucru știut de la Socrate — ea este modul de manifestare al unei atitudini filozofice, un mijloc de descoperire a adevărului. În acest sens, Samuel Butler îmi apare ca o personalitate socratică în coordonatele culturii moderne, prac-

[1] Monotonia programatică a vieții lui Butler, după ce s-a stabilit la Londra (1864), a devenit aproape legendară. Personalitatea lui creatoare a sfîrșit prin a impune unei existențe de o desăvîrșită — și poate *voită* — platitudine dimensiunea unei paradoxale originalități. Secretul vine de acolo că biograful e silit (fie că-și dă seama, fie că nu) să vorbească despre viața londoneză a lui Butler ca despre o *operă* a sa: și atunci prozaismul ei, încărcîndu-se de semnificații neobișnuite și pline de ambiguitate, devine într-adevăr uluitor.

în literaturile europene, ca şi genul utopiei propriu zise, în legătură cu ecourile spirituale ale călătoriilor şi descoperirilor geografice ale Renaşterii. În genere utopiile satirice nu sînt încă, în epoca Renaşterii, perfect diferenţiate de cele pozitive, aşa cum se întîmplă, de pildă, cu *Gargantua şi Pantagruel* de Rabelais, deşi şi aici putem spune că elementele tipice de utopie satirică se găsesc mai ales în ultimele două cărţi (a IV-a şi a V-a) unde se descrie trecerea lui Pantagruel şi Panurge prin diferite insule fantastice. Lăsînd la o parte numeroase scrieri cu implicaţii utopic-satirice din secolele XVI—XVII, putem spune că noul gen îşi găseşte cristalizarea — deşi unele reziduuri pur utopice sînt încă vizibile în *Călătoriile lui Gulliver* ale lui Jonathan Swift. Ulteriorul moment de seamă în evoluţia utopiei satirice îl constituie, fără îndoială, Samuel Butler, care-l are drept model de netăgăduit pe Swift.

În ce ar consta natura utopiei satirice? Este evident că planului ideal din utopia obişnuită îi corespunde planul absurd (inversiunea, grotescul, umorul negru etc. sînt mijloace frecvent utilizate) din utopia satirică. Diferenţa dintre cele două genuri constă, chiar de la prima vedere, în faptul că unul îşi propune, plecînd de la o critică a realului, formularea unui program pozitiv, considerat însă ideal şi irealizabil, în vreme ce celălalt se rezumă la singura funcţie critică: e vorba însă de o critică vizînd nu numai realul, ci şi idealul, care de la început se găseşte redus la absurd. Dialectic, utopia satirică — în măsura în care devine conştientă de implicaţiile ei — este negaţia utopiei şi a utopicului, pe care le foloseşte în scopul unei imense deriziuni. Ea rămîne, însă, şi utopie (ceea ce îi justifică numele), tot aşa cum, pe un plan mai larg, negaţia oricărei forme literare continuă să participe la esenţa acelei forme; tot aşa cum, bunăoară, spre a da un exemplu scos din domeniul modern, „antiliteratura" rămîne totuşi literatură. Interesul tot mai accentuat acordat utopiilor satirice, ale căror latenţe distructive n-au întîrziat să se dezvăluie tot mai distinct, reprezintă, pe măsură ce înaintăm în timp spre veacul nostru, unul din aspectele adîncirii crizei valorilor. De regulă, autorii de utopii

negative sînt structuri pesimiste, luciditatea sfîşietoare de miraje împiedicîndu-le, în mai mare sau mai mică măsură, accesul spre zarea unui ideal consolator. În senina epocă pe care istoricii literaturii engleze o numesc augustană, Swift este o figură cu totul singulară de halucinat, stăpînit de demonul ironiei existenţiale : deruta lui spirituală dureroasă se vădeşte, între altele, în ultima parte a *Călătoriilor lui Gulliver*, sub forma dualităţii utopic-utopic-negativ, utopicul fiind proiectat în afara sferei umanului pentru a face posibilă o viziune integral utopic-negativă, de o cruzime fără precedent asupra acestuia din urmă. De un pesimism dur, îngheţat este şi viziunea lui Butler din Erewhon, în ale cărei implicaţii filozofice s-au descoperit, nu fără îndreptăţire, similitudini cu gîndirea lui Schopenhauer. Nu intrăm în detalii în legătură cu utopiile satirice mai noi ale lui Huxley, Orwell, Čapek, Zamiatin etc. : cele mai multe exprimă, în chip evident, o stare de criză şi de anxietate acută, mutată din orizontul spaţial al mai vechilor utopii satirice într-un orizont *temporal* (ele sînt predicţiuni sumbre ale unui timp ce va supune fiinţa umană tuturor mutilărilor spirituale).

Ceea ce impresionează cu deosebire în utopia satirică a lui Butler este densitatea ei intelectuală. *Philosophical writer (scriitor-filozof)*, scrisese o dată, în dreptul numelui său, pe o fişă de lectură la British Museum, cel care decenii la rînd frecventase zilnic, între aceleaşi ore, cu o punctualitate aproape inumană, faimoasa bibliotecă : e şi cea mai precisă caracterizare a personalităţii sale. Scriitor-filozof este Butler în întreaga sa operă, fie că-şi compune, sub forma romanului, autobiografia *(Destinul oricărui trup* [1]*)*, fie că-şi alcătuieşte cutare opuscul ştiinţific, luînd în dezbatere problema evoluţiei biologice, fie că zăboveşte în faţa paginilor care vor forma *Carnetele*. Filozoficul la Butler nu se realizează însă direct, ci ca un produs al ironiei şi paradoxului, în aşa măsură încît cred că e impo-

[1] Recent, acest roman a apărut în traducere românească sub titlul : *Şi tu vei fi ţărînă*. În ceea ce ne priveşte considerăm mai exactă traducerea titlului prin *Destinul oricărui trup*, aşa cum o propunea şi Mircea Eliade în eseul *Despre Samuel Butler* din volumul *Insula lui Euthanasius* (1943).

sibil de găsit în istoria culturii o operă, diversă ca a lui, care să decurgă, cu *toate* faţetele ei, din acest principiu unic. O demonstraţie mai amplă a afirmaţiei ar fi ispititoare, mă voi mulţumi însă aici să indic doar cîteva din direcţiile ei posibile. Se ştie, de pildă, cu cîtă insistenţă a meditat Butler asupra problemei selecţiei naturale şi a eredităţii, pusă în discuţie de celebra *Origine a speciilor* a lui Darwin (1859). Aflat în Noua Zeelandă pe atunci, tînărul filozof îl citeşte pe Darwin şi primele ecouri ale acestei lecturi apar încă din 1862, sub forma unui dialog filozofic publicat în revista *The Press*. Aceeaşi revistă va tipări eseurile *Darwin între maşini* (1863) şi *Lucubratio Ebria* (1865) care vor constitui nucleul importantei *Cărţi a maşinilor* din *Erewhon* (1872) şi care, prin implicaţiile lor teoretice, constituie o prefigurare a ideilor în problema evoluţiei biologice expuse în *Viaţa şi obişnuinţa* (1878) şi în alte lucrări în care Butler respinge ipoteza selecţiei naturale, propunînd o reîntoarcere la teoriile lui Buffon, Erasmus Darwin şi Lamarck. Dar cele două eseuri menţionate (reproduse de Henry Festing Jones în ediţia *Carnetelor* lui Butler) nu sînt de fapt decît o aplicare ironică a selecţiei naturale darwiniene la raporturile existente între om şi maşină. Originalitatea viziunii utopic-satirice a lui Butler se configurează de pe acum, cu stringenţa ei intelectuală şi cu polivalenţa ei filozofică. În *Darwin printre maşini* şi *Lucubratio Ebria*, ca şi în *Cartea maşinilor* — spre a ne opri asupra acestor exemple — ironia vine în primul rînd din transferul ipotezei evoluţiei prin selecţia naturală din domeniul biologicului în domeniul mecanicului, ducînd la viziunea unei umanităţi înrobite de maşini cu sisteme auto-motorii şi auto-regulatorii din ce în ce mai perfecţionate. E vorba, fără îndoială, de adoptarea unei posturi critice în faţa mecanicismului (cronologic vorbind Butler e unul dintre primii promotori ai revoltei antimecaniciste din gîndirea europeană modernă). Posibilitatea unei astfel de aplicări a selecţiei naturale se răsfrînge însă ironic asupra însăşi ipotezei selecţiei : e implicat aici un întreg program critic la adresa darwinismului, în care Butler vede o încercare de a trata bio-

logicul în termenii mecanicului, așa cum rezultă în polemica explicită angajată în alte lucrări ulterioare *Evoluția, ieri și azi* (1879), *Norocul sau istețimea* (1887) etc. Antimecanicismul în biologie îl duce pe Butler la formularea unei teorii a „elanului vital" și a „evoluției creatoare" care-l anunță pe Bergson, pe care scriitorul englez îl anticipează și prin originalele sale idei despre memoria inconștientă. Nu aceste aspecte ne interesează însă acum, ci faptul că atîtea direcții ale scrisului butlerian, pe care n-am făcut aici decît să le sugerez, își află în ironie un *primum movens*, astfel încît am fi îndreptățiți să spunem că ironia este adevărata forță motrice a gîndirii scriitorului filozof și secretul densității intelectuale a stilului său.

Nu trebuie văzută, deci, o întîmplare în faptul că prima sa compunere însemnată este o utopie satirică și că ea conține, *in nuce*, toată opera sa ulterioară. Gestul primordial și esențial al scriitorului este acela de a întoarce imaginea obișnuită a lumii pe dos: țara pe care o străbate Higgs se va numi *Erewhon (nowhere* răsturnat anagramatic), oamenii de aici se vor numi Yram (Mary), Nosnibor (Robinson), Thims (Smith) etc.; procesul educativ se va desfășura în niște Colegii ale Irațiunii, unde se predă știința ipoteticii; bolnavii vor fi pedepsiți pentru maladia de care suferă, considerată ca o crimă, în schimb, hoții vor primi îngrijiri medicale atente, înconjurați de solicitudinea și simpatia celor din jur etc., etc. Nu e vorba însă de o simplă inversiune de dragul inversiunii: ține de esența însăși a ironiei ca plecînd de la *contrastele* cele mai evidente și violente să descopere în ele *analogii* noi, neașteptate, cu efecte demistificatoare. Butler însuși, în *Carnete*, enumerînd ceea ce i se pare că ar constitui cele mai interesante idei puse în valoare de el, începe prin a releva două dintre temele structurale din Erewhon: „Scoaterea în evidență a analogiilor care există între dezvoltarea organelor noastre corporale și dezvoltarea acelor organe care nu fac parte integrantă din corpul nostru și pe care le numim unelte sau mașini". Analogiile acestea sînt duse cu o impasibilitate rece (disimulare ironică), pînă la ultimele consecințe, constituindu-se pe baza lor

un soi de bizară lume imaginară în care raţionalul se înfăţişează ca absurd iar absurdul ca raţional, între cei doi poli stabilindu-se raporturi dintre cele mai primejdioase pentru „liniştea" intelectuală. Ironia lui Butler, cu rigorile şi tensiunile ei secrete, e adeseori foarte modernă şi găsim în *Erewhon* pagini întregi care ar putea fi socotite ca aparţinînd unui strălucit precursor al ficţiunilor lui Jorge Luis Borges : căci satiricul se sfîrşeşte nu o dată în dilematic, iar exercitarea lucidităţii nu e, uneori, altceva decît pregătirea unei perplexităţi.

Superficial vorbind, *Erewhon* ni se înfăţişează ca o ingenioasă critică prin mijloace utopic-satirice a valorilor şi instituţiilor Angliei victoriene. De cele mai multe ori aluziile în această direcţie sînt transparente. Justiţia nu se interesează de gradul de responsabilitate al vinovatului (cum în *Erewhon* nu se interesează de gradul de responsabilitate al bolnavului) deşi crima e o boală socială şi morală ; sistemul de învăţămînt e dominat de practica unei scolastici abstracte, cu totul inutile (disciplina *ipoteticii* din *Erewhon)* ; biserica nu e decît o bancă de un tip special, care ar converti moneda obişnuită, cu eficienţă economică, în alta bună doar pentru lumea de dincolo (de aici ficţiunea plină de ascuţişuri satirice a Băncilor Muzicale din Erewhon) ; şi astfel de paralelisme se pot stabili încă multe, la fel ca şi în cazul ultimei cărţi a lui Butler, *Întoarcerea în Erewhon* (1901), o critică abia deghizată a mărturiilor evanghelice de la originea religiei creştine (Higgs care plecase din Erewhon, împreună cu Arowhenna, cu ajutorul unui balon, află, cînd se reîntoarce aici, peste douăzeci de ani, că a devenit obiectul unui cult religios ; noile peripeţii ale eroului îi permit scriitorului să pună în lumină concluziile sale în legătură cu o serie întreagă de chestiuni teologice, să analizeze, prin intermediul ficţiunii ironice, jocurile de interese care tind să promoveze şi să perpetueze absurda religie a Higgismului etc.). Descifrarea sensului unor asemenea aluzii ţine, în fond, de condiţia cea mai elementară a lecturii utopiilor satirice ale lui Butler şi, în orice caz, această operaţie nu poate ajuta în nici un fel la descope-

rirea interesului și importanței lor, nici măcar la caracterizarea lor.

Abia privite de la o anumită altitudine, *Erewhon* și *Întoarcerea în Erewhon* ne îngăduie să întrezărim, în liniile ei mari, mișcarea ironiei butleriene cu traiectoriile ei specifice. O comparație cu *Călătoriile lui Gulliver* ale lui Swift va ușura stabilirea caracterului ei distinctiv. La Swift ironia e devastatoare în efectele ei finale, ea își strivește și distruge obiectul cu o ferocitate pe care nimic n-o poate îmblînzi, cu o voluptate a negării care face din autorul *Modestei propuneri* unul dintre cei mai mari exploratori ai ciudatului și înspăimîntătorului continent al umorului negru ; și, totodată, — pentru că nu trebuie să uităm măștile lui Swift, măști ale candorii, ale îngrijorării naive, ale surprizei — unul dintre cei mai străluciți artiști ai disimulării din cîți a cunoscut literatura lumii. La Butler, ironia nu mai e stăpînită de impulsuri demoniac-negative : ea vrea să sfîșie aparențele obiectului, dar să-i elucideze esența, devenind astfel un mijloc de cunoaștere și, prin aceasta, principiul unui echilibru moral, oricît de instabil. Cînd Swift urăște, Butler se îndoiește, cînd Swift e indignat, Butler e iritat, rîsului disperat al lui Swift îi corespunde rîsul întrebător al lui Butler. Swift n-ar putea fi niciodată caracterizat ca un „copil teribil", Butler da, pentru că în fond e mult mai scandalos să te îndoiești de un lucru admis decît să te revolți împotriva lui, și poate chiar — din punctul de vedere al conformismului — mai primejdios ; cu atît mai mult cu cît prima atitudine presupune, în cele din urmă, o anumită francheță, pe cînd cea de a doua e perfect compatibilă cu o tactică extrem de rafinată a disimulării, așa cum o practică autorul *Călătoriilor lui Gulliver*. În fond, Butler rămîne, pe o latură a personalității sale, un victorian (e adevărat, foarte irascibil) și această trăsătură se vădește cel mai bine în devenirea lui interioară : pesimismul aspru din Erewhon, găsindu-și totuși un echilibru provizoriu în ironia filozofică, se îndulcește într-o măsură și, după treizeci de ani, în *Întoarcerea în Erewhon*, zări mai senine se deschid privirilor cercetătoare ale scriitorului, solidar de astă dată, fără echivoc, cu valorile stabile

ale vieţii. În epoca lui, Swift avusese o evoluţie contrară : primele părţi din *Gulliver* (scrise cu ani de zile înainte de părţile finale [1]) nu sînt, în ciuda cruzimii ironiei, străine de atmosfera în care visul utopic iluminist devine posibil (mărturie imaginea monarhului luminat din ţara uriaşilor) ; în ultimele părţi nici un orizont al speranţei nu se mai întrezăreşte însă, ironia nu mai cruţă nimic şi în subtext — totdeauna de o importanţă esenţială la Swift — un pesimism cu puternice accente mizantropice stă încordat la pîndă. La Butler, oricît pesimism concentrat ar implica viziunea utopic-negativă, subsistă totdeauna un anume orgoliu al cunoaşterii, o încredere pozitivă în valoarea actului descoperirii şi proclamării adevărului (oricare ar fi acesta) : autorul lui *Erewhon*, în faţa lumii, are o atitudine, în cel mai larg înţeles al cuvîntului, *filozofică*, ceea ce nu se poate spune despre Swift, a cărui luciditate primejdioasă este în ultimă instanţă rezultatul sublimării unui fond obscur, al unor frustraţii existenţiale teribile sau, dacă ne plasăm în unghi romantic, al unei profunde răscoliri demoniace.

Dintre utopiştii satirici ai lumii, Samuel Butler rămîne, cred, cel mai filozof ; filozof chiar pînă la sacrificiul literarului. Stilul scrierilor sale din tinereţe vădea bogate virtualităţi expresive, în special în direcţia unei riguroase şi dense poezii descriptive, plină de sevă şi culoare, ca în *Primul an în colonia de la Canterbury* (1863). Tendinţa de a limita literarul în favoarea filozoficului (descoperit prin intermediul ironiei) este vizibilă, nu numai în efectele ei, dar şi ca proces, în *Erewhon*. Primele cinci capitole, care înfăţişează viaţa lui Higgs în îndepărtata colonie de crescători de oi (e vorba, desigur, de reconstituirea autobiografică a experienţei trăite de Butler în Noua Zeelandă) şi care descriu, apoi, într-o desfăşurare de imagini grandioase, ascensiunea lui în munţii înalţi şi sălbatici care înconjoară ţara Erewhon, conţin, pentru cine le citeşte în engleză, pagini de o rară frumuseţe şi vibraţie sugestivă. Odată începută însă străbaterea

[1] *Călătoriile lui Gulliver* apar în 1726, dar primele două părţi, *Călătoria în Lilliput* şi *Călătoria în Brobdignag* fuseseră scrise în întregime în jurul lui 1720.

Erewhonului, stilul naraţiunii se schimbă brusc : ironia filozofică impune relatării un regim de răceală, expresia devine abstract cristalină, austeră. O lume absurdă e prezentată în termeni precişi, dar cu o funcţie aproape exclusiv intelectuală, indicaţiile plastice fiind reduse la un minimum necesar, astfel încît, spre deosebire de ţările fantastice ale lui Swift, care sînt memorabile ca nişte *tablouri,* Erewhonul lui Butler nu poate fi reprezentat vizual. Aceste constatări stilistice mi se par valabile pentru aproape toate scrierile lui ulterioare ; chiar şi pentru romanul său autobiografic în care dezbaterea ironică de idei, angajată prin intermediul personajelor, este atît de importantă pentru autor încît puţinele tentative de a crea iluzia epică a vieţii sînt repede abandonate. Romanul pe care Butler (nu atît din teama de scandal, cum se crede, cît dintr-o nobilă discreţie) a vrut să-l publice postum (el a fost tipărit la un an după moartea lui, în 1902) este un tipic roman-eseu, una dintre primele ilustrări ale unui gen care avea să fie din abundenţă cultivat în veacul nostru atît de cerebral.

Felul cum a practicat Samuel Butler ironia nu era lipsit de primejdii ascunse. Cel prins în mecanismele atît de complexe şi de abstracte ale ironiei intelectuale nu poate să nu-şi dea seama că de la un punct încolo îi devin din ce în ce mai dificile contactele cu forţele regeneratoare ale vieţii. Conştiinţa acestui fapt a constituit principiul unei ciudate dualităţi interioare, esenţială pentru înţelegerea personalităţii *profunde* a autorului lui *Erewhon.* Există, la el, pe de o parte, o pornire spontană (dar de o spontaneitate pur cerebrală !) spre ironie, o pornire demistificatoare, iconoclastă (iconoclastia în principiul ei e întotdeauna o atitudine *intelectuală,* ea vizează să distrugă nişte simboluri, nişte *semne,* nu nişte realităţi) ; există însă, la un nivel mai jos, şi totodată mai misterios, o anume teamă de consecinţele ultime ale ironiei, din care răsare o tendinţă de a o suspenda, de a reduce cel puţin unele din implicaţiile ei, de a o face mai puţin destructivă, ba chiar de a găsi în ea o posibilitate a constructivului. Intelectualismul excesiv (pe care, între altele, îl presupune şi conştiinţa ironică)

îi apare nu o dată lui Butler — tocmai lui! — ca un *păcat* față de viață. Într-unul dintre capitolele cele mai fascinante din *Carnete (II — Morala elementară)* scriitorul notează: „Excesul plăcerilor spiritului este forma cea mai puțin costisitoare și cea mai înjositoare pe care poate s-o ia viciul, și nu există exces ale cărui consecințe să fie mai funeste". (Iată un punct de vedere care nu diferă de acel al unei personalități în toate privințele opusă celei a lui Butler: mă gîndesc la D. H. Lawrence!) De fapt, cerebralul autor al lui *Erewhon* a avut totdeauna o acută, fundamentală *nostalgie a vitalului*. Vorbeam înainte de o tendință, la scriitorul englez, de suspendare a ironicului; poate că un exemplu va lămuri mai bine ce voiam să spun prin aceasta. Să revenim la analogia între crimă și boală: ea este, primordial, cum am arătat, o răsturnare satirică a raporturilor normale, consfințite de practica socială, între vinovăție și pedeapsă, pe de o parte, și între boală și îngrijirea datorată bolnavului, pe de alta. În *Erewhon*, un ofticos este judecat cu severitate și condamnat, în timp ce acela care a comis o excrocherie ordinară (e cazul lui Nosnibor) e în modul cel mai sincer compătimit și supus îngrijirilor (la drept vorbind, extrem de neplăcute) ale ciudaților medici morali din acea lume pe dos. Totuși, cultul erewhonienilor pentru sănătatea fizică și pentru frumusețea corporală este, cu o discreție prudentă, împărtășit și de autor. Descoperită printr-o inversiune ironică, problema raporturilor între sănătate și morală l-a preocupat pe Butler într-un grad înalt, cum o atestă însemnările din *Carnete*. Nu fără legătură cu situația din Erewhon a bolnavilor este, de pildă, o reflecție ca aceasta: „*Excelența fizică*. — A-ți pune întrebarea: «Cutare sau cutare mod de viață, nu are el consecințe supărătoare pentru sănătatea fizică?» este cel mai bun mijloc de a ști dacă acel gen de viață este moral sau nu. Dacă el nu face nici un rău corpului nostru, ar trebui să ne gîndim de două ori înainte de a-l califica drept imoral, și dacă el tinde spre excelența fizică, ar trebui să-l calificăm drept moral. În cazul unor oameni pe care nimic nu-i obligă să se omoare muncind — și există

mulţi care se omoară muncind numai pentru că sînt incapabili să-şi înfrîneze pasiunea de a munci, care-i domină aşa cum dorinţa de a bea îl domină pe beţiv, — surmenajul intelectual este la fel de imoral ca lăcomia sau beţia" etc. Fireşte, nu trebuie văzute identităţi acolo unde nu e vorba decît de analogii, rămîne însă neîndoielnic faptul că ironia butleriană este pusă uneori în situaţia de a se cenzura pe ea însăşi; şi chiar mai mult, de a dobîndi „conştiinţa nefericită" a propriilor ei excese intelectualiste. Ironia se sfîrşeşte astfel într-o nostalgie pentru viaţă, de care s-a despărţit înălţîndu-se în zonele de frig astral unde se desfăşoară lucrarea inteligenţei pure. Tocmai în această nostalgie stă *înţelepciunea* lui Butler (căci trebuie să fim de acord că înţelepciunea şi inteligenţa sînt două lucruri radical diferite şi, uneori, chiar opuse).

MATEI CALINESCU

TABEL CRONOLOGIC *

1835 *4 decembrie.* Se naşte la Langar (în Nottinghamshire) Samuel Butler, fiul reverendului Thomas Butler şi nepotul doctorului Samuel Butler (1774—1839), cunoscut pedagog, conducător al Şcolii din Shrewsbury (1798—1836) şi apoi episcop de Lichfield.

1843—1844 Samuel Butler petrece iarna în Italia, la Roma şi Neapole, împreună cu părinţii săi.

1846 La şcoala din Allesley, în apropiere de Coventry.

1848 Intră în şcoala de la Shrewsbury, condusă acum de dr. Kennedy. Are prilejul să asculte pentru prima oară muzica lui Händel pe care, mai tîrziu, îl va considera cu o încăpăţînare exclusivistă, cel mai mare compozitor al tuturor timpurilor în vreme ce, de pildă, muzica lui Beethoven era respinsă), şi pe care va încerca să-l urmeze îndeaproape în propriile sale compoziţii muzicale.

* Pentru alcătuirea acestui tabel cronologic am folosit în principal *Rezumatul bio-bibliografic* redactat de Valéry Larbaud (după cronologiile stabilite de Henry Festing Jones) şi publicat în fruntea ediţiei franceze a *Carnetelor* (Samuel Butler : *Carnets,* traduits de l'anglais et préfacés par Valéry Larbaud, Gallimard, 1936).

1853—1854 Din nou în Italia, împreună cu familia.

1854 Devine student în litere la St. John's College, Cambridge.

1858 Primește diploma de *Bachelor of Arts.*
Pleacă la Londra unde, la îndemnul familiei, în care cariera eclesiastică era tradițională, începe să-și pregătească examenul în vederea ordonării. Cuprins de îndoieli, nu numai cu privire la vocația sa religioasă, dar și la temeiurile înseși ale religiei creștine, Samuel Butler se hotărăște să abandoneze proiectul unei cariere religioase.

1859 Părăsește Anglia, stabilindu-se pentru o vreme în provincia Canterbury din Noua Zeelandă, unde va deveni fermier — crescător de oi, în speranța de a aduna o sumă de bani care să-i permită să se reîntoarcă în țara sa și să ducă o viață independentă. În timpul șederii în Noua Zeelandă, scriitorul colaborează activ la *The Press* care apărea la Christchurch.

1862 Primul ecou al lecturii lui Darwin: în numărul din 20 decembrie, *The Press* publică *Darwin și Originea speciilor, Dialog*, textul nefiind însă semnat.

1863 Apare *A First Year in Canterbury Settlement (Primul an în colonia de la Canterbury)*, al cărei text este alcătuit în cea mai mare parte din scrisori trimise de Butler familiei, precum și din două articole tipărite în *The Eagle* (revista colegiului St. John din Cambridge).

1863 Apare eseul *Darwin printre maşini,* sub forma unei scrisori, semnată Cellarius (*The Press* din 13 iunie 1863).

1864 Butler părăseşte Noua Zeelandă şi, cu banii strînşi acolo, se stabileşte la Londra : 15 Clifford's Inn. Pasiunea pentru pictură îl face să studieze în atelierele lui Cary, Heatherley şi să frecventeze Şcoala de Artă din South Kensington. Ca pictor, Butler va expune din cînd în cînd la Academia regală şi în alte expoziţii. Butler pictează tabloul *Rugăciunea în familie.*

1865 Un alt eseu pe marginea teoriilor lui Darwin, *Lucubratio Ebria,* este trimis din Anglia revistei din Christchurch, unde apare (*The Press* din 29 iulie 1865).
Broşura anonimă (dar scrisă de Butler, încă de pe cînd se afla în Noua Zeelandă) *The Evidence for the Resurrection of Jesus Christ... Critically Examined, (Examen critic al probelor Învierii lui Iisus Hristos) :* teza autorului este că, problele evanghelice cu privire la Învierea lui Crist fiind insuficiente, trebuie considerat că acesta n-a murit, cum se susţine, pe cruce şi că, deci, apostolii, cînd l-au reîntîlnit, au văzut un om viu, nu un înviat. Această teorie, reluată şi în *The Fair Haven (Portul Păcii)* de mai tîrziu, constituie parcă nucleul uneia dintre cele mai puternice povestiri a lui D. H. Lawrence, *The Man Who Died (Omul care a murit).* Să fi cunoscut Lawrence ipoteza formulată de Butler ?

1869—1870 Petrece patru luni în Italia spre a-şi reface sănătatea, zdruncinată de o muncă excesivă.

1870 sau *1871* Butler o cunoaşte pe Eliza Mary Ann Savage, modelul personajului Althea din romanul autobiografic postum *The Way of All Flesh (Destinul oricărui trup).*

1872 Apare prima carte importantă a lui Butler şi singura care s-a bucurat de succes: *Erewhon*, fără menţiunea autorului.
Tot în acest an se publică prima traducere a lui *Erewhon* în limba olandeză.

1873 *The Fair Haven (Portul Păcii)*, pamflet în chestiuni teologice, publicat sub pseudonimul John Pickard Owen (cu o biografie a autorului închipuit) şi reproducînd în substanţă broşura din 1865 cu privire la Înviere.

1874 Butler pictează cel mai cunoscut tablou al său în ulei *Vacanţa domnului Heatherley*, expus în prezent la National Gallery din Londra.

1876 Face cunoştinţa viitorului său biograf şi editor, Henry Festing Jones.
Din această perioadă începe jena financiară care va dura pînă la moartea tatălui său (1886): Butler pierde banii strînşi în Noua Zeelandă, pe care-i plasase în diverse societăţi falimentare.

1877 La 4 decembrie, în ziua în care-şi aniversa naşterea, apare lucrarea *Life and Habit (Viaţa şi obişnuinţa)*, în care, pe baze pur speculative, Butler încearcă să formuleze o teorie a evoluţiei biologice deosebită de cea a lui Darwin. E o lucrare (ca şi cele ce-i vor urma în acelaşi domeniu) de diletant, dar care are nu o dată idei şi intuiţii dintre cele mai adînci şi fecunde.

Butler pictează un autoportret care se află în prezent la St. John's College, Cambridge.

1879 *Evolution, Old and New (Evoluția, ieri și azi)* e o încercare de a readuce în discuție teoriile evoluționiste ale lui Buffon, Erasmus Darwin (cu *Zoonomia* sa din 1794—96) și Lamarck, considerate mai adevărate și fecunde decît acelea susținute de Charles Darwin.
God the Known and God the Unknown (Dumnezeu cel cunoscut și Dumnezeu cel necunoscut) apărut în *The Examiner* abordează din nou probleme teologice ; critic al creștinismului, Butler nu e un ateist, ci crede într-un Dumnezeu necunoscut, imanent în univers.
Apare prima traducere din *Erewhon* în limba germană, la Leipzig.

1880 *Unconscious Memory (Memoria inconștientă)*, o nouă lucrare de biologie, în care Butler stabilește o identitate între ereditate și memoria inconștientă.
Din acest an datează două autoportrete : unul se află la școala din Shrewsbury, celălalt la Christchurch (Noua Zeelandă).

1881 Butler adună în volum notele sale de călătorie în Italia : *Alps and Sanctuaries of Piedmont (Alpii și sanctuarele din Piemont)*, cu ilustrații ale autorului, ale lui Charles Gogin și Henry Festing Jones.

1882 O nouă ediție a lucrării *Evolution, Old and New.*

1878 *Un psalm din Montreal*, poem publicat în *The Spectator*.

1883 Butler începe să compună în maniera lui Händel, pentru a cărui muzică avea o adevărată idolatrie.

1885 Moartea prietenei lui Butler, Mary Ann Savage.

1886 Candidează fără succes pentru ocuparea catedrei de Istoria artelor la Universitatea din Cambridge.
La 29 decembrie moare Thomas Butler, tatăl scriitorului.

1887 Critica teoriei selecţiei naturale a lui Darwin e reluată în *Luck or Cunning (Noroc sau isteţime)*, subliniindu-se rolul adaptării active, al „isteţimii", în evoluţia organică.
Ex Voto, o nouă carte despre Italia iubită.
Narcis, cantată în maniera lui Händel, textul şi muzica fiind compuse în colaborare de Samuel Butler şi Henry Festing Jones.
Începe colaborarea la *Universal Review*, articolele apărute în această publicaţie fiind adunate într-un volum postum : *Essays on Life, Art and Science (Eseuri despre viaţă, artă şi ştiinţă)*, 1904.

1890 Butler începe să studieze în chip aplicat contrapunctul cu W. S. Rockstro.

1892 O conferinţă (ţinută la 30 ianuarie, la Londra) despre *Umorul lui Homer*.
Cu prilejul unei călătorii în Sicilia, Butler ajunge

la ideea curioasă că locul de origine al *Odiseei* s-ar găsi aici (Ithaca ar fi, de fapt, Trapani).

1893 Publică *L'Origine Siciliana dell'Odissea* (în *Rassegna della Letteratura Siciliana)*, articol pe care-l traduce curînd și în englezește.

1894 *Ancora sull'Origine dell'Odissea (Din nou despre originea Odiseei).*
Apare o traducere italiană a volumului *Ex Voto.*

1895 Călătorie în Grecia și pe locurile vechii Troade, în scopul de a se lămuri asupra topografiei *Iliadei.*

1896 Ca un omagiu adus memoriei bunicului său, apare *The Life and Letters of Dr. Samuel Butler (Viața și scrisorile doctorului Samuel Butler)*, prilej de reconstituire a vieții universitare, sociale și religioase în Anglia de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX.

1897 Preocuparea ultimilor ani în legătură cu problema homerică se regăsește în ciudata carte *The Authoress of the Odyssey (Autoarea Odiseei)*, în care Butler susține cu argumente fanteziste (dar dovedind o excepțională mobilitate intelectuală) că *Odissea* nu putea fi scrisă decît de o femeie (toată demonstrația se bazează pe analiza, plină de finețe, de altfel, a episodului cu Nausicaa, dominat, pentru prima oară în literatură, de elementul feminin, de un elogiu al feminității).

1898 Vede lumina tiparului traducerea în proză a *Iliadei.*

1899 *Shakespeare's Sonnets Reconsidered... (Sonetele lui Shakespeare reexaminate...)*: problemele dificile, încîlcite, controversate îl ispitesc pe acutul Butler.

1900 Apare traducerea *Odiseei* în proză.

1901 Ultima carte scrisă de Butler: *Erewhon Revisited (Întoarcerea în Erewhon).* Cu puţin înainte de a muri, scriitorul simte nevoia să revadă ţara imaginară inventată cu treizeci de ani în urmă şi să rediscute problema tinereţii sale —aceea a religiei.

1902 La 18 iulie Samuel Butler încetează din viaţă, la Londra.

. . . . . .

1903 Apare publicat de R. A. Streatfield, romanul *The Way of All Flesh (Destinul oricărui trup),* la care Butler lucrase între anii 1872 şi 1885. Substanţa lui este strict autobiografică: scriitorul se înfăţişează pe el însuşi în personajul Ernest Pontifex, tatăl său e Theobald Pontifex etc.

1904 *Eseuri despre viaţă, artă şi ştiinţă,* culegere de articole publicate în *Universal Review.*

1907 Încep să apară primele fragmente din *The Notebooks of Samuel Butler (Carnetele lui Samuel*

Butler) în *The New Quarterly Review* de sub conducerea lui Desmond Mac Carthy.

1912 *The Note-books of Samuel Butler*, publicate sub îngrijirea lui Henry Festing Jones.

1919 *Samuel Butler, a Memoir (Viața lui Samuel Butler)* (în două volume) de Henry Festing Jones : prima biografie a lui Butler.

1944 *The Letters between Samuel Butler and Miss Savage*, 1871—88 *(Scrisorile dintre S. Butler și Miss Savage)*, editate de G. Keynes și B. Hill.

M. C.

PREFAȚA AUTORULUI LA PRIMA EDIȚIE

Autorul dorește să fie lămurit că Erewhon se pronunță ca un cuvînt compus din trei silabe, toate scurte — astfel : Ê-ré-whón.

închipuisem că am fost de-ajuns de explicit, dar la capitolul despre Nemulțumiți am făcut cîteva adaosuri, care sper că vor împiedeca orice eroare ulterioară.

Un corespondent anonim (după scris, probabil un cleric) îmi spune că, citînd din gramatica latină, s-ar fi cuvenit măcar să dau citate corecte și că ar fi trebuit să fi scris agricolas *în loc de* agricolae. *A mai adăugat ceva despre un elev de clasa a patra etc., etc. — observații pe care nu le voi reproduce, dar care m-au făcut să mă simt foarte stingherit. Se poate spune că citatul trebuie să fi fost transcris greșit în mod intenționat, sau din ignoranță, sau dintr-o scăpare de condei ; dar cu siguranță că, în zilele noastre, a fixa hotare nețărmuririi atotcuprinzătoare a adevărului înseamnă a fi rigid, și va fi mai cuminte să formulezi ipoteza că* fiecare *din aceste trei cauze posibile ale unui citat greșit trebuie să-și fi avut partea ei de vină în această incontestabilă gafă. Arta de a scrie lucruri care să aibă rezonanța adevărului, fiind totuși eronate, a creat atîtea reputații și împarte mîngîiere unui număr atît de vast de cititori, încît nu aș cuteza să-i neglijez posibilitățile ; oricum, gramatica latină este un subiect față de care unii dintre membrii mai nevîrstnici ai comunității noastre sînt atît de susceptibili, încît de astă dată am scris* agricolas. *M-am despărțit, de asemenea, de cuvîntul* infortuniam *(deși nu fără regrete), dar nu am îndrăznit să mai intervin pentru a modifica alte inacurateți similare.*

În ceea ce privește contradicțiile din carte, și sînt conștient că nu sînt puține, trebuie să fac apel la indulgența cititorului. Dar vina o poartă îndeosebi erewhonienii înșiși, căci erau realmente oameni foarte greu de înțeles. Anomaliile cele mai bătătoare la ochi păreau să nu le provoace nici o jenă intelectuală, și

nici nu erau dispuşi să asculte vreun argument privitor la risipa de bani şi fericire cauzată de nebunia lor, atîta timp cît nu vedeau cu ochii cum le curg banii din buzunare, ori nu cădeau pradă unei dureri fizice imediate. Dar această atitudine a fost urmată de rezultate de care nu prea am motive să mă plîng, căci astfel aproape mi s-a oferit prilejul de a le zvîrli în obraz că se autoiluzionează o viaţă întreagă, iar ei au spus că judecata mea e cît se poate de adevărată, dar că faptul nu are nici o importanţă.

Nu se cuvine să încheie mai-nainte de-a aduce cele mai sincere mulţumiri criticilor şi publicului, pentru clemenţa şi consideraţia cu care au tratat aventurile relatate de mine.

9 iunie 1872

PREFAȚA AUTORULUI LA EDIȚIA REVIZUITĂ

Editorul meu dorește să spun cîteva cuvinte despre geneza acestei opere, a cărei ediție revizuită și adăugită se află acum în fața publicului. De aceea încredințez tiparului amintirile mele, atîtea cîte le am după scurgerea a mai bine de treizeci de ani.

Prima parte pe care am scris-o din Erewhon *era un articol intitulat* Darwin printre mașini *și semnat Cellarius. A fost scrisă în districtul Rangitata-de-sus, din provincia Canterbury (cum se numea pe atunci), Noua Zeelandă, și a apărut în* Press Newspaper *din Christchurch, la data de 13 iunie 1863. O copie a acestui articol este trecută la indexul bibliografic al lucrărilor mele, în catalogul lui British Museum. În treacăt fie spus, pot preciza că și capitolele introductive din* Erewhon *au fost de asemenea așternute pe hîrtie în districtul Rangitata-de-sus, cu modificările pe care le-am socotit de cuviință.*

Un al doilea articol, pe o temă similară cu cea la care m-am referit mai sus, a apărut în ziarul Press, *la scurtă vreme după primul, dar nu posed vreo copie. Trata problema mașinilor dintr-un punct de vedere diferit și a stat la baza paginilor 223—258 din ediția de față a lui* Erewhon. *Această poziție m-a dus, în cele din urmă, la teoria pe care am expus-o în revista* Viața și obișnuința, *publicată în noiembrie 1877. Am schițat doar conturul nud al acestei teorii (care cred că e în-*

tru totul temeinică), atribuind-o unui filozof erewhonian în capitolul al XXVII-lea al acestei cărți.

În 1865 am rescris și amplificat articolul Darwin printre mașini, *pentru publicația* Reasoner (Rezonerul), *apărută la Londra, sub conducerea domnului G. I. Holyoake. A apărut la 1 iulie 1865, sub titlul* Creația mecanică, *și poate fi găsit la British Museum. L-am rescris, dîndu-i mai multă amploare, pînă ce a căpătat forma în care a apărut în prima ediție a volumului* Erewhon.

Următoarea parte din Erewhon *pe care am scris-o a fost* Lumea celor nenăscuți, *din care o formă preliminară a fost trimisă publicației domnului Holyoake, dar cum nu pot găsi articolul în acele numere din* Reasoner, *care se află la British Museum, deduc că nu a fost acceptat de redacție. Totuși, mă cam bat cu gîndul că a apărut în vreo publicație londoneză cu același caracter ca și* Reasoner, *nu mult după 1 iulie 1865, dar nu am nici o copie.*

Cam prin aceeași perioadă am scris, de asemenea, în linii mari, ceea ce avea să devină pînă la urmă capitolul Băncile Muzicale *și procesul unui om învinuit că suferă de oftică. Aceste patru articole detașate au fost, cred, tot ce-a fost scris din* Erewhon *înainte de 1870. Între 1865 și 1870 n-am scris mai nimic, nutrind nădejdea de a cunoaște succesul ca pictor, lucru pe care nu mi-a fost hărăzit să-l dobîndesc, dar în toamna anului 1870, tocmai cînd pînzele mele începeau să figureze din cînd în cînd în expozițiile organizate de Royal Academy, prietenul meu, răposatul Sir F. N. (pe atunci Mr.*[1]*) Broome, mi-a sugerat că ar trebui să adaug ceva la articolele scrise pînă atunci și să le încheg într-o carte. Ideea m-a cam înflăcărat,*

[1] *Sir* este modul de a se adresa unei persoane de rang înalt, *mister* — forma de adresă către o persoană fără o distincție socială deosebită.

dar cum nu lucram la manuscris decît duminicile, au trecut cîteva luni pînă ce l-am completat.

Văd din prefața mea la ediția a doua că am dus cartea la domnii Chapman și Hall, la 1 mai 1871, și cînd mi-au respins-o, după sfatul cuiva care a atins cea mai înaltă culme printre scriitorii în viață, am lăsat-o să doarmă, pînă cînd am dus-o la domnul Trübner, la începutul anului 1872. Cu privire la respingerea ei de către domnii Chapman și Hall, cred că lectorul a referit asupra lor cît se poate de înțelept. Domniile-lor mi-au spus că le-a înfățișat-o drept o lucrare filozofică, cu puține șanse de a se bucura de o mare popularitate într-un cerc larg de cititori. Sper că, dacă aș fi fost eu lectorul lor și cartea ar fi fost supusă judecății mele, i-aș fi consiliat în același sens.

Erewhon *a apărut în ultimele sau ultima zi din martie 1872. Atribui cu precădere succesul ei neprevăzut celor două recenzii favorabile publicate imediat după apariție, una în* Pall Mall Gazette *din 12 aprilie, cealaltă în numărul din 20 aprilie al săptămînalului* Spectator. *Și a mai existat o cauză. Mă plîngeam o dată unui prieten că, deși* Erewhon *a cunoscut o primire atît de călduroasă, cărțile mele ulterioare au fost toate, practic vorbind, niște „născuți-morți". Acesta mi-a spus : „Uiți de farmecul lui* Erewhon, *farmec pe care nici una dintre cărțile dumitale următoare nu-l poate pretinde". Am întrebat care farmec anume, și el mi-a răspuns : „Sunetul unui glas nou, și încă al unui glas necunoscut".*

Prima ediție din Erewhon *s-a epuizat cam în trei săptămîni ; nu păstrasem zațurile și, cum cererea era mare, a fost dat din nou la tipar imediat. Am făcut cîteva schimbări și adăugiri fără însemnătate și am adăugat o prefață, de care nu pot spune că sînt deosebit de mîndru, dar unui scriitor lipsit de experiență,*

căruia succesul neașteptat i s-a urcat la cap, nu-i poți încredința o prefață. Am mai făcut alte cîteva modificări, lucruri mici, lipsite de importanță, înainte de a se lua zațurile, dar din vara anului 1872, pe măsură ce, la răstimpuri, se cereau noi ediții, ele au fost tipărite după turnări făcute atunci.

Iar acum, deși mă tem că m-am întins prea mult cu explicațiile care mi s-au cerut, aș dori să adaug cîteva cuvinte despre propria mea persoană. Mai sînt încă și azi cît se poate de satisfăcut de acele părți din Erewhon *care au fost refăcute în repetate rînduri, dar dintre cele care au rămas în forma lor inițială, aș tăia bucuros, dacă mi-ar sta în putință, vreo patruzeci sau chiar cincizeci de pagini.*

Dar așa ceva nu se poate întîmpla, pentru că și dreptul de autor va expira, probabil la scurt timp după împlinirea a doisprezece ani. De aceea a fost necesar să revăd radical cartea, ca să elimin pasajele lipsite de eleganță literară, pe care le-am găsit mult mai numeroase decît mă așteptam, și, de asemenea, să fac adăugiri substanțiale, de natură să asigure cărții un nou termen — pe viață, în orice caz — pentru dreptul de autor. Așadar, dacă în loc de a elimina, să zicem, cincizeci de pagini, am fost nevoit să adaug vreo șaizeci, invita Minerva [1], *nu trebuie să dați vina nici pe editorul meu, nici pe mine, ci pe legile dreptului de autor. Îl pot asigura pe cititor că, deși faptul de a relua o muncă de care crezusem că am scăpat, cu treizeci de ani în urmă, și de care, în mare parte, mă rușinez, a fost pentru mine o sarcină ingrată, m-am străduit totuși din răsputeri pentru ca noile pagini să aibă cam aceeași savoare ca aceea care se degajă din cele mai bune pagini ale vechii versiuni și ca nimeni, decît cei mai*

[1] Fără voia Minervei (lat.).

pricepuți critici, să nu descopere locurile unde survin salturi de treizeci și chiar patruzeci de ani.

În fine, dacă cititorii mei remarcă o diferență considerabilă între tehnica literară folosită în Erewhon *și cea din* Întoarcerea în Erewhon, *voi aminti că, așa cum am mai spus, au fost necesari vreo zece ani pentru elaborarea primei cărți, care chiar și în felul acesta a fost scrisă cu mare trudă, în timp ce* Întoarcerea în Erewhon *a fost scrisă cu ușurință, între luna noiembrie 1900 și sfîrșitul lui aprilie 1901. Nu există nici un nucleu central ascuns în* Erewhon, *în timp ce urmașul său este dominat de încercarea de a urmări efectele unui unic și presupus miracol. În* Erewhon *cu greu s-ar putea vorbi despre o acțiune, iar efortul de a dărui viață și individualitate caracterelor este redus ; sper că în* Întoarcerea în Erewhon *ambele defecte au fost, în mare măsură, evitate.* Erewhon *nu constituia un tot organic,* Întoarcerea în Erewhon *poate pretinde, în chip îndreptățit, să fie considerată o carte unitară. Cu toate acestea, deși ca măiestrie literară ea reprezintă un progres față de prima, voi fi plăcut surprins dacă nu mi se va spune că* Erewhon, *în ciuda tuturor greșelilor sale, rămîne o lectură mai atractivă.*

SAMUEL BUTLER

Capitolul I

PUSTIETĂȚI

Dacă cititorul îmi îngăduie, nu voi spune nimic despre antecedentele mele, nici despre împrejurările care m-au împins să-mi părăsesc ținutul de baștină; povestirea acestor amănunte ar fi plicticoasă pentru el și dureroasă pentru mine. E de ajuns să știți că, în clipa cînd mi-am părăsit căminul, am făcut-o cu gîndul de a mă duce în vreo nouă colonie și de a găsi acolo, ori poate chiar de a cumpăra, o mare întindere de pămînt de-al coroanei, potrivită creșterii vitelor sau oilor. Mă gîndeam că pe această cale aș putea dobîndi bunăstarea mai grabnic decît în Anglia.

Se va vedea că nu mi-am putut duce la capăt planul și că, deși s-a nimerit să întîlnesc destul de multe lucruri noi și ciudate, n-am fost în stare să culeg nici un folos pecuniar de pe urma lor.

Este adevărat, îmi închipui că am făcut o descoperire care, dacă am posibilitatea să profit primul de ea, îmi va aduce o răsplată mai presus de orice calcul bănesc și-mi va asigura o poziție la care nu s-au mai ridicat decît vreo cincisprezece-șaisprezece oameni, de la facerea lumii încoace.

Dar, în acest scop, trebuie să dispun de o sumă considerabilă, și nu cunosc nici un alt mijloc de-a o obține, afară de acela de a deștepta interesul publicului față de istorisirea mea și de a îndemna persoanele caritabile să vină să-mi acorde sprijinul lor. Cu

această speranță public acum aventurile prin care am trecut, dar o fac cu strîngere de inimă, pentru că mă tem că povestirea mea va fi pusă la îndoială dacă n-o depăn în întregime, ceea ce totuși nu cutez, ca nu cumva alții, avînd la îndemînă mijloace mai mari decît ale mele, să nu mi-o ia înainte. Prefer riscul de a nu mi se da crezare, celui de a fi întrecut, drept care am ascuns destinația pe care am avut-o cînd am părăsit Anglia, precum și punctul din care mi-am început partea mai serioasă și mai anevoioasă a călătoriei.

Mă consolează îndeosebi faptul că adevărul poartă pecetea lui de neconfundat și că povestirea mea va avea destulă forță de convingere, din pricina detaliilor care-i atestă exactitatea. Nici o făptură cu suflet curat nu se va îndoi de onestitatea mea.

Am ajuns la destinație într-una din ultimele luni ale anului 1868, dar nu îndrăznesc să precizez anotimpul, de teamă ca cititorul să nu deducă în ce emisferă mă aflam. Pînă și cei mai îndrăzneți pionieri nu puseseră piciorul în colonia aceea decît cel mult de vreo opt sau nouă ani, ea nefiind pînă atunci locuită decît de cîteva triburi de sălbatici, care își duceau traiul pe țărmul mării. Partea cunoscută de europeni era o coastă lungă de aproape opt sute de mile, care avea trei-patru locuri bune de acostare și o fîșie de pămînt ce se întindea spre interior, pe o distanță variind între două și trei sute de mile, pînă ce ajungea la ramificațiile unui lanț de munți nespus de semeți, care puteau fi zăriți hăt, departe, din cîmpii și care erau acoperiți de zăpezi veșnice. Coasta era perfect cunoscută atît la nordul, cît și la sudul fîșiei de care am pomenit, dar, pe o bucată de cinci sute de mile, în nici o direcție nu exista un singur port, iar munții, care coborau aproape pînă-n mare, erau

învestmîntați în codri deși, astfel că nimănui nu-i trecea prin cap să-și întemeieze acolo o așezare.

Totuși în colțul acela de țară lucrurile stăteau altfel. Locuri bune pentru porturi erau suficiente; ținutul era împădurit, dar nu peste măsură, și existau condiții admirabile pentru agricultură. De asemenea, cuprindea milioane și milioane de acri de pajiști, cu cea mai frumoasă iarbă din lume și cea mai potrivită pentru tot soiul de oi și vite. Climatul era temperat și foarte sănătos; nu se aflau fiare sălbatice, băștinașii nu erau primejdioși, fiind puțini la număr și vădind inteligență, așa că ușor puteai să cazi la învoială cu ei.

E lesne de înțeles că europenii, o dată ce-au pus piciorul pe acest teritoriu, nu au întîrziat să-i folosească cu prisosință toate resursele. Au fost aduse turme de vite, care s-au înmulțit extrem de repede. Oamenii luau în stăpînire cîte 50.000 sau 100.000 de acri de teren, pornind rînd pe rînd spre interior, pînă ce, în cîțiva ani, n-a mai rămas între mare și șirurile muntoase din față nici măcar un acru de pămînt fără stăpîn, și întregul ținut a fost presărat cu crescătorii de oi sau vite, aflate la distanță de douăzeci-treizeci de mile una de alta. Șirurile muntoase din față opriră pentru puțină vreme valul coloniștilor. Aceștia erau de părere că pe munții aceia era prea multă zăpadă, luni întregi, de-a lungul anului; că oile s-ar pierde, pămîntul fiind prea greu de folosit pentru păstorit. Coloniștii mai spuneau că numai cheltuielile necesare pentru transportul lînii pînă la corăbii ar înghiți întreg profitul fermierului și că iarba era prea aspră și acră pentru ca turmele să prospere nutrindu-se cu ea. Dar, rînd pe rînd, oamenii se hotărîră să facă încercarea, și au scos-o la capăt de minune. Coloniștii pătrunseră tot mai departe în adîncul munților și găsiră o porțiune de teren considerabilă dincolo de lan-

ţul frontal, între acesta şi altul încă şi mai impunător, deşi nici măcar al doilea nu era cel mai înalt, adică marele pisc înzăpezit care putea fi zărit tocmai de la capătul cîmpiilor. Totuşi, cel de-al doilea lanţ părea că marchează hotarele ţinutului aceluia de păşuni, şi chiar acolo, într-o crescătorie mică şi nu de mult întemeiată, am fost primit ca ziler, şi curînd am fost angajat permanent. Pe-atunci abia împlinisem douăzeci şi doi de ani.

Ţinutul şi felul de viaţă mă încîntau. Treaba zilnică pe care o aveam de făcut era să urc pînă-n vîrful unui anumit munte înalt, apoi să cobor în josul unuia dintre pintenii săi pînă la un tăpşan, ca să mă încredinţez că nici o oaie nu a depăşit hotarele noastre. Trebuia să văd mioarele, nu neapărat de-aproape, nici să le adun într-o singură turmă, ci să zăresc un număr destul de mare de oi, pe ici şi colo, ca să fiu cu inima împăcată că nu s-a întîmplat nimic rău. Nu aveam o însărcinare grea, căci nu erau mai mult de opt sute de oi, şi, fiind toate de prăsilă, erau de ajuns de liniştite.

Cunoşteam multe oi, de pildă două-trei mioare negre, vreo doi miei negri şi încă o sumedenie care aveau cîte un semn după care le puteam deosebi.

Îndeobşte, căutam să le văd pe acestea şi, dacă erau toate acolo şi cioporul părea de ajuns de numeros, puteam fi încredinţat că totul era bine.

E surprinzător cît de curînd se deprinde ochiul să remarce că lipsesc douăzeci de oi dintr-o mulţime de două-trei sute. Aveam un ochean şi un dulău şi-mi luam cu mine pîine, carne şi tutun.

Plecam de cum se crăpa de ziuă şi se făcea noapte în toată legea pînă ce-mi încheiam rondul, fiindcă muntele pe care trebuia să urc era foarte înalt. În timpul iernii era acoperit de omăt şi nu era nevoie să păzesc oile de sus. Dacă se întîmpla să văd baligă

sau urme de oi coborînd pe cealaltă coastă a muntelui, unde era o vale cu un pîrîu — un simplu *cul de sac* [1], trebuia să mă ţin după ele şi să caut să dau de turmă. Dar niciodată nu zăream aşa ceva, oile coborau totdeauna pe partea lor, pe de o parte din obişnuinţă, pe de alta fiindcă acolo găseau din belşug hrană bună şi dulce. Iarba fusese arsă la începutul primăverii, chiar înainte de sosirea mea ; acum era o desfătare s-o priveşti cum crescuse de verde şi îmbelşugată, în vreme ce pe cealaltă parte a munţilor nu fusese arsă niciodată şi era aspră şi ţepoasă.

Duceam un trai monoton, dar foarte sănătos, şi nu-ţi prea pasă de altceva cînd te simţi bine. Ţinutul oferea cea mai măreaţă privelişte ce se poate închipui. De cîte ori n-am stat acolo, pe povîrnişul muntelui, privind colinele ce se tălăzuiau în zare, cu cele două mici pete albe ale cabanelor, în depărtare, şi peticul pătrat de grădină din spatele lor ; ţarina, ca o fîşie de un verde strălucitor, semănată cu ovăz, deasupra cabanelor, şi ogrăzile şi magaziile de lînă pe tăpşanul de jos... Totul se vedea ca prin capătul care micşorează al unui ochean, atît de limpede şi sclipitor era văzduhul, sau ca pe o machetă ori hartă colosală aşternute la picioarele mele. Dincolo de coline era o cîmpie care cobora pînă la un rîu mare, iar pe malul opus se aflau alţi munţi înalţi, pe care zăpada iernii încă nu se topise de tot. În susul rîului, care şerpuia, împărţit în multe pîrîiaşe, pe o albie lată de vreo două mile, contemplam al doilea mare lanţ muntos şi puteam vedea o viroagă îngustă, în care rîul dispărea şi pierea cu desăvîrşire. Ştiam că acolo era un masiv alpin şi mai depărtat ; dar în afară de un singur loc, aproape chiar de creasta muntelui meu, de nicăieri nu se vedea vreo parte din şirul acela. Din punc-

[1] Fundătură (fr.).

tul acela, de cîte ori nu pluteau nori pe cer, zăream un singur pisc, în mantie de zăpadă, la o depărtare de multe mile, și cred că era înalt cum nu poate fi alt munte pe lumea noastră. Nu voi uita nicicînd singurătatea deplină a priveliștii. Doar mica așezare îndepărtată vădea un semn de prezență a omului; ochiului i se înfățișau imensitatea muntelui și a cîmpiei, a rîului și cerului, minunatele jocuri ale văzduhului: uneori munți negri pe fundalul unui cer alb, iar după ce se statornicea vremea rece, munți nălbiți contrastînd cu cerul negru. Uneori îl întrezăream prin spărturile și învîrtejirile norilor, iar alteori — și atunci era cel mai frumos moment — urcam pe muntele meu învăluit în ceață, apoi ajungeam deasupra negurii; pășind tot mai sus și mai sus, priveam în jos către o mare de albeață, din mijlocul căreia țîșneau nenumărate vîrfuri de munți, ce păreau asemeni unor insule.

În clipa aceasta cînd scriu, parcă-s aievea acolo; mi se pare că zăresc cu ochii pantele, cabanele, cîmpia și albia rîului — cărarea aceea pustie, cu îndepărtatul ei torent sălbatic. O, ce minunat, ce minunat! Atît de însingurat și de solemn, cu tristele pînze cenușii ale norilor deasupra, și fără cel mai slab sunet, în afară de sunetul scos de vreun mieluț pierdut pe povîrnișul muntelui, care behăia ca și cum i s-ar fi sdrobit inimioara... Pe urmă se apropie vreo oaie slăbănoagă și prăpădită, cu glas adînc și morocănos și înfățișare neplăcută, întorcîndu-se cu pas mărunt de la ispititoarea pășune; cercetează o rîpă, apoi alta, stă și ascultă, cu capul înălțat, să poată prinde îndepărtatul vaier și să-i dea ascultare. Aha! se zăresc și se reped unul spre altul. Dar, vai, s-au amăgit amîndoi: oaia nu e mama mieluțelului, nu sînt neamuri, nici rude, și se despart cu răceală. Amîndoi trebuie să behăie și mai tare și să rătăcească în neștire mai

departe; le urezi să aibă noroc, să-şi poată găsi pe cei apropiaţi, pînă la căderea nopţii. Dar astea nu-s decît visări şi trebuie să-mi urmez povestirea.

Nu mă puteam împiedica să nu fac tot felul de presupuneri în legătură cu locurile care s-ar putea afla în susul rîului şi dincolo de cel de-al doilea lanţ alpin. N-aveam nici un ban, dar de-aş fi putut găsi pămînt bun de lucrat, aş fi avut posibilitatea să-l parcelez, cu capital împrumutat, şi să mă consider om făcut. E adevărat, şirul munţilor se înfăţişa atît de vast, încît mi se părea că aş avea puţine şanse să găsesc vreun drum care să-l străbată sau să treacă peste creste, însă nu-l explorase încă nimeni şi e uimitor cum omul îşi face cărare prin tot soiul de locuri, care de la distanţă par inaccesibile, ba chiar găseşte mijloace de a croi o potecă pentru caii de povară. Rîul era atît de mare, încît trebuia neapărat să ude o porţiune de teritoriu dinlăuntrul ţării; cel puţin, aşa gîndeam eu, şi, deşi toată lumea spunea că ar fi o nebunie să încerci să duci oile şi mai adînc spre interiorul ţării, ştiam că abia cu trei ani în urmă acelaşi strigăt de alarmă se înălţase chiar împotriva ţinutului pe care-l cutreiera acum turma stăpînului meu. Nu-mi puteam izgoni din minte aceste gînduri, în timp ce mă odihneam pe povîrnişul muntelui; mă obsedau în timp ce-mi făceam rondurile zilnice şi îmi dădeau tîrcoale din ceas în ceas, pînă ce m-am hotărît ca după tunsul oilor să nu mă mai las stăpînit de îndoială, ci să-mi înşeuez calul, să-mi iau cît de multe merinde voi putea şi să mă duc să văd cu ochii mei acele locuri.

Dar dincolo şi mai presus de aceste gînduri, se ivea cel deşteptat de însuşi marele masiv. Ce se întindea dincolo de el? A, cine putea şti?! Nu se afla suflet de om pe lume care să aibă cea mai mică idee despre asta, afară de cei care locuiau pe celălalt versant al

munților — dacă acolo viețuia cu adevărat vreo ființă omenească. Oare puteam nutri vreo speranță că voi străbate munții aceia ? Ar fi fost cea mai mare izbîndă la care aș fi putut rîvni, dar însemna să mă duc cu gîndul prea departe ; deocamdată voiam să încep cu șirul cel mai apropiat și să văd cît de departe pot merge. Chiar dacă n-aveam să descopăr vreun ținut, n-aș putea oare găsi acolo aur, sau diamante, aramă sau argint ? Nu se putea oare întîmpla să mă lungesc la pămînt ca să beau apă dintr-un rîu și să văd în nisip firicele gălbui, care să se dovedească a fi aur ?

Oamenii spuneau că nu ; dar așa-s oamenii, totdeauna spun că nu există aur, pînă cînd se găsește din abundență. Se aflau acolo ardezie și granit berechet, roci care, pe cîte am auzit eu, totdeauna însoțesc aurul ; și chiar dacă nu se găsea în cantități care să-ți răsplătească efortul, s-ar fi putut să fie din belșug în lanțurile alpine principale. Gîndurile acestea îmi făceau capul calendar și nu le mai puteam alunga.

ÎN MAGAZIA DE LÎNĂ

În cele din urmă, sosi și vremea tunsului, și, o dată cu cei care tundeau, venise și un bătrîn băștinaș, poreclit Chowbok — deși cred că adevăratul lui nume era Kahabuka. Era un fel de căpetenie, o rupea puțin pe englezește, și misionarii aveau o mare slăbiciune pentru el. Nu avea vreo însărcinare precisă în echipele care se ocupau cu tunsul, dar se prefăcea că dă ajutor prin ogrăzi, urmărind de fapt să facă rost de ceva băutură, care circulă totdeauna mai slobod, din mînă-n mînă, la vremea tunsului. El însă nu primea prea multă băutură, fiindcă putea deveni primejdios cînd se îmbăta, și cîteva înghițituri erau de ajuns ca să-l aducă în asemenea hal; totuși mai căpăta din cînd în cînd, și dacă voiai să obții ceva de la dînsul, era cea mai bună mită ce-i puteai oferi. M-am hotărît să-l descos și să scot de la el cît mai multe informații cu putință. Zis și făcut. Cîtă vreme m-am mărginit să-i pun întrebări despre șirurile de munți mai apropiate, mi-a fost ușor să mă descurc. Nu călcase niciodată pe meleagurile acelea, dar oamenii tribului său erau încredințați că acolo nu se găseau pășuni și că, la drept vorbind, nu puteai să vezi nimic altceva decît copaci piperniciți și cîteva lunci. Era foarte anevoios de ajuns prin părțile acelea; totuși existau trecători: una dintre ele se afla chiar în susul rîului nostru, deși nu chiar de-a lungul albiei,

al cărei defileu era de netrecut; el, unul, nu văzuse în viața lui vreun ins care să fi fost acolo: oare nu era destul pămînt de partea asta? Dar cînd am ajuns să-l întreb despre lanțul alpin principal, purtarea lui se schimbă pe dată. Începu să se arate stingherit, să umble cu fofîrlica și să se foiască. În cîteva minute mi-am dat seama că și în această privință circulau tot soiul de legende în tribul său; dar nici un fel de efort ori mijloc de constrîngere n-ar fi izbutut să-i stoarcă măcar un cuvînt despre ele. În cele din urmă i-am pomenit de alcool, și numaideoît s-a prefăcut că înouviințează. I-am dat să bea, dar îndată ce dădu dușcă pe gît rachiul începu să facă pe beatul, apoi adormi — ori simulă că doarme —, lăsîndu-mă să-l lovesc destul de zdravăn, fără a se clinti măcar.

M-am înfuriat, fiindcă mă lipsisem de rachiul meu și nu scosesem nimic de la el, așa că în ziua următoare m-am decis să-l fac să-mi spună ce doream înainte de a-i da măcar o dușcă, ori, de nu, avea să se lingă pe bot.

Drept care, la căderea nopții, cînd cei care tundeau oile lăsară treaba și se așezară la cină, mi-am luat porția de rachiu într-o gamelă de tinichea și i-am făcut semn lui Chowbok să mă urmeze în magazia de lînă. El se supuse bucuros, furișîndu-se după mine, fără să atragem atenția cuiva. Cînd am ajuns în magazia de lînă, am aprins o lumînare de seu și, vîrînd-o în gîtul unei sticle vechi, ne-am așezat pe baloturile de lînă și ne-am apucat să fumăm. O magazie de lînă este un loc încăpător, clădit cam după același plan ca o catedrală, cu nave de ambele părți, pline de strane pentru oi, cu un naos mare, la al cărui capăt se tund oile, și cu un spațiu în continuare, pentru sortatorii de lînă și împachetatori. Vederea ei mă înviora întotdeauna, cu aparența ei de antichitate (aspect prețios

într-o țară nouă), deși știam prea bine că cea mai veche magazie de lînă din colonie nu împlinise decît șapte ani, în timp ce aceea în care intrasem avea doar doi ani. Chowbok se prefăcu că-și așteaptă băutura, deși știam fiecare foarte bine după ce umbla celălalt și că eram adversari în partida angajată, el urmărind să pună mîna pe băutură, iar eu — pe informații.

Am purtat o bătălie crîncenă ; vreo două ceasuri și mai bine a tot căutat să mă amăgească cu minciuni, dar nu izbuti să mă convingă. În tot acest răstimp voințele noastre se încleștaseră, și nici unul dintre noi nu cîștigase nici cel mai mic avantaj vizibil ; treptat-treptat, însă, am dobîndit siguranța că pînă la urmă va ceda și că, dacă mai am puțină răbdare, îi voi smulge cu cleștele istorisirea din gură.

Era la fel ca într-o zi geroasă de iarnă, cînd bați într-una cu melesteul (cum trebuia să fac adesea), și bați în zadar, fără ca untul să dea vreun semn că se încheagă și, în cele din urmă, ești gata să spui, după sunet, că smîntîna nu se prinde, apoi, pe neașteptate, iată că untul s-a și făcut. Tot așa l-am bătut la cap pe Chowbok, pînă ce mi-am dat seama că a ajuns, cum s-ar spune, într-un fel de toropeală și că, dacă voi exercita în continuare o statornică și liniștită presiune asupra lui, victoria nu va întîrzia să fie de partea mea.

Pe negîndite, fără un cuvînt de înștiințare, rostogoli două baloturi de lînă (era foarte voinic) în mijlocul încăperii, iar deasupra lor puse în cruciș altul ; smulse o foaie de ambalaj goală, și-o aruncă peste umeri ca pe-o mantie, sări pe balotul de sus și se așeză pe el. Într-o clipită, întreaga înfățișare i se schimbă. Umerii săi înalți se pleoștiră ; își lipi strîns picioarele, călcîi lîngă călcîi și deget lîngă deget, își întinse brațele și mîinile de-a lungul trupului, cu palmele pe coapse, își înălță capul, drept ca o lumînare, ochii i se ațintiră în gol, se încruntă groaznic și chipul său luă o expresie

cu adevărat diavolească. Chiar în cele mai bune momente ale sale, Chowbok era foarte pocit, dar acum întrecea orice ființă slută ce se poate închipui. Gura i se întindea aproape de la o ureche la alta ; rînjea înspăimîntător și-și arăta toți dinții ; ochii-i scînteiau, deși rămîneau cu desăvîrșire ficși, iar fruntea îi era încrețită de cea mai răutăcioasă grimasă.

Mi-e teamă că descrierea mea nu a redat decît latura ridicolă a aspectului său ; dar ridicolul este vecin cu sublimul, și demonismul grotesc al feței lui Chowbok se apropia de acest stadiu, dacă nu-l atingea chiar. Am încercat să par amuzat, dar simțeam cum mă străbat un fel de fiori pe la rădăcina părului și prin tot corpul, în timp ce-l priveam și mă întrebam ce-o fi avînd de gînd să spună cu asta. Rămase în aceeași poziție timp de un minut, stînd încordat și drept ca bradul, nemișcat ca un bolovan și strîmbîndu-se înspăimîntător. Apoi de pe buzele sale se iscă un geamăt înfundat, ca un vînt ce se pornește și iar se domolește, cu gradații infinit de mici pînă ce deveni aproape un țipăt, după care se potoli și pieri. După aceea, băștinașul sări de pe balot și întinse degetele de la ambele mîini, cum face un om care spune „zece", deși atunci nu l-am înțeles.

Cît despre mine, rămăsesem cu gura căscată de uimire. Chowbok rostogoli repede baloturile la locul lor și se opri în fața mea, cutremuat ca de o mare spaimă. Pe chipul lui era întipărită oroarea — de data aceasta absolut fără voia lui —, tot așa ca și panica firească de care e cuprins cineva cînd a săvîrșit o crimă cumplită împotriva unor forțe necunoscute și supraomenești. Clătina din cap și bolborosea fără șir, arătînd mereu spre munți. Nu voi să se atingă de băutură, ci, după cîteva secunde, fugi pe ușa magaziei, țîșnind ca din pușcă, în lumina lunii. Nu l-am mai văzut pînă

a doua zi la prînz, cînd se ivi, părînd foarte spăşit şi becisnic în purtarea lui faţă de mine.

Habar n-aveam ce tîlc avea purtarea lui. Cum aş fi putut ghici ? Nu puteam fi sigur decît de faptul că avea un înţeles adevărat şi cumplit pentru el. Mi-a fost de ajuns să am această impresie ca să fiu încredinţat că-mi dăruise bunul său cel mai de preţ şi tot ce avea pe suflet. Asta mi-a aţîţat imaginaţia mai rău decît dacă un ceas întreg mi-ar fi înşirat tot soiul de poveşti inteligibile. Nu ştiam ce-ar putea ascunde marile lanţuri muntoase înzăpezite, dar nu mai aveam nici o îndoială că era ceva care merita cu prisosinţă să fie descoperit.

Cîteva zile m-am ţinut la distanţă de Chowbok şi nu mi-am mai manifestat nici cea mai mică dorinţă de a afla ceva de la el. Cînd i-am vorbit din nou, l-am strigat Kahabuka, ceea ce l-a bucurat nespus : părea că prinsese frică de mine şi acţiona ca o fiinţă căzută în puterea mea. De aceea, luînd hotărîrea de a porni în explorare cum se va termina tunsul, m-am gîndit că ar fi un lucru bun să-l iau cu mine pe Chowbok, aşa că i-am spus că intenţionez să mă duc pînă-n munţii mai apropiaţi, pentru o prospecţiune de cîteva zile, şi că urma să vină şi el. Iam făgăduit că o să-i dau în fiecare seară de băut şi i-am pomenit de posibilitatea de-a găsi aur. N-am suflat o vorbă despre masivul principal, căci ştiam că asta l-ar speria. Voiam să-l duc cît mai departe în susul rîului şi, dacă era posibil, să merg pe firul apei pînă la izvor. Apoi, ori aş fi continuat expediţia, dacă aş fi avut curajul necesar unei asemenea încercări, ori m-aş fi întors cu Chowbok. Aşa că nici n-apucă bine să se sfîrşească tunsul şi să fie expediată lîna, că am cerut învoire de a lipsi cîteva zile şi am căpătat-o. Mi-am cumpărat de asemenea un cal bătrîn de povară şi o şa cu coburi, să-mi pot lua provizii din belşug, precum şi un cort mic. I-am spus că voi

merge călare ca să găsesc vaduri peste rîu ; Chowbok avea să mă urmeze ducîndu-şi de căpăstru calul, care avea să-l şi treacă prin vaduri. Stăpînul meu m-a lăsat să iau ceai şi zahăr, biscuiţi marinăreşti, tutun şi carne de oaie sărată, împreună cu vreo două-trei sticle de *brandy* bun, căci, o dată ce lîna fusese trimisă spre coastă, carele golite aveau să se întoarcă cu provizii din belşug.

Toate pregătirile fiind încheiate, întreaga suflare din crescătorie ieşi să ne petreacă, şi astfel am pornit în călătoria noastră la scurtă vreme după solstiţiul de vară al anului 1870.

ÎN SUSUL RÎULUI

În prima zi drumul nu ne-a dat de loc de furcă. Am ţinut-o de-a lungul marilor lunci care mărgineau rîul. Fuseseră arse de două ori pînă acum, aşa că nu aveau hăţişuri dese care să ne ţină-n loc, deşi terenul era adesea denivelat, şi am fost nevoiţi să mergem o bună bucată chiar prin albia rîului. Către asfinţit, străbătusem cale de vreo două zeci şi cinci de mile şi am poposit la punctul unde rîul intra în defileu.

Vremea era plăcută şi călduroasă, ţinînd seama mai ales că valea în care ne făcusem tabăra trebuia să fi fost situată la cel puţin două mii de picioare deasupra nivelului mării. Albia rîului avea în locul acela o lăţime de vreo milă şi jumătate şi era în întregime acoperită de prundiş, peste care apa curgea şerpuind în multe braţe. Privite de sus, acestea păreau o panglică răsucită, sclipind în soare. Ştiam că rîul putea creşte cu totul pe neaşteptate, devenind năprasnic ; dar chiar dacă n-aş fi ştiut asta, am fi putut vedea după trunchiurile sfîrtecate ale copacilor, care pesemne că fuseseră cărate de la mari depărtări, şi după mormanul de *débris* [1]-uri vegetale şi minerale îngrămădite printre trunchiuri care-ţi arătau că uneori întreaga albie trebuie să fi fost acoperită de un torent cu o adîncime de multe picioare şi care mugea cu o furie de nestăpînit. Acum nivelul apei era scăzut, avînd doar cinci sau şase

[1] Resturi (fr.).

brațe, prea adînci și prea repezi ca să fie trecute cu piciorul, chiar de un om puternic, dar care puteau fi străbătute, în siguranță, călare. De ambele părți mai era cîțiva acri de lunică, lățindu-se tot mai mult în josul rîului, pînă ce se prefăceau în întinsele cîmpii spre care priveam din cabana stăpînului meu. Îndărătul nostru se înălțau cei mai scunzi pinteni ai celui de-al doilea masiv, ridicîndu-se abrupt pînă la șirul munților, iar la o distanță de-o jumătate de milă începea defileul, în care rîul se îngusta și devenea lărmuitor și înfricoșător. Frumusețea peisajului nu poate fi redată în cuvinte. O latură a văii era albăstrită de umbrele serii, prin care se întrezăreau pădurea și prăpastia, clina dealului și creștetul muntelui, iar cealaltă sclipea încă, scăldată în aurul apusului de soare. Rîul lat și cu unde îmbelșugate, cu neîncetata sa curgere, precum și frumoasele păsări acvatice, care mișunau cu duiumul pe insule și care erau atît de blînde încît ne puteam apropia la un pas de ele, puritatea neprihănită a văzduhului, solemna tihnă a ținutului necălcat de piciorul omului — putea oare exista ceva mai încîntător și mai înălțător ?

Ne-am apucat să ne facem tabăra în apropierea unui desiș bogat, care cobora dinspre munți pînă pe lunică și ne-am priponit caii cît am putut mai slobod, căutînd un loc cît mai neted, ca nu cumva să-și înfășoare frînghia de vreo ridicătură și să se lege singuri. Nu îndrăzneam să-i lăsăm în voia lor, ca nu cumva s-o tulească în josul văii, înapoindu-se acasă. Apoi am strîns vreascuri și am aprins focul. Am umplut cu apă o gamelă de tinichea și am pus-o la fiert, peste jăratecul încins. Cînd apa a dat în clocot, am aruncat în ea două-trei măsuri bune de ceai și le-am lăsat să se infuzeze.

În cursul zilei prinsesem vreo cinci-șase boboci de rață — treabă simplă, căci păsările vîrstnice făceau

atîta zarvă, încercînd să ne păcălească şi să ne îndepărteze de cuib, prefăcîndu-se că sînt grav rănite, cum se zice că face fluierarul, încît totdeauna izbuteam să dăm de puii lor, mergînd în direcţia opusă celei pe care o luau păsările, pînă ce auzeam măcăitul bobocilor ; pe urmă îi fugăream şi puneam mîna pe ei, fiindcă nu erau în stare să zboare, deşi crescuseră aproape cît nişte raţe în toată firea. Chowbok i-a jumulit puţin şi i-a perpelit pe-ndelete. Apoi i-am tăiat în bucăţi şi i-am fiert în altă gamelă, isprăvind astfel cu gătitul.

Cînd ne-am sfîrşit cina, se înnoptase de-a binelea. Tăcerea şi răcoarea nopţii, strigătul ascuţit al unei găinuşe de pădure la răstimpuri, licărul arămiu al focului, curgerea molcomă a rîului, cadrul întunecat şi fundalul apropiat alcătuit de coburii noştri şi de pături, totul se întregea într-un tablou demn de penelul unui Salvator Rosa [1] sau Nicolas Poussin [2]. Îmi vine în minte imaginea aceea şi mă desfăt acum cu ea, dar la timpul ei nu am luat-o în seamă. Aproape niciodată nu ne dăm seama cînd ne simţim cu adevărat la largul nostru ; dar această reflecţie e cu două tăişuri, căci, dacă ar fi aşa, poate am resimţi mai intens şi perioadele cînd ne aflăm la strîmtoare, şi uneori m-am gîndit că trăiesc pe lume la fel de mulţi oameni care nu iau în seamă prima situaţie, ca şi cei care habar n-au de cealaltă. Cel care a scris „O, *fortunatos nimium sua si bona norint agricolas*“ [3] ar fi putut la fel de bine să scrie „O, *infortunatos nimium sua si mala norint*“ [4], şi prea puţini sînt aceia pe care neputinţa de a-şi da seama ce-au făcut, ce pătimesc şi ce sînt cu-adevărat să nu-i ferească de

---

[1] *Salvator Rosa* (1615— 1673), pictor şi poet italian.

[2] *Nicolas Poussin* (1594—1665), pictor francez ; a redat scene istorice.

[3] „O, preanorocoşi plugari, numai de şi-ar cunoaşte fericirea“ (*Horaţiu*, satira dedicată lui Mecena).

[4] „O, preanefericiţi, de şi-ar cunoaşte nenorocirea“.

durerile cele mai amare. Să fim deci recunoscători oglinzii, pentru că ne dezvăluie doar aparențele.

Am găsit un loc cît am putut mai moale — deși peste tot erau pietroaie — și, culegînd niște iarbă, ne-am așezat astfel ca să avem o mică adîncitură pentru oasele șoldului, ne-am înfășurat în pături și ne-am culcat. În timpul nopții m-am trezit și am zărit stelele deasupra capului și strălucirea razelor lunii pe munți. Rîul șopotea necontenit ; l-am auzit pe unul dintre caii noștri nechezînd către tovarășul lui și m-am încredințat că erau încă la îndemîna noastră. Nici o grijă nu-mi tulbura mintea sau trupul, afară de aceea că, fără îndoială, voi fi silit să răzbesc multe greutăți ; mă cuprinse un minunat simțămînt de pace, o mulțumire deplină care cred că nu poate fi simțită decît de cei care au petrecut zile la rînd pe cal, sau, în orice caz, în aer liber.

În dimineața următoare am găsit frunzele ceaiului făcut de cu seară înghețate pe fundul gamelelor, deși mai era pînă la începutul toamnei. Ne-am luat masa de dimineață la fel cum cinasem și am pornit la drum pe la ceasurile șase. Într-o jumătate de oră intrasem în defileu, și la o cotitură ne-am luat rămas bun de la ultima priveliște din ținutul stăpînului meu.

Defileul era îngust și prăpăstios ; rîul avea acum o lățime de numai cîteva picioare și, tunînd și spumegînd, se repezea asupra unor stînci uriașe. Puhoiul de apă care se năpustea în piatră făcea un zgomot asurzitor. Ne-au trebuit două ceasuri ca să facem mai puțin de-o milă pe un drum primejdios, pășind ba prin apă, ba pe stînci. În aer plutea un miros greu de umezeală, pe care-l răspîndesc stîncile acoperite cu o vegetație vîscoasă, ca în apropierea unei uriașe cascade, veșnic înspumată. Aerul era rece și umezeala te pătrundea pînă la oase. Nu-mi pot închipui cum de izbuteau caii noștri să-și păstreze echilibrul, mai cu seamă cel încărcat cu poveri, iar gîndul că aș fi nevoit să mă întorc mă

înfricoşa aproape la fel de mult ca şi acela de a continua ascensiunea. Cred că partea aceea de drum a ţinut vreo trei mile, şi aproape că trecuse de amiază cînd defileul se mai lăţi şi un pîrîiaş coborî dintr-o vale învecinată. Era cu neputinţă să mai înaintăm de-a lungul rîului principal, fiindcă stîncile coborau ca nişte pereţi drepţi, aşa că am pornit-o pe afluentul lăturalnic. Lui Chowbok i se părea că pe-acolo trebuie să fie trecătoarea despre care umblau tot felul de zvonuri printre cei din neamul lui. Acum ne păsa mai puţin de primejdiile prin care treceam, decît de oboseală şi numai după nesfîrşite chinuri, pricinuite de stînci şi de ierburile încîlcite, am ieşit la lumină, cu cai cu tot, în şaua din care cobora pîrîiaşul. În acest timp norii se coborîseră deasupra noastră şi ploua cu găleata. Colac peste pupăză, se făcuse ceasul şase şi eram sleiţi de oboseală, după ce înaintasem poate şase mile în douăsprezece ore.

Pe şa era puţină iarbă aspră, dar grasă şi foarte bună pentru păscut. De asemeni, mai erau din belşug anason şi susai, după care caii se dau în vînt, aşa că i-am slobozit şi ne-am pregătit de popas. Toate lucrurile de pe noi erau leoarcă şi eram pe jumătate morţi de frig ; ce mai, ne simţeam cum nu se poate mai prost. Prin preajmă erau hăţişuri de buruieni, dar n-am putut face focul pînă ce n-am răzuit umezeala de pe nişte crengi veştede şi nu ne-am umplut buzunarele cu surcele zbicite, ca astfel să le putem aprinde. După ce-am isprăvit şi treaba asta, am izbutit să aţîţăm focul, pe care nu l-am mai lăsat să se stingă. Am întins cortul pe ţăruşi, şi pe la nouă seara eram oarecum încălziţi şi uscaţi. În dimineaţa următoare se înseninase, ne-am ridicat tabăra şi, după o bucată scurtă de drum, am descoperit că, luînd-o pe un drum mai puţin greu decît cel din ziua trecută, puteam s-o apucăm iarăşi pe albia rîului, care se deschidea deasupra defileului ; dar dintr-o sin-

gură privire era limpede că nu era un ţinut prielnic păstoritului : nimic altceva decît cîteva tăpşane acoperite cu mărăciniş, pe ambele maluri ale rîului, şi munţi lipsiţi de orice bogăţii. Dar puteam zări masivul principal. În privinţa aceasta nu mai era chip să te înşeli. Gheţarii se rostogoleau la vale pe coasta muntelui ca nişte cataracte şi păreau că, pur şi simplu, coboară pînă la albia rîului ; nu putea exista nici un obstacol serios care să te împiedice să ajungi pînă la ei urmînd cursul apei, larg şi deschis. Părea însă un lucru cam fără noimă, pentru că lanţul principal avea un aspect care nu trezea nici o speranţă, iar curiozitatea ce-mi da ghes să cunosc natura regiunii de deasupra defileului era acum pe deplin satisfăcută. De-acolo nu era rost de scos nici un ban, afară doar dacă în adîncul lor nu erau minerale, ale căror urme nu erau mai multe ca prin locurile mai joase.

Oricum, am luat hotărîrea să urmez cursul rîului şi să nu mă întorc pînă ce nu voi fi constrîns de împrejurări. Aveam să explorez ambele ape cît îmi va sta în putinţă şi să spăl bine nisipul, ca să dau de aur. Lui Chowbok îi plăcea să mă privească cufundat în această îndeletnicire, dar n-am făcut nici o ispravă, fiindcă n-am găsit nici măcar urmă din acest metal. Aversiunea lui faţă de masivul principal părea să se fi stins şi nu ridică nici o obiecţie cînd i-am spus să ne apropiem de munţii aceia. Îşi închipuia probabil că nu-l pîndea din partea mea primejdia că voi încerca să trec peste creste, iar pe versantul nostru nu se temea de nimic ; pe deasupra, s-ar fi putut să găsim aur. Fapt este că se gîndise din timp la ce-i rămînea de făcut, dacă ar fi văzut că mă apropii prea mult de lanţul alpin.

Am petrecut trei săptămîni explorînd, şi în viaţa mea nu mi s-a părut că zboară timpul mai iute. Vremea era frumoasă, cu toate că peste noapte să lăsa un frig zdravăn. Am urcat pînă la capăt fiecare torent

în parte, afară de unul, și de fiecare dată am descoperit că ne ducea la un gheţar care era vădit de netrecut — în orice caz, nu fără mai mulţi însoţitori și fără frînghii.

Rămînea un singur torent, pe-al cărui curs aș fi urcat pînă atunci, dacă Chowbok nu mi-ar fi spus că într-o dimineaţă, în timp ce eu mai dormeam, se sculase cu noaptea în cap și, după ce străbătuse vreo trei-patru mile, văzuse că era imposibil să treacă mai departe. De mult descoperisem că turna o droaie de minciuni, astfel că am fost îndemnat să văd cu ochii mei ce-i cu drumul acela — pe scurt așa am și făcut. Departe de a fi imposibil de parcurs, drumul era o excursie nespus de ușoară și, după vreo cinci-șase mile, am văzut la capătul torentului o șa, care, deși adînc îngropată în zăpadă, nu era blocată de gheţari și care părea, fără doar și poate, că face parte chiar din masivul alpin principal. N-am cuvinte prin care să-mi pot exprima încîntarea neţărmurită ce m-a cuprins. Deodată, tot sîngele mi s-a înfierbîntat de speranţă și entuziasm; dar cînd m-am întors să mă uit după Chowbok, care se aflase în spatele meu, spre surprinderea și mînia mea, am văzut că o tulise spre casă și alerga la vale cît îl ţineau picioarele. Mă părăsise.

ŞAUA

Am hăulit, dar nici n-a vrut s-audă. Am alergat după el, dar luase un avans bun. Atunci m-am aşezat pe un bolovan şi am chibzuit temeinic asupra situaţiei. Era limpede ca bună ziua că Chowbok căutase cu tot dinadinsul să mă împiedice să urc prin valea aceea, totuşi nu arătase nici un pic de rea-voinţă cînd fusese vorba să mă urmeze în oricare alt loc. Ce altceva putea să însemne purtarea lui, decît că mă aflam acum pe singura cale pe care tainele marelui lanţ alpin puteau fi dezvăluite ? Ce se cuvenea deci să fac ? Să mă întorc tocmai în clipa în care pornisem pe pista cea bună ? Nici gînd ! Cu toate acestea, să-mi văd mai departe de drum, singur, ar fi fost greu şi totodată primejdios. Ar fi de ajuns de greu să mă întorc la stîna stăpînului meu şi să trec prin defileurile stîncoase, fără nici o speranţă de a primi cel mai mic ajutor dacă aş fi dat de vreo belea ; dar să înaintez pe o distanţă mai mare, fără nici un tovarăş, ar fi fost nebunie curată. Accidente care sînt uşoare, cînd ai pe cineva alături, cum ar fi scrîntirea unei glezne sau căderea în vreun loc din care scapi lesne dacă un însoţitor îţi întinde mîna şi un capăt de frînghie, pot fi fatale unui călător singur. Cu cît cîntăream mai mult perspectivele, cu atît mă atrăgeau mai puţin ; şi, totuşi, şi mai greu îmi venea să mă împac cu gîndul întoarcerii, cînd mă uitam la şaua de la capătul văii şi vedeam că

suprafața ei netedă, așternută cu zăpadă putea fi trecută cu destulă ușurință; aproape că vedeam aievea cum mi se întinde în față drumul de la punctul unde mă aflam pînă drept în creștet. După multă chibzuință, m-am decis să merg mai departe, pînă ce voi da peste un loc care să fie cu adevărat primejdios, și numai atunci să mă întorc. Astfel speram să ating, oricum, vîrful șeii și să-mi satisfac curiozitatea stîrnită de ceea ce s-ar putea afla pe versantul celălalt.

N-aveam vreme de pierdut, căci era între zece și unsprezece dimineața. Din fericire, eram bine echipat, pentru că, părăsind tabăra și lăsînd caii la capătul de jos al șeii, mă aprovizionasem (conform obiceiului meu) cu tot ce putea să-mi fie de trebuință timp de patru-cinci zile. Chowbok cărase jumătate din poveri, dar azvîrlise cît colo toată legătura lui — cred că în clipa în care o luase la sănătoasa, fiindcă am dat peste ea cînd am alergat după el. De aceea aveam la mine și merindele lui, și ale mele. Așadar, am luat atîția biscuiți cîți am socotit că pot duce cu mine, precum și puțin tutun, ceai și cîteva chibrituri. Am înfășurat în păturile mele toate lucrurile acestea (împreună cu o ploscă de *brandy* aproape plină, pe care o ținusem în buzunar, de teamă să nu cadă pe mîna lui Chowbok) și le-am înnodat foarte strîns, făcînd din întregul pachet un sul lung de vreo șapte picioare și cu un diametru de șase degete. Pe urmă am legat cele două capete și mi-am atîrnat totul după gît și peste umăr. Este cel mai lesnicios mijloc de a căra o încărcătură grea, fiindcă te poți odihni mutînd povara de pe un umăr pe celălalt. Mi-am prins de mijloc gamela și o secure mică și, astfel echipat, am început escaladarea văii, mîniat că fusesem amăgit de Chowbok, dar ferm hotărît să nu mă întorc decît cînd nu voi avea încotro.

Am trecut de mai multe ori de pe un mal pe celălalt al torentului, fără greutate, căci avea numeroase vaduri bune. Pe la unu eram la piciorul şeii ; urcasem patru ore în şir, ultimele două pe zăpadă, pe care se mergea mai uşor ; pe la cinci mă aflam la zece minute de vîrf, într-o stare de exaltare cum cred că nu mai simţisem niciodată. După alte zece minute, aerul rece de pe versantul celălalt mă împresură, în valuri.

Am aruncat o privire. Nu mă aflam pe masivul principal.

Altă privire : se zărea un rîu înfricoşător, noroios şi grozav de mînios, urlînd de-a lungul unei albii imense, la mii de picioare dedesubt.

Se îndrepta spre apus şi n-am putut vedea dincolo de capătul văii decît amănuntul că erau nişte gheţari uriaşi, care desigur că se întindeau în jurul izvorului rîului şi de unde acesta îşi pornea pesemne apa.

Încă o privire, apoi am rămas încremenit.

Printre munţii aflaţi drept în faţa mea era un pas uşor de trecut, şi prin el am întrezărit un crîmpei din nemăsurata întindere a unor cîmpii depărtate şi albăstrii.

Uşor ? Da, cu desăvîrşire uşor ; acoperit cu iarbă pînă aproape de vîrf, care era un fel de cărare deschisă între doi gheţari, de unde un torent mititel îşi rostogolea apa peste povîrnişul unor abrupte, dar foarte accesibile pripoare, pînă ajungea la nivelul marelui fluviu, alcătuind o luncă unde creştea iarbă şi un pîlc mic de copaci piperniciţi.

Nici nu apucasem bine să mă încredinţez cu ochii, cînd un nor se înălţă din valea de dincolo de creste, şi cîmpiile fură ascunse privirilor mele. Avusesem parte de un noroc uimitor ! Dacă aş fi atins piscul doar cu cinci minute mai tîrziu, norul ar fi plutit deasupra trecătoarei şi nu i-aş mai fi cunoscut existenţa. Acum,

după ce norul se aşternuse acolo, am început să-mi pun la îndoială memoria şi să mă întreb dacă nu cumva zărisem doar o dîră albastră de aburi depărtaţi, care umpluseră deschizătura. De-un singur lucru puteam fi sigur, şi-anume că rîul din valea de jos trebuia să fie cel ce se învecina, spre nord, cu cel care curgea pe lîngă crescătoria stăpînului meu ; în privinţa aceasta nu încăpea nici o îndoială.

Puteam oare să-mi închipui că norocul mă călăuzise pe un rîu greşit, în căutarea unui pas, şi totuşi mă adusese la locul de unde puteam distinge singurul punct slab din fortificaţiile unui bazin mai nordic ? Asta era o ipoteză prea puţin plauzibilă. Dar chiar în clipa în care stăteam aşa, pradă îndoielii, în norul din faţă apăru o spărtură, şi pentru a doua oară am zărit siluetele albastre ale unor înălţimi unduitoare, topindu-şi treptat contururile şi pierzîndu-se în spaţiul îndepărtat al unei cîmpii. Era o imagine convingătoare ; nu putea fi la mijloc nici un fel de greşeală. Abia mă încredinţasem pe deplin de descoperirea mea, că, iată, spărtura dintre nori fu acoperită iarăşi, şi n-am mai putut vedea nimic.

Ce trebuia, deci, să fac ? Noaptea avea să mă prindă pe drum în curînd, şi eram şi-aşa îngheţat pînă la oase, fiindcă stătusem nemişcat după efortul făcut la căţărare. Ar fi fost însă cu neputinţă să rămîn în locul acela ; trebuia să merg fie înainte, fie înapoi. Am găsit o stîncă potrivită să mă adăpostească de vîntul înserării şi am tras din clondirul de *brandy* o duşcă bună, care m-a încălzit imediat şi mi-a dat curaj.

Mi-am pus întrebarea : aş putea oare coborî de-a lungul albiei rîului pe care-l zărisem la picioarele mele ? Era imposibil de spus ce prăpăstii ar putea să mă oprească din drum. Iar dacă voi ajunge la cursul rîului, mă voi încumeta oare să-l trec ? Sînt un înotător excelent, cu toate acestea, o dată aflat în mij-

locul acelui înfricoşător puhoi de ape, aş fi fost aruncat de colo-colo, absolut neputincios, după placul torentului. Pe lîngă aceasta, mai aveam de dus şi legătura. Dacă o părăseam, nici vorbă că pieream de frig şi de foame, dar cu siguranţă că m-aş fi înecat dacă încercam s-o trec dincolo de rîu. Erau argumente serioase, dar speranţa că aş găsi acolo un imens teritoriu bun pentru păşunat (pe care eram decis să pun stăpînire, pe cît mă vor ţine puterile) era suficientă ca să le înlăture. Peste cîteva minute, am hotărît că era limpede ce-aveam de făcut : după ce izbutisem să fac o descoperire atît de însemnată, cum era trecătoarea care ducea într-un ţinut probabil la fel de bogat ca şi cel situat pe versantul nostru, aveam să merg mai departe şi să-i verific valoarea, chiar de-ar fi trebuit să plătesc eşecul cu viaţa. Cu cît mă gîndeam mai mult, cu atît mi se întărea hotărîrea, fie să dobîndesc faimă şi poate avere intrînd în lumea aceea necunoscută, fie să-mi pierd viaţa în această încercare. De fapt, simţeam că viaţa n-ar mai avea nici un preţ pentru mine, dacă mi-ar fi fost sortit să văd o comoară atît de mare şi aş fi refuzat să pun mîna pe profiturile ce s-ar fi putut obţine de pe urma acestei descoperiri.

Mai aveam doar un ceas pînă să se întunece, în cursul căruia să pot începe coborîrea spre vreun loc de popas potrivit, aşa că nu-mi rămînea nici o clipă de pierdut. La început am luat-o la picior repede, fiindcă mă aflam pe teren înzăpezit şi mă cufundam în omăt destul de adînc ca să mă împiedice să cad, deşi mergeam de-a dreptul în josul povîrnişului muntelui, cît puteam de iute ; dar pe versantul opus era mai puţină zăpadă şi curînd s-a isprăvit cu ea ; am ajuns apoi la un jgheab primejdios şi foarte stîncos, unde o simplă alunecare mi-ar fi provocat o cădere fatală.

Dar cu toată iuţeala cu care am mers, am fost grijuliu şi am ajuns teafăr la capăt, unde erau petice de

iarbă aspră, iar pe ici-colo cîte-o urmă de tufiș ; ce era mai jos de ele n-am putut vedea. Am mai înaintat vreo cîteva sute de iarzi și am descoperit că mă aflam pe marginea unei înfricoșătoare genuni, în care nici un om în toate mințile n-ar fi cutezat să coboare. Mi-a dat prin gînd să încerc totuși pe firul pîrîului care uda jgheabul și să văd dacă n-aș putea să-mi croiesc pe-acolo un drum mai lesnicios. Peste cîteva minute m-am trezit la capătul de sus al unei chei tăiate printre stînci — ceva cam ca Twll Dhu, numai că la o scară mult mai mare —, pe unde pîrîul își găsise drum și săpase un canal adînc prin roca ce părea mai moale decît cea de pe versantul opus al muntelui. Cred că trebuie să fi avut o formație geologică diferită, deși regret că nu pot spune ce anume era.

M-am uitat la spărtura aceea, cuprins de o mare îndoială ; pe urmă am mers puțin pe ambele laturi și m-am pomenit privind peste marginea unor înfiorătoare prăpăstii, căzînd pînă la rîul care mugea la vreo patru-cinci mii de picioare dedesubt. Nici nu îndrăzneam să mă gîndesc la coborîre, decît bizuindu-mă pe curmătura în care îmi pusesem speranța cînd chibzuisem că roca era moale și apa putuse să-și fi săpat un canal destul de neted pe toată lungimea lui. Bezna se îndesea din clipă-n clipă, dar mai puteam profita încă o jumătate de oră de lumina amurgului, așa că am pornit-o prin curmătură (deși n-aș putea spune că nu-mi era frică) și m-am hotărît să mă întorc la locul de popas și să încerc pe altă potecă, în ziua următoare, dacă voi da peste vreun obstacol mai mare. Nu trecură nici cinci minute, și-mi pierdusem capul de-a binelea : marginea curmăturii se ridica la o înălțime de sute de picioare și era surplombată, astfel că nu puteam zări nici măcar cerul. Era plină de țancuri, și din cauza deselor căzături m-am ales cu o mulțime de vînătăi. Mă udasem din pricină că alunecasem în apă,

care, deşi nu era prea mare, curgea cu asemenea forţă, încît nu mă puteam împotrivi ; o dată a trebuit să sar peste o cascadă destul de mărişoară, într-un eleşteu adînc, aflat în josul ei, şi puţin a lipsit să nu mă înec din cauza sacului meu, care era atît de greu. Scăparea mea a atîrnat doar de-un fir de păr, dar norocul a vrut ca providenţa să fie de partea mea.

După scurtă vreme, mi s-a părut că văd curmătura lărgindu-se şi că se ivesc nişte hăţişuri. M-am trezit brusc pe o clină deschisă, ierboasă şi, dibuindu-mi drumul ceva mai încolo, de-a lungul pîrîului, am dat peste un colţişor neted, împădurit, unde puteam poposi confortabil. Era şi timpul, fiindcă se întunecase de-a binelea.

Prima mea grijă a fost să văd dacă chibriturile sînt uscate. Partea din afară a legăturii se udase zdravăn ; dar, desfăcînd păturile, am găsit lucrurile puse înăuntrul lor uscate şi calde. Am fost nespus de mulţumit. Am aprins focul şi i-am fost recunoscător pentru căldura şi tovărăşia lui. Mi-am făcut un ceai şi am mîncat doi biscuiţi ; de *brandy* nu m-am atins, fiindcă-mi rămăsese doar un pic şi s-ar fi putut să am nevoie de el, dacă mă părăsea curajul. Toate aceste acţiuni le-am îndeplinit aproape mecanic, fiindcă nu-mi puteam da seama exact de situaţia în care mă găseam, în afară de faptul că mă ştiam singur şi că eram convins că întoarcerea prin curmătura pe unde abia coborîsem îmi va fi imposibilă. E groaznică senzaţia aceasta, de a te şti izolat de toţi semenii tăi. Eram încă însufleţit de speranţă şi am început să înalţ castele de aur, de îndată ce focul şi hrana m-au încălzit. Nu cred însă că vreun om şi-ar putea păstra multă vreme judecata într-o asemenea singurătate, dacă e lipsit de tovărăşia măcar a unui animal. Începi să te îndoieşti de propria ta identitate.

Îmi amintesc că a fost o mîngîiere pentru mine pînă şi faptul de a vedea păturile şi a auzi tictacul ceasului — lucruri care păreau că mă leagă de oameni ; dar ţipătul găinuşelor de pădure mă speria, şi tot aşa flecăreala unei păsări pe care n-o mai auzisem niciodată pînă atunci şi care părea că rîde de mine ; în curînd m-am obişnuit cu sunetul acela şi n-a trecut mult pînă să mi se pară că se scurseseră mulţi ani de cînd îl auzisem prima oară.

Mi-am scos totul de pe mine şi m-am înfăşurat în pătura ce se aflase înăuntrul legăturii, pînă ce hainele ce le avusesem pe mine s-au uscat. Noaptea era cufundată într-o tăcere deplină şi am aţîţat focul, care a început să duduie, astfel că în curînd m-am încălzit şi, în cele din urmă, mi-am pus iarăşi hainele pe mine. Apoi mi-am răsucit pătura în jurul trupului şi m-am culcat cît mai aproape de foc.

Am visat că în magazia de lînă a stăpînului meu era instalată o orgă ; apoi magazia pieri în zare, şi orga păru a creşte, şi tot creşte, în mijlocul unei văpăi strălucitoare de lumină, pînă ce se prefăcu într-o cetate de aur clădită pe coasta unui munte. Avea rînduri după rînduri de ţevi aşezate în chip de ţancuri şi hăuri, unul deasupra altuia, şi grote misterioase, ca aceea a lui Fingal [1], în ale cărei adîncuri puteam zări sclipind nişte stîlpi lustruiţi. În faţă se aflau un şir de terase, la al căror capăt puteam vedea un om cu capul aplecat înainte, îngropat în clape, iar trupul legănîndu-se în stînga şi-n dreapta, în mijlocul unei vijelii uriaşe de arpegii armonizate, care se rostogoleau detunînd în ju-

[1] Denumirea celtă a eroului irlandez Finn Mac Cool ; rege legendar al Morvenului şi căpetenie a corpului de războinici şi vînători Fianna, din secolele II şi III ; tatăl lui Ossian, erou irlandez din secolul al III-lea, figură centrală a ciclului de legende care îi poartă numele, ciclu prelucrat de James Macpherson în *Poemele lui Ossian*, culegere de versuri şi proză ritmată, apărută în 1760—1762.

rul și deasupra capului său. Pe urmă altcineva m-a bătut pe umăr și mi-a zis : „Nu vezi ? E Händel“, dar auzul meu cu greu a putut prinde motivul și încercam să escaladez terasele și să ajung lîngă el, cînd m-am deșteptat, năucit de imaginile vii și clare ale visului.

O scurtătură arsese de tot, și capătul lemnului căzuse peste jar, stîrnind o vîlvătaie : cred că asta îmi prilejuise visul și, în același timp, mi-l furase. Simțeam o amară dezamăgire și, rezemîndu-mă într-un cot, m-am întors, pe cît mi-a stat în putință, la realitate și la ciudatele împrejurări în care mă aflam.

Eram treaz de-a binelea — mai mult chiar, mă încerca o presimțire, ca și cum atenția mi-ar fi fost atrasă de ceva mai palpabil decît un vis, deși încă nu puteam spune de ce anume. Mi-am ținut răsuflarea și am așteptat — era oare curată închipuire ? Nicidecum ! Am ascultat iară și iară, și am auzit *cu adevărat* ecoul slab și extrem de îndepărtat al unei muzici, ca acela scos de o harpă eoliană, purtat pe aripa vîntului, care sufla proaspăt și răcoros dinspre lanțul opus de munți.

Mi s-a făcut părul măciucă. Am stat cu urechea la pîndă, dar vîntul murise. Mi-am închipuit că nu fusese altceva decît vîntul — dar nu, dintr-o dată mi-am amintit de sunetele scoase de Chowbok în magazia de lînă. Da, asta era.

Slavă Domnului, orice ar fi fost, bine că se terminase. M-am străduit să judec limpede lucrurile și mi-am recăpătat cumpătul. M-am convins că avusesem doar un vis mai animat ca de obicei. Curînd am început chiar să rîd gîndindu-mă ce nerod fusesem fiindcă mă speriasem degeaba și mi-am amintit că, la urma urmei, chiar de m-ar fi păscut un sfîrșit nenorocit, tot n-ar fi fost un lucru atît de groaznic. Mi-am spus rugăciunile, o îndatorire pe care prea adesea o neglijam, și în scurtă vreme am căzut într-un somn

binefăcător, care a ţinut pînă ce s-a luminat bine de ziuă şi care mi-a redat puterile. M-am ridicat şi, scormonind prin jarul stins, am găsit cîţiva cărbuni încă roşii şi îndată s-a înălţat iar văpaia focului. Mi-am luat micul dejun, încîntat de tovărăşia unui cîrd de păsărele, care ţopăiau în jurul meu şi se cocoţau pe cizmele şi pe mîinile mele. Mă simţeam destul de fericit, dar trebuie să-l asigur pe cititor că împrejurările prin care trecusem fuseseră mult mai grele decît reiese din cele povestite pînă acum şi îl sfătuiesc stăruitor să rămînă, dacă poate, în Europa, sau, în orice caz, în vreo ţară care a fost deja explorată şi unde s-au statornicit aşezări omeneşti, decît să plece pe meleaguri unde n-a mai călcat picior de om înaintea lui. Explorarea este o treabă încîntătoare, cînd o priveşti în perspectiva timpului şi te întorci cu gîndul la ea, dar nu e de loc confortabilă cîtă vreme o înfăptuieşti, afară de cazul cînd este atît de lesnicioasă, încît nu mai merită acest nume.

RÎUL ŞI LANŢUL MUNTOS

Următoarea etapă a fost coborîrea pînă la rîu. Pierdusem din ochi trecătoarea pe care o zărisem de pe şa, dar îmi luasem asupra poziţiei ei asemenea repere, încît trebuia negreşit s-o găsesc. Eram vînăt şi ţeapăn de frig, şi cizmele începuseră să mă lase, pentru că umblasem prin locuri pietroase mai bine de trei săptămîni în şir, dar pe măsură ce ziua se scurgea şi eu coboram fără obstacole prea mari, mă simţeam mai uşurat. În vreo două ceasuri am intrat în mijlocul pădurilor de pini, unde mai era puţină vegetaţie pitică, şi am coborît cu iuţeală pînă ce am ajuns pe buza altei prăpăstii, care mi-a dat multă bătaie de cap, dar pînă la urmă am izbutit s-o ocolesc. Pe la trei după-amiază mă aflam pe malul rîului.

După calculele pe care le făcusem în legătură cu înălţimea văii, de pe celălalt versant al şeii peste care venisem, am tras concluzia că şaua propriu-zisă nu putea să aibă mai puţin de nouă mii de picioare înălţime, şi cred că albia rîului pe care mă ducea acum drumul era la trei mii de picioare deasupra nivelului mării. Apa era mînată de un curent grozav, cu un debit de patruzeci pînă la cincizeci de mii de picioare pe milă. Era cu siguranţă rîul care se învecina spre nord cu cel care curgea pe lîngă stîna stăpînului meu şi trebuia să treacă printr-un defileu de nestrăbătut (cum se întîmplă îndeobşte cu rîurile din această ţară), îna-

înte de a ieşi în ţinuturi cunoscute. Oamenii erau de părere că ar avea aproape două mii de picioare deasupra nivelului mării, cînd ieşea din defileu şi ajungea în cîmpie.

De îndată ce-am ajuns pe malul rîului, mi-a plăcut mai puţin decît mă aşteptasem. Era noroios, fiind aproape de părinţii săi, gheţarii. Şuvoiul era lat, rapid şi învolburat şi auzeam cum pietroaiele mai mici se ciocnesc între ele, sub furia undelor, ca pe ţărmul mării. Nici vorbă nu putea fi să trec prin vad. Nu puteam înota cu legătura în spinare şi nu îndrăzneam să las povara în urma mea. Singura şansă era să-mi înjghebez o mică plută. Chiar şi aşa ceva era greu de construit şi, o dată terminată, nu era prea sigură în nici un caz, pentru un singur om şi avînd de înfruntat un asemenea curent.

Cum se făcuse prea tîrziu ca să mă mai apuc de lucru în după-amiaza aceea, mi-am petrecut restul zilei umblînd în sus şi-n jos pe mal, să văd unde-aş putea găsi cel mai prielnic loc de trecere. Apoi am poposit devreme şi-am petrecut o noapte tihnită şi liniştită, fără să mai aud vreun zvon de muzică. Mi-a părut bine, fiindcă ziua întreagă mă obsedase, deşi ştiam perfect de bine că nu fusese decît o amăgire a închipuirii mele, provocată de amintirea celor auzite de la Chowbok şi de încordarea pricinuită de serile precedente.

A doua zi am început să adun tulpinele uscate ale unui soi de plantă semănînd cu săbiuţa sau cu stînjenelul, care creştea din abundenţă şi ale cărei frunze, rupte în fîşii, erau la fel de tari ca şi cea mai rezistentă sfoară. Le-am dus pe malul apei şi m-am apucat să-mi întocmesc un fel de plută grosolană, care să ne treacă dincolo, pe mine şi povara mea, dacă voi fi măcar în stare să mă ţin pe ea. Tulpinele erau lungi de vreo zece-douăsprezece picioare şi foarte puternice,

dar uşoare şi găunoase. Mi-am făcut pluta în întregime din această plantă, legînd cîte-un maldăr de altul, în unghi drept şi cît puteam de strîns, cu fîşii de frunze din acelaşi soi şi punînd alţi snopi de nuiele de-a curmezişul. Treaba aceasta mi-a răpit o groază de vreme, era aproape de ceasurile patru cînd am isprăvit pluta, dar mai aveam destulă lumină pentru a trece rîul, aşa că m-am hotărît să purced pe dată.

Îmi alesesem un loc unde rîul era lat şi destul de liniştit, la vreo şaptezeci-optzeci de paşi mai sus de un vîrtej furios. În punctul acela îmi construisem pluta. În sfîrşit i-am dat drumul pe apă, mi-am prins strîns legătura de mijloc şi am păşit pe plută, ţinînd în mînă o prăjină lungă, s-o cîrmesc cîtă vreme apa avea să fie destul de mică pentru ca să-mi îngăduie s-o fac. Am ţinut-o aşa, destul de bine, vreo douăzeci-treizeci de iarzi de la mal, dar chiar pe distanţa asta scurtă aproape că mi-am răsturnat pluta, schimbîndu-i prea iute direcţia dintr-o parte într-alta. Pe urmă apa a devenit mult mai adîncă şi am fost nevoit să mă aplec atît de tare ca să ating fundul cu prăjina mea improvizată, încît a trebuit să stau neclintit cîteva secunde, rezemat de tulpini. Cînd am ridicat-o de pe fund, curentul a fost prea năvalnic pentru ambarcaţiunea mea şi m-am trezit tîrît către vîrtej. Într-o clipă totul zbură pe lîngă mine şi n-am mai avut nici un control asupra plutei. Nici nu-mi pot aminti altceva decît iuţeala, vuietul şi undele care, pînă la urmă, m-au dat peste cap. Totul s-a încheiat însă cu bine şi m-am trezit lîngă mal, cufundat în apă doar pînă la genunchi şi trăgîndu-mi pluta spre uscat, din fericire pe malul stîng al rîului, acela pe care doream de altfel să ajung. Cînd am pus piciorul pe uscat, am constatat că ajunsesem cu o milă, sau poate ceva mai puţin, mai jos de punctul de unde pornisem. Legătura era udă pe dinafară, iar eu şiroiam de apă, dar mai cîştigasem o

etapă și știam că, pentru o bucată de vreme, scăpasem de greutăți. Mi-am aprins focul și m-am uscat ; după asta, am prins cîțiva boboci de rață și pui de pescăruși, care mișunau pe malul și prin preajma rîului, așa că nu numai că am avut parte de o masă bună — lucru de care aveam mare nevoie, fiindcă regimul meu alimentar fusese cam anemic, de cînd mă părăsise Chowbok —, dar am și rămas cu o provizie zdravănă pentru a doua zi.

Mi-am amintit de Chowbok și mi-am dat seama cît de folositor îmi fusese și cît de mult pierdusem prin plecarea lui, fiindcă acum eram nevoit să-mi fac singur tot felul de treburi pe care pînă atunci le îndeplinise el, și încă mult mai bine decît mine. Pe lîngă toate astea, doream din adîncul inimii să fac dintr-însul un adept sincer al religiei creștine, pe care în mod formal o și îmbrățișase ; deși nu cred că se prinsese mare lucru de el, căci era de o prostie cumplită. Îi ținusem o sumedenie de lecții de catehism, în jurul focului de tabără, și-i explicasem tainele Sfintei Treimi și ale păcatului strămoșesc, cu care eram familiarizat, fiind nepot al unui arhidiacon, din partea mamei, ca să nu mai pomenesc de faptul că taică-meu era pastor al bisericii anglicane. Eram, așadar, îndeajuns de pregătit pentru această misiune și îndemnat s-o iau asupră-mi — și, mai presus de dorința reală de a izbăvi nefericita făptură de chinurile veșnice, o făceam pentru că-mi adusesem aminte de făgăduiala sfîntului Iacob : oricui convertește un păcătos (ceea ce cu siguranță că era Chowbok) i se vor ierta sumedenie de păcate. Cugetam deci că creștinarea lui Chowbok ar putea, într-o oarecare măsură, să compenseze abaterile și greșelile mele mai vechi, a căror amintire nu-mi fusese prea plăcută în cursul încercărilor prin care trecusem nu de mult.

Într-adevăr, într-o oarecare împrejurare mersesem atît de departe, încît îl botezasem așa cum m-am priceput eu mai bine, dar asta abia după ce-mi formasem convingerea sigură că nu fusese creștinat și botezat mai înainte și ajungînd în același timp la concluzia (după spusele sale, misionarul îi dăduse numele de William) că probabil fusese supus doar primului ritual. Am considerat ca o mare neglijență din partea misionarului omisiunea celui de-al doilea act, care e cu siguranță mai important — această ceremonie despre care totdeauna mi s-a dat să înțeleg că precede darea numelui, atît în cazurile pruncilor, cît și în cele ale adulților convertiți — și cînd m-am gîndit la primejdiile prin care urma să trecem amîndoi, am hotărît că nu mai e nici o clipă de zăbavă. Din fericire, nu era încă ora douăsprezece, așa că l-am botezat pe loc, stropindu-l cu apa dintr-o gamelă (de altfel singurele vase pe care le aveam cu noi) în chip evlavios și, sînt convins, eficace. Pe urmă m-am așternut serios pe treabă, să-l instruiesc în tainele mai profunde ale credinței noastre și să fac astfel dintr-însul un creștin nu numai cu numele, ci și cu inima.

Se prea poate să fi dat greș, fiindcă Chowbok era un învățăcel foarte tare de cap. Și ce să ne ascundem după degete, chiar în seara zilei în care îl botezasem a încercat pentru a douăzecea a oară să fure *brandy*-ul, ceea ce m-a făcut să fiu cam nefericit, întrebîndu-mă dacă-l botezasem într-adevăr după tipic. Avea o carte de rugăciuni veche de peste douăzeci de ani — dăruită de misionari, dar singurul lucru scris în filele ei care avusese o înrîurire durabilă asupra lui era titlul de *Adelaida regina-mamă*, pe care-l repeta ori de cîte ori era adînc mișcat sau impresionat. Se părea că are cu adevărat o semnificație spirituală adîncă pentru el, cu toate că niciodată nu reușea să separe cu totul individualitatea ei de cea a Mariei Magdalena, al cărei nume

îl fascina de asemeni, deşi cu mai puţină intensitate.

Era într-adevăr un teren pietros, dar săpînd în sufletul lui cred că, în orice caz, reuşisem să-i smulg din rădăcini credinţa în religia tribului său, ceea ce însemna că ajunsesem la jumătatea drumului spre ţelul pe care mi-l propusesem, adică acela de a face din el un creştin sincer. Iar acum mi se curmase orice posibilitate de a continua această activitate ; în felul acesta nici eu nu-i mai puteam oferi asistenţă sufletească, nici el nu-mi mai aducea vreun folos material. În afară de asta, orice fel de tovărăşie era mai bună decît o singurătate absolută.

M-a cuprins o adîncă melancolie în timp ce-mi treceau prin minte aceste gînduri, dar după ce am fiert bobocii de raţă şi i-am mîncat, m-am simţit mult mai bine. Îmi mai rămăsese puţin ceai şi cam vreun funt de tutun, care trebuia să-mi ţină încă două săptămîni, dacă fumam cumpătat. Mai aveam opt biscuiţi marinăreşti şi, mai preţioase decît orice, vreo şase uncii de brandy, cantitate pe care pe loc am redus-o la patru, noaptea fiind rece.

M-am sculat cînd mijeau zorile, şi într-un ceas o şi pornisem la drum, stăpînit de un simţămînt straniu, n-aş putea spune că apăsat de povara singurătăţii, ci mai degrabă plin de speranţă la gîndul că răzbisem prin atîtea primejdii şi că ziua aceea avea să mă vadă în vîrful şirului de munţi despărţitori.

După un urcuş uşor, dar neîntrerupt, de vreo treipatru ceasuri, în cursul cărora n-am întîmpinat nici o piedică mai serioasă, m-am trezit pe un platou în apropierea unui gheţar, pe care l-am recunoscut că marca vîrful trecătoarei. Deasupra ei se înălţau un şir întreg de prăpăstii şi povîrnişuri înzăpezite. Singurătatea depăşea puterea mea de îndurare, muntele, la a cărui poală se afla stîna stăpînului meu, părîndu-mi o răspîntie plină de forfotă, în comparaţie cu locul

acela sumbru și mohorît. Mai mult, aerul întunecat și greu făcea ca izolarea mea să devină și mai apăsătoare. Peste toată împrejurimea, care nu era acoperită de nămeți și de gheață, plutea o negură ca un nor de cerneală. Nu se zărea un fir de iarbă.

Din clipă în clipă simțeam cum o îndoială cumplită asupra identității mele crește tot mai mult. Nu mai eram sigur nici dacă mai era vreo legătură între existența mea trecută și cea prezentă — aceasta fiind primul semn al rătăcirii care se abate asupra celor pierduți în desiș. Pînă atunci luptasem împotriva acestei impresii și-o zăgăzuisem ; dar tăcerea desăvîrșită și posomoreala acelei sălbăticii stîncoase mă copleșeau și am simțit că puterea de a mă stăpîni începe să mi se zdruncine.

M-am odihnit un răstimp și după aceea am înaintat pe un loc foarte accidentat, pînă cînd am ajuns la capătul de jos al ghețarului. Am văzut apoi alt ghețar, coborînd dinspre coasta răsăriteană, spre un mic lac. Am trecut de-a lungul malului apusean al lacului, unde terenul era mai accesibil, și cînd am ajuns pe la jumătatea drumului, mă așteptam să și văd cîmpia pe care o zărisem de pe masivul alpin opus. Dar nu mi-era dat să fie așa, fiindcă norii se îngrămădiseră pe cer pînă-n vîrful trecătoarei, deși nu o acoperiseră și-n partea de unde venisem. De aceea, curînd m-am trezit înfășurat, ca într-un giulgiu, de niște trîmbe de aburi reci, care mă împiedicau să văd la mai mult de cîțiva pași. Pe urmă am dat peste un petic mare de zăpadă veche, în care am putut desluși urmele pe jumătate topite ale unor capre, iar într-un loc, după cîte mi s-a părut, le urmase un dulău. Nu cumva dădusem peste o țară de păstori ?

Pămîntul neacoperit de zăpadă era atît de sărac și stîncos și cu ierburi atît de puține, încît n-am putut zări

nici urmă de potecă sau de drum de oi. Şi nu mă simţeam prea la largul meu la gîndul primirii pe care mi-ar face-o locuitorii acestui ţinut, dacă s-ar întîmpla să mă întîlnesc nas în nas cu vreunul dintre ei. Preocupat de acest lucru, înaintam prudent prin ceaţă, cînd a început să mi se pară că zăresc apărîndu-mi în faţă nişte contururi ceva mai întunecoase decît norul. Cîţiva paşi m-au adus mai aproape, şi un fior de nespusă groază m-a cutremurat cînd am văzut un cerc de siluete gigantice, de cîteva ori mai mari decît un stat de om, înălţîndu-se deasupră-mi, posace şi cenuşii, prin vălul norului din faţă.

Cred că am leşinat, pentru că m-am trezit, după cîtva timp, zăcînd pe pămînt, sleit şi îngheţat bocnă. În jurul meu stăteau roată, cu desăvîrşire nemişcate şi tăcute, siluetele acelea cu înfăţişare omenească, pe care le zăream în chip destul de vag prin negura deasă.

Brusc m-a fulgerat gîndul, care sînt sigur că mi-ar fi venit pe dată, dacă n-aş fi fost predispus la presimţiri rele în momentul cînd am văzut pentru prima dată chipurile acelea şi dacă norul nu mi le-ar fi ascuns, şi anume că ele nu erau fiinţe vii, ci statui. Am luat hotărîrea să număr pînă la cincizeci şi, dacă în acest interval nu voi desluşi nici o mişcare la ele, puteam fi pe deplin convins că sînt obiecte neînsufleţite.

Vă puteţi închipui bucuria mea cînd am ajuns la capăt cu numărătoarea şi nu făcuseră nici o mişcare!

Am numărat a doua oară — dar şi de data aceasta totul a rămas neclintit.

Atunci am păşit cu teamă mai departe, şi peste o clipă am văzut că presupunerea mea era întemeiată. Dădusem peste un fel de Stonehenge [1], alcătuit din fi-

[1] Celebru monument aflat în Anglia de sud-vest, alcătuit din blocuri uriaşe de piatră, aşezate în cerc. Ultimele cercetări îi atribuie o influenţă a culturii cretane, datînd din secolele XVI—XV înaintea erei noastre.

guri barbare și grosolane, așezate tot așa cum stătuse Chowbok cînd l-am descusut, în magazia de lînă, și avînd întipărită pe față aceeași expresie răutăcioasă, nepămîntească. Toate fuseseră cioplite în poziția pe care o are trupul omenesc stînd așezat, dar două căzuseră. Aveau înfățișare barbară — nici egiptene, nici asiriene, nici japoneze, deosebite de toate aceste culturi, și totuși înrudite cu fiecare. Erau de șase-șapte ori mai mari decît un stat de om, foarte străvechi, roase de vreme și împînzite de licheni. Cu totul erau zece la număr. Zăpada li se așternuse pe capete și pe oriunde se putea cuibări. Fiecare statuie fusese construită din patru sau cinci blocuri enorme, dar numai cei care l-au înălțat știu cum au fost ridicate. Fiecare dintre ele era teribilă în felul ei. Una urla furioasă, parcă torturată de o grea suferință sau de o mare disperare ; alta era scofîlcită și cadaverică, ca o victimă a foametei ; a treia avea înfățișare crudă și tîmpă și purta pe chip cel mai nătîng rînjet ce se poate închipui ; alta se prăvălise și era cît se poate de ridicolă, așa cum era răsturnată — gurile tuturor statuilor erau mai mult sau mai puțin căscate, iar cînd m-am uitat la ele de la spate, am văzut că aveau capetele scobite.

Mi-era rău și dîrdîiam de frig. Singurătatea îmi secătuise și-așa curajul și eram cu desăvîrșire nepregătit să-mi apară în cale asemenea adunare de demoni, într-o pustietate atît de înspăimîntătoare și cu totul pe neașteptate. Aș fi dat tot ce aveam pe lume ca să fiu îndărăt, la crescătoria stăpînului meu ; dar nici vorbă nu putea fi de așa ceva ; totul se învîrtea cu mine și eram sigur că n-aș fi fost în stare să mă întorc teafăr.

Apoi se iscă o pală de vînt șuierător, însoțită de un vaier scos de una dintre statuile de deasupra mea.

Mi-am încleştat mîinile, de spaimă. Mă simţeam ca un guzgan prins în capcană, gata să mă întorc şi să muşc orice se găsea lîngă mine. Vîntul deveni mai aprig, vaierele mai pătrunzătoare ; ieşind din gurile mai multor statui şi amplificîndu-se, alcătuiau un cor. Aproape numaidecît mi-am dat seama ce era la mijloc, dar sunetul era atît de nepămîntean, încît explicaţia nu-mi aducea decît o slabă alinare. Fiinţele inumane în ale căror inimi „Ducă-se pe pustii" sădise imboldul de a înălţa statuile acelea făcuseră din capetele lor un fel de ţevi de orgă, astfel ca gurile să capteze adierile vîntului şi să răsune la suflarea lui. Era ceva înfiorător. Oricît de viteaz ar fi un om, nu ar putea nicicînd îndura un asemenea concert, izvorît de pe astfel de buze şi într-un loc ca acela. Am azvîrlit asupra capetelor lor toate blestemele care le-a putut rosti limba mea, în timp ce mă îndepărtam de ele alergînd, afundîndu-mă în ceaţă. Dar chiar după ce le-am pierdut din vedere şi, întorcînd capul, n-am mai putut zări nimic altceva decît nori prevestitori de furtună, mînaţi în urma mea, am auzit cîntarea lor haină şi mi se părea că una dintrele ele o să se repeadă după mine, o să mă apuce cu mîna ei şi o să mă strîngă de gît.

Pot spune aici că, după întoarcerea mea în Anglia, am auzit un prieten cîntînd la orgă cîteva măsuri care m-au dus cu gîndul, în mod irezistibil, la statuile erewhoniene (căci Erewhon [1] este numele ţării în care pătrunsesem). Amintirea lor mi-a răsărit nespus de vie în clipa cînd prietenul mea a început melodia. Sună precum urmează şi sînt opera celui mai mare muzician al omenirii [2].

---

[1] Anagrama cuvîntului *nowhere* (engl.), nicăieri.

[2] Vezi compoziţiile pentru clavecin ale lui Händel, tipărite de Litolf, pagina 54 (n.a.).

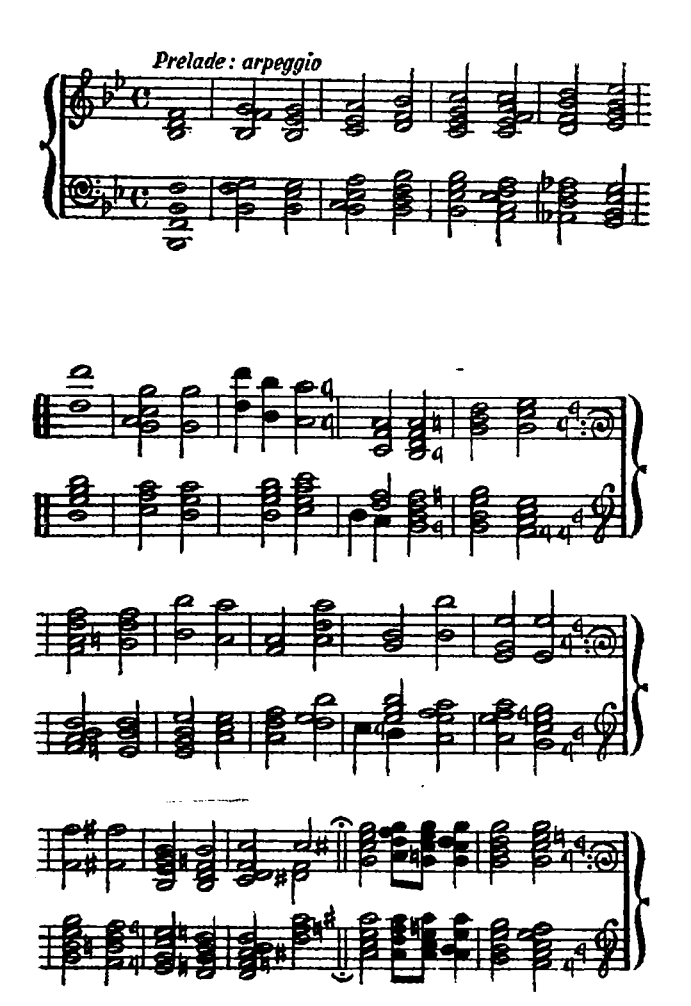

(Portativele de la pag. *42—43*, ediţia *Modern Library*).

ÎN EREWHON

Şi mă aflam pe o potecă îngustă, de-a lungul unui mic curs de apă. Eram prea bucuros că alerg pe o cărare uşoară ca să mai cuprind cu mintea înţelesul deplin al existenţei sale. Curînd însă îmi încolţi gîndul că trebuie să mă aflu într-o ţară locuită, dar una încă necunoscută. Atunci, ce soartă mă aştepta din partea locuitorilor săi ? Nu cumva aveam să fiu prins şi dat ofrandă acelor hîzi paznici ai trecătorii ? S-ar fi putut să se întîmple aşa. M-am înfiorat la asemenea ipoteză, dar atît de mult puseseră stăpînire pe mine spaimele singurătăţii şi eram atît de buimăcit, înghe-ţat şi prăpădit, încît nu mă puteam opri precis la nici una din vălmăşagul de închipuiri care-mi rătăceau într-una prin minte.

M-am grăbit să-mi văd de drum : jos, jos, tot mai jos. Mi-au ieşit în cale mai multe pîraie, apoi apăru o punte, cîţiva buşteni de pini aruncaţi peste apă, care îmi dădură curaj, fiindcă sălbaticii nu fac poduri. Pe urmă am avut o desfătare atît de mare, încît nici n-o pot descrie — poate cel mai impresionant moment din întreaga mea viaţă, unul dintre cele pe care, cu vreo trei-patru excepţii, aş fi nespus de bucuros să-l retrăiesc, dacă aş avea puterea să dau timpul îndărăt. Am ieşit din nori şi-am fost împresurat de razele unui amurg strălucitor. Stăteam cu faţa spre nord-vest şi soarele îmi cădea drept pe obraz. Ah, cum m-a mai

ale povestirii mele. Cu timpul mi-am întărit impresia făcută la prima vedere și, deși luni în șir am stat în cumpănă, acum nu mă mai încearcă nici o îndoială.

După ce am isprăvit de mîncat, gazdele mele s-au apropiat și mi-au arătat cu mîna spre valea ce ducea către ținutul lor, ca și cum ar fi vrut să-mi comunice că trebuie să-i însoțesc. În același timp, m-au apucat de brațe și au gesticulat ca și cum ar fi vrut să mă ia cu ei, dar n-au folosit violența. Am rîs și mi-am trecut mîna peste gît, arătînd spre vale — ca și cum m-aș fi temut că mă vor ucide cînd vom ajunge acolo. Dar mi-au ghicit pe dată aluzia și au tăgăduit, dînd din cap cu multă energie, pentru a mă convinge că nu mă pîndea nici o primejdie. Purtarea lor m-a liniștit cu desăvîrșire și peste vreo jumătate de ceas îmi pusesem pe umeri legăturica și eram nerăbdător să pornesc la drum, simțindu-mă minunat, cu puterile împrospătate și întremat de somn și de hrana bună pe care o primisem, în timp ce speranța și curiozitatea îmi erau stîrnite la culme de extraordinara situație în care mă aflam.

Dar înfrigurarea ce mă stăpînea începuse între timp să se potolească și am cugetat că, la urma urmei, se putea foarte bine ca oamenii aceia să nu fie cele zece triburi. În cazul acela, nu puteam face altceva decît să regret că speranțele mele de a face avere — care mă mînaseră în atîtea necazuri și primejdii — erau ca și spulberate de faptul că ținutul era ca un vas ce sta să se verse, de preaplinul unei populații care, probabil, avusese grijă să valorifice resursele aflate mai la îndemînă. Mai mult încă, mă întrebam cum puteam să mă întorc de-acolo... Căci în atitudinea gazdelor mele era ceva care mă înștiința că puseseră mîna pe mine și aveau de gînd să mă păstreze, în pofida bunăvoinței ce-mi arătau.

PRIMELE IMPRESII

Am străbătut o distanță de vreo patru mile, urmîndu-mi calea pe o potecă de munte, cînd la cîteva sute de picioare deasupra unui torent, ce cobora din gheţari bolborosind la vale, cînd aproape pe malul acestuia. Dimineața era rece și cam ceţoasă, fiindcă în ultima vreme toamna înaintase simţitor. Am străbătut și păduri de pini, sau parcă de tisă, cu toate că aduceau mai mult a pini ; îmi amintesc că la răstimpuri am trecut pe lîngă niște altare mici, înălțate la marginea drumului, în care se afla cîte o statuie de o mare frumuseţe, înfăţișînd vreun chip, bărbătesc sau femeiesc, în plină floare a tinereţii, puterii și frumuseţii, sau ajuns la cea mai împlinită demnitate a maturităţii și vîrstei înaintate. De fiecare dată gazdele mele își plecau capetele cînd treceau pe lîngă unul dintre aceste altare și mă izbea faptul că niște statui, care n-aveau nici un scop vizibil în afară de acela de a întipări amintirea vreunei neobișnuite însușiri individuale sau frumuseţi rare, erau obiectul unui omagiu plin de atîta gravitate. Cu toate acestea, n-am trădat prin nici un semn mirarea sau dezaprobarea, fiindcă îmi aminteam că unul dintre îndemnurile apostolului Pavel, de care deocamdată era cuminte să ţin seama, era să fii pe placul fiecăruia.

În scurt timp, după ce-am lăsat în urmă una dintre aceste capele, am ajuns pe neașteptate la un sătuc,

care se ivi din vălurile ceţii, şi m-a cuprins îngrijorarea ca nu cumva să devin ţinta curiozităţii ori a antipatiei locuitorilor săi. Dar nici gînd de-aşa ceva. Călăuzele mele s-au adresat multor trecători, iar aceia cărora le vorbeau vădeau o mare uimire. Însoţitorii mei, însă, erau persoane bine cunoscute, iar politeţea firească a pămîntenilor i-a împiedicat să-mi facă cel mai mic neajuns ; dar nu se puteau reţine să nu-mi arunce măcar o ochire, şi nici eu nu mă puteam stăpîni să-i privesc. Pot, pentru că veni vorba, să arăt chiar de pe-acum că experienţa mea ulterioară m-a învăţat că, în ciuda tuturor greşelilor în care cădeau şi a concepţiilor nemaipomenit de sucite pe care le aveau în legătură cu multe subiecte, ei alcătuiesc un neam cu mult mai presus, în ce priveşte buna-creştere, decît oricare alt popor cu care mi-a fost dat vreodată să am de-a face.

Satul semăna ca două picături de apă cu cel din care plecasem, doar că era mai măricel. Uliţele erau înguste şi nepietruite, dar destul de curate. Prin jurul multor case creştea viţă-de-vie ; unele aveau şi tăbliţă în faţă, pe care erau zugrăvite o sticlă şi un pahar, ceea ce m-a făcut să mă simt aproape ca la mine acasă. Pînă şi pe acel umil prag al societăţii omeneşti se afla o vegetaţie pipernicită de mici dughene, care prinseseră rădăcini şi-şi tîrau zilele cum puteau, deşi cred că vieţuiau într-o atmosferă mercantilă dintre cele mai rarefiate. Şi aici toate se înfăţişau ca şi pînă acum : obiectele erau, îndeobşte, aceleaşi ca şi în Europa, deosebirea fiind neesenţială, şi mă amuza să văd în pervazul vreunei ferestre cîteva sticle cu zahăr candel şi zaharicale pentru copii, la fel ca prin părţile noastre ; dar candelul era pus pe tăvi, nu în beţe răsucite şi colorat în albastru. Casele mai acătării aveau toate geamuri.

În sfîrşit, se cuvine să spun că locuitorii erau de o frumuseţe fizică de-a dreptul uluitoare. În viaţa mea n-am mai văzut făpturi care să se compare cît de cît cu ele. Femeile erau vînjoase şi aveau o ţinută cît se poate de maiestuoasă, ţinîndu-şi capul pe umeri cu o graţie ce nu se poate zugrăvi în cuvinte. Fiecare trăsătură era parcă cizelată, sprîncenele, genele şi urechile fiind aproape fără excepţie perfect modelate. Culoarea lor era la fel cu aceea a celor mai strălucite picturi italiene, avînd un ton măsliniu-deschis, şi fiind în acelaşi timp uşor arămite de strălucirea unei sănătăţi desăvîrşite. Expresia lor era divină şi, în timp ce-şi aţinteau ochii asupra mea, cu buzele uşor întredeschise, de mare uimire, am uitat orice gînduri de convertire, schimbîndu-le pe simţăminte cu mult mai pămîntene. Am rămas năuc cînd le-am văzut una după alta, şi despre fiecare în parte nu puteam crede altceva decît că era cea mai frumoasă făptură întîlnită pînă atunci. Chiar şi cele de vîrstă mijlocie aveau încă pe vino-noace, iar bătrînele cu păr cărunt, aşezate în pragul căsuţelor, vădeau demnitate personală, ca să nu spun chiar măreţie.

Bărbaţii erau la fel de chipeşi pe cît erau femeile de frumoase. Totdeauna am fost încîntat şi m-am închinat înaintea frumuseţii, dar în faţa unui tip atît de splendid mă simţeam, fără doar şi poate, pus în încurcătură — oamenii aceştia alcătuind o sinteză din tot ce e mai bun la egipteni, greci şi italieni. Copiii erau puzderie şi nespus de voioşi ; nu mai e, cred, nevoie să spun că şi ei se bucurau din plin de frumuseţea care domnea pretutindeni. Mi-am exprimat prin semne admiraţia şi plăcerea, iar călăuzele mele au fost grozav de măgulite. Trebuie să adaug că mi se părea că toţi se mîndresc cu înfăţişarea lor, şi pînă şi cei mai săraci (şi nici unul nu părea bogat) erau în-

grijiți și curat îmbrăcați. Aș putea umple multe pagini cu descrierea vestmintelor lor și a podoabelor pe care le purtau, și cu alte o sută de amănunte care m-au impresionat cu toată tăria noutății, dar nu trebuie să zăbovesc cu asemenea detalii.

După ce-am trecut de sat, ceața s-a ridicat și ne-a dezvăluit minunatele priveliști ale munților înzăpeziți și ale împrejurimilor lor imediate, în timp ce în față puteam zări, cînd și cînd, crîmpeie din marile cîmpii peste care îmi rotisem ochii în seara precedentă. Ținutul se dovedea a fi intens cultivat, fiecare terasă fiind plantată cu castani, nuci și meri, în care merele tocmai dădeau în pîrg. Erau sumedenie de capre și, de asemeni, un soi de vite negre și mici, risipite prin smîrcurile din preajma rîului, care acum își lărgise binișor albia și curgea printre lunci mai întinse, de care colinele se îndepărtau tot mai mult. Am zărit cîteva oi cîrne și cu cozi enorme. Cîini mișunau prin toate părțile, și păreau chiar de rasă englezească get-beget ; în schimb, n-am văzut nici picior de pisică, care nici nu era cunoscută pe aici, locul ei fiind luat de un soi de *terrier* mai mic.

Cam la vreo patru ceasuri de la plecare și după ce mai trecuserăm prin alte două-trei sate, ne-a întîmpinat un orășel în toată legea, iar călăuzele mele și-au dat toată osteneala să mă facă să pricep ceva, dar n-am înțeles o iotă din tot ce mi-au înșirat, în afară de faptul că nu trebuia să fiu alarmat, pentru că nu mă pîndea nici o primejdie. Am să-l scutesc pe cititor de descrierea tîrgului, cerîndu-i doar să se gîndească la Domodossola sau Faido. E de ajuns să-i spun că m-am trezit dus în fața magistratului principal și, din porunca lui, am fost găzduit într-o odaie, împreună cu alți doi inși, care fură cei dintîi locuitori pe care i-am văzut, cu o înfățișare nu prea

chipeşă şi care nu arătau că s-ar bucura de o sănătate înfloritoare. Hotărît, unul dintre ei era, după chip, foarte şubrezit şi tuşea zdravăn, într-una, în ciuda unor evidente eforturi de a se stăpîni. Celălalt părea palid şi bolnav, dar dovedea o minunată stăpînire de sine şi era imposibil să spui ce necaz dăduse peste el. Amîndoi rămaseră încremeniţi văzînd pe cineva care era negreşit străin, erau însă prea suferinzi ca să se apropie de mine şi să-şi poată forma o părere concludentă în legătură cu persoana mea. Cei doi fură chemaţi afară înaintea mea, iar după trecerea vreunui sfert de ceas, mi s-a cerut să-i urmez şi eu, ceea ce am şi făcut, cu oarecare teamă şi multă curiozitate.

Magistratul principal era un bărbat venerabil, cu păr şi barbă colilie şi avînd întipărită pe chip o mare înţelepciune. Mă măsură pe îndelete vreo cinci minute în şir, plimbîndu-şi privirile asupră-mi, din creştet pînă-n tălpi, de sus pînă jos, şi iar de jos pînă sus, fără să pară cu ceva mai lămurit, după ce termină de privit, decît în clipa în care începuse. În cele din urmă îmi puse o singură întrebare, scurtă, care am bănuit că însemna : „Cine eşti ?“ I-am răspuns în englezeşte, pe un ton măsurat, ca şi cum m-ar fi putut înţelege, şi m-am străduit să fiu cît mai natural mi-a stat în puteri, lăsîndu-mă în voia firii mele. Bătrînul părea din ce în ce mai încurcat ; ieşi din odaie şi se înapoie cu alţi doi compatrioţi, care semănau mult cu dînsul. M-au dus în altă încăpere, mai înlăuntrul casei, iar cei doi nou-veniţi mă dezbrăcară, în vreme ce şeful lor sta şi mă privea. Îmi luară pulsul, se uitară la limba mea, îşi lipiră urechea de pieptul meu, îmi pipăiră toţi muşchii, şi la capătul fiecărei operaţii îşi îndreptau ochii spre superiorul lor şi dădeau din cap, spunînd ceva pe-un ton aprobator, ca şi cum

sănătatea mea ar fi fost în ordine. Mi-au răsfrînt chiar și pleopele și s-au uitat bine la ele, cred că voiau să vadă dacă n-am ochii congestionați, dar nu-i aveam. După un răstimp se lăsară păgubași și cred că se declarară cu toții satisfăcuți de faptul că sănătatea mea era desăvîrșită și că eram atît de vînjos, de puteam sparge pietre. În cele din urmă, bătrînul magistrat îmi ținu un logos de vreo cinci minute, pe care cred că ceilalți doi îl socotiră cu totul potrivit împrejurării, dar din care n-am priceput o boabă. De îndată ce întreaga poveste se sfîrși, se apucară să întoarcă pe toate fețele obiectele din legăturica mea și să-mi golească buzunarele. Treaba asta mă stingherea prea puțin, deoarece n-aveam la mine nici bani, nici alte lucruri care să-i ispitească sau de a căror pierdere să-mi pese. Cel puțin, așa-mi închipuiam, dar curînd mi-am dat seama că mă înșelasem.

La început și-au văzut de treabă foarte tacticeși, deși tare îi mai nedumerea pipa mea și stăruiau să mă vadă folosind-o. Cînd le-am arătat ce făceam cu ea, rămaseră încremeniți, dar nu prost impresionați, și se pare că mirosul le era pe plac. Încet-încet, ajunseră și la ceas, pe care-l ascunsesem bine în buzunarul cel mai lăuntric și de care uitasem, cînd își începură percheziția. Îndată ce-au dat peste el, părură îngrijorați și stînjeniți. Mă puseră să-i deschid capacul și să le arăt mașinăria, iar după ce m-am supus, se arătară foarte supărați, ceea ce m-a tulburat cu atît mai mult, cu cît nu-mi dădeam seama cu ce-i putusem jigni.

Mi-amintesc că în clipa cînd au găsit ceasul, gîndul m-a dus la povestirea lui Paley [1], în care acesta susține că un sălbatic, în clipa în care vede un ceas, pe dată socotește că este o plăsmuire. Nu-i vorbă,

[1] *William Paley* (1743—1805), teolog și moralist englez.

oamenii aceia nu erau sălbatici, dar cu toate acestea eram sigur că vor ajunge la această concluzie. Mă gîndeam ce om minunat și înțelept trebuie să fi fost arhiepiscopul Paley, cînd am fost surprins de o expresie de oroare și de descumpănire ce apăru pe chipul magistratului. Avea o privire care-mi trezi bănuiala că nu considera ceasul meu un obiect plăsmuit, ci mai degrabă ca un plăsmuitor al lui și al universului întreg ; sau, în orice caz, îl considera drept una dintre primele cauze ale tuturor lucrurilor.

Atunci m-a străfulgerat gîndul că poate tot așa, ca oricare alt popor care nu avusese nici o legătură cu civilizația europeană, au ajuns la o asemenea judecată, și mi-a fost necaz pe Paley pentru că mă făcuse să bat cîmpii în asemenea hal ; dar imediat am descoperit că interpretasem greșit expresia de pe fața magistratului, care nu mărturisea spaimă, ci ură. Timp de două-trei minute îmi vorbi cu solemnitate și asprime. Apoi, chibzuind că era în zadar, dădu ordin să fiu condus, prin cîteva coridoare, într-o odaie încăpătoare — muzeul localității, după cum am aflat —, unde am fost întîmpinat de un spectacol care mă uimi mai mult decît tot ce văzusem pînă atunci.

Sala era înțesată de rafturi încărcate cu tot felul de curiozități, — cum ar fi : schelete, păsări și animale împăiate, sculpturi în piatră (printre care cîteva erau la fel cu cele pe care le întîlnisem pe șaua dintre munți, numai că erau mai mici), dar cea mai mare parte a încăperii era ocupată de mașinării sfărîmate, de toate categoriile. Exemplarele mai mari aveau un raft aparte și etichete pe care stătea scris ceva, în caractere pe care nu le puteam înțelege. Erau acolo fragmente de mașini cu aburi, distruse și ruginite ca vai de lume ; printre ele am văzut un cilindru și un piston, un volant rupt, o parte dintr-o manivelă,

pusă pe jos alături de celelalte. Se mai afla un vagon foarte vechi, după ale cărui roţi — în ciuda ruginii şi a paraginii — puteam să-mi dau seama că fusese proiectat să meargă pe şine de fier. Ce mai vorbă multă, erau acolo frînturi dintr-o sumedenie din cele mai înaintate invenţii ale noastre ; cred însă că împliniseră cîteva sute de ani şi că fuseseră aşezate acolo nu pentru a se instrui cineva cu ele, ci ca pure curiozităţi. Cum am spus mai înainte, toate erau stricate şi sfărîmate.

Am trecut pe lîngă o sumedenie de cutii şi, în cele din urmă, am ajuns în dreptul uneia în care erau puse cîteva ornice şi vreo două-trei ceasuri vechi. Acolo magistratul se opri şi, deschizînd cutia, începu să compare ceasul meu cu celelalte. Modelul era diferit, dar era limpede că era acelaşi obiect. Constatînd acest lucru, se întoarse spre mine şi-mi ţinu o predică, pe un ton sever şi ofensat, arătînd de mai multe ori spre ceasurile din cutie şi apoi spre al meu, şi nu păru cîtuşi de puţin domolit, pînă ce nu i-am explicat prin semne că ar fi mai bine să-mi ia ceasul şi să-l pună la un loc cu celelalte. Asta îl calmă întrucîtva. Am spus în englezeşte (bizuindu-mă că din tonul şi atitudinea mea va pricepe înţelesul) că eram nespus de mîhnit în cazul că fusesem descoperit cu vreun obiect de contrabandă ; că n-aveam nici o intenţie de a călca rînduielile stabilite şi că mi-aş lăsa bucuros ceasul în chip de amendă, dacă astfel aş ispăşi vreo violare neintenţionată a legii. Se îmbună pe dată şi-mi vorbi pe un ton mai blînd. Cred că a priceput că săvîrşisem o abatere fără ştiinţă ; dar îmi închipui că lucrul de căpetenie care l-a înduplecat a fost că nu arătam că m-aş teme de dînsul, deşi păstram tot respectul cuvenit. Asta l-a potolit, precum şi faptul că aveam ten deschis, amănunt pe

maşinăriile sfărîmate fuseseră păstrate şi prevăzute cu etichete dovedea că nu pierduseră amintirea trecutei lor civilizaţii. Cu cît chibzuiam mai mult, cu-atît mai puţin puteam înţelege asemenea rînduială ; în cele din urmă am tras concluzia că, negreşit, exploataseră minele lor de fier şi cărbune pînă ce le secătuiseră de tot, sau le mai rămăseseră aşa de puţine rezerve, încît întrebuinţarea metalelor era rezervată numai locuitorilor celor mai suspuşi. Aceasta era singura soluţie la care mă ducea mintea şi, deşi mai tîrziu am descoperit că era în întregime greşită, atunci am fost absolut sigur că trebuie să fie cea justă.

De-abia trecuseră patru-cinci minute de cînd ajunsesem la această părere, că uşa se deschise şi-şi făcu apariţia o fată cu o tavă ce răspîndea mirosul unui prînz foarte îmbietor. Am privit-o cu multă admiraţie, în timp ce aşternea o faţă de masă şi punea pe ea un fel de mîncare cu aspect savuros. În timp ce-mi desfătam astfel ochii, am înţeles că situaţia mea s-a şi îmbunătăţit simţitor, fiindcă simplul fapt de a o vedea îmi aducea o mare mîngîiere. Nu părea să aibă mai mult de douăzeci de ani, statura îi depăşea cu puţin media, era puternică şi energică şi, cu toate acestea, avea trăsăturile nespus de gingaşe ; buzele-i erau pline şi dulci, ochii ei erau căprui-închis şi străjuiţi de sprîncene lungi şi arcuite ; părul îi era pieptănat cu grijă, dezvelindu-i fruntea. Tenul fetei era încîntător ; trupul îl avea robust, după canoanele celei mai desăvîrşite frumuseţi feminine, însă neîntrecînd cu nimic această măsură ; mîinile şi picioarele i-ar fi putut sluji drept model unui sculptor. După ce puse pe masă o porţie de tocană, ieşi, avînd o undă de milă în ochi, drept care (amintindu-mi că iubirea-i rudă bună cu mila) am hotărît s-o fac să mă compătimească ceva mai mult. Se întoarse cu o sti-

clă și un pahar și mă găsi întins pe pat, cu fața în mîini, părînd însăși .întruchiparea celei mai jalnice nefericiri și, ca orice întruchipare, destul de neadevărată. Privind-o printre degete cum iese iarăși din odaie, am fost încredințat că era peste măsură de mîhnită de soarta mea. Cum îmi întoarse spatele, m-am pus pe treabă și mi-am mîncat prînzul, care era excelent.

Fata reveni după vreun ceas. să strîngă masa, și o dată cu ea apăru un bărbat cu un maldăr mare de chei la cingătoare. Purtarea lui mă convinse că era temnicerul. Mai tîrziu am aflat că era chiar tatăl frumoasei făpturi care-mi adusese de mîncare. Nu sînt mult mai fățarnic decît alți oameni și, oricît m-am zbătut, n-am izbutit să am o mutră prea nenorocită. Îmi mai venisem în fire din starea mea de deprimare și mă simțeam foarte bine dispus față de temnicer și fiica lui. Le-am mulțumit pentru atențiile arătate și, deși nu puteau înțelege, și-au aruncat o privire, au rîs și au pălăvrăgit, pînă ce bătrînul spuse nu știu ce, presupun că o glumă, pentru că fata izbucni într-un rîs voios și fugi din odaie, lăsîndu-l pe taicăsău să strîngă el masa. Pe urmă am avut alt vizitator care nu era atît de atent cu mine și părea să facă mai mare caz de persoana lui și mult mai puțin de a mea. Aduse cu dînsul o carte, pene de scris și hîrtie — toate cu aspect foarte englezesc —, și totuși, nici hîrtia, nici litera, nici legătura cărții sau pana ori cerneala nu erau chiar la fel cu ale noastre.

Îmi dădu a înțelege că urma să-mi predea limba lor și trebuia să încep pe loc. Vestea aceasta mă umplu de bucurie atît pentru faptul că aveam să mă simt mai la largul meu putînd să înțeleg și să mă fac înțeles dar în același timp pentru că socoteam că autoritățile nu s-ar apuca să mă învețe limba dacă ar fi

avut intenţia să mă supună după aceea vreunui tratament crud. Am început imediat şi am învăţat cum se numesc obiectele din odaie, precum şi numeralele şi pronumele. Spre regretul meu, am descoperit că asemănarea cu lucrurile din Europa, pe care o observasem aşa de des pînă atunci, nu se menţinea şi în domeniul limbii, pentru că nu puteam descifra nici un fel de analogie între limba lor şi oricare alt grai pe care îl cunoşteam cît de cît — lucru care mă făcea să cred că s-ar fi putut să-mi predea ebraica.

Nu trebuie să mă mai pierd în amănunte; din momentul acela, zilele mi s-au scurs într-o monotonie care ar fi putut deveni plicticoasă, de n-aş fi avut tovărăşia fetei temnicerului, Yram, care arăta o mare slăbiciune pentru mine şi mă trata cu neţărmurită bunătate. Omul acela venea zi de zi să mă înveţe limba, dar adevăratul meu dicţionar şi gramatică vie era Yram, şi le consultam cu atîta rîvnă, încît făceam nişte progrese extraordinare, iar la sfîrşitul primei luni eram în stare să pricep o bună parte din conversaţia ce-o prindeam între Yram şi tatăl ei. Profesorul se declara tare mulţumit şi spuse că va înainta autorităţilor un raport favorabil asupra activităţii mele. I-am întrebat atunci cum presupunea că aveau de gînd să procedeze cu mine. Îmi spuse că sosirea mea stîrnise mare vîlvă, de la un capăt la celălalt al ţării, şi că urma să fiu ţinut ca prizonier, supravegheat îndeaproape, pînă la primirea avizului guvernului. Singura dată personală care era în defavoarea mea, susţinea dînsul, era ceasul găsit asupră-mi. Şi apoi, ca răspuns la întrebarea mea „de ce era aşa?", mi-a înşirat o poveste lungă, din care, nestăpînind limba, n-am putut scoate mai nimic, afară doar că era o abatere groaznică, aproape la fel de gravă (cel puţin, aşa mi s-a părut că l-am auzit spunînd) ca şi

cum aş avea febră tifoidă. Dar adăugă că, după părerea lui, avea să mă salveze părul meu blond.

Mi se dădu voie să mă plimb prin grădină. Aceasta era înconjurată de un zid înalt, aşa că am izbutit să joc un fel de *fives* [1], ceea ce m-a ajutat să nu simt urmările nefaste ale claustrării, chiar dacă era o nerozie să joci de unul singur. Cu timpul, oamenii din tîrg şi din împrejurimi începură să-l sîcîie pe temnicer ca să le permită să mă vadă şi, în schimbul unor bacşişuri frumuşele, îi lăsă să vină. Locuitorii se purtau bine cu mine, aproape chiar prea bine, fiind înclinaţi să facă din persoana mea o celebritate, fapt pe care nu-l pot suferi — şi acest cusur îl aveau mai ales femeile. Numai că trebuiau să se ferească de Yram, care era geloasă din fire şi care veghea cu ochii în patru atît asupra mea, cît şi a doamnelor care mă vizitau. Dar cum îmi era tare dragă şi îi datoram mai tot ceea ce-mi făcea viaţa mai uşoară şi-mi aducea alinare, luam seama bine să n-o mîhnesc, aşa că am rămas prieteni buni. Bărbaţii erau mai puţin iscoditori şi cred că, dac-ar fi fost după ei, nu s-ar fi apropiat de mine ; femeile însă îi sileau să le însoţească. Eram fermecat de înfăţişarea lor chipeşă şi de purtările lor plăcute şi deschise.

Hrana mea era simplă, dar variată şi hrănitoare, iar vinul roşu — delicios. Găsisem în grădină un soi de buruiană pe care o adunam, o presam în teancuri, apoi o uscam şi înlocuiam cu ea tutunul. Şi uite-aşa, mai cu Yram, mai cu învăţarea limbii, cu vizitatorii şi jocul din grădină, cu fumatul şi dormitul, timpul mi se scurgea mai repede şi mai plăcut decît mi-aş fi putut închipui. Mi-am făcut de asemeni un mic flaut şi, fiind un instrumentist acceptabil, mă amuzam cîntînd fragmente din opere şi arii ca *O, unde?* şi

[1] Joc asemănător cu handbalul, practicat de două pînă la patru persoane.

Ah, unde? și *Cămin, dulce cămin.* Asta mi-era de mare folos, deoarece localnicii habar n-aveau de gama diatonică și nici nu le venea să-și creadă urechilor auzind cîteva din cele mai banale melodii de-ale noastre. Adesea mă puneau să le cînt și din gură și, oricînd voiam, puteam s-o fac pe Yram să aibă ochii scăldați în lacrimi, fredonînd *Wilkins și Diana lui, Billy Taylor, Fiica vînătorului de șoareci,* sau măcar crîmpeie de care eram în stare să-mi amintesc.

Am avut cîteva discuții cu ei, pentru că nu voiam niciodată să cînt duminica (păstram socoteala zilelor în agenda mea de buzunar) altceva decît cîntări religioase și imnuri ; trebuie să recunosc cu regret că uitasem cuvintele, așa că nu puteam îngîna decît melodia. Evlavia care-i cuprindea pe ascultători era foarte redusă, ba pot zice chiar inexistentă, și se pare că nici măcar n-auziseră vreodată de instituția divină a Sabatului, așa că stricteța cu care respectam sărbătoarea o puseră pe seama unei crize de melancolie, care după cum observaseră, mă apuca din șapte în șapte zile. Dar erau foarte toleranți, și una dintre vizitatoare îmi spuse cu sinceră blîndețe că-și dădea seama că-i vine greu oricui să nu fie cîteodată abătut, numai că, după părerea ei, dacă starea mea se va agrava, va trebui să mă vadă neapărat cineva — sfat pe care atunci n-am fost capabil să-l pricep, deși m-am prefăcut că-l iau drept un lucru de la sine înțeles. Doar o singură dată Yram m-a tratat cam nesocotit și fără inimă — adică, așa am judecat eu la vremea aceea. Lucrurile s-au petrecut astfel. Jucasem *fives* în grădină și mă înfierbîntasem tare. Cu toate că ziua era rece, toamna fiind înaintată și Cold Harbor [1] (cum s-ar traduce numele tîrgului în care mă aflam închis) era situat la 3.000 de picioare și

[1] Portul-rece (engl.).

mai bine deasupra nivelului mării, jucasem prea ușor îmbrăcat, stînd prea multă vreme în aer liber. În ziua următoare m-am trezit cu o răceală zdravănă și mă simțeam ca vai de lume. Fiind prea puțin obișnuit chiar și cu cea mai ușoară indispoziție și gîndindu-mă c-ar fi plăcut să mă las răsfățat și alintat de Yram, bineînțeles că nu m-am căznit de loc să mă arăt mai în puteri decît eram. La drept vorbind, după cîte mi-amintesc, am făcut o mare greșeală vîrîndu-mi în cap să fac astfel ca să fiu trecut pe lista bolnavilor. Cînd Yram mi-a adus gustarea de dimineață, am început să mă tîngui de boala mea, așteptînd ca ea să-mi facă toate voile și să mă compătimească, așa cum acasă ar fi făcut cu mine maică-mea și surorile mele. Dar nici vorbă de așa ceva. Într-o clipită se făcu foc și mă întrebă ce vreau să spun cu asta și cum de-am îndrăznit măcar să pomenesc de un asemenea lucru, mai ales ținînd seama în ce loc mă aflu... Tare îi venea să mă pîrască lui taică-său, însă îi era teamă să nu sufăr consecințe prea serioase. Atitudinea-i trăda în același timp jignire și fermitate, iar mînia ei era atît de evident neprefăcută, încît am uitat pe dată de toată răceala mea și am poftit-o să mă pîrască tatălui ei, dacă avea chef, spunîndu-i că nici prin gînd nu-mi trece să mă las ocrotit de ea în nici o privință. După ce i-am trîntit toate vorbele mușcătoare care mi-au trecut prin cap, m-am mai muiat și am rugat-o să-mi spună cu ce-am păcătuit și i-am făgăduit să mă îndrept, de-îndată ce voi fi conștient de răul ce l-am făptuit. Și-a dat seama că eram cu totul neștiutor și că n-avusesem nici cea mai mică intenție de a fi grosolan cu ea ; și atunci mi-a dezvăluit că orice fel de boală era considerată în Erewhon o mare crimă și imoralitate, că pînă și pentru o simplă răceală eram susceptibil de a fi citat în fața magistraților și închis pentru o perioadă inter-

minabilă. Cînd am aflat una ca asta, am rămas mut de uimire.

Am continuat discuția atît cît îmi permitea imperfecta cunoaștere a limbii și parcă am început să pricep ceva din concepția fetei despre o sănătate șubredă. Dar nici chiar atunci n-am înțeles-o pînă la capăt și n-am reușit să-mi fac nici cea mai mică idee despre celelalte opinii nemaipomenit de sucite pe care le aveau locuitorii din Erewhon, dar cu care aveam să mă familiarizez în curînd. Sînt hotărît deci să nu pomenesc nimic din ce s-a petrecut între noi în împrejurarea aceea, afară de amănuntul că m-am împăcat și că fata mi-a adus pe furiș un pahar fierbinte de alcool cu apă, înainte de culcare, și niște pături suplimentare, și că în dimineața următoare eram absolut sănătos. Nu-mi amintesc ca o răceală să-mi mai fi trecut vreodată atît de repede.

Această întîmplare măruntă mi-a explicat multe din cele care pînă atunci mă nedumeriseră. Îmi pare că cei doi oameni pe care magistrații îi examinaseră în ziua sosirii mele în țară fuseseră învinuiți de șubrezenia sănătății și condamnați la închisoare și muncă grea pe termen îndelungat. Acum își ispășeau fărădelegea în aceeași închisoare, și terenul rezervat exercițiilor lor fizice era într-o curte despărțită de grădina în care mă plimbam prin zidul de care băteam mingea. Astfel înțelesesem ce era cu tusea și hîrîielile pe care le auzeam deseori venind din cealaltă parte a zidului. Acesta era înalt și nu îndrăznisem să mă cațăr pe el, de teamă ca nu cumva să mă vadă temnicerul și să creadă că încerc să evadez. Adesea mă întrebasem însă ce fel de oameni puteau fi de cealaltă parte și mă hotărîsem să-l întreb pe temnicer, dar îl vedeam rar, și de obicei Yram și cu mine găseam alte subiecte de conversație.

Se mai scurse încă o lună, în cursul căreia am făcut progrese atît de mari în studiul limbii, încît puteam înţelege tot ce mi se spunea şi mă exprimam în mod de-ajuns de curgător. Instructorul meu mărturisea că e uimit de progresele pe care le făceam; aveam grijă ca aceste rezultate să le atribui ostenelii ce-şi dăduse cu mine şi admirabilei sale metode de a-mi explica dificultăţile pe care le întîmpinam, aşa că am legat cu el o prietenie strînsă.

Vizitatorii mei se înmulţiră din ce în ce. Unii dintre ei, atît bărbaţi cît şi femei, mă încîntau cu totul prin simplitatea, lipsa lor de sfială şi purtările prietenoase şi deschise, şi în aceeaşi măsură prin frumuseţea lor neasemuită. Alţii erau mai puţin binecrescuţi, dar tot oameni atrăgători şi agreabili, în vreme ce cîţiva erau cu-adevărat nişte filfizoni.

La sfîrşitul celei de-a treia luni, temnicerul şi instructorul meu veniră împreună să-mi facă o vizită şi-mi spuseră că primiseră din partea guvernului o înştiinţare precum că, dacă avusesem o purtare frumoasă şi păream în general om cu judecată şi nu plutea nici o umbră de îndoială asupra vigorii şi sănătăţii mele trupeşti, şi dacă părul meu era cu-adevărat blond, aveam ochi albaştri şi ten deschis, urma să fiu trimis de îndată în capitală, pentru ca regele şi regina să mă poată vedea şi să stea de vorbă cu mine, şi că după sosirea mea acolo urma să fiu pus în libertate şi să mi se acorde o alocaţie îndestulătoare. Profesorul îmi mai spuse că unul dintre negustorii de frunte din capitală îmi trimisese invitaţia să trag la el acasă şi să mă consider oaspetele lui, cît timp voi crede de cuviinţă.

„Este un om încîntător, urmă tălmaciul meu, dar a suferit grozav (aici urmă un cuvînt lung, al cărui sens nu l-am prea înţeles şi care era ceva mai lung

decît cleptomanie) şi abia de curînd şi-a revenit, după ce estorcase o sumă însemnată, în împrejurări deosebit de triste, dar trecuse cu bine peste acest hop, şi îndreptătorii afirmau că înfăptuiseră o vindecare într-adevăr minunată ; cu siguranţă că-ţi va fi simpatic."

SPRE CAPITALĂ

Acestea fiind zise, omul acela cumsecade părăsi odaia mai înainte de a fi putut da glas uluirii ce mă cuprinse la auzul unui limbaj atît de ciudat, ieşind din gura unui om care părea că este un membru al societăţii ce se bucura de o bună reputaţie.

„A estorcat o sumă însemnată de bani, în împrejurări nespus de triste ! am exclamat eu, şi mă mai pofteşte pe *mine* să mă duc să stau la el ! N-am să fac una ca asta — poftim, să mă compromit de la bun început în ochii tuturor oamenilor cinstiţi şi să dau o lovitură de moarte şanselor mele de a-i converti, dacă sînt chiar cele zece triburi pierdute ale Israelului, ori de a agonisi avere de pe urma lor, dacă nu sînt ! Nu, mai degrabă aş face orice altceva, decît asta".

Iar cînd l-am văzut din nou pe profesor i-am spus că nu mi-a plăcut de loc propunerea pe care mi-a transmis-o şi că nici nu voiam să aud de ea. Pentru că, datorită educaţiei pe care o căpătasem şi pildei pe care mi-o oferiseră părinţii mei, şi — bănuiesc — într-o oarecare măsură, graţie unui instinct înnăscut, nutresc o antipatie foarte sinceră faţă de toate învîrtelile băneşti necurate, cu toate că nimeni nu are mai mult respect decît mine pentru avere, cînd aceasta e dobîndită prin mijloace cinstite.

Tălmaciul a fost foarte surprins de răspunsul meu și mi-a spus că ar fi o mare prostie dacă m-aș încăpățîna să refuz.

— Domnul Nosnibor [1], continuă dînsul, este un om de cel puțin 500.000 cai-putere (căci sistemul lor de a cîntări și clasifica oamenii este după numărul de funți pe care îi pot ridica cu ajutorul banilor lor, sau, mai simplu, după numărul de cai-putere pe care îi posedă) și oferă niște banchete de pomină ; pe lîngă asta, cele două fiice ale sale sînt printre cele mai frumoase femei din Erewhon.

Cînd am auzit toate aceste date, mărturisesc că hotărîrea mea a fost serios zdruncinată și am căutat să aflu dacă în societatea cea mai bună circulau păreri favorabile asupra persoanei sale.

— Desigur, mi-a răspuns, nici un alt om din țară nu stă mai presus de el.

Mi-a spus mai departe că, judecînd după purtarea mea, s-ar fi putut crede că cel ce-mi oferise găzduire avusese gălbinare sau pleurezie, ori fusese în general nenorocos, și că mă temeam să nu mă molipsesc și eu.

— Nu mă tem prea mult de molipsire, am glăsuit eu, plin de nerăbdare, dar am o oarecare grijă de caracterul meu și dacă știu că un om a jefuit banii semenilor săi, fii sigur că am să-l ocolesc cu tot dinadinsul. Dacă ar fi bolnav sau sărac...

— Bolnav sau sărac ! mă întrerupse tălmaciul, și pe chipul lui se zugrăvi o mare neliniște. Va să zică, asta-i părerea dumitale despre cuviință ! Ai fi în stare să intri în cîrdășie cu cei mai josnici criminali și socoți un fleac de jaf drept o piedică în calea unor relații prietenești. Nu te pot înțelege, și pace.

— Dar și eu sînt sărac ! i-am strigat.

---

[1] Ca și pînă acum, Butler folosește anagrama unui nume britanic foarte răspîndit : Robinson.

— Erai, zise el, și era cît p-aci să fii aspru pedepsit pentru asta; ba, mai mult, la consiliul pe care l-am ținut cu privire la cazul dumitale, faptul acesta aproape îți atrăsese osînda, pe care eu, unul, consider că o meritai cu vîrf și îndesat (căci se înfuriase, ca și mine), dar regina a fost atît de curioasă și dorește atît de mult să te vadă, încît s-a rugat de rege și l-a îndupleca să-ți acorde iertare și să-ți stabilească o pensie, avînd în vedere tenul dumitale meritoriu. Ai mare noroc că n-a auzit ce-ai spus acum, altminteri negreșit anula totul.

Cînd am auzit aceste cuvinte, mi s-a făcut inima cît un purice. Îmi dădeam seama că mă aflam într-o situație foarte spinoasă și că ar fi nesăbuită ideea de a mă împotrivi curentului opiniei publice. Am păstrat tăcere cîteva minute, apoi i-am spus că voi fi fericit să accept invitația jefuitorului — la care instructorul meu se lumină la față și-mi spuse că eram un om cu cap. Dar mă simțeam foarte stînjenit. După ce tălmaciul ieși din odaie, am meditat asupra discuției care tocmai avusese loc între noi, dar nu puteam pricepe, și pace, decît că acesta dovedea o concepție și mai perversă decît cea la care fusesem pînă atunci pregătit să mă aștept. Iar constatarea aceasta mă făcea nefericit, fiindcă nu pot suporta să vin mult în contact cu oameni care gîndesc altfel decît mine. Prin cap îmi rătăceau necontenit tot felul de gînduri. Mi-am amintit de stîna stăpînului meu și de locșorul de pe costișa muntelui, unde îmi încolțise pentru prima dată ideea nesăbuită a explorării. Mi se părea că trecuseră ani fără număr din clipa în care îmi începusem călătoria!

M-am întors cu gîndul la peripețiile mele din defileu, la drumul pe care l-am străbătut de-acolo și la Chowbok. M-am întrebat ce-o fi spus Chowbok celorlalți despre mine, cînd ajunsese acasă. Zău că făcuse bine că se întorsese. Nu era el prea chipeș — ce mai,

era al naibii de slut — şi nu i-ar fi priit de fel pe meleagurile astea. Amurgul se lăsa, şi ploaia începu să bată darabana în geamuri. Niciodată nu mă mai simţisem atît de năpăstuit ca acum, cu excepţia celor trei zile cînd suferisem de rău de mare, la începutul călătoriei mele din Anglia. Am rămas astfel meditînd şi răpus de melancolie, pînă cînd Yram îşi făcu apariţia, aducîndu-mi lumină şi cina. Şi ea, sărmana fată, era nenorocită, deoarece auzise că aveam să-i părăsesc. Se deprinsese cu ideea că urma să rămîn veşnic în oraşul lor, chiar după ce-mi voi fi sfîrşit întemniţarea ; şi cred că hotărîse să se mărite cu mine, deşi niciodată nu suflasem măcar o vorbuliţă în legătură cu un asemenea plan. Aşa că, punînd cap la cap strania şi deprimanta conversaţie pe care o avusesem cu profesorul meu, lipsa unui prieten alături de mine şi tristeţea lui Yram, m-am simţit mai nefericit decît aş putea descrie, şi această stare n-a dispărut pînă ce nu m-am culcat şi somnul nu mi-a pecetluit pleoapele.

Cînd m-am deşteptat, în dimineaţa următoare, m-am simţit mult mai bine. Se stabilise că urma să plec însoţit de o escortă, care trebuia să sosească pe la orele unsprezece, şi aşteptarea schimbării ce mă aştepta mi-a dat o stare de voioşie pe care chiar şi faţa înlăcrimată a lui Yram abia de-a putut s-o tulbure. Am sărutat-o de nenumărate ori, am încredinţat-o că ne vom întîlni mai tîrziu şi că, pînă atunci, voi păstra mereu amintirea bunătăţii ce-mi arătase. I-am dăruit drept chezăşie doi nasturi de la haina mea şi o şuviţă de păr, primind în schimb o buclă din cosiţele ei divine. Şi astfel, după ce ne-am luat rămas bun pentru a suta oară, covîrşit cu totul de marea ei duioşie şi mîhnire, m-am smuls din braţele fetei şi am coborît treptele pînă la caleaşca care mă aştepta. Cît de mulţumit am fost cînd totul s-a sfîrşit şi am plecat în pasul calului, pierind din ochii ei. Ce n-aş fi dat să

fiu sigur că tot astfel pierisem și din sufletul ei! Dea Domnul ca dorința mea să se fi împlinit și Yram să fie nevasta fericită a unui flăcău din neamul ei și să fi uitat de mine.

Și începu o călătorie lungă și plicticoasă, cu a cărei descriere, de mi-ar sta în putință s-o fac, abia că l-aș supăra pe cititor. Scapă însă ieftin, pentru simplul motiv că mai tot timpul drumului am fost legat la ochi. În fiecare dimineață mi se punea o legătură peste ochi și nu-mi era înlăturată decît seara, cînd ajungeam la hanul unde urma să înnoptăm. Călătoream încet, cu toate că drumurile erau bune. La trăsură era înhămat un singur cal, care ne ducea de dimineață pînă seara, cale de vreo șase ceasuri, fără a socoti popasul de două ceasuri de la amiază. Nu cred că făceam, în medie, mai mult de treizeci-treizeci și cinci de mile pe zi. În fiecare dimineață ni se dădea un cal odihnit. După cum am mai spus, nu puteam zări nimic din peisajul înconjurător. Știu doar că ținutul era neted și că de mai multe ori am fost nevoiți să trecem cu bacul peste niște rîuri late. Hanurile erau curate și confortabile. În vreo două-trei orașe mai mari erau chiar somptuoase, iar hrana era bună și bine gătită. Aceeași minunată sănătate, grație și frumusețe domneau pretutindeni.

Am descoperit că eram ținta unui interes arzător, care se manifesta atît de intens, încît vizitiul îmi spuse că trebuia să țină secretă ruta noastră și cîteodată să apuce pe drumuri ocolite, ca să evite înghesuiala care altminteri ne-ar fi întîmpinat. În fiecare seară luam parte la o recepție și mi-era silă pînă-n adîncul inimii să înșir mereu aceleași lucruri, în chip de răspuns la aceleași întrebări, dar era cu neputință să te superi pe niște oameni ale căror maniere erau atît de încîntătoare. Nici măcar o dată nu m-au întrebat de sănătate, nu s-au interesat de loc dacă m-a obosit călătoria, în

schimb curiozitatea lor se traducea mai întîi, aproape în mod invariabil, printr-un interogatoriu asupra stării mele sufleteşti, temă a cărei *naiveté* [1] m-a uluit, pînă cînd m-am deprins cu ea. Într-o zi, fiind obosit, înfrigurat şi sătul să îndrug, ca o moară stricată, mereu acelaşi lucru, m-am întors cu oarecare bruscheţe spre un curios şi i-am spus că eram supărat foc şi cu greu aş putea fi într-o dispoziţie mai proastă, decît în clipa aceea, toţi fiindu-mi nesuferiţi, începînd cu mine. Spre surprinderea mea, am fost întîmpinat cu cele mai amabile cuvinte de condoleanţe şi am auzit cum vestea că sînt prost dispus a făcut ocolul întregii încăperi. Aflînd asta, lumea începu să-mi dea să miros şi să mănînc trufandale, care realmente păreau să aibă anumite însuşiri de a îmbuna, deoarece foarte repede m-am binedispus şi am fost imediat felicitat pentru că mi-e mai bine. În dimineaţa următoare, vreo două-trei persoane şi-au trimis la hotel servitorii, cu dulciuri, să afle dacă-mi trecuse de tot proasta dispoziţie. La primirea acestor bunătăţi, mai-mai că mi-a dat în gînd să fiu prost dispus în fiecare seară ; dar nu pot suferi compătimirile şi întrebările, aşa că am socotit că e mult mai simplu să-mi păstrez felul meu firesc, care este, în general, destul de echilibrat.

Printre cei care-au venit să mă viziteze se numărau şi cîţiva localnici care primiseră o educaţie aleasă în Colegiile Iraţiunii şi obţinuseră cel mai înalt titlu în Ipotetică, materie ce alcătuia principalul lor obiect de studiu. Aceşti domni cu vază erau acum răspîndiţi prin ţară şi aveau diferite profesii, cum ar fi : îndreptători, directori şi casieri ai Băncilor Muzicale, preoţi sau te-miri-ce, şi, purtîndu-şi cu dînşii educaţia, împrăştiau plămada culturii de-a lungul şi de-a latul ţării. Fireşte că i-am cercetat în legătură cu

[1] Naivitate (fr.)

multe dintre lucrurile care mă nedumeriseră, de la sosirea mea în mijlocul lor. I-am întrebat ce scop și tîlc aveau statuile pe care le văzusem pe platoul de deasupra trecătorii. Mi-au spus că datau dintr-o perioadă foarte îndepărtată și că se mai găseau și alte cîteva grupuri asemănătoare prin patria lor, dar nici unul nu era atît de remarcabil ca acela pe care-l văzusem. Aveau o obîrșie religioasă, fiind create cu scopul de a atrage bunăvoința zeilor diformităților și ai bolilor. În vremurile de demult existase obiceiul de a trimite de cealaltă parte a munților expediții, să captureze pe cei mai pociți dintre străbunii lui Chowbok pe care puteau pune mîna, pentru a-i jertfi acelor zeități, alungînd astfel urîțenia și boala din mijlocul locuitorilor Erewhonului. Se șoptea că în urmă cu secole, fuseseră aduși ca ofrandă chiar și unii din neamul lor, care erau urîți sau își pierduseră sănătatea, să slujească drept pildă ; dar aceste tradiții detestabile fuseseră de mult timp curmate, și în prezent statuile nu se mai bucurau de nici o trecere.

Am avut curiozitatea și m-am interesat ce-ar păți vreunul din tribul lui Chowbok dacă ar trece hotarul în Erewhon. Mi-au spus că nimeni nu știe, de vreme ce asemenea lucru nu se mai întîmplase de-o veșnicie. Ar fi fost considerați prea pociți ca să li se îngăduie să umble slobozi, nu însă într-o asemenea măsură încît să fie judecați pentru crimă. Nelegiuirea pe care ar fi săvîrșit-o prin venirea lor ar fi fost de ordin moral ; dar cazul lor nu ar fi putut fi rezolvat de arta îndreptătorului. Puteau foarte bine să fie internați în Spitalul pentru Pisălogi Incurabili și puși la lucru, să fie bătuți la cap nu știu cîte ceasuri pe zi de către locuitorii erewhonieni ai spitalului. Aceștia nu suferă de loc să fie pisălogiți de altcineva, ci mai degrabă ar muri, decît să n-aibă la îndemînă un ins bun de tocat la cap — mai precis, persoane care să fie ținute în cali-

tate de pisălogiţi de profesie. Cînd am auzit acest amănunt, mi-a dat prin gînd că poate unele zvonuri despre soarta ce-i aşteaptă se răspîndiseră printre compatrioţii lui Chowbok, căci acesta fusese cuprins de-o spaimă prea mare ca să fie inspirată de simpla teamă că va fi ars de viu dinaintea statuilor.

I-am mai întrebat şi despre muzeul maşinilor vechi şi de cauza aparentei lor înapoieri în toate domeniile artelor, ştiinţelor şi invenţiilor. Am aflat că, cu vreo patru sute de ani mai-nainte, stadiul cunoştinţelor mecanice întrecea cu mult pe-al nostru şi progresa cu o prodigioasă rapiditate, pînă cînd unul dintre cei mai învăţaţi profesori de Ipotetică a scris o carte extraordinară (din care am de gînd să reproduc unele fragmente, mai jos), afirmînd că maşinile erau destinate ca în cele din urmă să înlocuiască neamul omenesc şi să fie animate de o vitalitate la fel de superioară şi diferită ca formă de cea a animalelor — pe cît este azi viaţa animală faţă de cea vegetală. Atît de convingător era raţionamentul — sau iraţionalitatea — cu care pleda această teză, încît a cîştigat de partea lui întregul popor şi au măturat pînă la una toate maşinile şi maşinăriile care fuseseră întrebuinţate în ultimii două sute şaptezeci de ani (la stabilirea acestei perioade se ajunsese după o serie întreagă de negocieri). Ba chiar se interziseseră cu strictete în viitor orice fel de inovaţii şi invenţii, sub pedeapsa ca autorul lor să fie socotit, în ochii legii, la fel cu o persoană atinsă de febră tifoidă — care la dînşii este considerată cea mai mare dintre crime.

Acesta este singurul exemplu de confuzie între bolile fizice şi cele mintale, şi chiar în acest caz o utilizează doar ca un soi de ficţiune legală. Am început să mă simt stingherit, cînd mi-am amintit de ceas; dar ei m-au îmbărbătat, asigurîndu-mă că în acest domeniu acum se pomenea atît de rar de abateri, încît judecăto-

rii puteau fi clemenţi cu un om cu desăvîrşire străin, mai ales cu unul care avea trăsături atît de frumoase (se refereau la fizicul meu) şi un păr blond atît de frumos. Ba mai mult, ceasul reprezenta o simplă curiozitate şi avea să fie o achiziţie binevenită pentru colecţia din capitală. De aceea erau de părere că nu trebuie să fiu prea tulburat de această situaţie.

Mă voi ocupa mai pe larg de acest subiect, cînd voi vorbi despre Colegiile Iraţiunii şi despre Cărţile Maşinilor.

Cam la vreo lună de la plecare, mi-au spus că ne apropiem de sfîrşitul călătoriei. Am fost, în fine, scutit de a mai purta legătura pe ochi, întrucît li se părea cu neputinţă să fiu vreodată în stare să găsesc calea întoarcerii, fără a fi prins. Aşa că ne-am urmat drumul cu voioşie şi am intrat pe o şosea lungă, largă şi netedă, străjuită de plopi pe ambele laturi. Şoseaua se afla la mică altitudine faţă de nivelul ţinutului înconjurător, şi altă dată fusese o cale ferată. În dreapta şi în stînga ei, cîmpurile erau intens cultivate, dar recolta fusese strînsă şi viile culese. Vremea se răcorise mai timpuriu decît ar fi fost de aşteptat, după mersul anotimpului ; am ajuns la concluzia că pesemne mersesem în direcţia opusă soarelui şi ne aflam cu cîteva grade mai departe de ecuator decît în momentul cînd pornisem. Chiar şi în ţinutul acela, vegetaţia arăta că ne găseam într-o climă caldă, cu toate acestea locuitorii nu erau lipsiţi de vigoare. Dimpotrivă, erau o rasă foarte călită şi capabilă de o mare rezistenţă. Pentru a suta oară m-am gîndit că, sub toate aspectele, nicicînd nu mai văzusem un popor egal lor ca însuşiri fizice şi înzestraţi, după cum mi se părea, cu o fire tot atît de plăcută pe cît erau de vînjoşi.

Mai peste tot florile dispăruseră, dar absenţa lor era în oarecare măsură compensată de o puzderie de fructe gustoase, ce semănau ca două picături de apă cu smo-

chinele, piersicile şi perele Italiei şi Franţei. N-am văzut nici un fel de animale sălbatice, dar păsări erau din belşug, şi multe semănau cu cele din Europa, fără a fi însă domesticite, ca pe versantul celălalt al munţilor. Erau vînate cu săgeţi, praful de puşcă nefiind cunoscut sau, în orice caz, nefiind folosit.

Ne apropiam de capitală, şi-n faţa ochilor ne-au apărut turnuri mari, fortificaţii şi clădiri semeţe, cu înfăţişare de palate. Am început să fiu neliniştit la gîndul primirii ce mă aştepta ; pînă acum mă descurcasem de minune şi am hotărît s-o ţin tot aşa şi mai departe, adică să mă port întocmai ca şi cum aş fi în Anglia, iar cînd îmi voi da seama că fac o gafă, să nu scot o vorbă pînă nu mă voi lămuri în ce ape se scaldă interlocutorii mei. Caleaşca ne ducea tot mai aproape de capitală. Vestea sosirii mele se răspîndise cu iuţeală, şi pe ambele laturi ale şoselei se adunase o mare mulţime, care mă primea cu semnele celei mai respectuoase curiozităţi, silindu-mă să fac într-una la plecăciuni, răspunzînd la saluturi ba în dreapta, ba în stînga.

Cînd am ajuns cam la o milă de oraş, am fost întîmpinaţi de primar şi de cîţiva consilieri, printre care era şi un bătrîn venerabil, care mi-a fost prezentat de către primar (pentru că-mi închipui că aşa trebuia să-l numesc) drept domnul care mă invitase să locuiesc la el. I-am făcut o plecăciune adîncă, spunîndu-i cîtă recunoştinţă îi port şi cît sînt de bucuros să primesc ospitalitatea lui. M-a oprit să mai rostesc ceva şi, arătînd spre trăsura lui, care era la doi paşi de noi, mă pofti să iau loc într-însa. Am făcut încă o plecăciune adîncă în faţa primarului şi a consilierilor şi am plecat cu amfitrionul meu, al cărui nume era Senoj Nosnibor. După vreo jumătate de milă, trăsura a cotit de pe şoseaua principală şi am luat-o pe sub zidurile oraşu-

lui, pînă cînd am ajuns la un *palazzo* [1], așezat pe o mică înălțime, chiar la marginea orașului. Aceasta era locuința lui Senoj Nosnibor, și nici că se poate închipui ceva mai frumos. Era așezată lîngă maiestuoasele și venerabilele ruine ale vechii gări, care alcătuiau o panoramă impunătoare privite din grădinile locuinței. Proprietatea, care acoperea vreo zece ori doisprezece acri, se desfășura în grădini așezate în terase, cu șiruri de trepte largi coborînd și urcînd pantele. Pe trepte erau statui lucrate cu o măiestrie neîntrecută. Alături de statui erau vaze pline cu felurite plante ornamentale, noi pentru mine, de ambele părți ale scărilor se înălțau rînduri de chiparoși și cedri bătrîni, iar printre copaci zăreai peluze acoperite cu iarbă. Urmau apoi vii cu viițe alese și livezi cu pomi, ale căror fructe dădeau în pîrg.

În casă intrai printr-o curte, înconjurată de un coridor în care se deschideau odăile, ca la Pompei. În mijlocul curții erau o piscină și o fîntînă. După ce-am trecut prin curte, am ajuns la corpul principal al clădirii, care avea două caturi. Odăile erau încăpătoare și arătoase ; poate că la prima vedere păreau cam pustii, dar îndeobște în țările calde oamenii își țin odăile mai goale decît în ținuturile mai răcoroase. În același timp simțeam lipsa unui pian sau a vreunui instrument similar, întrucît în nici una din camere nu exista vreun mijloc de a te îndeletnici cu muzica, cu excepția salonului celui mare, unde se găseau vreo cinci-șase gonguri mari de bronz, pe care doamnele le foloseau uneori ca să lovească în ele la întîmplare. Nu era ceva plăcut pentru urechi, dar am avut prilejul în alte dăți, atît mai înainte, cît și după aceea, să ascult o muzică absolut nesuferită.

Domnul Nosnibor mă conduse prin cîteva odăi spațioase, pînă ce-am ajuns într-o încăpere în care se

[1] Palat (it.).

aflau soția și fiicele sale, despre care îmi vorbise profesorul. Doamna Nosnibor era o femeie de vreo patruzeci de ani, încă atrăgătoare, dar cam prea trupeșă; fiicele erau în floarea tinereții și de o frumusețe neîntrecută. Pentru că sora mai mare era trufașă, în timp ce cea mai mică avea purtări cît se poate de curtenitoare, aproape pe loc am simțit c-o prefer pe mezină, al cărei nume era Arowhena. Doamna Nosnibor m-a primit cu o politețe desăvîrșită, și ar fi trebuit să fiu un om extrem de timid și de neîndemînatic ca să nu mă simt imediat ca la mine acasă. Nici nu se încheiase bine ceremonia prezentării mele, că un servitor ne și anunță că prînzul ne aștepta, în încăperea vecină. Eram lihnit de foame și prînzul fu mai presus de orice laudă. Mai poate, oare, să se mire cititorul că am și început să socotesc că am o gazdă excelentă?

„Omul ăsta pradă? m-am întrebat în sinea mea e cu neputință".

Dar am observat că, în tot timpul mesei, amfitrionul meu era stînjenit și n-a mîncat mai nimic, decît puțină pîine și un pic de lapte; spre sfîrșitul prînzului se înfățișă un bărbat slab, înalt, cu o barbă neagră, căruia domnul Nosnibor și întreaga familie îi acordară o mare atenție: era îndreptătorul familiei. Domnul Nosnibor se retrase cu acest domn într-o odaie alăturată, din care de îndată se auziră plînsete și gemete. Nu-mi venea să-mi cred urechilor, dar peste cîteva minute am fost sigur că le scotea domnul Nosnibor în persoană.

— Sărmanul papa, glăsui Arowhena, punîndu-și liniștită sare în bucate, prin ce groaznice suferințe a trecut...

— Da, răspunse maică-sa, dar cred că acum e în afara oricărei primejdii.

Apoi se apucară să-mi explice în amănunțime cazul și tratamentul prescris de îndreptător și ce efecte bune avusese. Toate aceste amănunte le voi rezerva însă

pentru alt capitol, şi mai degrabă le voi trece acolo sub forma unui sumar general al opiniilor curente ale erewhonienilor în legătură cu aceste subiecte, decît să le redau exact prin cuvintele în care faptele mi-au fost relatate şi mie. Totuşi, cititorul este rugat din toată inima să creadă că atît în capitolul de faţă, cît şi în cel care urmează m-am străduit să mă menţin cît se poate de conştiincios în limitele celei mai stricte fidelităţi şi că niciodată n-am răstălmăcit ceva cu bunăştiinţă, deşi se prea poate ca uneori să nu fi izbutit să înţeleg toate semnificaţiile unei păreri sau ale unei tradiţii.

OPINII CURENTE

Iată ce-am dedus din convorbirile pe care le-am avut. Că în ţara aceea, dacă unui om i se şubrezeşte sănătatea sau prezintă vreo tulburare, ori dovedeşte vreo slăbiciune trupească înainte de a împlini şaptezeci de ani, este citat în faţa unui juriu compus din concetăţeni şi, dacă este osîndit, este expus dispreţului public şi suferă o condamnare mai mult sau mai puţin severă, după caz. Există o împărţire a bolilor în crime şi încălcări ale legii, la fel cum se procedează printre noi cu delictele. O persoană primeşte o pedeapsă grea pentru o boală gravă, în vreme ce pentru slăbirea vederii sau auzului unui om trecut de şaizeci şi cinci de ani, care pînă atunci fusese zdravăn şi voinic, se aplică numai amendă sau închisoare, dacă nu e în stare să plătească. Dar dacă cineva falsifică un cec ori îşi dă foc casei, sau comite un furt însoţit de violenţe asupra victimei, ori făptuieşte orice alte abateri asemănătoare, care în ochii noştri sînt criminale, este transportat la un spital şi tratat cu multă grijă, pe cheltuiala statului; iar dacă este om înstărit, dă de ştire tuturor prietenilor săi că a suferit un atac grav de imoralitate, întocmai cum facem noi cînd cădem la pat, şi ei vin să-l viziteze, plini de atenţii, şi se informează cu mult interes cum de l-a atins boala, ce simptome au apărut mai întîi şi-aşa mai departe. La aceste întrebări el le răspunde fără

nici o jenă, pentru că purtările imorale, deşi sînt considerate vrednice de plîns, tot aşa cum sînt socotite bolile la noi, şi indică, în mod indiscutabil, un dezechilibru grav la individul care a comis o abatere, sînt totuşi socotite rezultatul unei nenorociri fie prenatale, fie postnatale.

Dar partea ciudată a acestei istorii este că, deşi pun defectele morale pe seama nenorocului datorat caracterului individului sau influenţei mediului, nici nu vor să audă de invocarea nenorocului în cazuri care în Anglia nu trezesc decît înţelegere şi compătimire. Ghinionul de orice fel sau chiar tratamentul nedrept aplicat de către oameni sînt considerate ca o ofensă adusă societăţii, de vreme ce-i face pe oameni să se simtă stînjeniţi cînd e vorba de un asemenea necaz. De aceea pierderea averii sau a vreunui prieten drag, de care erai foarte legat, este pedepsită cam la fel de sever ca şi delicvenţa fizică.

La drept vorbind, oricît de străine sînt aceste idei de concepţiile noastre, urmele unor opinii oarecum asemănătoare pot fi întîlnite pînă şi în Anglia secolului al nouăsprezecelea. Dacă cineva are un abces, medicul va spune că acesta conţine o materie „păcătoasă", şi oamenii zic că au un braţ sau deget „rău", sau că se simt „rău" peste tot, cînd vor să indice doar că sînt „bolnavi". Printre naţiunile străine, concepţiile erewhoniene pot fi observate încă şi mai uşor. Mahomedanii, de pildă, pînă-n zilele noastre, îşi trimit prizonierele la spital, iar maorii din Noua Zeelandă doftoricesc orice nenorocire intrînd cu forţa în locuinţa celui care a adus o jignire, unde sparg şi ard tot ce găsesc. Italienii, aşişderi, folosesc acelaşi cuvînt pentru „năpastă" şi „nenorocire". O dată am auzit pe o doamnă italiană vorbind despre un tînăr prieten, pe care-l descria ca fiind înzestrat cu toate virtuţile existente pe faţa pămîntului, „*Ma*, exclamă

dînsa, *povero disgraziato, ha ammazzato suo zio.*" („Dar sărmanul nenorocit, și-a omorît unchiul.")

Povestind această întîmplare, pe care am auzit-o în copilărie, cînd am fost în Italia cu taică-meu, persoana căreia i-o relatam n-a trădat nici cea mai mică urmă de mirare. Mi-a răspuns, povestindu-mi la rîndul lui, cum timp de doi-trei ani în șir mersese, într-un oraș oarecare, cu trăsura unui tînăr birjar sicilian, cu înfățișare și purtări atrăgătoare, dar apoi îl pierduse din vedere. Întrebînd ce se mai aude cu el, i se spuse că fusese băgat la închisoare fiindcă trăsese un glonte asupra tatălui său, cu intenția de a-l ucide — dar, din fericire, fără urmări grave. Au trecut cîțiva ani. și interlocutorul meu se trezi acostat cu efuziune de tînărul birjar atît de seducător. „*Ah, caro signore,* exclamă el, *sono cinque anni che non lo vedo — trei anni di militare, e due anni di disgrazia*" etc. („Ah, scumpe domn, nu v-am mai văzut de cinci ani — trei ani de militărie, și doi de năpastă") — în cursul celor doi ani, bietul băiat stătuse la pușcărie. Nu părea să aibă nici urmă de remușcare. Era în raporturi excelente cu taică-său și probabil că așa aveau să rămînă, cîtă vreme pe capul vreunuia dintre ei nu cădea năpasta de a-l jigni de moarte pe celălalt.

În capitolul următor o să dau cîteva exemple de felul în care se comportă erewhonienii față de ceea ce s-ar cuveni să numim năpastă, necaz, pacoste sau boală, dar deocamdată o să revin la tratamentul aplicat de ei cazurilor care pentru noi sînt criminale. După cum am mai spus, acestea — deși nu sînt sancționabile din punct de vedere juridic — sînt recunoscute ca necesitînd o corijare. În consecință, există o categorie de oameni specializați în știința sufletului, pe care ei îi numesc îndreptători — expresia cea mai apropiată pentru a traduce un cuvînt care literal-

mente înseamnă „unul care-i îndreaptă la loc pe cei vinovaţi". Aceşti oameni îşi practică profesia într-un mod care aduce foarte mult cu felul cum se exercită medicina în Anglia, şi pentru fiecare vizită primesc un onorariu ce li se strecoară cam pe furiş. Ca şi doctorilor noştri, nu li se ascunde nimic şi sînt ascultaţi fără şovăire — sau, în general, destul de mult — fiindcă oamenii ştiu că e în interesul lor să se facă bine cît mai grabnic şi că nu vor fi luaţi la rost — aşa cum s-ar întîmpla dacă ar avea o boală trupească —, şi se supun, chiar dacă ar fi nevoiţi să suporte un tratament extrem de dureros.

Cînd am spus că nu vor fi luaţi la rost, nu vreau să susţin că un erewhonian nu va suferi nici un neajuns pe plan social, ca urmare a faptului, să zicem, că a comis o fraudă. Prietenii îl vor ocoli, pentru că reprezintă pentru ei o tovărăşie mai puţin agreabilă, întocmai cum nici nouă nu ne face plăcere să întreţinem relaţii cu cei care sînt fie săraci, fie cu sănătatea şubrezită. Nici o făptură care se respectă nu se va pune pe picior de egalitate, în domeniul afectiv, cu cei care sînt mai puţin norocoşi decît ea prin naştere, sănătate, avere, înfăţişare, capacitate sau orice altceva. Într-adevăr, această antipatie ori chiar silă trebuie s-o simtă cei norocoşi faţă de vitregiţii soartei sau, în orice caz, faţă de toţi cei despre care s-a aflat că au trecut prin nenorociri familiale mai mult sau mai puţin serioase. Aceasta este o conduită nu numai naturală, ci chiar de dorit în orice societate — indiferent dacă e omenească sau animală.

Faptul că locuitorii din Erewhon nu consideră această vină drept o crimă, lucru pe care-l fac pentru afecţiunile fizice, nu-i împiedică totuşi pe cei mai egoişti dintre ei să neglijeze un prieten care a jefuit o bancă, de pildă, pînă ce acesta nu e deplin vindecat. În schimb, îi împiedică să-i trateze pe criminali

pe un ton disprețuitor, de parcă ar vrea să spună „Dacă aș fi în locul tău, aș fi mai bun", ton care este socotit întru totul rezonabil față de o afecțiune fizică.

Din acest motiv, deși își ascund starea proastă a sănătății prin toate șiretlicurile, prefăcătoriile și artificiile pe care le pot născoci sînt de o francheță totală, cînd e vorba de cele mai evidente boli mintale, dacă se întîmplă să le aibă, fapt care — ca să fiu drept cu ei — este destul de rar. E adevărat că se mai găsesc printre ei unii care, ca să zic așa, sînt teferi din punct de vedere spiritual, dar care devin grozav de ridicoli închipuindu-și că sînt ticăloși, cînd de fapt sînt niște oameni foarte cumsecade. Asemenea cazuri sînt însă excepționale și, îndeobște, dau dovadă de aceeași discreție sau lipsă de discreție în legătură cu starea lor morală, de care dăm și noi dovadă cînd e vorba de sănătatea noastră.

Din această pricină, întrebările obișnuite pentru noi, cum ar fi „Ce mai faci ?" și celelalte, sînt considerate semne de proastă-creștere ; ba, cei mai manierați nu tolerează nici măcar un compliment banal, aruncat în treacăt, ca, de pildă, să-i spui cuiva că arată bine. Aceștia se întîmpină cu formula „Sper că ești bun azi-dimineață", sau „Sper că te-ai întremat de pe urma acrelii de care sufereai cînd te-am văzut ultima dată" ; iar dacă persoana pe care o salută nu e bună sau e încă acră, o spune numaidecît pe față și, drept urmare, este compătimită. Ba mai mult, îndreptătorii au ajuns atît de departe, încît dau nume luate din limbajul ipotetic (așa cum e predat în Colegiile Irațiunii) tuturor formelor cunoscute de indispoziții mintale și le clasifică conform unui sistem propriu, pe care, deși eu nu-l pot pricepe, pare să dea rezultate bune în practică, pentru că sînt oricînd capabili să-i spună unui om ce se petrece cu el, de în-

dată ce i-au auzit povestea, și în general folosesc termeni cît mai lungi, încredințîndu-l astfel pe pacient că i-au înțeles temeinic cazul.

Cititorului îi va fi ușor să înțeleagă că legile privitoare la starea proastă a sănătății erau frecvent ocolite cu ajutorul unor născociri recunoscute, pe care toată lumea le înțelegea, dar dacă cineva ar fi părut măcar că le înțelege, ar fi fost considerat prost-crescut. Astfel, la o zi sau două după sosirea mea la familia Nosnibor, una dintre numeroasele doamne care veneau să mă vadă își acuză soțul pentru că mi-a trimis doar cartea de vizită, deoarece dimineața, cînd trecea prin piață, furase o pereche de ciorapi. Fusesem din timp avertizat că nu trebuie să mă arăt mirat niciodată, așa că m-am mărginit să-mi exprim simpatia pentru el și am continuat spunînd că, deși mă aflam în capitală de prea puțină vreme, scăpasem ca prin urechile acului de a fura o perie de haine și, cu toate că pînă una-alta rezistasem tentației, mi-era teamă că, dacă voi zări vreun obiect care să prezinte un interes deosebit pentru mine și care să nu fie nici prea fierbinte, nici prea greu, voi fi silit să mă dau pe mîna îndreptătorului.

Doamna Nosnibor, care ascultase cu luare-aminte toate spusele mele, mă lăudă după plecarea acelei doamne. Susținea că, potrivit etichetei din Erewhon, nimic n-ar fi putut fi mai curtenitor. Îmi explică apoi că a fura o pereche de ciorapi sau „a căpăta niște ciorapi" (în limbaj mai familiar) era formula consacrată pentru a spune că persoana în chestiune simțea o ușoară indispoziție.

În ciuda tuturor acestor idei, prețuiesc în cel mai înalt grad starea așa-numită de ei „a fi bine". Admiră sănătatea minții și le place s-o vadă la ceilalți, străduindu-se din răsputeri (fără a călca celelalte îndatoriri ale lor) să ajungă la ea. Sînt cu totul împotriva

căsătoriei cu un membru al unei familii considerate de ei ca nesănătoasă. Trimit îndată după îndreptător, ori de cîte ori s-au făcut vinovați de vreo mîrșăvie — și adesea chiar dacă li se pare că sînt doar pe punctul de a săvîrși o abatere. Și, deși remediile sînt uneori extrem de dureroase, ducînd la izolare pentru cîteva săptămîni, iar în unele cazuri, la cele mai crude torturi fizice, n-am auzit niciodată ca vreun erewhonian cu scaun la cap să nu urmeze prescripția îndreptătorului său, după cum n-am auzit de vreun englez cu minte să refuze să se supună chiar la cea mai înfricoșătoare operație, dacă doctorii i-au spus că este necesară.

La noi, în Anglia, niciodată nu ne ferim să-i spunem doctorului de ce anume suferim, de teama că ne va provoca dureri. Îl lăsăm să ne pună la cele mai grele cazne și le îndurăm fără să crîcnim, deoarece nu sîntem luați la rost pentru că am căzut la pat și știm că doctorul face tot ce-i stă în puteri ca să ne vindece și că el poate judeca mai bine decît noi cazul nostru. Dacă am fi însă tratați ca erewhonienii, la cea mai mică tulburare, ne-am ascunde orice boală. Am proceda la fel ca și cu bolile morale și intelectuale: ne-am preface că sîntem sănătoși, folosind iscusința cea mai rafinată, pînă ce am fi dați de gol, și am suferi mai mult dacă am fi biciuiți, ca pedeapsă, măcar o dată, decît dacă ni s-ar amputa un membru, cu condiția ca intervenția să fie făcută cu blîndețe și curtenie, inspirată din dorința de a ne scăpa de necaz și însoțită de deplina recunoaștere din partea doctorului că doar datorită unui accident de constituție n-a ajuns și el în aceeași situație. Așa că erewhonienii primesc o dată pe săptămînă o porție de bice și țin regim de pîine cu apă cîte două-trei luni, ori de cîte ori îndreptătorul lor de casă le recomandă acest tratament.

Nu cred că pînă și gazda mea, după ce o escrocase de întreaga ei avere pe o văduvă încrezătoare, a fost cu adevărat silit să treacă prin suferințe adevărate, mai mari decît cele pe care este gata să le suporte un om din partea unui medic englez. Și, cu toate acestea, trebuie să fi pătimit amarnic. Zgomotele pe care le auzisem erau suficiente pentru a-mi arăta că durerea lui era fără seamăn, dar nici o clipă n-a ezitat s-o îndure. Era cu desăvîrșire convins că-i făcea bine, și cred că avea dreptate. Nu pot crede că acest om își va mai însuși vreodată banii altuia. Cine știe, poate va mai cădea în ispită, dar se va scurge multă vreme pînă s-o facă din nou.

Cît timp am fost ținut la închisoare și în cursul călătoriei mele spre capitală, am descoperit o bună parte din cele înșirate mai sus. Dar lucrurile păreau încă peste măsură de stranii și mi-era necontenit teamă să nu comit vreo mojicie, din pricina neputinței mele de-a privi lucrurile din același punct de vedere cu cei din jurul meu. Dar după cîteva săptămîni de ședere la familia Nosnibor, am ajuns să înțeleg mai bine situațiile, mai cu seamă după ce-am auzit toate amănuntele despre boala gazdei mele, de care îmi vorbi pe larg și în repetate rînduri.

Îmi pare că lucrase la Bursa capitalei mulți ani și că strînsese o avere imensă, fără a depăși însă limitele operațiilor considerate în general ca justificabile sau, în orice caz, tolerabile. Cu timpul, însă, în mai multe prilejuri își dădu seama că-l rodea dorința să facă parale prin tranzacții frauduloase și, efectiv, manipulase vreo două-trei sume într-un fel care-l făcuse să se simtă cam jenat. Din nefericire, nu dăduse simptomului importanța cuvenită și nu făcuse de loc caz de maladie, pînă cînd întîmplarea îl pusese în fața unor împrejurări care-i îngăduiseră să înșele pe scară mare. Mi-a spus în ce constau aceste afaceri, care

erau cît se poate de urîte, dar nu-i nevoie să intru în amănunte. A prins din zbor ocazia și și-a dat seama, cînd era prea tîrziu, că trebuie să fie serios zdruncinat. Se neglijase prea multă vreme.

I-a poruncit vizitiului să-l ducă imediat acasă, le-a împărtășit soției și fiicelor sale vestea, cu cît mai multe menajamente posibile, și a trimis după unul dintre cei mai vestiți îndreptători din regat, chemîndu-l la un consult cu specialistul obișnuit al casei, cazul prezentînd vădite simptome îngrijorătoare. La sosirea îndreptătorului, i-a înșirat din fir-în-păr toată istoria și și-a exprimat teama că simțul său moral suferă de o subminare cronică.

Eminentul profesionist îl liniști cu cîteva cuvinte de îmbărbătare, apoi trecu la o cercetare mai temeinică a cazului. Începu să cerceteze pacientul cu privire la părinți, întrebînd dacă sănătatea lor morală fusese bună. Îi răspunse că nu avuseseră niciodată vreo afecțiune serioasă, dar că bunicul său din partea mamei, cu care se presupunea că seamănă oarecum la fire, fusese o pușlama de mîna întîi și-și sfîrșise zilele într-un spital, în timp ce un frate de-al tatălui său, după ce ani de-a rîndul dusese o viață cît se poate de destrăbălată, fusese în cele din urmă curarisit de către un filozof din școala nouă, care — pe cît am putut eu să mă lămuresc — avea cu cea veche cam aceeași legătură care există între homeopatie [1] și alopatie [2]. La auzul acestei confidențe, îndreptătorul clătină din cap și răspunse, rîzînd, că vindecarea trebuie să se fi datorat naturii. După alte cîteva întrebări, scrise o rețetă și plecă.

Am văzut rețeta. Prescria să plătească statului o amendă care reprezenta îndoitul sumei pe care o es-

---

[1-2] Școli medicale, care prevăd vindecarea pacientului prin folosirea unor mijloace identice — sau total opuse — simptomelor prezentate.

torcase ; nici un fel de hrană, decît pîine şi lapte, timp de şase luni, şi o biciuire în lege, o dată pe lună — un an întreg. Am fost surprins constatînd că nici o părticică din amendă nu urma să fie plătită bietei femei care fusese prădată, şi, interesîndu-mă, am aflat că ea s-ar fi cuvenit să fie judecată de Tribunalul Încrederii Greşit Plasate, dacă n-ar fi scăpat definitiv din ghearele magistraţilor, murind la scurtă vreme după ce descoperise pierderea ce-o suferise.

Cît despre domnul Nosnibor, în ziua sosirii mele i se aplicase a unsprezecea biciuire. L-am văzut mai tîrziu, în aceeaşi după-amiază, şi era încă deznodat. Dar n-avusese nici o cale de-a scăpa de prescripţia îndreptătorului, pentru că aşa-zisele legi sanitare din Erewhon sînt foarte aspre şi, dacă cumva specialistul nu s-ar fi declarat satisfăcut de modul în care i s-a îndeplinit ordinul, pacientul ar fi fost dus la un spital (aşa cum se întîmplă cu săracii), şi ar fi ieşit mult mai rău la socoteală. Cel puţin, aşa stă scris în lege, dar niciodată nu e nevoie să fie aplicată cu forţa.

Am avut după aceea un alt prilej să fiu de faţă la o întrevedere între domnul Nosnibor şi îndreptătorul de casă, care era considerat destul de competent ca să supravegheze ducerea la capăt a curei. Am fost impresionat de delicateţea cu care acesta evita pînă şi cele mai îndepărtate aluzii la starea fizică a pacientului său, deşi în ochii gazdei mele se zărea o oarecare gălbejeală, care indica o dereglare biliară. Dacă ar fi remarcat acest detaliu, ar fi comis o gravă încălcare a etichetei profesionale. Mi s-a spus, totuşi, că uneori un îndreptător consideră ca just să întrezărească posibilitatea vreunei uşoare indispoziţii fizice, dacă găseşte că asta e important pentru a-l ajuta la stabilirea diagnosticului. Îndeobşte, însă, capătă răspunsuri neadevărate sau evazive, iar concluziile asupra problemei le trage şi el cum poate. Sînt exem-

ple de oameni cu minte care au susținut că îndreptătorului trebuie să-i relatezi, sub semnul celei mai stricte discreții, orice afecțiune fizică de natură să influențeze cazul respectiv. Dar, firește, oamenii se sfiesc să procedeze așa, fiindcă nu le place să se coboare singuri în ochii îndreptătorului, iar acesta ignoră în mod absolut domeniul științei medicale. E drept, am auzit de o doamnă care a avut îndrăzneala de a mărturisi că o criză serioasă de proastă dispoziție, ca și închipuirile extravagante pentru care căuta un sfat ar fi putut fi rezultatul unei indispoziții trupești. „Trebuie să-i reziști, îi spusese îndreptătorul, cu glas blînd, dar grav, noi nu putem face nimic pentru trupurile pacienților ; asemenea chestiuni sînt dincolo de hotarul științei noastre, și doresc ca pe viitor să nu mai aud astfel de amănunte." Doamna a izbucnit în lacrimi și a promis din adîncul inimii că niciodată n-o să se mai simtă rău.

Dar să revenim la domnul Nosnibor. Pe măsură ce treceau orele după-amiezii, în fața casei trăgeau o droaie de trăsuri cu musafiri, care se interesau de felul în care suportase biciuirea. Fusese bătut la sînge, dar interesul deosebit care i se arăta din toate părțile îi făcea o mare plăcere și mă încredință că aproape se simțea ispitit să calce strîmb din nou, din pricina amabilității cu care îl trataseră prietenii în timpul cît bolise ; în privința asta cred că nu mai e nevoie să spun că nu vorbea serios.

În restul șederii mele în țara sa, domnul Nosnibor și-a văzut neîntrerupt de afacerile sale și și-a sporit simțitor averea, și-așa respectabilă, dar nu l-am auzit șoptind măcar o vorbă prin care să trădeze că a mai fost atins de boală a doua oară sau că a făcut parale prin alte mijloace decît cele strict onorabile. Am auzit, în schimb, după acea, în mod confidențial, că sînt bănuieli că sănătatea lui fusese deștul de serios

zdruncinată de tratamentul prescris de îndreptător, dar că prietenii lui nu arătau o curiozitate prea mare față de acest subiect și, cînd și-a reluat afacerile, printr-un consimțămînt tacit, această consecință au trecut-o cu vederea, ca fiind prea puțin criminală la o persoană care, din alte puncte de vedere, suferise atîta. Pentru că ei judecă afecțiunile trupești ca fiind cu atît mai insignifiante, cu cît au fost produse de cauze independente de constituția personală a individului. Astfel, dacă o persoană își ruinează sănătatea zăbovind exagerat la masă sau bînd fără măsură, aceasta are mică importanță, pentru că pun acest lucru aproape în exclusivitate pe seama unei boli mintale care a provocat asemenea manifestări, dar sînt nemiloși cînd e vorba de friguri și guturaiuri, ori de boli de plămîni, care în ochii noștri nu depind de individ. Mai închid ochii față de bolile de copii — ca, de pildă, pojarul —, pe care le socotesc un fel de strengării și le trec în rîndul unor necuviințe scuzabile, dacă n-au fost prea grave și dacă pacientul se întremează pe deplin după aceea.

Cred că nici nu e nevoie să spun că profesia de îndreptător cere o pregătire îndelungată și specială. E la mintea oricui că cel care vrea să tămăduiască o afecțiune morală trebuie să fie, în mod practic, familiarizat cu toate consecințele ei. Cine studiază ca să se dedice profesiei de îndreptător trebuie să-și sacrifice anumite perioade de timp în care să practice fiecare viciu în parte, întocmai cum ar îndeplini o îndatorire religioasă. Perioadele acestea sînt numite „posturi" și sînt continuate de student pînă ce se convinge pe propria-i piele că poate într-adevăr să facă față tuturor viciilor mai uzuale, și prin urmare își poate sfătui pacienții pe baza rezultatelor experienței personale.

Cei care intenționează să devină specialiști, și nu practicieni, își concentrează eforturile în mod deosebit spre ramura în care își vor îndrepta cu precădere activitatea viitoare. Unii studenți au fost obligați să-și continue exercițiile pînă la sfîrșitul vieții lor, în timp ce unii oameni devotați științei au murit de-a dreptul ca niște martiri pe altarul beției, al lăcomiei sau al oricărui alt viciu pe care și l-au ales ca obiect special al studiului lor. Cei mai mulți, însă, nu suferă cîtuși de puțin în urma incursiunilor pe care le fac în diferitele ramuri pe care au ca sarcină să le studieze. Pentru că erewhonienii sînt de părere că virtutea pură nu este un lucru cu care te poți desfăta fără nici o măsură. Mi-au arătat nu numai un singur caz în care virtuțile reale sau presupuse ale părinților erau transmise copiilor pînă la a treia și a patra generație. Îndreptătorii susțin că argumentul cu cea mai mare greutate care poate fi adus cu adevărat în sprijinul virtuții este că balanța se înclină de partea ei și că, stînd strîmb și judecînd drept, este cu mult mai sănătos să fii de partea ei, decît împotrivă. Dar ei insistă asupra faptului că pe lumea asta mai sînt și o droaie de pseudovirtuți, în stare să inducă lumea în eroare rău de tot, pînă să-și dea seama ce hram poartă cei care le au. Profesioniștii spun că oamenii cei mai buni sînt aceia care nu se remarcă nici prin viciul, nici prin virtutea lor. Le-am vorbit despre ucenicii lui Hofgarth, cel leneș și cel harnic, dar nu mi s-a părut c-ar fi convinși de faptul că ucenicul cel harnic e o persoană simpatică.

CÎTEVA PROCESE DIN EREWHON

La fel ca în oricare altă țară, în Erewhon funcționează cîteva curți de justiție însărcinate cu probleme speciale.

În general, după cum am arătat mai sus, nenorocirea este considerată mai mult sau mai puțin criminală, dar se admite o anumită clasificare a ei, și fiecare dintre capitolele principale în care se presupune că ar putea fi încadrată o abatere depinde de o instanță separată. Nu trecuse prea mult de la sosirea mea în capitală, cînd am dat o raită pe la Curtea Dezolării Personale și am fost grozav de interesat și de mîhnit, în același timp, asistînd la dezbaterile procesului unui om acuzat că tocmai își pierduse soția, de care-l lega o iubire duioasă, și fusese lăsat cu trei copilași, dintre care cel mai mare abia împlinise trei ani.

Apărarea pe care se străduia s-o înjghebeze avocatul pîrîtului era următoarea: inculpatul nu-și iubise în mod sincer soția. Dar pledoaria se prăbuși la pămînt în întregime, fiindcă procurorul chemă martor după martor, și din depozițiile lor rezultă că fuseseră devotați unul altuia, și acuzatul plînse în repetate rînduri, pe măsură ce erau scoase la lumină întîmplări care-i aminteau de caracterul ireparabil al pierderii ce-o suferise. Juriul a dat verdictul: vinovat — după o deliberare foarte scurtă —, dar a recomandat ca învinuitul să fie cruțat, pe temeiul că

abia de curînd asigurase viaţa soţiei sale pentru o sumă considerabilă şi putea fi socotit deci om norocos, întrucît primise banii societăţii de asigurare fără întîrziere, deşi plătise doar două rate.

Am arătat cu puţin mai înainte că juriul s-a pronunţat pentru vinovăţia pîrîtului. Cînd judecătorul rosti sentinţa, am fost profund impresionat de felul în care avocatul împricinatului a fost mustrat, fiindcă citase o lucrare în care vinovăţia pentru nenorociri identice cu cea din cazul dezbătut era minimalizată într-un grad care stîrni indignarea curţii.

„Vor mai apărea, zise judecătorul, din cînd în cînd, asemenea cărţi puerile şi subversive, pînă ce va fi recunoscut drept o axiomă a moralei principiul că norocul este singurul ţel vrednic de veneraţia oamenilor. În ce măsură un individ are dreptul de a fi mai norocos — şi prin urmare mai demn de veneraţie — decît vecinii săi este un punct care a fost şi va fi totdeauna stabilit cu aproximaţie de către un fel de tocmeală a pieţei şi, în ultimă instanţă, de forţa brută ; dar, oricum ar sta lucrurile în această privinţă, este la mintea oricui că nici un om nu are voie să fie nenorocos decît într-o măsură foarte moderată."

Apoi, întorcîndu-se spre pîrît, judecătorul urmă : „Ai suferit o pierdere grea. Natura dă o pedeapsă aspră pentru asemenea infracţiuni, iar legea omenească trebuie să sublinieze decretele naturii. Dacă n-ar fi intervenit recomandarea juriului, ţi-aş fi dat şase luni de muncă silnică. Totuşi, îţi voi comuta pedeapsa, reducînd-o la trei luni, lăsîndu-ţi opţiunea de a plăti o amendă de douăzeci şi cinci la sută din suma primită de la societatea de asigurare."

Acuzatul îi mulţumi judecătorului şi spuse că, deoarece n-avea pe nimeni care să-i vadă de copii, în caz că era trimis la închisoare, se va folosi de opţiunea

permisă cu atîta mărinimie de către înălțimea-sa și va plăti suma indicată. După care fu scos din boxă.

Cazul următor de pe rol fu cel al unui tinerel proaspăt ajuns în pragul bărbăției, învinuit c-a fost escrocat de mari proprietăți, în timpul minoratului, de către tutorele său, care-i era în același timp și una dintre cele mai apropiate rude. Tatăl său murise de mult, și din pricina aceasta delictul lui fusese repartizat spre judecare în fața Curții Dezolării Personale.

Flăcăul, care n-avea apărător, pledă afirmînd că era tînăr și fără pic de experiență, plin de stimă și respect pentru tutorele său și lipsit de orice sfat din partea unui profesionist independent.

Judecătorul i se adresă cu severitate: „Tinere, nu îndruga nerozii. Oamenii n-au nici un drept să fie tineri, fără pic de experiență, plini de stimă și respect față de tutorii lor și lipsiți de sfatul unui profesionist independent. Dacă printr-o asemenea nechibzuință ultragiază simțul moral al prietenilor lor, trebuie să se aștepte să sufere consecințele."

Apoi îi ordonă pîrîtului să ceară scuze tutorelui și să i se aplice douăsprezece lovituri cu pisica-cu-nouă-cozi [1].

Dar voi reuși poate cel mai bine să-l ajut pe cititor să-și facă o idee de totala pervertire a gîndirii acestui popor neobișnuit, descriindu-i procesul public al unui om acuzat de tuberculoză pulmonară — o fărădelege pînă nu demult pedepsită cu moartea. Procesul a avut loc la mai multe luni de cînd mă aflam în țara lor, și în felul acesta mă abat de la ordinea cronologică a întîmplărilor amintindu-l aici, dar poate că e mai bine să procedez astfel, ca să epuizez acest

[1] Bici împletit, cu nouă noduri, cu care se aplicau pedepse severe în marina britanică.

în anumite împrejurări trecute, ca să aduci o ştirbire şi mai gravă legilor şi instituţiilor patriei dumitale.

Anul trecut ai fost întemniţat pentru bronşită agravată şi, cercetînd dosarul, aflu că, deşi ai acum abia douăzeci şi trei de ani, ai fost închis în nu mai puţin de paisprezece rînduri, pentru boli cu un caracter mai mult sau mai puţin odios; de fapt, nu exagerăm aproape de loc, dacă spunem că cea mai mare parte din viaţă ţi-ai petrecut-o în închisoare.

Poţi prea bine să spui că ai fost adus pe lume de părinţi nesănătoşi, că în copilărie ai suferit un accident grav, care ţi-a subminat în mod cronic constituţia — asemenea scuze reprezintă refugiul obişnuit al criminalului, dar justiţia nu poate nici măcar o clipă să-şi plece urechea la ele. Nu mă aflu aici ca să intru în discuţii metafizice neobişnuite, cu privire la originea cutărei sau cutărei situaţii. O dată tolerată introducerea unei asemenea discuţii, n-am mai termina cu ele, şi rezultatul ar fi că am ajunge să considerăm ca unici vinovaţi celula primordială sau gazele elementare. Nu se pune problema cum de-ai ajuns să fii păcătos, ci doar aceasta, şi anume: eşti păcătos, sau nu? S-a decis să se dea un răspuns afirmativ la această întrebare, şi nu pot ezita măcar o clipă să susţin că hotărîrea e justă. Eşti o persoană rea şi primejdioasă şi porţi, în ochii compatrioţilor dumitale, stigmatul uneia dintre cele mai cumplite fărădelegi cunoscute.

Nu am sarcina să justific legea: în unele cazuri, legea poate avea asprimile sale inevitabile, şi uneori poate că încerc un regret că nu mi se oferă posibilitatea să rostesc o sentinţă mai puţin severă decît sînt silit să pronunţ. Dar cazul dumitale nu intră în această categorie; dimpotrivă, dacă n-ar fi fost abolită pedeapsa capitală prevăzută pentru crima de oftică, ţi-aş fi aplicat-o acum, cu siguranţă.

Este intolerabil ca un exemplu de o nesăbuință atît de cumplită să aibă voie să circule slobod și nepedepsit. Prezența dumitale în mijlocul unor oameni respectabili i-ar îndemna pe cei mai șubrezi la trup să judece cu mai multă ușurătate toate formele de maladii ; de asemenea, nu ți se poate permite ca printr-o întîmplare să corupi sîngele unor ființe încă nenăscute, care poate mai tîrziu ți-ar blestema numele. Celor nenăscuți nu trebuie să li se îngăduie să ajungă în preajma dumitale, și asta nu atît pentru ocrotirea lor (fiindcă ei sînt dușmanii noștri naturali), ci pentru a noastră ; pentru că, de vreme ce nu putem să ne opunem lor cu totul, trebuie să luăm măsuri pentru ca ei să fie găzduiți acolo unde e cel mai puțin probabil că vor fi corupți.

Dar independent de aceste considerații și independent de vina fizică legată de o crimă atît de mare, cum este a dumitale, mai există încă un motiv pentru care n-am fi în stare să-ți arătăm cruțare, chiar dacă am fi înclinați s-o facem. Mă refer la existența unei categorii de oameni care sînt ascunși printre noi și care sînt numiți medici. Dacă severitatea legii sau opinia publică a țării și-ar slăbi cît de puțin vigilența, aceste persoane depravate, nevoite azi să-și practice în taină profesia și care pot fi consultate doar înfruntînd cele mai mari riscuri, ar deveni musafiri frecvenți ai fiecărui cămin. Organizarea lor și intima cunoaștere a tuturor secretelor familiale le-ar acorda o putere — atît pe plan social, cît și politic — căreia nimic nu i-ar putea rezista. Capul familiei ar deveni un subordonat al doctorului casei, care s-ar amesteca între soț și soție, între stăpîn și slugă, pînă cînd doctorii ar fi singurii deținători ai puterii în sînul națiunii și ar avea la discreția lor tot ce socotim mai prețios. Ar urma o perioadă de degenerare fizică universală ; pe străzile noastre ar foi cu duimul vînzători

de leacuri de tot soiul, care ar umple cu anunțuri toate ziarele. Pentru a evita una ca asta, există un singur remediu — și numai unul. Este cel pe care legile acestei țări l-au asimilat de multă vreme și pe a cărui bază au acționat. El constă în cea mai severă reprimare a oricărui gen de maladie, de îndată ce existența ei apare manifestă în ochii legii. O, numai de-ar fi acești ochi și mai pătrunzători decît sînt acum !

Dar n-am să mai zăbovesc asupra unor lucruri care, prin firea lor, sînt atît de evidente. Poți afirma că nu este vina dumitale. Răspunsul e gata pregătit și sună astfel : dacă te-ai fi născut din părinți sănătoși și înstăriți și ai fi fost bine îngrijit cînd erai copil, n-ai fi adus nici o jignire legilor patriei dumitale, nici nu te-ai fi trezit în această situație lamentabilă. Dacă îmi spui că n-ai avut nici o putere asupra părinților și educației dumitale, și că deci este nedrept să-ți aruncăm aceste lucruri în spinare, îți răspund că indiferent dacă a avea oftică e sau nu vina dumitale, ea constituie o vină, care există în persoana dumitale, iar datoria mea este să veghez ca obștea să fie ocrotită împotriva unor asemenea încălcări. Poți spune că e o năpastă că ești criminal ; îți răspund : crima dumitale constă în a fi nenorocit.

În sfîrșit, voi sublinia că, și în cazul cînd juriul te-ar fi achitat — aceasta e de altfel o supoziție pe care n-o formulez în mod serios —, aș fi crezut de datoria mea să-ți dau o sentință cu foarte puțin mai îngăduitoare decît cea pe care trebuie s-o dau în clipa de față. Fiindcă cu cît ai fi fost găsit mai puțin vinovat de crima ce ți se impută, cu atît ai fi fost mai culpabil de una aproape tot atît de înfricoșătoare — mă refer la crima de a fi fost oropsit pe nedrept.

Nu ezit deci să te condamn la închisoare cu muncă silnică, pe tot restul mizerabilei dumitale existențe. În

cursul acestei perioade, te invit stăruitor să te căiești de relele pe care le-ai comis pînă acum și să-ți ameliorezi radical întreaga stare a organismului tău. Nutresc o prea slabă speranță că vei acorda atenție sfatului meu ; ești de pe acum o ființă mult prea rătăcită. În ceea ce mă privește, n-aș adăuga nimic spre îndulcirea sentinței pe care am rostit-o, dar există prevederea milostivă a legii ca pînă și celui mai înrăit criminal să i se îngăduie unul dintre cele trei remedii oficiale, care urmează să-ți fie prescrise pentru perioada întemnițării. Voi ordona, așadar, să ți se administreze în fiecare zi două linguri de ulei de ricin, pînă ce curtea va binevoi să ia alte măsuri, ulterioare."

După ce sentința fu pronunțată, acuzatul recunoscu, în cîteva cuvinte abia auzite, că a fost pedepsit pe drept și că a avut parte de o judecată cinstită. Fu condus apoi la închisoare, de unde n-avea să se mai întoarcă. Cînd judecătorul își sfîrși cuvîntarea, unii dintre cei prezenți au încercat pentru a doua oară să-l aplaude, dar, ca și mai-nainte, această inițiativă a fost curmată pe loc. Și, cu toate că persoanele prezente în instanță erau mînate de o puternică pornire împotriva osînditului, nu se produse nici cea mai mică urmă de violență împotrivă-i — cu excepția cîtorva huiduieli scoase de trecători, cînd fu urcat în duba deținuților. Într-adevăr, în cursul întregii mele șederi în țara lor, nimic nu m-a impresionat mai mult decît cinstirea unanimă acordată legii și ordinii.

Capitolul al XII-lea

NEMULŢUMIŢII

Mărturisesc că am fost destul de nefericit cînd am ajuns acasă şi am cugetat mai pe-ndelete la procesul la care tocmai asistasem. Pe moment, fusesem luat pe sus de opinia celor printre care mă aflam. Ceea ce săvîrşeau nu le pricinuia nici cea mai mică frămîntare. În întreaga sală nu părea să se afle o singură persoană care să simtă fie chiar şi o umbră de îndoială cu privire la faptul că totul nu s-ar petrece exact cum se cuvine. Această încredere universală şi lipsită de bănuieli mi-a fost transmisă prin simpatie şi mie, în ciuda întregii mele educaţii, care mă deprinsese cu păreri atît de diferite de ale lor. Aşa se întîmplă cu mai toţi oamenii: ajungem cu toţii să considerăm normală purtarea care vedem că e judecată ca ceva de la sine înţeles de cei din preajma noastră. Şi, la urma urmei, e chiar de datoria noastră să reacţionăm astfel, în afară de unele împrejurări grave.

După ce-am rămas singur, însă, şi am început să chibzuiesc asupra procesului, nici vorbă că m-a izbit felul cum s-a desfăşurat, deoarece trăda o atitudine stranie şi imposibil de susţinut. Dacă judecătorul ar fi spus că recunoaşte adevărul posibil — anume că pîrîtul se născuse din părinţi nesănătoşi, ori că suferise de foame în copilărie, sau că trecuse prin anumite situaţii care sădiseră într-însul oftica — şi apoi ar fi

continuat, afirmînd că deşi ştia toate acestea şi regreta amarnic că necesitatea ocrotirii societăţii îl obligă să impună suferinţe suplimentare cuiva, care şi-aşa îndurase atît de mult, dar că n-avea încotro, i-aş fi putut înţelege poziţia, oricît de greşită aş fi socotit-o. Judecătorul însă era pe deplin convins că a provoca suferinţa celor slabi şi bolnăvicioşi era singurul mijloc de a împiedica răspîndirea debilităţii şi a morbidităţii şi că prin această severitate evidentă suferinţa de-acum, a acuzaţilor, va cruţa înzecit în viitor pe semenii săi. Eram deci în stare să înţeleg perfect că el poate provoca orice fel de durere pe care ar considera-o necesară, în scopul de a împiedica să se răspîndească un exemplu atît de rău, care ar duce la scăderea nivelului atins de erewhonieni. Era însă aproape copilăresc să-i spui pîrîtului că ar fi putut să se bucure de o bună sănătate, dacă ar fi fost mai norocos în ceea ce priveşte constituţia lui şi ar fi trecut prin mai puţine greutăţi în copilărie.

Scriu aceste rînduri cuprins de o mare îndoială, dar mi se pare că nu e nici o incorectitudine să-i pedepseşti pe oameni pentru nenorocirile lor, sau să-i răsplăteşti pentru simplul motiv că au avut parte de noroc ; aceasta este condiţia normală a vieţii omeneşti şi nici o persoană cu cap nu se va plînge că e supusă acestui tratament uzual. Nu avem altă alternativă. E zadarnic să spui că oamenii nu sînt răspunzători de nenorocirile lor. Ce este atunci răspunderea ? Negreşit, a fi responsabil de ceva înseamnă să fii capabil să dai un răspuns, dacă ţi s-ar cere, şi toate vieţuitoarele ar trebui să fie în stare să răspundă de vieţile şi de faptele lor, dacă societatea ar găsi cu cale să le ancheteze, prin gura reprezentantului ei autorizat.

Care este oare vina mielului, că trebuie să-l creştem, să-l îngrijim şi să-l amăgim că e în siguranţă, deşi

avem intenţia premeditată de a-l ucide ? Vina lui e că are nenorocul să fie ceva pe care societatea rîvneşte să-l mănînce şi că nu e în stare să se apere. Este o vină serioasă. Cine poate avea pretenţia să îngrădească dreptul societăţii, în afară de societatea însăşi ? Şi în ce măsură este admisibil să acorzi consideraţie soartei individului, cîtă vreme societatea nu cîştigă ceva acordîndu-i-o ? Întrucît se cade ca un om să primească o răsplată atît de mare numai fiindcă e fiul unui milionar, dacă nu s-ar putea demonstra limpede că pe această cale bunăstarea comună este mai bine stimulată ? Nu putem în mod serios să micşorăm meritul cuiva numai pe motiv că e feciorul unui părinte bogat, fără să periclităm prin aceasta ierarhia lucrurilor pe care nu dorim să le luăm peste picior. Dacă lucrurile ar sta altfel, nu i-am lăsa banii nici măcar o oră, ci am pune numaidecît mîna pe ei. Pentru că proprietatea este într-adevăr furt, şi în acest caz sîntem cu toţii nişte hoţi, ori hoţi potenţiali, şi am găsit de cuviinţă că esenţial este să ne organizăm hoţia, după cum am găsit necesar să ne organizăm dezmăţul şi răzbunarea. Proprietate, căsătorie, lege — reguli şi convenţii care înseamnă pentru instinct ceea ce este albia pentru rîu, şi vai de cel care e izbit de maluri, cînd curge la vale puhoiul.

Dar să ne întoarcem la oile noastre. Chiar şi în Anglia, pe bordul unei corăbii, un om bolnav de friguri galbene este tras la răspundere pentru ghinionul lui, fără a se ţine seama cît poate să-l coste carantina care i se impune. Poate să capete friguri şi să moară, n-avem ce-i face ; trebuie să-şi accepte soarta, ca şi ceilalţi oameni ; dar, cu siguranţă, ar fi o răutate fără margini să adaugi măsurilor noastre de autoapărare şi dispreţul nostru, cîtă vreme, într-adevăr, n-avem credinţa că dispreţul este unul dintre cele mai bune mijloace de autoapărare ale noastre. De asemenea să

luăm cazul nebunilor. Spunem că sînt iresponsabili de acțiunile lor, dar avem grijă, sau ar trebui să avem, ca să răspundă în fața noastră pentru sminteala lor și îi închidem în ceea ce numim ospiciu (acest sanctuar modern !), dacă nu ne plac răspunsurile lor. Este un fel ciudat de iresponsabilitate. Ne putem permite să fim mulțumiți de un răspuns mai puțin satisfăcător din partea unui țicnit, decît din partea cuiva care nu e nebun, fiindcă țicneala e mai puțin contagioasă decît crima.

Omorîm un șarpe, dacă ne pîndește o primejdie din partea lui, pur și simplu pentru că este un anumit șarpe, într-o anumită împrejurare ; dar niciodată nu spunem că șarpele trebuie să fie el însuși răspunzător de faptul că este o viețuitoare vătămătoare. Crima lui este aceea de a fi ceea ce este ; dar asta constituie o vină capitală și bine facem că-l ucidem, înlăturîndu-l astfel din calea noastră, afară numai dacă nu socotim că e mai periculos să procedăm așa, decît să-l lăsăm să scape. Cu toate acestea ne este milă de această făptură, chiar dacă o ucidem.

Dar în cazul tînărului al cărui proces l-am descris mai sus, era imposibil ca toți cei din instanță să nu știe că numai pentru că se născuseră într-un ceas norocos și datorită împrejurărilor nu căpătaseră și ei oftică ; și, totuși, nici unul nu socotea că era rușine pentru el să-l asculte pe judecător enunțînd cele mai crude platitudini despre acuzat. Judecătorul, personal, era un om cumsecade și serios, cu o înfățișare impunătoare și binevoitoare. Hotărît, era înzestrat cu o constituție de fier, iar chipul său purta pecetea celei mai mature înțelepciuni și experiențe și, cu toate acestea, așa bătrîn și învățat cum era, nu era capabil să vadă niște lucruri care ai fi crezut că sar în ochi pînă și unui copil. Nu se putea elibera de robia ideilor cu care se născuse și fusese crescut, dar ce zic, nici nu

i-ar fi dat măcar prin gînd să simtă această nevoie.

La fel se petrecea și cu juriul și cu asistența și, oricît v-ar minuna faptul, așa stăteau lucrurile pînă și cu inculpatul. De-a lungul dezbaterilor păruse profund pătruns de ideea că era tratat just. Nu vedea nici o aberație în faptul că un oarecare judecător îi spune că e condamnat, nu atît ca o măsură necesară de protecție a societății (deși nu trebuia să pierzi cu totul din vedere acest țel), cît din pricină că nu avusese o obîrșie și o creștere mai bună. Dar asta m-a făcut să sper că a suferit mai puțin decît dacă ar fi văzut problema în aceeași lumină ca și mine. Și, la urma urmei, justiția e relativă.

Adaug aici că numai cu cîțiva ani înainte de sosirea mea în această țară, tratamentul tuturor celor osîndiți pentru vreun beteșug era cu mult mai barbar decît ajunsese atunci, fiindcă nu se prevedea pentru ei nici un remediu medical, iar deținuții erau supuși la cele mai amarnice corvezi pe orice vreme, astfel că cei mai mulți cădeau victimă privațiunilor cumplite pe care le îndurau. Acest regim era considerat mai avantajos, în anumite privințe, deoarece reducea cheltuielile țării pentru întreținerea criminalilor, dar creșterea destrăbălării adusese o slăbire a străvechii severități, și o epocă sensibilă nu mai tolera ceea ce trecea drept rigoare exagerată, chiar față de cei mai vinovați locuitori. Mai mult încă, se descoperise că jurații nu mai erau atît de dornici să osîndească și justiția era adesea frustrată, deoarece nu exista nici o alternativă între a condamna, în fapt, la moarte pe un om și a-l lăsa să plece liber. Erau de părere că cei care fuseseră întemnițați chiar pentru afecțiuni de nimica toată deveneau adesea inapți de muncă pentru totdeauna prin închiderea lor, și, o dată condamnat un om, era puțin probabil ca după aceea să mai scape din mîinile patriei.

Relele acestea fuseseră de multă vreme văzute și recunoscute ; cu toate acestea, poporul era prea indolent și prea indiferent față de suferințele care nu-l priveau direct, ca să miște măcar un deget punîndu-le capăt, pînă cînd, în cele din urmă, un reformator inimos își închinase întreaga viață înfăptuirii schimbărilor atît de necesare. Împărțise toate maladiile în trei categorii — cele care afectau capul, trunchiul și mădularele — și obținuse legiferarea unui statut conform căruia toate bolile capului — interne sau externe — urmau să fie tratate cu laudanum, cele ale trupului — cu ulei de ricin, iar cele ale mădularelor — cu o cataplasmă de acid sulfuric tare, amestecat cu apă.

Se poate spune că această clasificare nu era îndeajuns de studiată și că remediile erau prost alese, dar este o treabă anevoioasă să inițiezi orice reformă și e necesar să familiarizezi gîndirea obștească cu ideile acestei reforme, luînd lucrurile cu binișorul ; de aceea nu e de mirare că, în mijlocul unui popor atît de practic, mai rămînea încă destul teren pentru ameliorări. Grosul națiunii e mulțumit de legile în vigoare și crede că modul lor de a-i trata pe criminali nu lasă decît prea puțin, sau nimic, de dorit ; dar există o minoritate plină de energie, care îmbrățișează ceea ce e socotit drept o opinie extremistă și care nu vrea să stea cu brațele încrucișate pînă ce ideile de curînd admise nu vor fi duse mai departe.

A trebuit să fac unele eforturi ca să descopăr opiniile acestei minorități și motivele care-i îndeamnă să le adopte. Majoritatea publicului nu poate să-i sufere și-i consideră oameni care subminează orice fel de morală. Nemulțumiții, pe de altă parte, pretind că maladiile sînt rezultatul inevitabil al anumitor antecedente, care, în marea majoritate a cazurilor, scapă de sub controlul individului, și de aceea omul este

tot atît de vinovat de faptul că are oftică, pe cît un fruct putred este vinovat de putreziciunea lui. E adevărat, fructul trebuie să fie aruncat deoparte, pentru că nu este bun să fie folosit de oameni, iar omul suferind de oftică trebuie să fie băgat la închisoare, în vederea ocrotirii concetăţenilor săi ; dar radicalii aceia nu voiau să-i aplice altă pedeapsă decît pierderea libertăţii şi o strictă supraveghere. Atîta vreme cît este împiedicat să dăuneze societăţii, ei i-ar îngădui să se arate util, satisfăcînd anumite necesităţi sociale pe care ar fi în stare să le îndeplinească. Dacă în felul acesta ar izbuti să cîştige ceva bani, i s-ar asigura un trai mai confortabil la închisoare şi nu i s-ar leza libertatea decît în măsura necesară pentru a-l împiedica să evadeze sau să-şi agraveze boala, între zidurile închisorii. În schimb, i s-ar scădea din veniturile lui cheltuielile pentru hrană, locuinţă, supraveghere şi jumătate din cele cerute de întemniţarea lui. Dacă maladia e prea înaintată ca să se poată îndeletnici cu ceva pentru a se întreţine, să nu i se acorde altceva decît puţină pîine şi apă.

Aceştia susţin că societatea face o prostie refuzînd să obţină beneficii de pe urma unui individ doar pentru că mai înainte i-a adus prejudicii şi că această obiecţie care se aduce muncii categoriilor de cetăţeni bolnavi este doar protecţionism sub altă formă. În urma faptului că anumite persoane care sînt capabile şi doritoare să producă un bun nu au dreptul să-l producă, se ajunge la ridicarea preţului normal al lui, din care pricină fiecare locuitor este nevoit să plătească mai mult pentru acesta.

Pe lîngă asta, atîta vreme cît un om nu a fost efectiv ucis, este semenul nostru, deşi e poate un semen foarte nesuferit. În mare măsură, ceea ce reprezintă el e rezultatul acţiunii celor din jurul lui, cu alte cuvinte societatea care azi îl condamnă este, în parte,

răspunzătoare față de el. Reformatorii aceștia susțin că în asemenea împrejurări nu există nici un pericol de a se răspîndi boala, deoarece pierderea libertății, supravegherea, scăderea însemnată și silită a cîștigurilor deținutului, însăși folosirea cu multă zgîrcenie a stimulentelor (din care i se va acorda foarte puțin fiecăruia, și nimic celor care nu-și cîștigă existența), celibatul forțat și, mai presus de toate, pierderea reputației în cercul prietenilor sînt, după părerea lor, o pavăză la fel de puternică pentru societate împotriva neglijării generale a sănătății, ca și mijloacele folosite în prezent. De aceea, un om (așa spun ei) trebuie să-și exercite la închisoare profesia sau meseria, dacă e posibil ; dacă nu, trebuie să-și cîștige traiul îndeletnicindu-se cu ocupația cea mai apropiată de pregătirea lui ; dar dacă este nobil, născut și crescut fără nici o profesie, trebuie să scarmene cîlți sau să scrie cronici artistice la vreun ziar.

Oamenii aceștia mai pretind că cea mai mare parte din maladiile care există în țara lor sînt provocate de modul necugetat în care sînt tratate.

Ei au credința că boala este, în multe cazuri, la fel de vindecabilă ca și afecțiunile morale pe care le văd zilnic curarisite în jurul lor, dar că este cu neputință de înfăptuit o mare reformă, pînă cînd oamenii nu vor învăța să judece mai just de unde provin neajunsurile lor fizice. Oamenii își vor ascunde maladiile, cîtă vreme vor fi luați la rost în momentul cînd se află că sînt bolnavi ; anchetarea, și nu tratamentul, duce la ascunderea adevărului. În schimb, dacă un om ar constata că vestea înrăutățirii sănătății sale ar fi primită de vecinii lui ca un fapt demn de plîns, dar care e produs în egală măsură de cauze anterioare inevitabile — ca și spargerea unui magazin de bijuterii, din care ai fura un prețios colier de diamante —, ca un fapt care li s-ar fi putut întîmpla și lor la fel de

lesne, dacă norocul nu le-ar fi hărăzit părinţi ori creştere mai bună, şi dacă ar vedea, de asemenea, că la închisoare nu li s-ar face viaţa insuportabilă decît în măsura în care realmente o cere ocrotirea societăţii împotriva contaminării, precum şi tratamentul potrivit maladiei lor, atunci s-ar preda de bunăvoie poliţiei, de îndată ce-ar observa că au vărsat de vînt, tot atît de firesc cum se duc acum la îndreptător, cînd simt că sînt pe punctul de a falsifica un testament sau de a fugi cu nevasta altuia.

Dar argumentul principal pe care îşi bazează teoria este cel economic, pentru că ştiu prea bine că mai curînd vor avea cîştig de cauză făcînd apel la buzunarele oamenilor, în care, în general, fiecare are ceva personal, decît la capetele lor, care conţin, în cea mai mare parte, prea puţine lucruri care să nu fie împrumutate sau însuşite ; totodată, sînt convinşi că este proba cea mai sigură şi eficace. Dacă s-ar constata că o anumită linie de conduită ar costa mai puţin ţara — şi asta nu cu preţul unor economii dezonorante şi nici prin cheltuieli sporite, ci în mod indirect şi pe alte căi, susţin ei —, adversarii ar trebui să-şi bată mult capul ca să răstoarne argumentele care sprijină adoptarea ei. N-am de gînd să susţin că cele afirmate de ei sînt juste sau nu, dar aceştia gîndesc că tratamentul medical făcut cu mai multă grijă şi comportarea mai umană faţă de cei bolnavi, în favoarea cărora pledează, s-ar dovedi cu timpul mult mai ieftine pentru ţară. Nu am putut, însă, deduce de nicăieri că aceşti reformatori s-ar opune tratării cîtorva dintre cele mai violente forme de maladii cu pisica-cu-nouă-cozi ori cu moartea, pentru că ei nu văd nici un mijloc eficace de a le ţine piept, şi de aceea sînt partizanii atît ai biciuirii, cît şi ai spînzurătorii — dar ambele aplicate cu îndurare.

Poate că am zăbovit prea mult arătînd anumite opinii care nu pot avea nici un fel de înrîurire asupra părerilor noastre, dar n-am relatat nici a zecea parte din toate cele cu care mi-au împuiat capul acești pretinși reformatori. Mi se pare, totuși, că am abuzat îndeajuns de atenția cititorului.

CONCEPȚIILE EREWHONIENILOR CU PRIVIRE LA MOARTE

Erewhonienii privesc moartea cu mai puțină aversiune decît boala. Chiar dacă este în oarecare măsură o abatere, este una situată mai presus de lege, și prin urmare păstrează tăcere cu privire la acest subiect. Dar ei stăruie că cel mai mare număr dintre ființele despre care se spune în mod obișnuit că mor, încă nici nu s-au născut — cel puțin în acea lume nevăzută, care este singura vrednică de a fi luată în considerație. În legătură cu această lume nevăzută, i-am auzit spunînd că unii au pierit înainte de a fi atins măcar pragul celei văzute, iar alții pier după aceea, în vreme ce doar puțini sînt cei cu adevărat născuți întru această lume, cea mai mare parte dintre toți bărbații și femeile de pe-ntinsul întregii țări pierind înainte de a ajunge să pășească pe tărîmul ei. Și mai spun că asta nu are o importanță atît de mare, pe cît ni se pare nouă.

Cît despre ceea ce numim noi moarte, ei pretind că s-a făcut prea mult caz de ea. Simpla certitudine că într-o bună zi vom muri și noi nu ne face prea nefericiți ; nimeni nu se gîndește că el sau ea va scăpa — așa că nici unul nu este dezamăgit. Puțin ne pasă chiar dacă știm că n-avem mult de trăit — singurul lucru care ne-ar afecta într-adevăr mai serios ar fi cunoașterea, ori, mai degrabă, credința că am cunoaște momentul precis în care va cădea peste noi

lovitura de grație. Din fericire, nimeni nu poate să știe vreodată cu siguranță acest lucru, deși mulți încearcă să se nenorocească singuri străduindu-se să-l descopere. Parcă ar exista totuși pe undeva o putere care, în chip milostiv, ne oprește să aflăm momentul exact al acestui trist deznodămînt. O putere care ne mai încredințează că, deși moartea trebuie să fie totdeauna o gogoriță, nicicînd, în nici o împrejurare, nu va fi mai mult decît o gogoriță.

Căci chiar dacă un om e condamnat să moară în termen de o săptămînă și este ferecat într-o temniță din care este convins că nu poate scăpa, tot timpul va spera că s-ar putea să-i fie suspendată pedeapsa înainte de a se împlini cele șapte zile. Pe lîngă asta, închisoarea poate lua foc, și s-ar putea ca el să moară sufocat nu de frînghie, ci de un fum banal ; ori poate fi lovit de trăsnet, în timp ce dă ocol curții închisorii. Cînd sosește, în sfîrșit, dimineața în care sărmanul urgisit urmează să fie spînzurat, poate să-i rămînă ceva în gît la micul dejun și să se înece, ori să moară fiindcă inima a încetat să-i mai bată, înainte de a fi atîrnat în streang. Ba, chiar dacă a fost atîrnat, nu poate fi absolut sigur că are să moară, pentru că nu poate ști acest lucru pînă ce n-a murit efectiv, și atunci va fi prea tîrziu pentru el ca să descopere că, pînă la urmă, i-a fost dat să moară la ceasul hotărît. De aceea, erewhonienii socotesc că moartea, ca și viața, e o chestiune care te înspăimîntă mai mult decît te lovește.

Își ard morții, iar cenușa o împrăștie numaidecît pe peticul de pămînt pe care răposatul a hotărît să-l aleagă. Nimănui nu-i este permis să refuze celor morți această ospitalitate ; de aceea oamenii își aleg, în general, o grădină sau o livadă pe care vor fi cunoscut-o și îndrăgit-o în tinerețe. Superstițioșii sînt convinși că ființele a căror cenușă a fost risipită pe vreun colț de

Tussaud"[1] a moastră, în care figurile poartă straie adevărate şi sînt zugrăvite conform cu natura. Asemenea instituţie ar fi putut fi organizată astfel încît să-şi acopere singură cheltuielile, vizitatorilor putîndu-li-se lua o taxă de intrare. Aşa cum stăteau lucrurile, îi lăsaseră pe bieţii lor eroi şi eroine, reci, posaci şi incolori, să umble razna prin pieţe şi pe la răspîntii, pe ploaie şi pe ninsoare, fără a încerca să facă o asanare artistică — pentru că nu luaseră nici o măsură ca să îndepărteze operele de artă desuete. Nu aveau, ca să zic aşa, un sistem de drenaj, prin intermediul căruia statuile care fuseseră suficient de asimilate ca să facă parte din decorul obişnuit al ţinutului să poată fi eliminate din sistemul oraşului. Din această pricină le înălţau într-una, cu inima uşoară, cedînd în faţa sîciielilor acestor coterii, şi atît ei, cît şi copiii lor erau nevoiţi să trăiască mult timp cu imaginea vreunui flecar fanfaron, a cărui laşitate pricinuise ţării nesfîrşite pierderi de sînge şi bani.

În cele din urmă, răul atinsese asemenea proporţii, încît poporul s-a ridicat şi, cu o furie lipsită de discernămînt, a distrus statuile — pe cele bune deopotrivă cu cele rele. Majoritatea celor făcute praf erau proaste, dar cîteva opere aveau valoare, şi sculptorii din zilele noastre îşi frîng mîinile contemplînd fragmentele care au fost păstrate pe ici şi colo, în muzeele din ţară. Vreo două sute de ani, sau cam aşa ceva, de la un capăt la celălalt al regatului nu s-a creat nici o statuie, dar instinctul de a avea bărbaţi şi femei împăiaţi dăinuia atît de puternic, încît, cu timpul, oamenii au început iar să-şi încerce norocul cu statuile. Neştiind cum să le facă şi neavînd academii care să-i dezorienteze, sculptorii cei mai vechi din acea perioadă au conceput totul după cum îi tăia capul şi au dat iar

[1] Celebră galerie cuprinzînd figuri de ceară, care înfăţişează personajele cele mai populare. Există şi azi.

la iveală opere pline de interes, așa că în interval de trei-patru generații au atins o desăvîrșire aproape întru nimic inferioară celei dobîndite cu cîteva veacuri mai-nainte. Ajungînd la acest stadiu, s-au manifestat din nou aceleași vicii. Sculptorii au obținut prețuri ridicate, arta a devenit un negoț, și cu timpul s-au înfiripat școli a căror profesie de credință era să vîndă pentru bani spiritul sfînt al artei ; învățăcei se adunau cu duiumul, din cele patru zări, ca să-l cumpere, cu speranța că-l vor revinde mai tîrziu, și cu toții erau cuprinși de miopie artistică, drept pedeapsă pentru păcatul celor care-i trimiseseră acolo. N-ar fi trecut mult și, în mod inevitabil, s-ar fi dezlănțuit o nouă furie iconoclastă, dacă un om de stat n-ar fi avut clarviziune, reușind să impună votarea unui decret care prevedea ca nici o statuie a unei personalități publice să nu rămînă nesfărîmată, după scurgerea a cincizeci de ani, decît în cazul în care, la împlinirea acestui termen, un juriu format din douăzeci și patru de oameni aleși la întîmplare de pe stradă nu se va fi pronunțat în favoarea acordării unei prelungiri cu cincizeci de ani a vieții operei. Această reconsiderare urma să fie repetată la fiecare jumătate de veac, și numai acea statuie care întrunea o majoritate de optsprezece voturi scăpa de distrugere.

Poate că mai simplu ar fi fost să se interzică de a se înălța statuie oricărei personalități publice, pînă ce nu va fi trecut cel puțin o sută de ani de la moartea sa, și, chiar în acest caz, să fie reconsiderate drepturile decedatului la statuie și meritele artistice ale operei, din cincizeci în cincizeci de ani — dar și aplicarea decretului de care am vorbit a dat rezultate, în ansamblu, satisfăcătoare. Pentru că, în primul rînd, multe statui publice a căror comandă ar fi fost votată după vechiul sistem nu erau date în lucru, știindu-se că în mod aproape sigur aveau să fie sfărîmate, după

cincizeci de ani ; iar în al doilea rînd, sculptorii publici, știind că opera lor este atît de efemeră, o făceau de mîntuială în asemenea hal, încît devenea supărătoare chiar și pentru ochiul celor mai nepricepuți. Din această pricină, nu trecu mult, și contribuabilii se deprinseră să-i plătească sculptorului pentru statuile bărbaților lor de stat morți, cu condiția să nu le mai facă. Tributul de respect era astfel plătit decedaților, sculptorii publici nu erau păgubiți cu nimic, iar cetățenii nu pătimeau nici un neajuns.

Mi-au spus, însă, că acest obicei se transformă curînd în abuz, întrucît concurența în fața comisiei care decide cine nu va face o statuie este atît de îndîrjită, încît au fost cazuri cînd sculptorii au înapoiat contribuabililor o parte bunicică din suma primită pentru achiziție, conform unui aranjament pus la cale dinainte. Asemenea tranzacții sînt însă totdeauna clandestine. Pe trotuar, pe locul unde urma să fie așezată statuia, se pune o mică inscripție, informîndu-l pe trecător că o anume statuie a fost comandată în cinstea persoanei în cauză — oricine ar fi el sau ea—, dar că, deocamdată, sculptorul încă n-a reușit să o termine. Pînă acum nu s-a luat nici o măsură pentru îngrădirea producției de statui create în scopul consumului particular, dar, după cum am spus, obiceiul cade în desuetudine.

Revenind la tradițiile erewhoniene legate de moarte, există una pe care cu greu aș putea-o trece cu vederea. Cînd moare cineva, prietenii familiei nu trimit nici o scrisoare de condoleanțe, nici nu iau parte la împrăștierea cenușei, nu poartă doliu, ci expediază cutiuțe umplute cu lacrimi artificiale, cu numele expeditorului pictat frumos pe capac. Numărul lacrimilor variază de la două pînă la cincisprezece-șaisprezece, după gradul de intimitate sau de rudenie, și uneori e o subtilă problemă de etichetă să știi exact ce număr

se cuvine să trimiţi. Oricît de ciudat ar părea, această atenţie este foarte apreciată, şi omisiunea din partea celor de la care o aşteaptă îi face să sufere profund. Odinioară lacrimile acestea erau lipite cu plasture pe obrajii întristatei familii şi erau purtate în public cîteva luni în şir, după moartea unei rude ; pe urmă au fost mutate pe pălărie sau bonetă, iar acum nu mai sînt de loc la modă.

Naşterea unui copil este privită ca un subiect dureros, pe care este mai delicat să nu-l pomeneşti. Starea mamei este tăinuită cu grijă, pînă cînd obligaţia de a semna formularul de naştere face imposibilă din acel moment păstrarea secretului, iar cu cîteva luni înaintea evenimentului, familia duce un trai retras, văzîndu-se cu foarte puţină lume. Cînd încălcarea legii s-a consumat, este trecută cu vederea graţie lipsei generale de logică. Căci această îndurătoare clauză a naturii, acest tampon împotriva ciocnirilor, această divergenţă care ne răstoarnă calculele, dar fără de care existenţa ar fi de nesuportat, această încununare a inventivităţii omului, datorită căreia putem ca în aceeaşi clipă să fim orbi şi să vedem, această binecuvîntată inconsecvenţă există aici ca şi pretutindeni. Şi deşi moraliştii cei mai severi au afirmat în scrierile lor că e un păcat ca o femeie să aibă vreodată copii, fiind greşit să-ţi pierzi sănătatea ca să poţi aduce pe lume ceva bun, totuşi necesitatea acestei împrejurări a determinat existenţa unui consens unanim ca să fie trecute sub tăcere astfel de evenimente, şi toţi se prefac a crede în nonexistenţa lor — cu excepţia unor cazuri atît de flagrante, încît se impun atenţiei publicului. Împotriva acestora, oprobriul societăţii este necruţător, şi dacă se crede că boala a fost primejdioasă şi prelungită, este aproape imposibil ca o femeie să-şi recapete rangul avut anterior în societate.

Convenţiile pe care le-am arătat mai sus m-au izbit ca fiind arbitrare şi crude, dar ele pun capăt multor afecţiuni şi indispoziţii imaginare, pentru că situaţia — departe de a fi considerată interesantă — este apreciată ca un indiciu mai mult sau mai puţin clar al unei stări cu totul reprobabile, iar doamnele au grijă să o ascundă cît mai mult cu putinţă, chiar faţă de propriii lor soţi, aşteptîndu-se la o dojană severă din partea lor de îndată ce boroboaţa este descoperită de ei. De asemenea, copilul este ferit de ochii celor din jur — cu excepţia zilei în care se semnează certificatul de naştere —, pînă cînd poate umbla şi vorbi. Dacă se întîmplă, prin vreo împrejurare nefericită, ca odrasla să moară, nu poate fi evitată deschiderea unei anchete a judecătorului de instrucţie. Dar, ca să înlăture compromiterea unei familii care pînă atunci poate că a fost respectabilă, aproape în mod invariabil iese la iveală că pruncul avea mai bine de şaptezeci şi cinci de ani şi că a murit de moarte naturală, din cauza bătrîneţii.

MAHAINA

Am continuat să locuiesc la Nosnibori. În cîteva zile, domnul Nosnibor şi-a revenit de pe urma biciuirii şi se gîndea cu voioşie că următoarea şedinţă avea să fie şi ultima. Eu, unul, nu cred că mai era nevoie şi de aceea ; dar el spunea că e mai bine ca omul să fie sigur şi voia să împlinească toată duzina. Îşi vedea de treburile sale, ca de obicei, şi mi s-a spus că niciodată nu fusese mai prosper, în pofida amenzii grele pe care o plătise. În cursul zilei nu-şi putea permite să-şi cheltuiască cu mine prea mult din timpul său, fiind unul dintre acei oameni valoroşi care sînt plătiţi nu cu anul, luna, săptămîna sau ziua, ci cu minutul. Soţia şi fiicele sale, însă, îmi arătau multă stimă şi mă prezentau prietenilor lor, care veneau cu duiumul să mă viziteze.

Una dintre aceste persoane fu o doamnă aşa-numită Mahaina. Zulora (fiica mai mare a gazdei mele) alergă spre ea şi o îmbrăţişă de cum intră în încăpere, interesîndu-se în acelaşi timp cu tandreţe de „bietul ei alcoolism". Mahaina îi răspunse că mergea la fel de prost ca de obicei ; îndura ca o adevărată martiră această nefericire şi singurul lucru care o consola, în mîhnirea ei, era sănătatea sa excelentă.

La aceste cuvinte, celelalte doamne interveniră compătimind-o şi dîndu-i sfaturi infailibile, pe care le aveau gata pregătite pentru orice boală mintală. Îi

recomandară pe propriul lor îndreptător și-l defăimară pe cel al Mahainei. Doamna Nosnibor avea un elixir favorit, dar am înțeles prea puțin în legătură cu natura lui. Am prins doar cuvintele : „Deplină încredere că dorința de a bea va înceta, cînd vei repeta rețeta“... „Această încredere înseamnă totul“... „Fără a subaprecia hotărîrea statornică de a nu mai pune niciodată gura pe spirtoase“... „Dă greș prea des...“ „Formula o *anumită cură*“ (rostită foarte apăsat)... „Forma prescrisă“... „Deplină convingere“.

Apoi conversația deveni mai inteligibilă și se prelungi nemaipomenit de mult. Aș ajunge năuc și eu și cititorul căznindu-mă să urmăresc ingenioasa perversitate a tuturor spuselor lor ; e de ajuns să spun că, după un timp, vizita se sfîrși, iar Mahaina își luă rămas bun, fiind îmbrățișată cu pasiune de toate doamnele. Rămăsesem în umbră, după ceremonia prezentării, pentru că nu-mi plăcea cum arăta Mahaina și conversația mă indispunea. După ce părăsi încăperea, mi-au consolat oarecum observațiile iscate de plecarea ei.

Mai întîi se porniră să-i aducă tot felul de laude afectate. Era așa, și pe dincolo, și pe dincoace, pînă cînd, cu fiecare cuvînt pe care-l rosteau, mi-a devenit din ce în ce mai antipatică și m-am interesat cum de îndreptătorii nu fuseseră în stare să o vindece, la fel cum îl vindecaseră pe domnul Nosnibor.

Cînd am rostit aceste cuvinte, pe chipul doamnei Nosnibor trecu unda unei expresii pline de tîlc, care parcă voia să spună că nu considera cazul Mahainei printre cele cu totul potrivite pentru a recurge la un îndreptător. M-a fulgerat gîndul că poate, cine știe, biata femeie nu bea nici de frică. Știam că n-ar fi trebuit să întreb, dar nu m-am putut stăpîni și am întrebat fără ocoluri dacă bea sau ba.

— Nici unul dintre noi nu poate judeca starea altor persoane, zise doamna Nosnibor, pe un ton grav, plin de compasiune, aruncînd o privire spre Zulora.

— Vai, mamă, răspunse Zulora, prefăcîndu-se pe jumătate supărată, dar bucuroasă că are ocazia să spună ceea ce de fapt ardea să insinueze, nu cred o vorbă din tot ce povestește. De vină e numai indigestia. Îmi aduc aminte că vara trecută am stat o lună întreagă cu dînsa în casă, și sînt sigură că nici măcar o dată n-a pus gura pe un strop de vin sau pe o băutură mai tare. Adevărul e că Mahaina este o fată tare slăbănoagă și se preface că trage la măsea ca să cîștige indulgența prietenelor sale, pe care nu o merită. Nu e de ajuns de vînjoasă pentru exercițiile de gimnastică și știe că ar fi nevoită să le facă, dacă neputința ei n-ar fi pusă pe seama unor cauze morale.

Sora mai mică a Zulorei, totdeauna blîndă și bună, aruncă și ea o vorbă, susținînd că, după părerea ei, Mahaina se mai afumă totuși cîteodată.

— Mai cred, adăugă ea, că uneori bea suc de mac...

— Ei bine, atunci poate că bea uneori, zise Zulora, dar vrea să ne facă pe toate să credem că se dedă băuturii mult mai des, ca să-și ascundă slăbiciunea.

Și au ținut-o așa vreo jumătate de ceas și mai bine, ciorovăindu-se pe aceeași temă: în ce măsură era adevărată sau nu necumpătarea musafirei lor. Din cînd în cînd mai adăugau cîte o banalitate plină de indulgență și se prefăceau că sînt toate de aceeași părere, că Mahaina era o persoană a cărei sănătate trupească ar fi excelentă, dacă n-ar fi la mijloc deplorabila ei neputință de a-și înfrîna patima băuturii. Dar, de îndată ce stabiliră bine această concluzie, începură să se agite și nu se lăsară pînă ce nu-și distruseră opera, strecurînd cîteva învinuiri destul de serioase la adresa constituției prietenei lor. În cele din urmă, văzînd că discuția semăna cu un ciclon sau cu o fur-

tună circulară, care se învîrtește roată și iar se învîrtește și se tot învîrtește, încît nu mai poți spune unde a început și nici unde s-a sfîrșit, am îngăimat ceva, ca să-mi scuz plecarea bruscă, și m-am retras în odaia mea.

Acolo am rămas în sfîrșit singur, dar tare nefericit. Intrasem într-un cerc de oameni care, în ciuda înaltei lor civilizații și a numeroaselor însușiri alese, fuseseră atît de pervertiți de vederile greșite moștenite în copilărie, din generație în generație, încît era imposibil să-ți imaginezi cum se vor mai lepăda vreodată de ele. Nu exista oare nici un argument pe care să-l pot aduce ca să-i fac să înțeleagă că constituția personală a cuiva este un element asupra căruia el sau ea nu avuseseră inițial nici o putere, în vreme ce mintea este un lucru cu totul deosebit, susceptibil de a fi creat din nou și orientat după plăcerea stăpînului ei ? N-aș putea oare niciodată să-i fac să înțeleagă că, în vreme ce însușirile minții și trăsăturile de caracter sînt cu totul independente de inteligența cu care ne-am născut și de educația pe care am primit-o de timpuriu, trupul este în asemenea măsură creația predecesorilor și a împrejurărilor, încît nici un fel de pedeapsă care se dă pentru o sănătate ruinată n-ar trebui să fie acceptată decît ca o măsură de protecție împotriva contagiunii și că, pînă și în cazul cînd pedeapsa este inevitabilă, ea trebuie aplicată cu moderație ? Sînt sigur că dacă nefericita de Mahaina ar fi știut că-și poate mărturisi slăbiciunea trupească fără teama că va fi disprețuită pentru infirmitățile ei și dacă ar fi existat medici cărora să le poată expune în mod deschis cazul său, n-ar fi ezitat s-o facă, trecînd peste teama că va fi nevoită să ia unele doctorii scîrboase. Se prea poate ca boala ei să fi fost incurabilă (auzisem destule ca să mă conving că alcoolismul ei era doar o prefăcătorie și că era cumpătată) ; în acest caz

s-ar fi putut să fie într-adevăr sîcîită și chiar boicotată, dar cine ar putea spune dacă era tratabilă sau nu, atîta timp cît nu avea posibilitatea să dea totul pe față, în loc să-și ascundă simptomele ?

În dorința lor arzătoare de a desființa boala, oamenii aceia trăgeau cu mult mai departe de țintă, încît ajunseseră extrem de abili în mascarea realității — își pictau fețele cu o măiestrie încercată, dregîndu-și urmele lăsate de timp și efectele nenorocului cu o știință atît de profundă a disimulării, încît era realmente imposibil să spui dacă cineva era sănătos sau suferind, pînă ce nu-l cunoșteai în intimitate luni ori ani de zile. Chiar și atunci, pînă și cei mai șireți se înșelau de multe ori în aprecierile lor și adesea se încheiau căsătorii cu cele mai lamentabile rezultate, datorită artei cu care fusese ascunsă o infirmitate sau alta.

Mie mi se părea că primul pas spre vindecarea unei boli ar trebui să fie înștiințarea prietenilor și a rudelor apropiate. Dacă cineva are o durere de cap, s-ar cuveni să i se permită ca — păstrînd anumite limite — să mărturisească faptul pe loc, să se retragă în dormitor și să înghită o pilulă, fără ca să ia cu toții o mutră gravă, să verse lacrimi și toate celelalte. După cum stăteau lucrurile acolo, dacă se șoptea măcar într-o societate că cineva suferă de migrene, care mai de care se simțea obligat să facă astfel de parcă în viața lui nu l-ar fi durut capul. E drept că asemenea cazuri nu se iveau prea des, fiindcă locuitorii țării erau cei mai sănătoși și mai atrăgători oameni ce se pot închipui, datorită severității cu care era tratată o sănătate șubredă ; totuși, pînă și cei mai sănătoși puteau să nu fie în apele lor, cîteodată, și erau puține familii care să nu aibă pe undeva, prin vreun fund de dulap, o cutie cu medicamente.

Capitolul al XV - lea

BĂNCILE MUZICALE

Întorcîndu-mă în salon, am descoperit că ciclonul Mahaina se potolise singur. Doamnele tocmai lăsau deoparte lucrul și se pregăteau să iasă în oraș. Le-am întrebat unde se duc. Mi-au răspuns, cu un aer cam rezervat, că se duceau la bancă, să ia niște bani.

Pînă atunci mă lămurisem că afacerile bănești ale erewhonienilor erau administrate după criterii total-mente diferite de ale noastre. Totuși, culesesem prea puține informații, în afară de amănuntul că aveau două sisteme monetare distincte, dintre care unul se adresa imaginației mai puternic decît orice alt lucru cu care sîntem obișnuiți în Europa, de vreme ce băncile conduse după acest sistem erau împodobite din belșug cu tot felul de ornamente și toate tranzacțiile erau acompaniate de muzică, drept care erau numite Bănci Muzicale — deși armoniile pe care le auzeai erau înfiorătoare pentru urechea unui european.

Cît despre sistemul propriu-zis, nu l-am înțeles niciodată și nici acum nu izbutesc acest lucru : activitatea lor e dirijată de un cod, pe care n-am nici cea mai mică îndoială că ei îl înțeleg, dar pe care nici un străin nu poate nutri speranța să-l priceapă. O regulă se întretaie cu alta și se bate cap în cap cu ea, ca în cea mai complicată gramatică sau în pronunțarea chineză, în care, după cum am auzit, cea mai ușoară schimbare de accent ori de ton al vocii modifică înte-

lesul unei fraze întregi. Tot ceea ce pare incoerent în descrierea mea trebuie pus pe seama faptului că niciodată n-am ajuns să stăpînesc deplin acest subiect.

Dar, în măsura în care am putut să aflu ceva sigur, am dedus că au două valute distincte, fiecare fiind supusă controlului propriilor sale bănci și coduri comerciale. Una dintre ele (cea a Băncilor Muzicale) era considerată că reprezintă *sistemul* și că oferă valuta în care urmau să fie încheiate toate tranzacțiile monetare ; pe cît m-a tăiat pe mine capul, toți cei care doreau să fie priviți ca cetățeni respectabili țineau un cont mai mic sau mai mare la aceste bănci.

Pe de altă parte, și acesta e un lucru de care sînt ceva mai sigur, este amănuntul că orice sumă păstrată astfel n-avea nici o valoare comercială concretă în lumea din afară. Sînt sigur că directorii și casierii Băncilor Muzicale nu-și primeau plata în propria lor valută. Domnul Nosnibor obișnuia cîteodată, dar nu prea des, să se ducă la aceste bănci — sau, mai degrabă, la marele sediu bancar al orașului. În schimb era un adevărat stîlp al uneia dintre băncile de tipul celălalt, deși părea că deține o sarcină mai minoră și în Băncile Muzicale. Îndeobște, doamnele se duceau singure ; de altfel, situația era aceeași în majoritatea familiilor, cu excepția anumitor ocazii oficiale.

De multă vreme voiam să știu mai mult despre acel ciudat sistem și ardeam de dorința de a le însoți pe gazda mea și pe fiicele sale. Le văzusem ieșind aproape în fiecare dimineață, de la sosirea mea, și remarcasem că-și țineau săculețele în mînă — dacă nu chiar ostentativ, totuși exact atît cît trebuia ca persoanele pe care le întîlneau să vadă neapărat încotro se duc. Însă nu fusesem încă niciodată poftit să merg cu ele.

Nu e prea lesne să descrii atitudinea cuiva doar prin cuvinte, și mi-e destul de greu să vă fac să înțelegeți simțămîntul deosebit care m-a cuprins văzîndu-le pe

doamne gata să pornească la bancă. Aveau întipărită pe față ca o umbră de regret, nedefinită, de parcă ar fi vrut să mă ia cu ele, dar în același timp nu le-ar fi plăcut să mă invite, și totodată parcă n-ar fi așteptat decît să le cer ca să mă ia. Eram însă decis să ajung la rezultatul dorit, adică să merg cu ele și, după ce s-au sfătuit puțin și m-au iscodit mai mult, ca să fie sigure că voiam într-adevăr să mă duc acolo, au hotărît că le-aș putea însoți.

Am trecut prin cîteva străzi cu case mai mult sau mai puțin arătoase și, în cele din urmă, cotind după un colț, am ieșit într-o piață largă, la capătul căreia se zărea un edificiu magnific, cu o arhitectonică stranie, dar măreață și străveche. Nu dădea direct în piață, între clădirea băncii și piață fiind un portal străbătut de o arcadă. Trecînd pe sub portal, am pășit pe o peluză verde, în jurul căreia se desfășura o galerie sau un gang boltit, iar în fața noastră se înălțau turnurile maiestuoase ale băncii și venerabilul ei fronton, care era împărțit în trei nișe adînci și împodobit cu marmură și o mulțime de sculpturi. De amîndouă laturile se înșirau copaci bătrîni și frumoși, în care păsările ciripeau de zor, cu sutele, precum și un număr de case ciudate ca aspect, dar solide, cu o înfățișare nespus de confortabilă, înconjurate de livezi și grădini și care mi-au lăsat impresia de mare pace și belșug.

Într-adevăr, nu greșisem de loc spunînd că această clădire îți înflăcăra mai tare închipuirea, ba mai mult, îți aprindea pe dată imaginația, ca și judecata. Era un adevărat poem în piatră și marmură și produse un efect atît de puternic asupra mea, încît, pe măsură ce îl contemplam, eram din ce în ce mai impresionat și mai fermecat. Îmi dădeam tot mai mult seama de existența unui trecut îndepărtat. Ești tot timpul conștient de faptul acesta, dar niciodată atît

de intens și de viu ca în prezența reală a unui martor al vremurilor apuse. Îmi dădeam seama că existența noastră e doar o părticică din viața omenirii. Eram mai impresionat ca oricînd de propria mea nimicnicie și mai înclinat să cred că oamenii care duraseră o operă atît de senină, conduși de un simț al armoniei lucrurilor atît de dezvoltat, cu greu puteau greși în concluziile la care ar fi ajuns, în legătură cu orice subiect. Mă stăpînea, negreșit, simțămîntul că valuta acelei bănci trebuia să fie cea justă.

Am străbătut peluza și am intrat în clădire. Dacă exteriorul fusese impresionant, interiorul era și mai și. Acesta era foarte impunător și secționat în mai multe părți prin ziduri susținute de stîlpi masivi ; ferestrele erau împodobite cu vitralii, care înfățișau principalele episoade comerciale din viața băncii, de-a lungul multor veacuri. Într-un ungher depărtat al clădirii cîntau niște bărbați și băieți, și ăsta era singurul lucru care strica întregului, deoarece gama nefiind cunoscută încă în acea țară, muzica era cu totul neplăcută pentru urechea unui european. Cîntăreții parcă se inspirau din cîntul păsărilor și din vaierul vîntului, iar pe acesta din urmă încercau să-l imite în cadențe melancolice, care la răstimpuri se transformau într-un adevărat urlet. După părerea mea, deși larma era respingătoare, producea un mare efect asupra însoțitoarelor mele, care se arătau foarte mișcate. De îndată ce cîntatul se isprăvi, doamnele îmi cerură să rămîn pe loc, în timp ce ele intrară în încăperea de unde părea că venise gălăgia.

Cît timp au lipsit, prin mintea mea trecură tot felul de gînduri.

În primul rînd, mă izbea această ciudățenie : clădirea era ca și pustie ; eram aproape singur, iar puținele persoane care se aflau acolo, în afară de mine, fuseseră călăuzite de curiozitate și n-aveau nici cea

mai mică intenţie de a face afaceri cu banca. Dar poate că erau mai multe înăuntru. M-am furişat pînă la o perdea şi am îndrăznit să-i ridic un colţ. Aş, şi acolo aproape că nu era picior de om. Am văzut un număr destul de mare de casieri, aşezaţi toţi la pupitrele lor, gata să plătească cecuri, în timp ce doi-trei dintre ei păreau că sînt directori-asociaţi.

Am zărit de asemenea pe gazda mea cu fiicele sale şi alte două-trei doamne ; mai erau vreo trei-patru bătrîne şi băieţii de la unul dintre Colegiile Iraţiunii învecinate aflate în apropiere, dar altcineva nu se mai vedea. Nu mi se părea că banca ar face afaceri prea strălucite ; şi, totuşi, mi se spusese într-una că fiecare locuitor al oraşului lucra cu aşezămîntul acela.

Nu pot descrie toate operaţiile care aveau loc aici, în interior, deoarece un personaj cu aer sinistru, într-o tunică neagră, veni la mine gesticulînd iritat, fiindcă trăgeam cu coada ochiului. Se nimerise să am în buzunar una dintre piesele Băncii Muzicale, care-mi fusese dăruită de către doamna Nosnibor, aşa că am încercat să-l mituiesc întinzîndu-i-o, dar văzînd ce era, s-a înfuriat în asemenea hal, încît am fost silit să-i dau o piesă din celălalt gen de bani, să-l liniştesc. După acest gest, deveni îndată politicos. Cum dispăru, m-am încumetat să mai arunc o privire şi am zărit-o pe Zulora taman cînd dădea unuia dintre casieri o bucată de hîrtie, care arăta aidoma cu un cec. El n-o examină, ci, vîrîndu-şi mîna într-un sipet antic aflat lîngă dînsul, scoase un pumn de piese metalice — pe cît mi s-a părut, absolut la întîmplare — şi le întinse fără a le număra ; nici Zulora nu le numără, ci le băgă în sacul ei şi se înapoie la scaunul său, după ce lăsă să cadă cîteva piese din cealaltă monedă în cutia milelor, pusă alături de casier. Doamna Nosnibor şi cu Arowhena procedară la fel, dar puţin mai tîrziu (pe cît am putut vedea eu), dădură tot ce primiseră

de la casier unui paracliser, care, nu mă îndoiesc, le-a pus la loc în sipetul de unde fuseseră luate. Apoi se îndreptară spre perdea, drept care i-am dat drumul şi m-am retras la o distanţă rezonabilă.

Curînd am fost iar împreună. Cîteva minute în şir, am păstrat cu toţii tăcere, dar pînă la urmă mi-am luat inima în dinţi, remarcînd că în ziua aceea banca avea mai puţină lume ca de obicei. La auzul acestei remarci, doamna Nosnibor îmi răspunse că, într-adevăr, te durea inima să vezi ce puţină stimă acorda lumea celei mai preţioase dintre toate instituţiile existente în ţara lor. Nu i-am putut replica nimic, dar totdeauna am fost de părere că cea mai mare parte a neamului omenesc ştie destul de bine unde să găsească ceea ce îi prieşte.

Doamna Nosnibor îşi urmă vorba, spunîndu-mi că nu trebuie să mă gîndesc că lumea manifesta vreo neîncredere în bancă, numai fiindcă văzusem prea puţine persoane acolo ; inima ţării era pe de-a-ntregul devotată acelor aşezăminte, şi-un semn cît de mic că le-ar pîndi vreo primejdie le-ar aduce sprijin din cele mai îndepărtate unghere. Tocmai fiindcă oamenii ştiau bine că sînt instituţii demne de totală încredere, în unele cazuri (după cum regreta că e silită să admită că e cazul domnului Nosnibor) simţeau că sprijinul lor nu este necesar. Mai mult încă, aceste instituţii nu se depărtau niciodată de cele mai verificate şi mai aprobate principii bancare. Astfel, niciodată nu ofereau dobînzi la depuneri, lucru practicat acum în mod frecvent de anumite societăţi-fantomă, care, promovînd un comerţ ilegal, au atras mulţi clienţi. Chiar şi acţionarii erau mai puţini decît altădată, datorită inovaţiilor acelor persoane lipsite de scrupule, fiindcă Băncile Muzicale ofereau dividende slabe sau nu plăteau de loc, împărţindu-şi profiturile sub forma unei bonificaţii acordate pe baza acţiunilor iniţiale, o dată

la treizeci de mii de ani. Dar, cum acum se scurseseră abia două mii de ani de la o asemenea împărțeală, oamenii își dădeau seama că nu pot spera să vie alta, în epoca lor, și preferau să facă investiții de pe urma cărora să capete o răsplată mai palpabilă. „Toate aceste lucruri, adăugă doamna, te întristează cînd te gîndești la ele."

După ce-mi împărtășiseră aceste ultime amănunte, reveni la declarația sa de la început precum că în realitate toată lumea din țară sprijinea băncile acelea. „Cît despre raritatea vizitatorilor și lipsa celor întregi la trup, sublinia ea cu oarecare îndreptățire, e exact la ceea ce trebuie să ne așteptăm."

Cetățenii care cunoșteau mai bine stabilitatea instituțiilor omenești, cum ar fi avocații, oamenii de știință, doctorii, bărbații de stat, pictorii și ceilalți de-o seamă cu ei, erau tocmai cei la care te așteptai mai mult să se lase induși în eroare de pretinsele lor realizări și să devină, fără temei, bănuitori datorită setei lor deșănțate de a deține un cîștig imediat, mai mare, sete care era la baza a nouă zecimi din împotrivirea lor ; datorită vanității lor, care-i îndemna să afecteze superioritate față de prejudecățile vulgului, precum și datorită propriei lor conștiințe, care-i chinuia necontenit, în modul cel mai crud, din pricina trupurilor lor, în general bolnave.

„Dacă admitem că intelectul cuiva (continuă doamna) nu este complet neștirbit, cîtă vreme corpul nu se bucură deopotrivă de o sănătate absolută, el nu poate formula nici o judecată vrednică de luare-aminte asupra problemelor de acest gen. Corpul este totul, și nu-i nevoie, poate, să fie un corp prea vînjos (adăugă asta văzînd că mă gîndeam la bătrînii și infirmii pe care-i zărisem în sediul băncii), dar trebuie să aibă o sănătate perfectă ; în cazul acesta, cu cît dispune de mai puțină putere activă, cu-atît mai liberă

va fi activitatea intelectului și, prin urmare, cu-atît mai temeinică era concluzia." Așadar, persoanele pe care le văzusem la bancă erau în realitate exact acelea ale căror sufragii merita mai mult să le obții. Acestea declarau că avantajele sistemului erau incalculabile și chiar mărturiseau că socoteau că răsplata imediată pe care-o dobîndeau era mult mai însemnată decît ceea ce erau îndreptățiți să ceară ; și, uite-așa, a ținut-o într-una și nu s-a oprit pînă ce nu ne-am întors acasă.

Putea ea să spună ce poftea, dar mi se părea că nu e convinsă și mai tîrziu am constatat semne de indiferență generală față de aceste Bănci Muzicale, semne care nu puteau fi interpretate altfel. Susținătorii lor tăgăduiau adesea această situație, dar tăgada era de obicei astfel formulată, încît nu făcea decît să adauge o dovadă în plus asupra nepăsării existente în rîndurile populației. În momente de panică comercială și în perioadele de primejdie generală, poporul — cu mic, cu mare — nici măcar nu se gîndea să se îndrepte spre băncile acelea. Cîțiva poate că aveau această reacție — unii din obișnuință, alții datorită educației primite în copilărie, o parte împinși de instinctul care ne îmboldește să ne agățăm chiar și de-un pai, cînd vedem că ne înecăm, dar prea puțini erau călăuziți de credința sinceră că Băncile Muzicale ar putea să-i salveze de la ruina financiară, dacă nu vor fi în stare să facă față angajamentelor contractate în celălalt tip de valută.

În cursul unei conversații pe care am avut-o cu unul dintre directorii Băncii Muzicale, m-am încumetat să-i fac o aluzie, atît pe cît îmi permitea politețea. Îmi spuse că acesta fusese mai mult sau mai puțin adevărul, pînă de curînd, dar că în ultima vreme puseseră vitralii noi la ferestrele tuturor băncilor din țară, reparaseră toate clădirile și măriseră volumul orgilor ; pe lîngă acestea, președinții începuseră să meargă cu

omnibuzul și să vorbească drăguț cu oamenii pe străzi, să-și aducă aminte de vîrstele copiilor lor și să le facă mici daruri cînd erau neastîmpărați, așa că de-acum înainte totul avea să meargă ca pe roate.

— Dar n-ați făcut nimic cu banii propriu-ziși ? am rostit eu, cu sfială.

— Nu e necesar, îmi replică el, cîtuși de puțin necesar, vă asigur.

Și, totuși, oricine putea vedea că banii care circulau la aceste bănci nu erau cei cu care oamenii își cumpărau pîinea, carnea și îmbrăcămintea. Arătau la fel, la prima vedere, cu desene adesea de o mare frumusețe ; nu alcătuiau — insist o emisie falsă, lansată cu intenția de a fi confundată cu banii folosiți în viața de toate zilele ; semănau mai mult cu niște bani de jucărie, sau cu jetoanele folosite la anumite jocuri de cărți, și, cu toată frumusețea desenelor, materialul pe care se tipăreau era total lipsit de valoare. Unele monede erau acoperite cu staniol, dar cea mai mare parte erau făcute, fără nici o jenă, dintr-un metal ieftin, grosolan, a cărui natură exactă n-am fost capabil s-o precizez.

Erau turnate, de fapt, dintr-o mare varietate de metale, sau, ca să fiu mai precis, din diferite aliaje, dintre care unele erau rezistente, în vreme ce altele se îndoiau și luau aproape orice formă avea chef să le dea posesorul lor, în clipa aceea.

Desigur, oricine știa că valoarea lor comercială era nulă, dar toți cei care voiau să fie considerați respectabili socoteau că e de datoria lor să păstreze cîteva monede și să le scoată la vedere, din cînd în cînd, din pungile lor. Nu numai atît, dar susțineau morțiș că moneda curentă a regatului era o adevărată pleavă, în comparație cu cea emisă de Banca Muzicală. Și, totuși, parcă lucrul cel mai curios din toate era faptul că înșiși acești oameni făceau cîteodată haz, în lu-

cruri mărunte, de întregul sistem ; ba mai mult, tolerau orice insinuare împotriva lui, și chiar o aplaudau cînd apărea în cotidianele lor, dacă era anonimă, în timp ce, dacă același lucru li s-ar fi spus în față, fără ocoluri, la cazul nominativ, cu verbul și acuzativul puse fiecare la locul cuvenit, fără umbră de îndoială, s-ar fi socotit extrem de jigniți, și pe drept cuvînt l-ar fi acuzat pe interlocutor că nu e în toate mințile.

Niciodată n-am putut înțelege (și nici acum nu mă simt cu totul în stare să pricep, deși încep să întrezăresc mai bine la ce se refereau) de ce o singură valută nu le ajungea. Mie mi s-ar fi părut că, astfel, toate tranzacțiile lor s-ar fi simplificat mult ; dar dacă cutezam măcar să fac vreo aluzie la așa ceva, eram întîmpinat cu priviri pline de oroare. Pînă și cei care, după cum știam cu siguranță, își păstrau la Banca Muzicală doar suficienți bani ca să poată jura pe ei, calificau celelalte bănci (unde își aveau depuse avuțiile lor reale) drept instituții reci, ucigătoare, paralizante și-așa mai departe.

În plus, am observat un alt lucru, care m-a minunat nespus. Am fost luat la inaugurarea uneia dintre aceste bănci, într-un oraș învecinat, unde am văzut o numeroasă adunare de casieri și de directori. Am stat în fața lor și le-am scrutat cu atenție chipurile. Nu-mi plăceau ; cu puține excepții, le lipsea francheța autentic erewhoniană, și dacă ai fi luat un număr egal de persoane din oricare altă clasă, aceștia ar fi arătat mult mai fericiți și mai buni. Cînd îi întîlneam pe stradă, nu-mi păreau la fel cu ceilalți locuitori, ci, de regulă, pe fețele lor era întipărită o expresie crispată, care mă mîhnea și mă deprima.

Cei care veneau de la țară arătau mai bine ; îți făceau impresia că trăiesc mai puțin în caste separate și sînt mai liberi și mai sănătoși, dar, în ciuda faptului că am văzut pe unii a căror înfățișare era bine-

voitoare și nobilă, nu m-am putut opri să nu mă întreb, gîndindu-mă la majoritatea celor întîlniți, oare Erewhonul ar deveni o țară mai bună, în cazul în care întregul popor ar căpăta aspectul lor ? Și mi-am răspuns răspicat : nu. Expresia zugrăvită pe fețele înalților Ydgruniți era cea pe care ai fi dorit-o să se răspîndească, și nu aceea a casierilor.

Expresia feței e simbolul omului ; ea reprezintă semnul exterior și vizibil al harului său lăuntric, sau al lipsei de har ; și, în timp ce mă uitam la majoritatea acestor oameni, nu-mi puteam alunga gîndul că în viețile lor intervenise pesemne ceva care le chircise dezvoltarea naturală și că ar fi avut minți mai sănătoase, îmbrățișînd oricare altă profesie. Totdeauna îmi părea rău pentru ei, fiindcă, în nouă cazuri din zece, erau oarecum bine intenționați. Mai toți erau prost plătiți ; de regulă, constituțiile lor erau mai presus de orice bănuială și se povestesc nenumărate pilde de mărinimie și jertfă de sine din partea lor. Avuseseră însă ghinionul să fie atrași într-o situație falsă la o vîrstă cînd cei mai mulți nu aveau o judecată coaptă și fuseseră ținuți într-o premeditată ignorare a dificultăților reale ale sistemului. Dar asta nu le făcea de loc situația mai puțin falsă, iar efectele nefaste asupra lor erau incontestabile.

Puțini oameni vorbeau cu totul sincer și deschis în prezența lor, ceea ce m-a frapat ca fiind un simptom foarte grav. Cînd erau ei de față, într-o încăpere, toată lumea discuta ca și cum orice altă valută, în afară de cea a Băncilor Muzicale, ar trebui să fie desființată. Și, totuși, știau perfect de bine că pînă și casierii, în persoană, nu prea foloseau banii Băncii Muzicale mai mult decît alți oameni.

Li se pretindea să păstreze aparențele procedînd astfel, și, cu asta, basta. Cei mai puțin deștepți dintre ei nu păreau deosebit de nefericiți, dar era limpede că

pe mulţi îi durea inima, deşi poate că nu erau prea conştienţi de asta şi n-ar fi mărturisit că au asemenea simţăminte. Cîţiva erau adversarii întregului sistem, dar aceştia puteau fi concediaţi din postul lor dintr-o clipă într-alta, şi asta îi făcea să se poarte cu multă luare-aminte, fiindcă unuia care a fost cîndva casier la Banca Muzicală îi erau închise drumurile pentru orice altă slujbă şi, în general, nu se putea adapta, din pricina educaţiei pe care o primise.

De fapt, aveau o carieră pe care, în mod practic, era imposibil s-o părăsească şi pe care tinerii erau de obicei îndemnaţi s-o îmbrăţişeze înainte de a fi fost capabili — ţinînd seama de educaţia pe care-o primiseră — să-şi fi format vreo opinie personală. Într-adevăr, nu rareori erau îmbiaţi să i se dedice prin ceea ce în Anglia am numi influenţă nepermisă, ascunderea adevărului şi fraudă.

La drept vorbind, puţini erau cei care aveau curajul să stăruie să vadă ambele laturi ale problemei, înainte de a se angaja la ceea ce, în realitate, echivala cu un salt în beznă. Ai fi putut crede că în această direcţie prudenţa era un principiu elementar — unul dintre primele lucruri pe care un om onorabil îşi învaţă băiatul să-l înţeleagă ; în practică, însă, nu era aşa.

Am văzut chiar cazuri în care părinţii cumpărau dreptul de a ocupa postul de casier, într-una din aceste bănci, cu hotărîrea precisă ca unul dintre fiii lor (poate un biet copil) să îndeplinească această slujbă. Şi-l vedeai pe băieţaş crescînd mare, făgăduind sub toate aspectele să devină un cetăţean bun şi onorabil, dar cu desăvîrşire neprevenit de felul cum voia să-l potcovească ocrotitorul său firesc. Cine putea spune dacă toată povestea n-avea să se încheie printr-o minciună pe viaţă şi zbuciumul zadarnic pentru a scăpa de ea ? Mărturisesc că puţine lucruri din Erewhon mă indignau mai mult decît acesta.

Și, totuși, pînă și în Anglia sînt unele obiceiuri care nu se deosebesc prea mult de această practică. Iar cît privește dualitatea sistemului comercial, toate țările au și au avut o lege a pămîntului, și încă o lege care, deși declarată oficial ca fiind mai sfîntă, are mult mai puțină înrîurire asupra vieții și acțiunilor de zi cu zi. Nevoia de a avea o lege mai presus de toate — și uneori venind în conflict cu obiceiul pămîntului — izvorăște, pesemne, dintr-un imbold sădit adînc în firea omului. Într-adevăr, e greu să crezi că omul ar fi putut vreodată să devină pe de-a-ntregul om, de n-ar fi fost la mijloc evoluția gradată a înțelegerii faptului că, deși lumea aceasta se întinde fără hotare, cît timp trăim pe tărîmul ei, poate să pară o nimica toată, cînd ne-am depărtat de ea.

Cînd omul s-a dezvoltat și a ajuns la noțiunea că în veșnicul Este și Nu Este al naturii, universul și tot ce cuprinde într-însul, inclusiv omul, este în același timp văzut și nevăzut, a simțit nevoia a două coduri de reguli ale vieții : unul pentru latura văzută a lucrurilor, și celălalt pentru cea nevăzută. Pentru legile care cîrmuiesc lumea văzută a pretins sancțiunea puterilor văzute ; pentru cea nevăzută (despre care nu știe nimic altceva decît că există și e puternică) a apelat la puterea nevăzută (despre care, iarăși, nu știe altceva decît că există și este puternică), căreia îi dă numele de Dumnezeu.

Unele opinii erewhoniene privitoare la inteligența embrionului nenăscut — opinii pe care regret că, din lipsă de spațiu, nu-mi pot permite să le aștern în fața cititorului — m-au făcut să trag concluzia că Băncile Muzicale din Erewhon, și poate că și sistemele religioase din toate țările, sînt, în zilele noastre, mai mult sau mai puțin o încercare de a ridica profunda și inconștienta înțelepciune instinctivă a milioane de generații trecute împotriva raționamentului conștient-

superficial în comparaţie cu instinctul şi a concluziilor efemere trase în baza raţionamentului conştient, în ultimele treizeci-patruzeci de generaţii.

Trăsătura care salvează sistemul Băncilor Muzicale erewhoniene (ca fiind distinctă de vederile evasiido-lătre cu care coexistă şi de care mă voi ocupa mai departe) este următoarea : cu toate că aduce mărturie în favoarea existenţei unei împărăţii care nu aparţine acestei lumi, n-a făcut nici o încercare de a sfîşia vălul care o ascunde de ochii omeneşti. În acest punct greşesc aproape toate religiile. Preoţii lor caută să ne facă să credem că ştiu mai multe despre lumea nevăzută decît pot şti vreodată cei ai căror ochi sînt încă orbiţi de cea văzută — uitînd că, dacă e rău să conteşti existenţa unei împărăţii nevăzute, nu e mai cuminte nici să pretinzi că ştii despre ea mai mult decît simplul fapt că există.

Acest capitol s-a lungit şi-aşa mai mult decît intenţionam, dar aş dori să mai spun că, în ciuda trăsăturii salvatoare de care abia am vorbit, nu mă pot opri să mă gîndesc că erewhonienii se află în pragul unei mari schimbări în domeniul părerilor religioase sau, în orice caz, în acea parte a concepţiilor naţionale care îşi găsesc expresia în Băncile Muzicale. Pe cît am putut eu constata, era cu ochi şi cu sprîncene că nouăzeci la sută din populaţia capitalei privea aceste bănci cu un sentiment nu departe de dispreţ. Dacă asta e realitatea, orice eveniment surprinzător de acest gen, care cu siguranţă se va produce mai curînd sau mai tîrziu, poate servi drept nucleu al unei noi rînduieli a lucrurilor, care va fi mai în armonie atît cu capetele, cît şi cu inimile oamenilor.

Capitolul al XVI-lea

AROWHENA

Ajuns la acest punct, cititorul cred că a înțeles un lucru pe care eu însumi îl bănuisem, înainte de a fi trecut măcar douăzeci și patru de ceasuri de cînd pășisem pragul casei domnului Nosnibor, și anume că, deși locuitorii aveau față de mine tot felul de atenții, nu puteam nutri o simpatie prea caldă pentru ei, cu excepția Arowhenei, care se deosebea întru totul de ceilalți. Nu erau mostre curate de erewhonieni. Am văzut multe familii cu care aceștia erau în relații, ale căror maniere m-au fermecat mai mult decît aș putea spune în cuvinte, dar niciodată n-am izbutit să trec peste acea pornire pe care am simțit-o de la început contra domnului Nosnibor, din pricină că estorcase banii aceia. Doamna Nosnibor era, de asemeni, o femeie de lume și, totuși, dacă ai fi auzit-o discutînd, ai fi crezut că este absolut contrariul. Nici pe Zulora nu puteam s-o înghit; în schimb, Arowhena era perfecțiunea întruchipată.

Ea era aceea care se însărcina cu toate micile comisioane pentru maică-sa, domnul Nosnibor și Zulora și dădea nenumărate dovezi de duioșie și de altruism, care, de obicei, i se cer unui anumit membru al unei familii. Cît era ziulica de lungă, n-auzeai decît: Arowhena fă asta, Arowhena fă ailaltă; dar ea nu părea să aibă vreodată habar că i se cer tot felul de corvezi și întotdeauna o vedeai cu chipul luminos

și gata la orice, de dimineață pînă seara. Desigur, Zulora era foarte atrăgătoare, dar Arowhena era infinit mai grațioasă decît sora ei și era cu adevărat *nec plus ultra*[1] ca tinerețe și frumusețe. Nu voi încerca s-o descriu, pentru că orice aș fi în stare să spun va fi cu mult mai prejos decît realitatea și n-ar face decît să-l inducă în eroare pe cititor. Să-l lăsăm deci să se gîndească la cea mai încîntătoare făptură pe care și-o poate imagina, și tot va fi departe de adevăr. După cele spuse de mine, cred că nici nu mai e nevoie să adaug că m-am îndrăgostit de ea.

Fără îndoială că a înțeles simțămintele pe care le aveam pentru ea, dar m-am străduit din răsputeri să nu las să mă trădeze nici cel mai neînsemnat semn. Aveam mai multe motive ca să iau această atitudine. Habar n-aveam ce vor spune domnul și doamna Nosnibor cînd vor face această descoperire și știam că Arowhena nici nu se va uita la mine (în orice caz, încă nu), dacă părinții săi nu-mi aprobau iubirea, ceea ce era puțin probabil, ținînd seama că nu posedam nimic altceva decît pensia de vreo liră pe zi — în banii noștri —, pe care mi-o acordase regele. Deocamdată, un obstacol mai serios nu vedeam.

Între timp, fusesem prezentat la curte și mi se relatase că primirea mea fusese considerată ca neobișnuit de călduroasă. E adevărat, stătusem de vorbă în mai multe rînduri cu ambii suverani, și în acele împrejurări, încetul cu încetul, regina scosese de pe mine tot ce aveam pe lume, cu haine cu tot — în afară de cei doi nasturi pe care-i dăruisem lui Yram și a căror pierdere păru să o necăjească destul de serios. Am fost prezentat într-un costum de curte, și maiestatea-sa poruncise să fie puse straiele mele din Anglia pe un manechin de lemn, pe care vor fi rămas probabil și

[1] Locuțiune latină, avînd sensul : ceea ce nu poate fi depășit.

acum, de nu cumva vor fi fost îndepărtate, ca urmare a dizgrației mele ulterioare.

Maiestatea-sa avea manierele unui gentleman englez cultivat. S-a arătat foarte încîntat auzind că forma noastră de guvernămînt este monarhia și că poporul era ferm decis să nu o schimbe, și am fost atît de încurajat de plăcerea evidentă cu care mă asculta, încît m-am încumetat să-i citez aceste frumoase versuri ale lui Shakespeare :

„Pe regi dumnezeirea-i înconjoară..." [1]

dar după aceea am regretat că m-am pripit, fiindcă n-aș putea spune că maiestatea-sa a admirat aceste versuri pe cît aș fi dorit.

N-o să mai am altă ocazie să mă ocup de orele petrecute la curte, dar se cuvine poate să pomenesc una dintre conversațiile mele cu regele, întrucît a fost bogată în consecințe dintre cele mai importante.

Mă întrebase despre ceasul meu și se interesase dacă asemenea invenții periculoase erau tolerate în țara din care veneam. Am mărturisit, oarecum încurcat, că ceasurile nu reprezentau ceva neobișnuit la noi ; dar observînd gravitatea care se așternu pe chipul maiestății-sale, mi s-a părut nimerit să adaug că în ultima vreme se foloseau tot mai puțin și că nu mai aveam aproape nici o altă născocire mecanică pe care să o dezaprobe. Cînd îmi ceru să-i numesc cîteva dintre cele mai înaintate mașini ale noastre, n-am îndrăznit să-i spun de mașinile noastre cu aburi, de căile ferate și de telegraful electric, și-mi storceam creierii să văd ce-aș putea aminti, cînd — de unde și pînă unde — mi s-a năzărit să-i pomenesc tocmai de baloane și i-am povestit o ascensiune cu totul remarcabilă, făcută cu cîțiva ani în urmă. Regele a fost prea

[1] Shakespeare, Hamlet, actul IV, scena V.

politicos ca să mă contrazică, dar eram sigur că nu credea o iotă, și din ziua aceea — chiar dacă îmi arăta întotdeauna atenția cuvenită geniului meu (fiindcă sub acest unghi era privit tenul meu) — niciodată nu m-a mai întrebat nimic despre purtările și moravurile din țara mea.

Să revin, însă, la Arowhena. Curînd mi-a ajuns la ureche că nici domnul Nosnibor, nici soția sa n-ar avea nici o obiecție împotriva căsătoriei mele cu una dintre fiicele lor : însușirile fizice alese sînt considerate în Erewhon un scut împotriva aproape oricărei altei scăderi, iar părul meu blond era de ajuns ca să facă din mine o partidă preferabilă altora. Dar, o dată cu această veste bună, am aflat alta, care m-a lăsat absolut consternat : se așteptau să mă însor cu Zulora, pentru care simțeam chiar de pe acum o mare aversiune

La început, abia dacă luam în seamă micile aluzii și șiretlicurile la care recurgeau ca să rămînem singuri, dar după un timp deveniseră limpezi ca bună ziua. Fie că era sau nu îndrăgostită de mine, Zulora își vîrîse în cap să mă ia de bărbat și, din discuția cu un tînăr cunoscut, care era deseori musafirul casei și pe care nu-l puteam de loc suferi, am aflat că în țara lor era socotit ca un principiu sfînt și inviolabil că oricine vrea să se însoare trebuie să ia de nevastă pe fata cea mai mare, nemăritată, a familiei.

Tînărul stărui de-atîtea ori asupra acestui lucru, încît, în cele din urmă, am priceput că se îndrăgostise și el de Arowhena și că voia să și-o înlăture din cale pe Zulora ; dar și alții mi-au spus aceeași poveste despre această tradiție, încît mi-am dat seama că ea reprezenta o dificultate serioasă pentru mine. Singura consolare mi-o aducea Arowhena, care îl ținea la distanță pe rivalul meu și nici nu se uita la el. Nici la mine nu se uita ; cu toate acestea, era oarecare dife-

rență de nuanță în nepăsarea ei, și ăsta era singurul lucru ce-l puteam obține de la ea.

Nu că m-ar fi evitat, dimpotrivă, am rămas de multe ori între patru ochi cu dînsa, pentru că mama și sora ei ardeau de nerăbdare să-mi depun o parte din pensie la Băncile Muzicale, ofranda aceasta fiind cerută de poruncile zeiței lor Ydgrun, căreia doamna Nosnibor ca și Zulora îi erau foarte devotate. Nu eram sigur dacă reușisem să-mi păzesc bine taina, astfel ca să n-o pătrundă nici chiar Arowhena, dar dintre ceilalți eram convins că nimeni nu mă bănuia, așa că se ținea scai de mine ca să mă facă să-mi deschid un cont — oricum, *pro forma* [1], la Banca Muzicală —, și nu-i nevoie să spun că pînă la urmă a reușit să mă înduplece. Dar nu m-am predat numaidecît, căci încercările ei de a mă converti îmi plăceau prea mult ca să mă lipsesc de ele, făcîndu-i prea repede această concesie. Și apoi, puțină ezitare mărea prețul cedării. În cursul conversațiilor pe care le-am purtat pe această temă, am aflat opiniile religioase mai puțin vagi ale erewhonienilor, care există paralel cu sistemul Băncilor Muzicale, dar care nu sînt recunoscute de aceste curioase instituții. Le voi descrie cît mai pe scurt, în capitolele următoare, înainte de a reveni la întîmplările mele personale și ale Arowhenei.

Compatrioții săi erau idolatri, deși de o speță relativ mai luminată ; dar și sub acest aspect, ca și din alte puncte de vedere, exista o discordanță între crezul lor oficial și cel real, însuflețiți fiind de o sinceră și puternică credință, care coexista paralel cu adorarea idolilor, fără a fi însă recunoscută.

Zeii cărora li se închină în mod deschis sînt personificări ale însușirilor omenești, cum ar fi dreptatea, forța, speranța, teama, iubirea etc. etc. Poporul crede

[1] De formă. (lat.).

că prototipurile acestor trăsături au o existenţă reală obiectivă, într-un ţinut situat cu mult deasupra norilor, judecînd — ca şi oamenii din antichitate — că sînt aidoma bărbaţilor şi femeilor, atît la trup, cît şi ca pasiuni, doar că sînt şi mai chipeşi, şi mai puternici, şi, de asemeni, că se pot face nevăzuţi pentru ochiul omului. Neamul omenesc poate să şi-i facă prielnici, şi ei vin în sprijinul acelora care le cer ajutorul. Au un interes mare şi binevoitor faţă de treburile omeneşti, dar se mînie grozav dacă sînt neglijaţi şi pedepsesc mai degrabă pe cei dintîi care le pică-n cale, decît pe cei care de fapt i-au jignit. O dată stîrnită, furia lor este oarbă, deşi nu se dezlănţuie niciodată fără motiv. Nu-şi temperează de loc pedepsele cînd oamenii păcătuiesc faţă de ei din ignoranţă sau pentru că n-au avut norocul să fi cunoscut drumul drept ; nu admit astfel de scuze, ba chiar, ca şi legea englezească, presupun că legea lor este bine cunoscută de toţi.

De pildă, au o lege după care două corpuri nu pot ocupa acelaşi loc în spaţiu în acelaşi moment, care lege este dirijată şi administrată de zeii spaţiului şi ai timpului laolaltă, încît dacă o piatră zboară prin văzduh, iar capul unui om încearcă să jignească zeii, „arogîndu-şi un drept pe care nu-l deţine“ (fiindcă aşa stă scris într-una din cărţile lor) şi să ocupe simultan acelaşi spaţiu, cu siguranţă că va fi pedepsit sever, chiar cu moartea, fără să ţină cont dacă piatra ştia că acolo se află capul omului, ori capul avea idee de pietroi — cel puţin aşa privesc ei accidentele banale din viaţă. Merg chiar mai departe, considerînd că zeităţile lor nici nu se uită la motive. Pentru ei faptul săvîrşit înseamnă totul, iar motivul nu face doi bani.

Astfel, ei socotesc că este strict interzis unui om să stea fără aer în plămîni mai mult de cîteva minute,

iar dacă se întîmplă cumva să intre în apă, zeul aerului spumegă de mînie și nu rabdă o asemenea jignire. Puțin îi pasă dacă omul a intrat în apă accidental sau cu dinadinsul, dacă a nimerit acolo încercînd să salveze un copil sau mînat de un dispreț înfumurat față de zeul aerului — acesta îl va ucide, în afară de cazul cînd își ține capul destul de ridicat deasupra apei, și astfel îi dă zeului aerului tributul cuvenit.

Asta cu privire la zeitățile care ordonează treburile fizice. Dincolo și mai presus de acestea, erewhonienii personifică speranța, teama, iubirea și-așa mai departe, înzestrîndu-le cu temple și preoți și săpîndu-le chipurile în piatră, chipuri despre care cred cu adevărat că ar fi reprezentări fidele ale unor ființe omenești, care nu sînt omenești decît pentru că depășesc măsura umană. Dacă se găsește vreunul care să tăgăduiască existența obiectivă a acestor divinități și să spună că de fapt nu există o făptură cum ar fi, de pildă, acea femeie frumoasă numită Justiția, legată la ochi și cu o cumpănă în mînă, trăind în mod concret și mișcîndu-se într-o regiune îndepărtată și eterică, ci că justiția este doar expresia întruchipată a anumitor moduri de gîndire și de acțiune umană — erewhonienii susțin că acela, negîndu-i personalitatea, neagă însăși existența justiției și că este un deșucheat care tulbură convingerile religioase ale oamenilor. Nu urăsc nimic mai mult decît orice încercare de a-i călăuzi spre concepții spirituale mai înalte asupra zeităților pe care pretind că le adoră. Am dus cu Arowhena o bătălie înverșunată pe această temă și aș fi susținut încă multe altele, dacă, din prudență, n-aș fi lăsat-o să triumfe.

Sînt sigur că, în adîncul inimii, o rodeau bănuieli în legătură cu poziția sa, fiindcă nu numai o dată a revenit la acest subiect. „Nu poți pricepe, am exclamat eu, faptul că justiția e admirabilă nu va fi atins

cu nimic de absența credinței în acțiunea sa de factor viu ? Crezi într-adevăr că oamenii vor avea mai puțină speranță, dacă nu vor mai crede că speranța este o persoană reală ?"

Ea scutură din cap și-mi răspunse că, o dată cu credința oamenilor în personalitatea zeităților, orice stimulent pentru respectarea virtuții intrinsece — cum sînt justiția sau speranța — va pieri ; din ceasul acela, oamenii nu vor mai fi niciodată drepți sau plini de speranță.

Nu puteam s-o clintesc de loc și nici nu doream în mod serios să izbutesc. Îmi ceda în mai toate discuțiile în care ne contraziceam, dar nu dădea îndărăt nici cu un pas, apărîndu-și cu disperare opiniile, cînd le punea în discuție, și pînă azi nu s-a abătut cu o iotă măcar de la credința în religia copilăriei sale, deși, ca să-mi facă pe plac, la stăruințele mele repetate, a acceptat să se convertească și să intre în sînul bisericii anglicane. A adus însă un amendament credinței sale inițiale, în sensul că odrasla ei și cu mine sîntem singurele făpturi omenești cruțate de răzbunarea zeităților, deși nu credem în existența lor personală. E absolut limpede pentru ea că sîntem scutiți de această răzbunare. Altminteri n-ar fi avut niciodată o convingere atît de înrădăcinată. Nu știe nici ea cum a ajuns la acest compromis și nici nu vrea să știe ; sînt lucruri pe care e mai bine să nu le cunoști, și acesta face parte dintre ele ; dar cînd îi spun că și eu cred în zeitățile ei cu aceeași tărie ca și ea și că deosebirea constă doar în cuvinte, nu în noțiuni, devine tăcută, păstrînd un ușor aer malițios.

Mărturisesc că o dată aproape m-a înfrînt întrebîndu-mă ce-aș gîndi dacă mi-ar spune că Dumnezeul meu, a cărui natură și ale cărui atribute i le explicasem, nu este decît expresia celor mai înalte concepții ale omului despre bunătate, înțelepciune și pu-

tere, dar că în scopul de a crea o imagine mai vie a unui gînd atît de strălucit și de măreț, omul o personificase și-i spusese pe nume. Ce-aș spune, urmă ea, dacă ar susține că este o concepție nevrednică de dumnezeire să o socotești ca o persoană, de vreme ce depășirea contingențelor umane devine astfel imposibilă, că ceea ce s-ar cuveni să adore oamenii este esența divină, orișiunde ar găsi-o ; că „Dumnezeu" este doar modalitatea omului de a-și exprima simțul Divinului ; că, după cum justiția, speranța, înțelepciunea etc. sînt toate părți componente ale bunătății, tot astfel Dumnezeu reprezintă expresia care cuprinde întreaga bunătate și putere binefăcătoare. Adăugă apoi că oamenii n-ar înceta să-l iubească pe Dumnezeu, dacă n-ar mai crede în personalitatea lui obiectivă, așa cum nu încetează de a iubi justiția, descoperind că nu este o persoană reală ; ba chiar că niciodată nu o vor iubi cu adevărat, pînă ce nu vor privi în acest mod dumnezeirea.

Îmi spuse toate acestea în felul ei nemeșteșugit, fără coerența cu care i-am reprodus aici argumentarea ; fața i se îmbujoră, fiind sigură că reușise să mă convingă de greșeala mea, precum că justiția era o persoană vie. Nu-i vorbă, m-am cam cutremurat, dar mi-am venit imediat în fire și i-am atras atenția că existau cărți a căror autenticitate era mai presus de orice îndoială, deoarece nici una dintre ele nu avea, cu siguranță, mai puțin de o mie opt sute de ani vechime — că ele conțineau cele mai verificate relatări ale unor oameni cărora li se adresase Divinitatea în persoană și ale unui profet căruia îi fusese îngăduit să vadă spatele Domnului, prin deschizătura mîinii puse peste obrazul lui.

Cele dezvăluite erau atît de concludente și am folosit un ton atît de solemn, încît Arowhena s-a cam speriat și mi-a răspuns doar că și ei aveau cărțile lor,

în care străbunii erewhonienilor își văzuseră zeii. La această replică mi am dat seama că nu aveam nici o șansă s-o conving cu alte argumente și, temîndu-mă că i-ar putea spune maică-si cele discutate cu mine și astfel aș putea pierde dominația pe care simțeam că încep s-o am asupra sentimentelor ei, am lăsat-o să aibe cîștig de cauză și m-am dat bătut. Nici după ce ne-am căsătorit în lege, nu mi-am mai arătat vreodată copita diavolească, despicată.

Cu toate acestea, observațiile ei nu-mi dădeau pace și de atnuci pînă azi am întîlnit mulți oameni foarte cucernici, care au o mare cunoaștere a celor sfinte, dar cărora le lipsește orice strop de simț al divinității. Și, în schimb, pe chipul celor care adoră esența divină, în artă sau în natură — într-o pictură sau într-o statuie, pe întinsul unei cîmpii, într-un nor sau în mare, pe chipul unei femei, al unui bărbat sau copil —, am văzut radiind o lumină pe care n-am zărit-o aprinsă de nici o discuție despre natura și atributele lui Dumnezeu. N-aveți decît să pomeniți cuvîntul divinitate, și simțul nostru despre esența divină este înnegurat.

Capitolul al XVII - lea

YDGRUN ŞI YDGRUNIŢII

Deşi fac mult caz de idolii lor şi de templele clădite de ei, de preoţii şi de preotesele pe care îi plătesc, niciodată n-am putut fi de părere că religia pentru care se bat cu pumnii în piept era altceva decît o credinţă absolut superficială. Aveau însă alta, care se vădea la tot pasul în acţiunile lor şi, cu toate că privind lucrurile din afară nimeni n-ar fi bănuit măcar că ea există, în realitate ea reprezenta marea lor călăuză, busola vieţii lor, astfel că rămîneau foarte puţine lucruri pe care să le facă sau să se abţină de a le înfăptui, fără să se bizuie pe preceptele acelei religii.

Bănuiam că credinţa oficială n-avea mare înrîurire asupra lor — mai întîi, fiindcă-i auzisem adesea pe preoţi plîngîndu-se de indiferenţa care domnea faţă de ea, şi cu greu îţi închipui că ar fi afirmat asta fără motiv ; în al doilea rînd, din pricină că făceau prea mare caz de ea, ostentativ, în timp ce toate acestea lipseau din cultul zeiţei Ydgrun, în care credeau cu-adevărat ; în al treilea rînd, deoarece, deşi preoţii o defăimau necontenit pe Ydgrun, socotind-o marea vrăjmaşă a zeilor lor, era un fapt bine cunoscut că, în întreaga ţară, nu avea alţi adoratori mai devotaţi decît pe ei înşişi, care adesea erau mai degrabă preoţi ai Ydgrunei, decît ai zeităţilor pe care le slujeau. Şi

nu sînt de loc convins că aceştia nu erau chiar cei mai buni dintre preoţi.

Cu siguranţă că Ydgrun ocupa o poziţie cu totul anormală ; era considerată omniprezentă şi atotputernică, dar nu reprezenta o concepţie elevată, şi uneori era crudă şi totodată absurdă. Pînă şi cei mai statornici adoratori ai ei se ruşinau puţin de purtarea pe care o avea şi o slujeau mai mult cu inima şi cu fapta, decît cu vorba. Adorarea lor nu era vorbărie goală ; dimpotrivă, chiar cînd îi arătau mai multă adoraţie, adesea o renegau. Totuşi, judecată în ansamblu, ea era o zeitate binefăcătoare şi folositoare, căreia nu-i prea păsa dacă te lepădai de ea, cîtă vreme era ascultată şi temută. Ea călăuzea, pe căile care fac viaţa îndeajuns de fericită, sute de mii de oameni care altminteri n-ar fi putut fi ţinuţi în frîu, deoarece asupra lor un ideal mai înalt şi mai spiritual n-ar fi avut nici o putere.

Tare mă îndoiesc că erewhonienii sînt chiar şi azi pregătiţi pentru o religie mai bună şi, cu toate că (ţinînd seama de convingerea mea, care mi s-a întărit treptat, că erau urmaşii celor zece triburi pierdute ale Israelului) m-aş fi apucat să-i convertesc cu orice risc, de-aş fi întrezărit cea mai îndepărtată perspectivă de succes, cu greu îmi puteam închipui că aş fi putut-o îndepărta pe Ydgrun din locul pe care-l ocupa în centrul atenţiei lor, fără să admit că acest lucru ar avea consecinţe înspăimîntătoare. De fapt, dacă aş fi un simplu filozof, aş spune că concepţiile populare despre Ydgrun erau cel mai însemnat cîştig spiritual care li se hărăzise şi că nimic altceva n-ar fi putut îndeplini acelaşi rol, în afară de exemplul viu. Am descoperit că, în general, cei care se plîngeau cel mai zgomotos că Ydgrun nu era de ajuns de elevată pentru ei, de-abia atinseseră nivelul moral al credincioşilor săi ; în schimb, adeseori am întîlnit o categorie

de oameni pe care-i numeam în sinea mea „inalţi Ydgruniţi“ (restul fiind Ydgruniţi mijlocii şi Ydgruniţi de jos), care, în domeniul conduitei umane şi al soluţiilor pe care le dădeau problemelor vieţii, mi se părea că ajunseseră atît de departe pe cît îngăduie firea omenească obişnuită.

Erau gentlemeni, în înţelesul deplin al cuvîntului, şi, spunînd doar atît, mai rămîne oare ceva de spus? Rareori vorbeau de Ydgrun, sau doar pomeneau de ea, dar niciodată nu-i încălcau poruncile fără un motiv temeinic de a face astfel; în asemenea cazuri, treceau peste legile ei cu siguranţa de sine cuvenită, iar zeiţa rar îi pedepsea, pentru că ei sînt nişte adevăraţi viteji, în timp ce Ydgrun nu este. Majoritatea aveau doar un pospai de limbaj ipotetic, iar cîţiva ceva mai mult decît atît, dar numai puţini dintre ei. Nu cred că acest limbaj să fi cîntărit prea mult în formarea lor, ci mai curînd faptul că stăpîneau, îndeobşte, doar rudimentele lui era unul din argumentele puternice care explica respectul ce-l acordau limbajului ipotetic.

Căliţi fiind de mici cu ajutorul a tot soiul de exerciţii şi probe atletice, trăind netemători alături de cei egali cu ei, care sînt înzestraţi cu un înalt nivel de curaj, generozitate, onoare şi cu toate însuşirile bune şi bărbăteşti, mai e de mirare că au devenit, ca să zic aşa, o lege pentru ei înşişi şi că, în timp ce-şi formează o concepţie elevată despre zeiţa Ydgrun, pierd treptat orice credinţă în divinităţile recunoscute ale ţării? Nu le neglijează în mod făţiş, căci conformismul — pînă-n clipa cînd devine cu totul insuportabil — este una dintre legile Ydgrunei, totuşi n-au o încredere reală în existenţa obiectivă a unor făpturi care apar în mod evident drept abstracţiuni şi a căror personificare pretinde în schimb un cvasimaterialism, pe care imaginaţia nu este în stare să-l realizeze. Îşi

păstrează însă părerile mai mult pentru dînșii, de vreme ce majoritatea compatrioților lor sînt foarte atașați de zei, și consideră că e greșit să pricinuiești cuiva o durere, atîta timp cît nu ai în vedere un bine mai mare, lucru care arareori poate răsări din vorbirea lor fără ocoluri.

Pe de altă parte, cei înzestrați cu o minte limpede, în stare să judece orice temă (chiar dacă sînt convinși că au doar o oarecare certitudine cu privire la ea), se cuvine ca negreșit să pășească mai departe, ajutîndu-i și pe alții să ajungă la aceeași claritate, spunîndu-le deschis ce gîndesc și de ce anume gîndesc așa, ori de cîte ori sînt în măsură s-o facă în mod cuviincios, încredințați fiind că datorează limpezimea vederilor lor faptului că și alții au făcut la fel cu dînșii. La urma urmei, s-ar putea să se înșele, și dacă e așa, e spre binele lor și cel obștesc, să lase ca eroarea să fie văzută cît se poate de lămurit, pentru a putea fi mai ușor respinsă. Drept care, susțin că în acest punct dezaprob practicile chiar și ale celor mai înalți Ydgruniți și am ridicat obiecții împotriva lor cu atît mai vîrtos, cu cît știu că-mi va fi ușurată viitoarea mea misiune, dacă înalții Ydgruniți vor fi izbutit în prealabil să submineze credința care e considerată ca predominantă în momentul de față.

În alte privințe, aceștia erau mai apropiați de cea mai bună categorie de englezi, decît oricare alte persoane pe care le-am văzut în alte țări. Mi-ar fi plăcut să-i conving pe vreo cinci-șase dintre ei să vină în Anglia și să apară pe scenă, fiindcă mai toți dovedeau un ascuțit simț al umorului și gustul de a juca teatru : ne-ar fi fost de un mare folos. Exemplul pe care-l oferă un autentic gentleman este, dacă-mi pot îngădui să spun una ca asta, fără să profanez ceva, cea mai bună evanghelie ; un astfel de om, adus pe scenă, are o intensă influență umanizantă, devenind

un Ideal pe care-l poate privi oricine, plătind un şiling.

Totdeauna i-am simpatizat şi i-am admirat pe aceşti oameni, şi, deşi am regretat profund pierzania lor finală sigură (pentru că nu aveau nici cel mai mic simţ al lumii de-apoi, şi singura lor religie o reprezentau respectul de sine şi stima pentru semenii lor), niciodată nu m-am încumetat să-mi iau faţă de dînşii o libertate atît de mare ca să încerc să le transmit propriile mele convingeri, cu care i-aş fi putut face cu adevărat buni şi fericiţi, fie pe-acest tărîm, fie pe cel de dincolo. Am încercat totuşi, uneori, împins la aceasta de un neabătut sentiment al datoriei şi de regretul profund că atîtea fiinţe minunate vor fi sortite unor milenii, dacă nu chiar veşniciei, de chinuri; dar cuvintele mi se opreau în gît, de îndată ce începeam.

Nu ştiu dacă un misionar de profesie ar fi avut şanse mai mari; fără îndoială că o asemenea persoană cunoaşte mai multe despre ştiinţa convertirii; cît despre mine, pot să mă declar satisfăcut doar pentru că am pornit pe calea cea dreaptă, dar am fost obligat să-i las pe alţii să-şi mai încerce norocul. Dacă eşuează planul pe care vreau să-l pun în aplicare ca să-i convertesc, mi-aş oferi bucuros obolul ca să fie trimişi doi-trei misionari antrenaţi, care au dobîndit faimă prin creştinarea cu succes a evreilor sau a musulmanilor, dar aceştia se pot mîndri destul de rar cu înfăţişarea lor trupească şi, cînd mă gîndesc la înalţii Ydgruniţi şi la figura pe care cred că ar face-o un misionar descins în mijlocul lor, nu jur cu mîna pe inimă că ar face mare scofală. Totuşi, încercarea merită să fie făcută, şi cea mai groaznică primejdie pe care ar avea-o de înfruntat misionarii ar fi aceea să fie închişi la spitalul unde ar fi fost trimis şi Chowbok, dacă m-ar fi însoţit în Erewhon.

Judecînd deci, în linii mari, opiniile lor religioase, trebuie să recunosc că erewhonienii sînt superstiţioşi din pricina concepţiilor pe care le au despre divinităţile lor recunoscute şi din cauza adorării cu totul anormale şi inexplicabile a zeiţei Ydgrun, adorarea cea mai intensă şi totodată cea mai complet lipsită de formalism pe care am întîlnit-o vreodată. În practică, însă, lucrurile mergeau mai bine decît te-ai fi putut aştepta, şi pretenţiile contradictorii ale Ydgrunei şi ale divinităţilor erau rezolvate prin compromisuri nescrise (în cea mai mare parte, în favoarea zeiţei), care, în nouăzeci şi nouă de cazuri dintr-o sută, erau foarte bine înţelese.

Nu puteam înţelege de ce nu recunosteau pe faţă înaltul Ydgrunism, renunţînd la personificarea obiectivă a speranţei, justiţiei etc. ; dar de cîte ori riscam cea mai mică aluzie în această direcţie, descopeream că mă aflu pe un teren periculos. Nu voiau în ruptul capului să accepte realitatea, revenind necontenit la afirmaţia că, în alte epoci, divinităţile erau văzute în mod frecvent şi că, în clipa în care nimeni nu va mai crede în personificarea lor, oamenii vor renunţa să mai practice chiar şi acele virtuţi banale asupra cărora experienţa comună a neamului omenesc a căzut de acord că ar constitui marele secret al fericirii. „Cine a mai auzit", întrebau ei, cuprinşi de indignare, „ca asemenea trăsături, ca educaţia făcută cu duhul blîndeţii, exemplul bun şi o concepţie luminată asupra bunăstării personale, să fie capabile să-i ţină pe oameni pe drumul drept ?" În graba mea, uitînd lucruri de care s-ar fi cuvenit să-mi amintesc, răspundeam că, dacă un ins nu poate fi ţinut pe drumul drept de asemenea lucruri, atunci nimic nu-l mai putea îndrepta şi că, dacă nu era condus de iubirea şi teama de oamenii pe care-i vedea cu ochii lui, nu va

ajunge să fie călăuzit nici de zei, pe care nu-i văzuse niciodată.

O dată am dat, într-adevăr, peste o sectă mică, dar pe cale de dezvoltare, care credeau, în felul lor, în nemurirea sufletului şi-n învierea din morţi; aceştia răspîndeau învăţătura că cei născuţi cu trupuri bolnave şi slabe şi care şi-au petrecut viaţa în suferinţe vor fi torturaţi veşnic şi pe lumea de-apoi, iar cei care se născuseră vînjoşi, sănătoşi şi chipeşi vor fi răsplătiţi în veci de veci. Despre calităţile morale sau de purtări nu pomeneau nimic.

Oricît de greşit ar fi fost crezul acesta, predica lor însemna un pas înainte, de vreme ce ţineau seama de o anumită stare viitoare, şi eram mirat aflînd că mai peste tot se loveau de împotrivire, din cauză că doctrina lor nu era clădită pe nici un fundament, şi că, de asemeni, era imorală prin tendinţa sa şi de nedorit pentru orice fiinţă înzestrată cu raţiune.

Cînd am întrebat în ce chip putea fi imorală, mi s-a răspuns că, dacă ar fi îmbrăţişată cu fermitate, i-ar duce pe oameni la bagatelizarea vieţii lor pămîntene, care ar trece în ochii lor ca o chestiune de o importanţă secundară; că în felul acesta ar distrage minţile oamenilor de la perfecţionarea economiei acestei lumi, tăind cu nerăbdare, ca să zic aşa, nodul gordian al problemelor vieţii, prin care unii oameni ar putea găsi satisfacţii momentane pentru ei, cu preţul unor neţărmurite neajunsuri aduse celorlalţi. Adăugau apoi că asemenea doctrină tinde să încurajeze lipsa de prevedere dovedită de săraci, precum şi acceptarea înjositoare a unor neajunsuri pe care ar putea foarte bine să le remedieze, că răsplata era iluzorie şi că rezultatul era, la urma urmei, lăsat pe seama norocului, a cărui domnie ar trebui să-şi găsească sfîrşitul în mormînt; că teama era descurajantă şi nedreaptă şi că pînă şi cea mai binecuvîntată înălţare n-ar fi în-

semnat decît tulburarea unei somnolenţe şi mai binecuvîntate.

La toate aceste obiecţii nu puteam răspunde decît că lucrul se petrecuse realmente aşa şi că existau o seamă de exemple bine autentificate de oameni care muriseră şi se întorseseră apoi la viaţă — exemple de care nici un om întreg la minte nu s-ar putea îndoi.

„Dacă e aşa, îmi răspunse potrivnicul meu, trebuie să îndurăm această eventualitate pe cît putem mai bine."

Atunci le-am tradus, cum m-a ajutat şi pe mine capul, nobila cuvîntare în care Hamlet spune că numai teama de rele mai grave, care ne-ar putea pîndi după moarte, ne împiedică să ne repezim în braţele ei. „E o absurditate, îmi răspunse interlocutorul meu, pînă acum nici un muritor n-a fost vreodată oprit să-şi taie gîtul de sperietori de felul celor puse pe seama lui de poetul dumitale, şi probabil că acest poet ştia foarte bine acelaşi lucru. Dacă un om îşi taie gîtul, înseamnă că e la ananghie şi nu se gîndeşte la altceva decît cum să scape, indiferent pe ce cale, doar să se scuture de povara prezentului. Nu. Oamenii sînt ţinuţi pe locurile lor nu de teama că, dacă le-ar părăsi, s-ar putea să nimerească din tigaie pe foc, ci de speranţa că, dacă rezistă, s-ar putea ca focul să-i perpelească mai puţin. Respectul — ca să-l cităm pe poetul dumitale, care face dintr-o viaţă atît de îndelungată o pacoste — este gîndul că, deşi pacostea poate avea viaţă lungă, cel care suferă de pe urma ei poate trăi şi mai mult."

În faţa acestei argumentări, văzînd că sînt prea puţine probabilităţi ca să cădem la vreo înţelegere, am renunţat la polemică, iar adversarul meu s-a despărţit de mine pe dată, manifestîndu-şi energic dezaprobarea, fără a deveni însă pe faţă mojic.

FORMULE DE NAŞTERE

Cele ce urmează nu le-am auzit de la Arowhena, ci de la domnul Nosnibor şi de la cîţiva dintre domnii care prînzeau din cînd în cînd în casa lui ; mi-au spus că erewhonienii cred în preexistenţă. Şi nu se opresc aici (despre această credinţă voi scrie mai pe larg în capitolul următor), ci au convingerea că ajung pe lumea aceasta dintr-o stare anterioară, numai şi numai prin propria lor voinţă şi faptă liberă. Ei cred că fiinţele nenăscute sîcîie şi chinuie tot timpul persoanele căsătorite de ambele sexe, dîndu-le necontenit tîrcoale, şi nu le lasă nici un răgaz, nici trupeşte, nici sufleteşte, pînă ce nu consimt să le ia sub ocrotirea lor. Dacă lucrurile nu s-ar petrece astfel (cel puţin aşa pretind ei), ar însemna că un om îşi ia monstruoasa libertate faţă de un semen al său să decidă că acesta trebuie să îndure soarta şi schimbările care survin în această viaţă muritoare, fără să aibă nici o posibilitate de alegere. Atunci nici un om n-ar avea dreptul să se mai căsătorească, atîta timp cît nu poate şti vreodată ce nenorociri groaznice poate provoca fapta sa asupra unei fiinţe care nu poate fi nefericită, cîtă vreme nici nu există. Sînt însufleţiţi de o convingere atît de puternică, încît au hotărît să arunce vina pe umerii altora, făurind o lungă mitologie în legătură cu lumea în care trăiesc făpturile încă nenăscute, cu tot ce fac ele şi cu şiretlicurile şi maşinaţiile la care

recurg, ca să se strecoare în lumea noastră. Dar despre aceasta, mai departe — acum mă voi opri doar la modul în care îi tratează pe cei care vin realmente printre noi.

O particularitate prin care se deosebesc erewhonienii de noi este aceea că ori de cîte ori declară că au o certitudine absolută într-o anumită chestiune pe care o recunosc drept baza pe care vor clădi un sistem de uzanțe, rareori cred cu adevărat într-însa. Dacă miros că e ceva putred într-o instituție oarecare pe care o îndrăgesc, își vor astupa nasul, de cîte ori le va sta în putință.

Asta-i tocmai ceea ce fac aproape toți în această problemă a ființelor nenăscute, fiindcă nu pot (și nici n-aș putea) să cred că iau în serios mitologia lor despre preexistență. Și cred, și nu cred; nici ei singuri nu știu bine ce anume cred; tot ce știu într-adevăr este că e o boală curată să nu ai o asemenea credință. Singurul fapt de care sînt absolut sigur este că nenăscuții sînt aduși pe lumea aceasta datorită sîcîielii și că nu s-ar fi aflat aici, dacă i-ar fi lăsat în plata Domnului pe niște oameni pașnici.

Ar fi greu să le dezaprobi poziția și toate ar fi bune, numai de-ar lăsa lucrurile așa cum sînt. Dar nu vor să facă asta; le trebuie asigurări de două ori certificate, le trebuie să capete în scris cuvîntul pruncului în persoană, de îndată ce s-a născut, prin care le acordă părinților nepedepsirea și eliberarea lor de orice răspundere legată de zămislirea lui, afirmîndu-și propria sa preexistență. De aceea au născocit acel ceva care se numește o formulă de naștere, adică un document care variază în raport cu prudența părinților, dar care e cam același în toate cazurile, pentru că, multe secole în șir, treaba avocaților erewhonieni a fost să-și arate iscusința, perfecționîndu-l și prevăzînd soluția pentru orice eventualitate.

Aceste formule sînt tipărite pe hîrtie obișnuită și se vînd la un preț modest, pentru săraci; dar cei bogați pun să li se scrie pe pergament și să fie legate cu dichis, astfel că întocmirea formulei de naștere a unei persoane este o adevărată verificare a rangului său în societate. Încep prin a înșira precum că, în vreme ce A.B. era supus al regatului nenăscuților, unde se bucura de toate cele și n-avea nici un motiv de nemulțumire etc. etc., împins de propria sa depravare nesăbuită și de neastîmpăr, a nutrit dorința de a intra în lumea noastră, aici de față, drept care, luînd măsurile necesare, precum stă scris în legiuirea regatului nenăscuților, cu gînd viclean și cu premeditare s-a apucat să pună la cazne și să sîcîie două făpturi fără de noroc, care nu-i greșiseră cu nimic și care erau cu desăvîrșire mulțumite și fericite, înainte ca el să fi pus la cale acest josnic plan împotriva tihnei lor; pentru care asuprire le imploră acum cu umilință iertare.

Se recunoaște răspunzător pentru toate beteșugurile și cusururile fizice care l-ar putea pune în situația de a da socoteală în fața legilor țării; recunoaște că părinții săi n-au absolut nimic de-a face cu toate aceste lucruri și că au dreptul de a-l ucide pe loc, dacă așa li s-ar năzări, deși îi roagă stăruitor să-și arate minunata lor bunătate și clemență cruțîndu-i viața. Dacă vor face astfel, le promite să fie cea mai ascultătoare și umilă făptură, în primii ani de viețuire, și, efectiv, toată viața, doar dacă nu vor socoti potrivit, în nețărmurita lor generozitate, să-l scutească de o parte din serviciile ce le va presta de acum înainte. Și formula o ține așa înainte, intrînd uneori în detalii foarte mărunte, după fantezia avocaților familiei, care n-o vor face nici măcar cu un rînd mai scurtă, dacă sînt lăsați de capul lor.

Actul fiind astfel pregătit, în a treia sau a patra zi după naşterea copilului — sau, cum o numesc ei, „deranjul final“ — se adună prietenii şi se dă o serbare, în cursul căreia sînt cu toţii foarte melancolici, de fapt li se pare că sînt într-adevăr în această dispoziţie şi aduc daruri tatălui şi mamei copilului, ca să-i consoleze pentru nedreptatea pe care tocmai au îndurat-o din partea nenăscutului.

După un timp, doica vine jos cu pruncul şi oaspeţii încep să-l batjocorească, dojenindu-l pentru impertinenţa pe care a arătat-o, întrebîndu-l cum are de gînd să-şi răscumpere răul pe care l-a săvîrşit şi cum se poate aştepta la îngrijire şi hrană din partea unor persoane care poate au şi fost nedreptăţite pînă acum de către nenăscuţi în alte zece-douăsprezece prilejuri — pentru că despre cetăţenii cu familii mari spun că au suferit crunte nedreptăţi din partea nenăscuţilor —, pînă cînd, în cele din urmă, după ce au împins destul de departe acest protest, cineva pomeneşte de formulă, care este adusă şi citită pruncului de îndreptătorul familiei. Acest domn este totdeauna invitat în asemenea ocazii, pentru că simplul fapt că dă buzna într-o familie paşnică dovedeşte din partea copilului un grad de depravare care necesită astfel de servicii profesionale.

Sîcîit de lectură şi ciupit de doică, copilul începe de obicei să plîngă, şi asta este socotit un semn bun, deoarece arată că e conştient de vina lui. La acest punct este întrebat : „Eşti de acord cu formula ?“ Şi cum ţîncul îşi vede mai departe de plîns şi cum e limpede că nu poate da nici un răspuns, unul dintre prieteni face un pas înainte şi se însărcinează să semneze documentul, în numele vinovatului, declarîndu-se sigur (aşa spune) că şi copilul ar face la fel, de-ar şti cum, şi că îl va descărca pe actualul semnatar de an-

gajamentul pe care l-a luat, cînd va ajunge la maturitate. Pe urmă, prietenul aşterne semnătura copilului în josul pergamentului şi cu asta consideră că acesta e legat întocmai ca şi cum l-ar fi semnat cu mîna lui.

Dar chiar şi asta nu-i mulţumeşte pe deplin, liniştindu-se numai atunci cînd capătă, în cele din urmă, chiar semnătura copilului. Astfel că, în momentul cînd împlineşte paisprezece ani, aceşti oameni cumsecade pe de o parte îl mituiesc, făgăduindu-i mai multă libertate şi tot felul de lucruri plăcute, iar pe de alta îl ameninţă că, datorită puterii lor mari pe care o au asupra sa, îi vor face într-una zile fripte, aşa că, deşi fac paradă de libertate, în realitate nici nu poate fi vorba de aşa ceva. De asemeni, apelează la serviciile profesorilor de la Colegiile Iraţiunii, pînă ce, în cele din urmă, într-un fel sau altul, reuşesc să obţină semnătură pe hîrtia prin care copilul recunoaşte că el însuşi a fost agentul liber care a acţionat în scopul venirii lui pe lume şi îşi ia pe umerii săi toată răspunderea că a procedat astfel. Şi totuşi, deşi este evident că acest document reprezintă cel mai important act pe care-l poate semna cineva în viaţa lui, aceştia îl pun pe copil să facă acest lucru la o vîrstă cînd nici ei, nici legea nu permit absolut nimănui, şi încă pentru mulţi ani, să-l lege prin cea mai mică obligaţie, indiferent cît de îndreptăţită este aceasta, pentru că-l socotesc prea necopt ca să ştie despre ce e vorba şi nu consideră că e cinstit să-i pună în spinare obligaţii care, după ani de zile, ar putea să-i aducă prejudicii.

Mărturisesc că toată această istorie mi se părea destul de neomenoasă şi nu prea se potrivea cu numeroasele instituţii admirabile existente în ţara lor. O dată mi-am luat inima-n dinţi şi i-am spus unuia dintre profesorii de Iraţiune o parte din ceea ce gîndeam

despre asta. Am făcut-o cu mare delicateţe, dar modul în care a justificat sistemul a depăşit cu totul capacitatea mea de înţelegere. Îmi amintesc că l-am întrebat dacă nu crede că ar dăuna principiilor unui băieţandru, slăbindu-i respectul pentru sfinţenia cuvîntului dat şi pentru adevăr în general, faptul că era împins să dea o declaraţie solemnă cu privire la adevărul unor lucruri despre care tot ce poate şti cu siguranţă este că nu ştie nimic. Ba l-am întrebat chiar dacă nu cumva, de fapt, profesorii care-l călăuzesc astfel, ori care îşi permit să predea drept certitudine orice lucru de care ei înşişi sînt nesiguri, nu-şi cîştigau pîinea subminînd în cugetul elevilor lor (care au o structură nespus de gingaşă) simţul adevărului şi viciindu-le unul dintre cele mai sacre instincte.

Profesorul, care era o persoană încîntătoare, a părut tare surprins de atitudinea mea, dar n-am avut nici o influenţă asupra lui, sub nici o formă. Îmi răspunse că nimeni nu se aştepta ca băiatul să vrea, ori să poată cunoaşte tot ce pretinde că ar şti ; dar că lumea este plină de compromisuri şi că în document nu este aproape nici o afirmaţie care să implice o interpretare literală. Limbajul omenesc este un vehicul prea rudimentar pentru gîndire — gîndirea nefiind susceptibilă de o traducere integrală. Adăugă că, o dată ce nu poate exista vreo tălmăcire dintr-o limbă într-alta care să nu ştirbească întrucîtva sensul, ori să-l denatureze, aşişderi nu se află limbaj care să poată reda gîndul fără vreo poticnire sau asprime, pe undeva — şi aşa mai departe... Toată această poliloghie părea să ducă la următoarea concluzie : era obiceiul pămîntului — şi erewhonienii sînt un popor conservator — că, oricum, băiatul va fi nevoit, mai curînd sau mai tîrziu, să se dedea la compromisuri, iar cere-

monia aceea constituia o parte din educația lui în arta respectivă. Poate că trebuia regretată necesitatea atît de stringentă a compromisului, totuși era necesar, și cu cît avea să înțeleagă mai devreme acest lucru, cu-atît mai bine avea să fie pentru băiat. Dar acest lucru nu-l spun niciodată băiatului.

Din cartea mitologiei lor cu privire la cei nenăscuți am extras pasajele care vor forma capitolul următor.

LUMEA CELOR NENĂSCUȚI

Erewhonienii susțin că sîntem tîrîți prin viață de-a-ndăratelea; sau, iarăși, că pășim înainte spre viitor ca printr-un coridor întunecos. Timpul merge alături de noi și trage-n sus obloanele, pe măsură ce înaintăm, dar lumina care ne este astfel dăruită adesea ne ia văzul și face mai deasă bezna din fața noastră. Putem vedea doar puțin cîte puțin și ținem seama de acest puțin într-o proporție mult mai mică decît neliniștea care ne este pricinuită de ceea ce vom vedea mai departe. Iscodim, veșnic curioși, prin licărul prezentului, în posomoreala viitorului, prevestim liniile directoare ale întîmplărilor ce ne stau înainte, prin luminițe slab reflectate de oglinzi cu luciul șters, plasate în spate, și bîjbîim așa mai departe, pînă ce se deschide sub noi o trapă, și ne-am dus.

Alteori spun că viitorul și trecutul alcătuiesc ca o panoramă așezată pe două suluri; că tot ceea ce e zugrăvit pe sulul viitorului se desfășoară singur și trece pe sulul trecutului; noi nu putem grăbi acest proces, nici să-l ținem în loc; trebuie să privim tot ce nu s-a desfășurat încă, fie că este bun sau rău, iar ceea ce am privit o dată nu mai putem revedea nicicînd. Mecanismul se încarcă și se descarcă veșnic; noi îi surprindem mersul în trecerea de-o clipă și-l numim prezent; simțurile noastre buimace culeg și ele ce impresii pot și ghicim cam ce-o să vie după cele

pe care le-am văzut pînă acum. Aceeași mînă a pictat întregul tablou, dar amănuntele variază prea puțin — ape, păduri, cîmpii, munți, orașe și oameni, iubire, suferință și moarte ; totuși, interesul nu ne slăbește nici o clipă și privim plini de speranță spre vreun episod fericit, sau cu teamă, ca nu cumva propriile noastre chipuri să ne fie înfățișate figurînd în ceva groaznic. Cînd scena a rămas în urmă, ne închipuim că o cunoaștem, deși sînt atîtea de văzut și timpul ce-l avem pentru a o privi e atît de redus, încît îngîmfarea cu care pretindem că știm trecutul are, în cea mai mare parte, o temelie șubredă ; de fapt, nici nu ne prea sinchisim de el, decît în măsura în care poate înrîuri viitorul, asupra căruia ni se concentrează cu precădere interesul.

Erewhonienii spun că numai hazardul a făcut ca pămîntul, și stelele, și toate lumile cerești să înceapă a se roti de la răsărit la apus, și nu tocmai invers, și la fel afirmă că doar întîmplarea face ca omul să treacă prin viață cu fața spre trecut, în loc să meargă cu fața spre viitor. Pentru că viitorul se află lîngă noi în aceeași măsură ca și trecutul, doar că nu sîntem în stare să-l vedem. Nu zace el, oare, în măruntaiele trecutului, și nu trebuie trecutul să se modifice, înainte ca viitorul să poată face și el același lucru ?

De asemeni, spun uneori că odinioară a fost experimentată pe acest pămînt o rasă de oameni care cunoștea viitorul mai bine decît trecutul, dar că muriseră într-un an de zile din pricina nefericirii pe care le-o provoca acest dar al cunoașterii ; și dacă i-ar mai fi hărăzit cuiva să se nască acum prea clarvăzător, ar fi înlăturat de selecția naturală, înainte de a avea vreme să transmită urmașilor săi o însușire care distruge în asemenea măsură liniștea.

Stranie mai e și soarta omului ! Trebuie să piară, ca să dobîndească un lucru fără de care ar pieri dacă

nu s-ar strădui să-l obțină. Dacă nu se străduiește să atingă acest țel, nu se ridică mai sus decît sălbăticiunile; dacă îl atinge, este mai desnădăjduit decît diavolii.

După mai multe capitole, am ajuns, în sfîrșit, la noii-născuți propriu-ziși, și am descoperit că ei erau considerați ca fiind suflete pur și simplu, fără corp real, ducînd un fel de existență gazoasă, mai mult sau mai puțin antropomorfică, cam la fel cu aceea a unei stafii; prin urmare, nu au nici carne, nici sînge, nici căldură. Cu toate acestea, se presupune că ar avea reședințe și orașe în care își duc veacul, deși acestea sînt la fel de imateriale ca și locuitorii lor; se crede chiar că mănîncă și beau vreo substanță ambrozială străvezie și, în general, că sînt capabili să facă orice sînt în stare să făptuiască oamenii, numai că într-un fel nepămîntean, fantomatic, ca într-un vis. Pe de altă parte, cîtă vreme rămîn acolo unde se află, nu mor niciodată — singura formă de moarte fiind, în lumea nenăscuților, părăsirea ei pentru tărîmul nostru. Circulă credința că sînt extrem de numeroși, chiar cu mult mai răspîndiți decît e omenirea. Sosesc cu duiumul din planete necunoscute, gata crescuți, dar nu pot părăsi lumea nenăscută decît luînd măsurile necesare pentru a ajunge la noi, adică, de fapt, sinucigîndu-se.

S-ar cuveni să fie niște ființe nespus de fericite, pentru că nu trec prin încercări extreme — momente de noroc sau nenoroc; nu se căsătoresc niciodată, ci trăiesc într-un stadiu foarte apropiat de cel imaginat de poeți drept starea primordială a omenirii. În ciuda acestor amănunte, se plîng totuși fără încetare, știu că noi, pe lumea aceasta, avem corpuri și știu, la drept vorbind, totul despre noi, pentru că se învîrtesc printre oameni oriunde au chef și ne pot citi gîndurile, la fel de bine cum ne supraveghează în voie acțiunile.

Ai putea crede că asta le-ar ajunge, și mai toți au într-adevăr conștiința clară a riscului extrem pe care-l vor înfrunta, catadicsind să se întrupeze în corpul acesta înzestrat cu „mișcare, căldură și sensibilitate", pe care-l doresc cu atîta ardoare ; cu toate acestea, pentru unii dintre ei, gradul de *ennui*[1] provocat de o existență necorporală este atît de nesuferit, încît vor înfrunta orice ca să obțină o schimbare, așa că se hotărăsc să plece. Condițiile pe care trebuie să le accepte sînt atît de nesigure, încît numai cei mai nebuni dintre nenăscuți vor consimți să le suporte, și dintre aceștia — și numai dintre ei — se recrutează cei care ne îngroașă rîndurile.

Cînd s-au împăcat, în sfîrșit, cu gîndul de a părăsi tărîmul lor, trebuie să se prezinte în fața magistratului din cel mai apropiat oraș și să semneze o declarație sub jurămînt, confirmînd dorința lor de a renunța la existența dusă pînă atunci. După ce-au făcut acest pas, magistratul le citește condițiile, pe care trebuie să le accepte, iar pomelnicul este atît de lung, încît nu pot decît să extrag cîteva dintre punctele principale, care sună cam în felul următor :

Mai întîi, trebuie să ia o licoare care le va distruge memoria și simțul identității ; trebuie să plece pe lumea noastră neajutorați și fără o voință proprie ; înainte de plecare trebuie să tragă la sorți înclinările pe care le vor avea și să le ia, întocmai cum sînt, la bine și la rău. Nu li se îngăduie nici o alegere în privința corpului, pe care-l doresc cu atîta aprindere ; sînt doar repartizați la întîmplare, și fără drept de apel, la doi inși pe care este treaba lor să-i găsească și să nu le dea pace pînă ce nu-i adoptă.

Cine vor fi aceștia, de vor fi bogați sau săraci, omenoși sau neomenoși, sănătoși ori bolnavi, asta n-au

[1] Plictiseală (fr.).

cum ști ; de fapt trebuie, pentru mulți ani în șir, să se lase în grija unor persoane despre a căror bună constituție și bun simț n-au nici un fel de garanție.

Predicile pe care capetele mai înțelepte le țin celor care cugetă la o schimbare ți se par ciudate cînd le citești. Vorbesc cu ei cum am vorbi noi cu un risipitor, și au cam tot atîta succes.

„A te naște, spun ei, este o trădare, o crimă capitală, pentru săvîrșirea căreia sentința poate fi executată în orice clipă după comiterea fărădelegii. Se prea poate întîmpla să trăiești vreo șaptezeci-optzeci de ani, dar ce înseamnă asta, în comparație cu eternitatea de care te bucuri acum ? Și chiar dacă sentința ți-ar fi comutată și ți s-ar îngădui să trăiești veșnic, cu timpul te-ai sătura așa de rău de viață, încît execuția ar fi pentru tine cea mai mare îndurare.

Judecă ce risc nemăsurat, să te naști din părinți ticăloșiți și să fii deprins cu viciul ! Să fii născut din părinți nătîngi, și să fii deprins de mic cu irealitățile ! Din părinți care te privesc ca pe-un soi de unealtă sau de proprietate, care le aparține mai mult lor decît ție însuți ! Sau, tot așa, s-ar putea nimeri să tragi la sorți părinți lipsiți de orice afinitate cu tine, care nu vor fi nicicînd în stare să te-nțeleagă și se vor strădui din răsputeri să-ți pună bețe-n roate (ca o găină care a scos un boboc de rață), iar apoi să-ți mai și arunce în obraz că ești nerecunoscător, fiindcă nu-i iubești. Ori se mai poate să dai peste niște părinți care să te socotească o făptură ce trebuie băgată în sperieți cît ești încă tînăr, ca să nu le prilejuiești necazuri mai tîrziu, manifestîndu-ți dorințe și simțiri personale.

În viața ce te așteaptă, după ce ți se va permite, în sfîrșit, să intri în rînd cu ceilalți, în calitate de membru plin al lumii, vei deveni și tu o ființă supusă sîcîielilor celor nenăscuți — și, prin urmare, grozav de fericit trai o să mai duci ! Căci noi solicităm așa

de stăruitor, încît doar prea puţini — şi aceştia nu dintre cei mai buni — sînt capabili să ne refuze ; şi, totuşi, să nu refuzi este aproape acelaşi lucru ca şi cum ai intra în cîrdăşie cu cinci-şase indivizi diferiţi, despre care nu poţi şti absolut nimic dinainte, nici măcar dacă vei deveni asociatul unor fiinţe de sex feminin sau masculin, nici cu cîte dintre ele te împovărezi. Nu te amăgi cu iluzia că vei fi mai înţelept decît părinţii tăi. Poţi avea mult şi bine o epocă în avans faţă de cei pe care i-ai sîcîit, dar cîtă vreme nu eşti un om mare, vei fi cu o epocă în urma celor care, la rîndul lor, nu-ţi vor da pace.

Închipuie-ţi ce trebuie să fie să ţi se repartizeze un nenăscut cu temperament şi înclinaţii complet opuse celor pe care le ai tu ; ba, mai mult, să primeşti cinci-şase făpturi dintre acestea, care nu te vor iubi chiar dacă te-ai zbătut într-o mie de feluri să le asiguri confortul şi bunăstarea ; care vor uita toate sacrificiile tale şi de care nu poţi niciodată fi sigur că nu-ţi poartă pică pentru erorile de judecată de care se prea poate să te fi făcut vinovat, deşi tu sperai că de multă vreme le-ai ispăşit. O asemenea ingratitudine nu este ceva neobişnuit, totuşi închipuie-ţi ce trebuie să fie s-o înduri ! E chinuitor pentru un boboc de raţă să fie scos de o găină, dar nu-i vine oare tare greu şi găinii care l-a clocit ?

Mai stai şi cumpăneşte, te rugăm, nu de dragul nostru, ci pentru binele tău. Caracterul tău iniţial trebuie să ţi-l tragi la sorţi ; dar orice ţi-ar pica, el poate ajunge la o dezvoltare destul de armonioasă doar după o lungă perioadă de educare ; ţine minte că nu vei avea nici un control asupra acestei educaţii. E posibil, ba chiar probabil, că tot ce s-ar putea să obţii în viaţa de dincolo, care să-ţi facă plăcere şi care să-ţi fie de un real folos, să fii silit să-l dobîndeşti mai degrabă în ciuda decît cu ajutorul celor pe care urmează

acum să-i sîcîi și că nu-ți vei cîștiga libertatea decît după ani de luptă grea, în care anevoie vei putea spune dacă ai suferit tu, ori le-ai cășunat lor mai multe nedreptăți.

Ține minte de asemeni că, dacă pleci în lumea oamenilor, vei avea voință liberă, vei fi obligat să o ai; nu-i chip să scapi de ea; că vei fi încătușat de ea în tot cursul vieții tale și va trebui în orice împrejurare să faci ceea ce, în general, ți se va părea că e mai cuminte să faci într-o împrejurare dată, indiferent dacă ai sau nu dreptate alegînd această atitudine. Mintea ta va fi o balanță care va trebui să cîntărească diferite păreri, iar acțiunea ta va urma talgerul care trage mai greu. Rezultatul depinde de genul de cîntar pe care s-a nimerit să-l tragi la sorți la naștere, de înclinarea pe care o va fi căpătat prin folosință și de greutatea părerilor nemijlocite. Dacă balanța va fi bună de la început, și dacă n-a fost stricată în chip scandalos în timpul copilăriei tale, și dacă combinațiile în care intri sînt obișnuite, se poate s-o scoți cu bine la capăt; dar în povestea asta sînt la mijloc prea mulți «dacă», și neîmplinirea unuia singur dintre ei îți asigură nenorocirea. Cugetă la asta și amintește-ți că, în cazul cînd se va abate peste capul tău vreo pacoste, va trebui să-ți mulțumești ție însuți, pentru că din dorința ta personală te nești, și nimeni nu te-a constrîns la asta.

Departe de noi gîndul de a tăgădui că sînt cîteva plăceri rezervate neamului omenesc; există un șir întreg de felurite faze ale mulțumirii, care pot atinge chiar pragul unei mari fericiri; dar ia seama cum sînt ele repartizate de-a lungul vieții unui om: toate cele mai intense aparțin părții de început, și puține rămîn, cu-adevărat, pentru cealaltă.

Există, oare, vreo plăcere pe lume pentru care merită să fie plătit prețul mizeriilor vîrstei gîrbovite?

Dacă eşti bun, viguros şi chipeş, ai într-adevăr o avuţie frumoasă la douăzeci de ani ; dar cît îţi mai rămîne din ea la şaizeci ? Pentru că trebuie să trăieşti din capital ; nu ai nici o posibilitate să-ţi investeşti puterile astfel ca să poţi căpăta o mică rată de viaţă pe veci şi trebuie să-ţi mănînci fondul bucăţică cu bucăţică şi să te chinui văzînd cum se micşorează pe zi ce trece, chiar dacă nu vei fi jefuit de bunul tău, intenţionat sau din pură întîmplare.

Aminteşte-ţi, de asemeni, că încă nu s-a ivit un om de patruzeci de ani care să nu fie dornic să se întoarcă în lumea nenăscuţilor, dacă ar putea s-o facă în chip decent şi onorabil. Dacă tot se află pe lume, de regulă va rămîne pînă cînd este forţat s-o părăsească ; dar crezi, oare, că ar consimţi să se nască încă o dată şi să-şi trăiască de la capăt viaţa, dacă i s-ar oferi prilejul ? Să nu crezi una ca asta. Dacă ar putea să schimbe astfel trecutul încît niciodată să nu fi văzut lumina zilei, nu crezi c-ar face-o foarte bucuros ?

La ce anume crezi că se gîndea unul dintre poeţii lor, dacă nu la asta, cînd plîngea amarnic ziua în care s-a născut şi noaptea în care s-a spus că s-a zămislit un băiat ? «Căci de nu, glăsuieşte el, acum aş fi fost liniştit şi m-aş fi bucurat de tihnă, aş fi dormit ; m-aş fi hodinit alături de crai şi sfetnici ai pămîntului, care şi-au înălţat lăcaşuri pustii, ori alături de prinţii care au avut aur, care şi-au umplut casele cu argint, doar de n-aş fi fost adus pe lume, printr-o naştere ascunsă şi venită la ceas nepotrivit, de-aş fi fost precum sînt pruncii care nicicînd n-au zărit lumina. Acolo cei ticăloşiţi îşi curmă zbuciumul, iar cei osteniţi îşi află odihna.»

Fii absolut sigur că toţi oamenii îşi vor primi, la sorocul cuvenit, osînda vinei de a se fi născut ; dar cum pot ei să ceară îndurare sau să se plîngă de orice

năpastă i-ar putea lovi, atîta timp cît au intrat cu ochii deschiși în capcană ?

Încă un cuvînt, și cu asta am terminat. Dacă vreo amintire nelămurită, ca un crîmpei de vis, îți străfulgeră prin minte într-una din clipele grele și simți că licoarea care urmează să-ți fie dată nu și-a făcut efectul și memoria acestei existențe pe care o părăsești se zbate în zadar să-ți revină, îți spun că într-un asemenea moment, cînd te agăți de un vis, dar el scapă din încleștarea ta, și-l contempli, la fel cum Orfeu o contempla pe Euridice, lunecînd îndărăt în regatul amurgului, atunci grăbește-te — grăbește-te, dacă îți vei putea aminti acest sfat — spre portul datoriei tale imediate și prezente, găsindu-ți adăpost tot timpul în munca ce-ți stă la îndemînă. Atîta lucru măcar s-ar putea să vă aduceți aminte ; și dacă veți întipări profund pecetea acestui îndemn pe fiecare înclinație a voastră, mai mult ca sigur că acesta vă va scoate teferi și în mod onorabil din toate încercările care vă stau în față." [1]

Acesta este tipicul după care le argumentează celor care intenționează să-i părăsească, dar rareori pledoaria lor are vreun efect, pentru că numai pe neliniștiți și pe necugetați îi ispitește gîndul nașterii, iar cei destul de ușuratici ca să aibă astfel de gînduri sînt, în general, destul de zănatici ca să le și înfăptuiască. Dîndu-și, deci, seama că nu mai pot face nimic, prietenii îi urmează lăcrămînd pînă în sala de dezbateri a magistratului-șef, unde cel ce dorește să se nască declară în mod solemn și deschis că acceptă condițiile legate de decizia pe care-a luat-o. După care i se dă o licoare care-i distruge pe dată memoria și simțul identității

[1] Mitul de care s-a pomenit mai înainte circulă în Erewhon cu nume schimbate și considerabile modificări. Mi-am luat îngăduința să mă refer la această istorie așa cum ne este familiară nouă (n.a.).

și-i risipește subțirele inveliș gazos în care a sălășluit, și astfel devine un principiu vital nud, ce nu poate fi perceput de simțurile omenești, nici identificat prin nici un fel de probă chimică. N-are decît un singur instinct : trebuie neapărat să se ducă în cutare și cutare loc, unde va găsi două persoane, pe care trebuie să le hărțuiască pînă cînd acestea consimt să-l ia sub aripa lor ; dar nu are putința să hotărască dacă urmează să găsească aceste persoane în rîndurile celor din neamul lui Chowbok, ori printre erewhonieni.

CE ÎNȚELES AVEA MITUL LOR

Am relatat pe îndelete concepțiile mitologice de mai înainte, dar ele constituie doar o mică parte din ceea ce au brodat pe această temă. Prima mea impresie, la citirea lor, era că de oricîtă nebunie ar da dovadă cei nenăscuți venind aici, aceasta era justificată de dorința de a scăpa de asemenea dăscăleală nesuferită. Hotărît că mitologia aceasta este o reprezentare nedreaptă și exagerată a vieții și a întîmplărilor sale, și dacă autorii ei n-ar fi avut această intenție, ar fi putut tot atît de lesne să zugrăvească un tablou care să reliefeze în aceeași măsură latura ei luminoasă, așa cum face această versiune cu cea întunecată. Nici un erewhonian nu crede sincer că lumea este chiar atît de neagră cum este zugrăvită aici, dar asta e una dintre particularitățile lor; foarte adesea nu cred ori nu iau în serios lucrurile pe care declară sus și tare că le consideră ca indiscutabile.

În exemplul de față, părerile care circulă printre ei despre nenăscuți izvorăsc din dorința de a dovedi că oamenilor li s-a înfățișat cea mai posomorîtă panoramă a perspectivelor care-i așteaptă, înainte de a veni pe acest tărîm; altminteri, cu greu i-ar putea spune cuiva, pe care au de gînd să-l pedepsească pentru vreo afecțiune a inimii sau a creierului, că totul se trage din vina lui. În practică, își modifică teoria în proporții extraordinare, și rareori apelează

la formula de naştere, în afară de cazuri de forţă majoră şi pentru că puterea obişnuinţei, ori mai ştiu eu ce, îi face pe mulţi dintre ei să aibă un interes blînd chiar faţă de vieţuitoarele care i-au obijduit într-un asemenea hal, cum au făcut cu ei nenăscuţii. Şi, deşi îndeobşte bărbatul, în primele douăsprezece luni, îl urăşte pe micuţul nepoftit, e totuşi în stare să se îmbuneze (după aprecierile sale) o dată cu curgerea anilor şi cîteodată ajunge să arate un ataşament fără de măsură faţă de fiinţele pe care binevoieşte să le numească copiii lui.

Negreşit, conform premiselor stabilite de erewhonieni, oamenii îşi capătă ceea ce merită, atunci cînd sînt dojeniţi şi pedepsiţi cu asprime pentru bolile morale şi intelectuale, ca şi pentru cele fizice pe care le au, şi nici pînă azi nu pot înţelege de ce s-ar opri la jumătatea drumului. La fel, nu pot pricepe de ce comportarea asta a lor trebuie să fie pentru mine — cum desigur că a fost — o problemă care să mă preocupe atît de mult. Ce-mi putea păsa mie de numărul mare de absurdităţi pe care le adoptă erewhonienii ? Cu toate acestea, grozav mai doream să-i fac să gîndească la fel ca mine, pentru că dorinţa de a răspîndi opiniile pe care le considerăm că sînt întru propăşirea noastră este atît de adînc înrădăcinată în caracterul britanic, încît puţini dintre noi pot scăpa de înrîurirea ei. Dar să trecem peste asta.

În ciuda unor destul de numeroase modificări care au intervenit în aplicarea unei teorii atît de revoltătoare în esenţa sa, relaţiile dintre părinţi şi copii sînt, în ţara asta, mai puţin fericite decît cele din Europa. Rareori vedeam cazuri de afecţiune puternică şi pornită într-adevăr din inimă între generaţia vîrstnică şi cei tineri. Ici şi colo mai surprindeam cîte un exemplu, şi eram absolut convins că unii copii, chiar ajunşi la douăzeci de ani, ţineau la părinţii lor

mai mult decît la oricare altă persoană şi că din propriul lor imbold, deşi erau liberi să-şi aleagă orice tovărăşie, o alegeau adesea pe cea a tatălui şi a mamei lor. La uşa acelor case rareori puteai vedea trăsura îndreptătorului.

În tot timpul cît am rămas în ţara lor, am văzut două-trei cazuri dintre acestea şi nici nu-mi pot exprima plăcerea pe care am resimţit-o la vederea unui spectacol ce-ţi sugera cum atîtă bunătate, înţelepciune şi indulgenţă sînt atît de bogat răsplătite. Totuşi, cred cu fermitate că acelaşi lucru s-ar întîmpla în nouă familii din zece, dacă părinţii n-ar face altceva decît să-şi amintească ce simţeau cînd erau ei tineri şi dacă s-ar comporta efectiv cu copiii lor tot aşa cum ar fi dorit să se poarte cu dînşii propiii lor părinţi. Acest lucru însă, care ar părea de la sine înţeles şi atît de simplu, pare în acelaşi timp ceva pe care nici chiar unul dintr-o sută de mii nu este capabil să-l pună în practică. Numai oamenii foarte mari şi buni au credinţa vie în cele mai simple axiome, şi se găsesc puţini într-atît de sfinţi ca să vadă că 19 şi cu 13 fac 32, tot atît de sigur pe cît 2 şi cu 2 fac 4.

Sînt absolut sigur că, dacă această povestire ar cădea vreodată în mîinile vreunui erewhonian, ar spune că cele scrise de mine despre relaţiile dintre părinţi şi copii sînt departe de a fi cuprinzătoare, constituind o infamă denaturare a faptelor, şi că, în realitate, există puţini tineri care să nu se simtă mai fericiţi în compania celor mai apropiate relaţii [1] ale lor, decît în oricare alta. Domnul Nosnibor ar susţine cu siguranţă aşa ceva. Totuşi, nu mă pot stăpîni să-mi spun o părere : ar fi grozav de stingherit dacă răposaţii lui părinţi i-ar apărea în faţă şi i-ar propune

[1] Ce cuvînt *sigur* este „relaţie", cît de puţin înseamnă ! Şi, totuşi, a scos din uz „rubedenie" (n.a.).

să-i facă o vizită de şase luni. Mă întreb dacă sînt multe lucruri pe lume pe care să le fi considerat drept un necaz mai mare. Muriseră la adînci bătrîneţi, cu vreo douăzeci de ani înainte de a ajunge să-l cunosc, aşa că am luat un caz extrem ; negreşit însă că, dacă l-ar fi tratat în tinereţea lui cu o bunătate adevărată, s-ar lumina la chip de cîte ori s-ar gîndi la ei, pînă la capătul vieţii.

În cele două-trei cazuri de adevărată afecţiune familială peste care am dat, sînt sigur că tinerii care la optsprezece ani nutreau o dragoste sinceră pentru taţii şi mamele lor, la şaizeci vor fi absolut încîntaţi dacă ar avea norocul să-i întîmpine ca oaspeţi. Nimic nu le-ar face o plăcere mai mare, decît aceea de a-i vedea fericiţi pe propriii lor copii şi nepoţi.

Aşa ar trebui să meargă lucrurile. Nu e un ideal imposibil de atins, ci unul care s-a şi înfăptuit, într-un număr restrîns de cazuri, şi ar putea să fie în mai toate familiile, cu ceva mai multă răbdare şi toleranţă din partea părinţilor. Dar în condiţiile actuale sînt rare, atît de rare aceste cazuri, încît un proverb, pe care-l pot traduce doar cu multă aproximaţie, spune că marea fericire a unor oameni, într-o stare viitoare, constă în a vedea cît de amărîţi sînt părinţii lor, fiindcă au ajuns din nou în tovărăşia veşnică a bunicilor şi bunicelor ; în vreme ce „afecţiune impusă" este ideea aflată la rădăcina cuvîntul folosit de ei pentru a exprima cea mai profundă durere.

Cuvîntul „părinte" nu cuprinde nici un talisman în stare să producă miracole de afecţiune, şi cred prea bine că pentru propriul meu copil ar fi o calamitate mai mică să ne piardă pe Arowhena şi pe mine dintr-o dată, la vîrsta de şase ani, decît să ne întîlnească din nou cînd va avea şaizeci de ani. Această frază n-aş aşterne-o pe hîrtie, dacă nu mi-aş da seama că, făcînd astfel, îi ofer o anumită garanţie sau, în orice

caz, îi pun în mînă o armă împotriva mea, în cazul că egoismul meu ar depăşi cumva limitele rezonabile.

În mare măsură, la temelia tuturor acestor raporturi stă banul. Dacă părinţii le-ar înlesni odraslelor lor să-şi dobîndească o pregătire profesională mai devreme decît o fac acum, curînd copiii ar deveni independenţi şi s-ar putea întreţine singuri. Aşa cum e sistemul actual, copiii cresc de-ajuns de mari ca să aibă tot felul de nevoi îndreptăţite (adică, dacă au cît de cît energie), înainte de a fi învăţat care sînt mijloacele de a cîştiga banii cu care să plătească pentru satisfacerea lor. Din această pricină, trebuie fie să se priveze de ele, fie să pretindă mai mulţi bani decît le dă mîna părinţilor să le ofere. Aceasta se datorează mai ales şcolilor Iraţiunii, unde băiatul învaţă după principii ipotetice, aşa cum voi explica mai departe, irosindu-şi ani întregi ca să devină şi el incompetent într-un domeniu oarecare (abia dacă mai are habar în care anume). O lungă perioadă de timp, în cursul căreia s-ar fi cuvenit să se îndeletnicească de fapt cu profesiunea propriu-zisă, pornind de la treapta cea mai de jos, prinzînd rosturile meseriei printr-o practică efectivă şi ridicîndu-se corespunzător energiei sale.

Aceste şcoli ale Iraţiunii m-au surprins mult. E uşor să cazi în pseudoutilitarism, şi aş fi dispus să cred că sistemul poate da roade la copiii oamenilor foarte bogaţi, sau la cei care vădesc o înclinaţie naturală de a-şi însuşi învăţătura ipoteică; dar nenorocirea era că adorarea Ydgrunei le cerea tuturor persoanelor cu cea mai mică pretenţie de respectabilitate să-şi trimită progenitura la una sau la alta dintre aceste şcoli, păgubindu-i ani de zile de cîştig bănesc. Rămîneam înmărmurit văzînd ce sacrificii erau gata să facă părinţii ca să scoată din copiii lor cetăţeni cît mai nefolositori cu putinţă; şi era greu

de spus dacă părinţii sufereau mai mult din pricina cheltuielilor la care erau puşi, ori copiii, care în mod premeditat erau abătuţi de la cele mai însemnate ramuri ale cercetărilor omeneşti şi îndrumaţi în direcţii false, sau lăsaţi să plutească în voia valurilor, în marea majoritate a cazurilor.

Nu cred că mă înşel avînd convingerea că tendinţa crescîndă de a limita familiile prin pruncucidere — rău care alarmează pe toată lumea, în lungul şi-n latul ţării — se datora aproape în întregime faptului că educaţia devenise un fetiş, de la un capăt la altul al Erewhonului. O dată luate măsurile, în urma aplicării cărora fiecare copil va fi învăţat să citească, să scrie şi să socotească, ar trebui ca educaţia obligatorie sprijinită de stat să se oprească aici, iar copilul să înceapă (cu toate precauţiile cuvenite ca să nu se surmeneze) să-şi însuşească noţiunile elementare ale profesiei cu care urmează să-şi agonisească traiul.

Aceste cunoştinţe nu le poate dobîndi în ceea ce noi, în Anglia, numim şcoli tehnice ; asemenea şcoli înseamnă viaţă monahală, în comparaţie cu traiul zbuciumat al lumii, făcînd dintr-un adolescent mai curînd un neadaptat, decît un om apt, pentru munca sub cerul liber. O meserie poate fi învăţată numai în atelierul în care-ţi cîştigi pîinea profesînd-o.

De regulă, băieţii urăsc tot ce e artificial şi se desfată cu ceea ce este autentic ; dă-le şansa să cîştige, şi îndată vor cîştiga bani. Cînd părinţii vor descoperi că odraslele lor, în loc să fie transformate pe cale artificială în nişte poveri, vor începe de timpuriu să contribuie la bunăstarea familiei, în curînd vor renunţa să-şi mai ucidă vlăstarele şi vor căuta să aibă cît de mulţi urmaşi, de care acum se feresc. În situaţia actuală, statul pune pe umerii părinţilor poveri mai mari decît poate suporta un om din

carne și sînge, ca apoi să-și frîngă mîinile, deplîngînd un rău de care el este în primul rînd răspunzător.

Clasele mai puțin bine îmbrăcate nu suferă pagube atît de mari, pentru că la aceștia, cam de pe la zece ani, copilul trebuie să înceapă să facă ceva : dacă este capabil, își croiește drum, dacă nu, oricum, nu devine mai incapabil prin ceea ce prietenii lui binevoiesc să numească educația lui. De obicei, oamenii își găsesc singuri locul în societate, și deși cîteodată, din păcate, își ratează drumul, în general este adevărat că cei care au însușiri valoroase se remarcă datorită lor și și le pot vinde altora. Cred că erewhonienii încep să devină conștienți de aceste lucruri, deoarece printre ei se vîntură mult ideea ca părinții ai căror copii nu-și asigură o pregătire conformă cu studiile lor, în momentul cînd au împlinit douăzeci de ani să fie impuși la plata unei taxe. Sînt sigur că dacă vor avea curajul să ducă proiectul pînă la capăt, nu vor regreta niciodată ; pentru că părinții vor avea grijă ca odraslele lor să înceapă să cîștige bani (ceea ce pentru societate înseamnă „a-ți merge bine") de la o vîrstă fragedă ; atunci copiii vor deveni independenți de timpuriu și nu-i vor mai hărțui pe părinți, nici părinții pe ei, și se vor înțelege mai bine decît acum.

Aceasta este adevărata filantropie. Cel care strînge o avere colosală prin negoțul de galanterie și prin energia lui a izbutit să reducă prețul lîneturilor cu a mia parte dintr-un *penny* la funt — omul acesta valorează cît zece filantropi de profesie. Erewhonienii sînt atît de adînc impresionați de această realizare, încît dacă un om are un venit de peste 20.000 de lire pe an, îl scutesc de orice impozit, considerîndu-l drept o operă de artă și gîndind că e prea prețios ca să te mai amesteci în treburile lui. Ei spun : „Cîte trebuie să fi făcut pentru societate, mai-nainte ca societatea să se fi lăsat înduplecată să-i dea atîția bani". O or-

ganizare atît de minunată îi uimește peste măsură și o privesc ca pe un lucru căzut din cer.

„Banul, spun ei, este simbolul datoriei, este consfințirea faptului că ai împlinit pentru omenire ceea ce omenirea dorește. Poate că neamul omenesc nu este un judecător prea bun, dar altul mai bun nu există."

La început am fost adesea șocat de judecata aceasta, amintindu-mi că foruri înalte spuseseră precum că cei bogați anevoie vor intra în împărăția cerurilor. Dar influența Erewhonului mă făcuse să încep să văd lucrurile într-o lumină nouă și nu m-am putut împiedica să mă gîndesc că cei lipsiți de bogății vor intra încă și mai greu.

Oamenii pun în contrast banii și cultura și parcă lasă să se înțeleagă că, dacă un om și-a cheltuit timpul strîngînd bani, nu poate fi un om cultivat — o, rătăcirea rătăcirilor ! Ca și cum ar putea exista un sprijin mai mare pentru cultură decît cîștigarea independenței materiale și ca și cum oricît de multă cultură ar avea, i-ar fi de mare folos unui lefter, în afară că-l face să simtă și mai profund situația sa nesigură. Tînărul căruia i s-a spus să-și vîndă toate bunurile și să le dăruiască săracilor trebuie să fi fost un om cu totul și cu totul excepțional, dacă sfatul a fost înțelept — fie pentru dînsul, fie pentru nevoiași. Cu mult mai des ni se întîmplă însă să vedem cîte un om dotat cu tot felul de calități, dar fără bani, și socotim că este de datoria lui să obțină fiecare jumătate de *penny* pe care o poate stoarce, convingîndu-i pe cei din jur să i-o plătească pentru serviciile sale, devenind astfel bogat. S-a spus că setea de bani stă la rădăcina tuturor relelor. Același lucru se întîmplă și cu lipsa de bani.

Cele de mai sus pot avea o rezonanță ireverențioasă, dar sînt concepute în spiritul celui mai deplin respect

față de acele lucruri care sînt singurele efectiv vrednice de stimă, adică față de lucrurile care ne alcătuiesc, ne modelează și ne croiesc după tiparul lor; față de lucrurile care au puterea de a ne pedepsi, dacă nu ținem cont de ele; așadar, față de stăpînii noștri. Dar mă îndepărtez prea mult de povestirea mea!

Mai au încă un plan, în jurul căruia fac mare vîlvă și tevatură, cam la fel cum procedează unii cu drepturile femeilor în Anglia. Un partid compus din radicali extremiști s-a declarat incapabil să decidă cine deține superioritatea: bătrînețea, sau tinerețea. Actualmente, totul se desfășoară pe baza premisei că este de dorit să faci din tineri bătrîni, cît mai grabnic cu putință. Unii ar putea susține că ideea aceasta este greșită și că scopul educației s-ar cuveni să fie păstrarea cît mai îndelungată a tinereții bătrînilor. Ei afirmă că fiecare vîrstă ar trebui să aibă pe rînd întîietatea, schimbîndu-se de la o săptămînă la alta; într-o săptămînă să fie în frunte bătrînii, în cealaltă tinerii, linia despărțitoare fiind la treizeci și cinci de ani. Acest grup stăruie însă să afirme că tinerilor ar trebui să li se îngăduie ca să aplice bătrînilor pedepse corporale, fără de care aceștia ar fi absolut incorigibili. În orice țară europeană, asemenea propunere nici n-ar fi luată în discuție; dar aici lucrurile stau altfel, pentru că îndreptătorii ordonă necontenit cetățenilor să fie biciuiți, așa că ei sînt familiarizați cu această noțiune. Presupun că această idee nu va fi niciodată pusă în aplicare, dar simplul fapt că a fost dezbătută este de ajuns să arate totala pervertire a minții erewhonienilor.

COLEGIILE IRAŢIUNII

Eram oaspetele familiei Nosnibor de vreo cincişase luni, şi, deşi în repetate rînduri îmi propusesem să-i părăsesc şi să-mi închiriez un apartament, nici nu voiau să audă de aşa ceva. Îşi închipuiau, pesemne, că ar fi mai multe posibilităţi ca să mă îndrăgostesc de Zulora, dacă rămîneam în gazdă la ei, dar în realitate mă reţinea în casa lor afecţiunea ce-o aveam pentru Arowhena.

În tot acest timp, atît eu cît şi Arowhena ţesusem vise şi ajunsesem să ne mărturisim afecţiunea, dar nu ne încumetam să înfruntăm dificultăţile reale create de situaţia noastră. Treptat însă, fără voia noastră, am ajuns la o criză, şi am fost împinşi să vedem chiar prea limpede adevăratul stadiu în care ne aflam.

Într-o seară stăteam în grădină, şi eu căutasem în cele mai neroade şi ocolite feluri să o fac să-mi spună doar atît: că sufletul ei ar fi mîhnit de soarta unui bărbat îndrăgostit din adîncul inimii de o femeie care nu l-ar putea lua de soţ.

Bîiguisem, mă roşisem şi mă arătasem nerod la culme, şi cred că am îndurerat-o, cerşindu-i milă pentru mine atît de străveziu, fără să suflu o vorbă măcar despre mila de care avea şi ea nevoie; fapt este că se întoarse spre mine, cu un zîmbet duios şi trist, spunîndu-mi: „Să sufăr? Sufăr pentru soarta mea; pentru a dumitale; şi sufăr pentru fiecare din noi.“ Abia

rosti vorbele astea, că fata lăsă capul în jos, îmi aruncă o privire care parcă mă oprea să-i mai dau vreun răspuns și mă lăsă singur.

Erau cuvinte puține și simple, dar tonul cu care le rostise era neasemuit; mi-a căzut vălul de pe ochi și am înțeles că n-am nici un drept să caut s-o înduplec să încalce una dintre cele mai inviolabile tradiții ale țării sale, cum ar fi fost nevoită să facă, dacă s-ar fi măritat cu mine. Am stat așa vreme îndelungată, chibzuind, și cînd mi-am dat seama de păcatul și rușinea pe care o căsătorie dezonorantă — pentru că așa ar fi fost etichetată în Erewhon — ar aduce-o după sine, m-am simțit rușinat pînă-n măduva oaselor fiindcă fusesem orbit atîta timp. Acum descriu cu sînge rece împrejurările acelea, dar la timpul lui gîndul acela mi-a provocat o suferință cumplită, și poate că aș păstra o amintire mult mai vie a simțămintelor pe care le încercasem atunci, dacă totul nu s-ar fi sfîrșit în chip fericit.

Iar ideea să renunț la însurătoarea mea cu Arowhena nici măcar nu mi-a trecut prin cap: soluția trebuia s-o găsesc în oricare altă parte. Gîndul să aștept pînă ce s-ar însura cineva cu Zulora trebuia să-l înlătur tot atît de repede. Proiectul să mă căsătoresc pe dată cu Arowhena în Erewhon îl și abandonasem; îmi mai rămînea, așadar, o singură alternativă, și anume: să fug cu ea și s-o iau cu mine în Europa, unde nu putea sta nici o piedică în calea unirii noastre, în afară de lipsa mea de bani, fapt care nu-mi trezea însă nici o neliniște.

În calea acestui plan simplu și la mintea cocoșului nu vedeam decît două obstacole vrednice de acest nume. Primul: poate că Arowhena nu voia să mă însoțească; al doilea: îmi era aproape imposibil să scap de-acolo, chiar și singur, deoarece regele în persoană îmi spusese că trebuia să mă consider prizonier pe

cuvînt de onoare și că la cel mai mic semn că aș intenționa să evadez, voi fi trimis la unul dintre spitalele pentru incurabili. Pe lîngă aceasta, nu cunoșteam geografia țării, și chiar dacă aș fi încercat să găsesc drumul spre patrie, aș fi fost dat în vileag cu mult înainte de a ajunge la trecătoarea prin care venisem. Atunci, cum puteam nutri speranța că aș fi în stare s-o iau și pe Arowhena cu mine? Zile de-a rîndul am întors în mintea mea, pe toate fețele, aceste dificultăți și, în cele din urmă, mi s-a năzărit un plan atît de nesăbuit, cum numai unui om ajuns la cea mai amarnică strîmtoare i se putea năzări. Urma să înlătur cel de-al doilea obstacol, deoarece primul mă îngrijora mai puțin, pentru că la următoarea întîlnire pe care am avut-o cu Arowhena, după convorbirea noastră din grădină, am putut vedea că și pe ea o chinuise o suferință la fel de profundă ca și a mea.

M-am hotărît să mai am o întrevedere cu ea — deocamdată, ultima —, iar apoi s-o las în pace și să mă apuc de treabă, să-mi desăvîrșesc planul cît mai iute cu putință.

Am avut norocul să fim între patru ochi, și atunci mi-am dat frîu liber și i-am mărturisit cu cîtă pasiune și devotament o iubeam. Nu și-a manifestat prea mult sentimentele, doar lacrimile (la care nu m-am putut stăpîni să nu răspund și eu cu ale mele) și puținele lucruri pe care totuși mi le-a spus au fost întru totul îndestulătoare ca să-mi arate că nu voi întîmpina nici un obstacol din partea ei. Apoi am întrebat-o dacă ar fi în stare să înfrunte alături de mine un risc cumplit, avînd speranța că, în caz de izbîndă, aș reuși s-o duc în mijlocul poporului meu, în căminul mamei și al surorilor mele, care i-ar ura cu multă bucurie bun sosit. I-am atras însă atenția că perspectivele unui eșec erau mult mai mari decît

cele de succes şi că exista probabilitatea ca, reuşind chiar să-mi pun în aplicare planul, totul să se încheie cu moartea amîndurora.

Nu m-am înşelat în aşteptările mele: mi-a spus că este încredinţată că o iubesc la fel de mult pe cît mă iubea şi ea pe mine şi că va sfida orice împrejurare, dacă o asiguram că cele ce aveam de gînd să împlinesc nu erau socotite dezonorante în Anglia; adăugă că nu mai putea trăi fără mine şi că mai degrabă murea alături de mine, decît să vieţuiască de acum înainte singură, că moartea era poate cea mai bună soluţie pentru amîndoi; urma ca eu să-mi desăvîrşesc planul şi, cînd va bate ceasul, să trimit după dînsa şi să fiu convins că va veni negreşit, şi astfel, după îmbrăţişări şi lacrimi fără număr, s-a smuls de la pieptul meu, cu inima grea.

Am plecat apoi din casa Nosniborilor, luîndu-mi o locuinţă în oraş, şi m-am lăsat năpădit de melancolie, după pofta inimii. Din cînd în cînd o vedeam pe Arowhena, pentru că luasem obiceiul să mă duc regulat la Băncile Muzicale, însă atît doamna Nosnibor, cît şi Zulora mă tratau cu o nespusă răceală. Eram sigur că bănuiau ceva. Arowhena arăta jalnic şi am observat că punga ei era acum tot timpul plină vîrf, cu mult mai plină decît altădată, cu toţi banii Băncii Muzicale pe care-i putea îndesa într-însa. Atunci mi-a răsărit în minte gîndul îngrozitor că s-ar putea ca sănătatea ei să se fi şubrezit şi că fata ar putea să ajungă să fie urmărită de justiţie. O, cum mai uram Erewhonul, în perioada aceea!

Mai eram încă primit la curte, dar începusem să-mi pierd aerul meu chipeş şi nu eram atît de iscusit să-mi ascund efectele suferinţei, pe cît sînt erewhonienii. Vedeam că prietenii începeau să se arate îngrijoraţi de starea mea, astfel că am fost silit să imit prefăcătoriile Mahainei şi să pretind că în ultima vreme

căzusem la patima băuturii. Ba am consultat chiar un îndreptător, de parcă așa ar fi fost, și am acceptat să fiu supus la o mulțime de sîcîieli. Un timp, șiretenia asta a făcut ca lucrurile să meargă mai bine, dar puteam vedea cum prietenii îmi apreciau tot mai puțin constituția, pe măsură ce începea să se topească carnea de pe mine.

Mi s-a spus că nevoiașii făceau tămbălău pe chestia pensiei mele și am citit într-un ziar antiguvernamental un articol usturător, în care autorul mersese atît de departe, încît spunea pe șleau că faptul că am păr blond nu era un merit prea mare pentru mine, întrucît se povestea că aș fi spus că asta este ceva banal în țara din care veneam. Eram îndreptățit să cred că domnul Nosnibor în persoană inspirase acest articol. Curînd mi-a ajuns la ureche că regele începuse să stăruie asupra amănuntului că s-a găsit un ceas asupra mea și că s-ar cuveni să intru în tratamentul medicilor, pentru că-i îndrugasem o minciună despre baloane. Am văzut cum se adună în jurul meu, din toate părțile, norii nenorocirii și mi-am dat seama că voi avea nevoie de toată judecata mea, și încă mult mai multă pe deasupra, dacă voiam să cîrmesc destinul meu și al Arowhenei spre un liman liniștit.

Se mai găseau cîte unii dispuși să se arate amabili cu mine și, oricît ar părea de ciudat, majoritatea atențiilor mi-au fost arătate tocmai de către persoanele din partea cărora ar fi trebuit să mă aștept mai puțin — mă refer la casierii Băncilor Muzicale. Făcusem cunoștință cu cîțiva din tagma lor și, cum frecventam banca lor, erau înclinați să-mi acorde multă importanță. Unul dintre ei, văzînd că sănătatea mi se șubrezise de-a binelea, deși, se înțelege, se prefăcea că nici nu remarcă acest lucru, mi-a sugerat să schimb puțin aerul și să-l însoțesc într-unul dintre orașele principale, cale de două-trei zile de capitală,

unde era sediul central al Colegiilor Iraţiunii. Mă asigură că voi fi încîntat de ce voi vedea şi că voi fi întîmpinat cît se poate de ospitalier. M-am decis, deci, să accept invitaţia.

Am plecat peste vreo două-trei zile şi, după o noapte petrecută pe drum, am sosit la destinaţie pe înserate. Era în toiul primăverii şi să tot fi trecut vreo zece luni de cînd pornisem cu Chowbok în expediţie, dar mai degrabă mi se părea că se scurseseră zece ani de-atunci. Copacii erau împodobiţi cu cea mai proaspătă frumuseţe a lor şi aerul se încălzise, fără să fie apăsător de fierbinte. După ce trăisem atîta amar de vreme în capitală, vederea peisajului cîmpenesc şi a satelor prin care treceam m-a înviorat mult, fără să mă facă însă să-mi uit necazurile. Ultimele cinci mile, sau aşa ceva, au fost partea cea mai frumoasă a călătoriei noastre, fiindcă ţinutul devenea mai vălurat şi pădurile erau mai întinse, dar vederea din depărtare a oraşului Colegiilor a fost cea mai încîntătoare dintre toate. Nu-mi pot închipui ceva mai minunat pe lumea asta, şi i-am arătat tovarăşului meu de drum plăcerea pe care o simţeam, mulţumindu-i fiindcă m-a adus acolo.

Am tras la un han din mijlocul oraşului, apoi, pentru că mai era încă lumină, prietenul meu, casierul — pe nume Thims [1] —, m-a luat să colindăm pe străzile şi prin curţile principalelor colegii, atît de frumoase şi de interesante încît era imposibil să le vezi fără să fii atras spre ele, şi mă gîndeam că ar trebui să fie cineva cu adevărat nerecunoscător şi pervertit din născare, ca să fi fost membru al unuia dintre aceste colegii şi să nu-i fi păstrat afecţiune pe tot restul vieţii. Toate gîndurile mele negre au pierit pe loc, în clipa în care am contemplat frumuseţea şi venerabila înfăţişare a acelui încîntător

[1] Anagramă din Smith.

oraş. O jumătate de ceas am uitat şi de mine, şi de Arowhena.

După cină, domnul Thims mi-a povestit o grămadă de lucruri despre sistemul de educaţie practicat aici. Cunoşteam dinainte parte din cele auzite, dar multe erau noi pentru mine, astfel mi-am făcut o idee mai precisă despre concepţiile erewhoniene în domeniul educaţiei, decît izbutisem pînă atunci. Cu toate acestea, erau unele părţi ale sistemului a căror utilitate n-am putut-o înţelege, deşi recunosc fără rezerve că această neputinţă se datora probabil formaţiei mele într-atît de deosebită de-a lor şi faptului că pe-atunci nu prea eram în apele mele.

Principala trăsătură a sistemului lor este preponderenţa pe care-o acordă unei discipline pe care aş putea-o traduce numai prin cuvîntul „ipotetică". Ei argumentează astfel: să-l înveţi pe un băiat numai despre natura lucrurilor existente în lumea înconjurătoare, în care va trebui să se arate versat în tot cursul vieţii sale, ar însemna să-i formezi doar o îngustă şi superficială viziune asupra universului, despre care se spune că ar conţine în cuprinsul lui o sumedenie de lucruri care acum încă nu pot fi sesizate. Obiectivul Ipoteticii este, tocmai, să-i deschidă ochii asupra acestor posibilităţi şi astfel să-l pregătească pentru tot soiul de eventualităţi. A-ţi imagina un şir de contingenţe cu desăvîrşire stranii şi imposibile şi a pretinde tinerilor să dea răspunsuri inteligente la întrebările izvorîte din asemenea premise, aceasta este calea pe care o socotesc ca fiind cea mai indicată să-i pregătească pentru rezolvarea efectivă a treburilor personale în viaţa care-i aşteaptă.

Astfel li se predă aşa-numitul limbaj ipotetic, de-a lungul unui şir din cei mai frumoşi ani ai lor. Este la origine o limbă creată într-o perioadă cînd ţara se afla într-un stadiu de civilizaţie foarte diferit de

nivelul ei actual, un stadiu care de multă vreme a fost depășit și a dispărut. Numeroase maxime prețioase și cugetări nobile, tăinuite odinioară în acest grai, au devenit curente în literatura lor modernă și au fost tălmăcite în repetate rînduri în limba vorbită astăzi. În acest caz, sînt sigur că ar fi suficient dacă studiul acestei limbi originare s-ar restrînge la acei tineri, puțini la număr, pe care instinctul personal îi îndeamnă în chip firesc să-l urmeze.

Erewhonienii gîndesc însă altfel : pun pe acest grai ipotetic un preț aproape de necrezut. Ar fi în stare chiar să-i asigure oricui întreținere pe viață, dacă ajunge să exceleze în studiul lui. Ba, mai mult, și-ar irosi ani întregi ca să învețe să traducă în mod fluent o parte dintre poemele lor cele mai bune în limbajul ipotetic — faptul acesta fiind considerat ca un semn de distincție pentru un cărturar și un om cu educație. Să mă ferească Sfîntul să par cumva ușuratic, dar mie mi se părea că e o risipă absurdă de energie umană utilă, ca niște oameni să-și cheltuiască ani și ani de zile desăvîrșind un exercițiu atît de sterp, în timp ce civilizația lor actuală avea sute de probleme care cereau o soluționare urgentă, și sînt sigur că l-ar fi răsplătit frumușel pe cel care le-ar fi soluționat ; dar, la urma urmei, fiecare știe mai bine cum să-și rezolve treburile. Dacă tinerii și-ar fi ales singuri ocupația aceea, aș fi fost mai puțin uimit, dar nu ei și-o aleg ; li se pune în spinare, și majoritatea dintre ei nu arată nici o tragere de inimă pentru ea. Doar atît pot spune, că tot ce mi-au argumentat întru apărarea sistemului lor a fost insuficient să mă facă să dau o înaltă apreciere avantajelor lui.

Argumentele pe care le aduceau în sprijinul dezvoltării deliberate a facultăților iraționale erau mult mai convingătoare. Dar în această privință ei se depărtează de principiile pe care-și întemeiază raționa-

mentul în favoarea studiului Ipoteticii, deoarece justifică însemnătatea pe care o acordă acestei științe prin faptul că ea ar constitui o pregătire pentru tot ceea ce e extraordinar, în timp ce studiul Rațiunii se bizuie pe dezvoltarea acelor însușiri cerute de administrarea treburilor zilnice. De-aici derivă catedrele lor de Inconsecvență și Evaziune, ambele fiind materii la care tinerii sînt examinați înainte de a li se îngădui să treacă la pregătirea titlului în Ipotetică. Cei mai serioși și mai conștiincioși studenți ating în aceste subiecte o măiestrie de-a dreptul surprinzătoare; nu există vreo inconsecvență atît de bătătoare la ochi, încît să nu învețe în curînd să o apere, sau vreo interdicție atît de clară, încît să nu poată găsi vreun pretext ca să o treacă cu vederea.

Viața, susțin ei, ar fi insuportabilă, dacă oamenii s-ar lăsa călăuziți în tot ceea ce fac numai și numai de rațiune. Rațiunea îi trădează pe oameni, silindu-i să stabilească demarcații rigide și să definească cu ajutorul limbajului, în timp ce limbajul este ca soarele, care-ți grăbește creșterea și apoi îți jupoaie pielea. Doar extremele sînt logice, dar ele sînt totdeauna absurde; linia de mijloc este ilogică, dar media ilogică este mai sănătoasă decît absurditatea desăvîrșită a unei extreme. Nu există nebunii și judecăți neraționale mai mari decît cele care, în aparență și de necombătut, sînt apărate de rațiunea întruchipată, și cu greu se poate imagina o eroare în care oamenii să nu poată fi lesne induși, dacă își bazează conduita exclusiv pe rațiune.

S-ar putea prea bine ca rațiunea să anuleze dubla valută; s-ar putea chiar să atace personificarea Speranței și a Justiției. Pe lîngă aceasta, oamenii simt o atracție naturală atît de puternică spre ea, încît o vor căuta și singuri și vor acționa pe baza ei exact atît, sau chiar mai mult decît le prieșe; nu-i nici o

nevoie să încurajezi raţiunea. Cu Iraţiunea, lucrurile stau altfel. Ea este completarea naturală a raţiunii, fără existenţa căreia raţiunea însăşi ar fi nonexistentă.

Atunci, dacă raţiunea ar fi nonexistentă, cîtă vreme n-ar exista ceva de genul Iraţiunii, nu urmează oare în mod cert că, cu cît se găseşte mai multă raţiune, trebuie să fie de asemenea pe lume şi mai multă Iraţiune? De unde decurge necesitatea dezvoltării Iraţiunii, chiar în interesele raţiunii însăşi. Profesorii de Iraţiune neagă că ar subaprecia raţiunea, nimeni nu poate fi mai convins decît ei că, dacă dubla valută nu poate fi dedusă în mod riguros ca o consecinţă necesară a raţiunii umane, valuta dublă trebuie să-şi înceteze pe loc cursul, dar ei spun că nu trebuie să fie dedusă dintr-o viziune îngustă şi exclusivă a raţiunii, de natură să priveze această admirabilă facultate de o jumătate din existenţa sa. Iraţiunea alcătuieşte o parte din raţiune; trebuie, aşadar, să i se acorde partea pe deplin cuvenită în stabilirea condiţiilor iniţiale.

COLEGIILE IRAŢIUNII

(continuare)

Erewhonienii nu dau nici două parale pe geniu, pentru că, susţin ei, oricine este, mai mult sau mai puţin, un geniu. Nimeni nu este atît de întreg la trup ca nici o parte dintr-însul să nu fie măcar puţin ştirbită, şi nimeni nu este atît de bolnav ca vreo parte a lui să nu fie sănătoasă — aşa că nici un om nu este atît de teafăr, mintal şi moral, ca să nu fie în acelaşi timp, în mod parţial, nebun şi ticălos, după cum nici un om nu este atît de nebun şi de ticălos ca să nu fie, în parte, înţelept şi demn de stimă. Tot aşa, nu există geniu care să nu fie totodată nebun, şi nici nebun care să nu fie de asemeni geniu.

Cînd am discutat despre originalitate şi geniu cu cîţiva domni, pe care i-am cunoscut la un dineu oferit de domnul Thims în cinstea mea, şi am spus că, după părerea mea, gîndirea originală ar trebui să fie încurajată, am fost silit să-mi înghit pe dată cuvintele. Părerea lor evidentă era că geniul este tot aşa ca şi abaterile — trebuie neapărat să apară, dar vai de omul prin intermediul căruia apare. Treaba unui om, socotesc ei, este să gîndească după tipicul vecinilor săi, pentru că, fereasca Sfîntul, dacă gîndeşte că e bine ceea ce pentru ei e rău. Şi, într-adevăr, e greu de văzut prin ce se deosebeşte teoria erewhoniană de a noastră, deoarece cuvîntul „idiot" înseamnă nici

mai mult nici mai puţin decît o persoană care-şi formează opiniile după cum îl taie capul.

Venerabilul profesor de Înţelepciune Lumească, un om care se apropia de optzeci de ani, dar care era încă verde, îmi vorbi foarte serios despre acest subiect, ca urmare a celor cîtorva cuvinte pe care le lăsasem să-mi scape în mod imprudent în apărarea geniului. Era unul dintre oamenii cei mai de vază din Universitate şi avea reputaţia de a fi făcut mai mult decît oricare alt om în viaţă, pentru suprimarea oricărui gen de originalitate.

„Nu e treaba noastră, îmi spuse el, să-i ajutăm pe studenţi să gîndească cu mintea lor. Neîndoielnic, acesta e absolut ultimul lucru la care trebuie să-i stimuleze un om care le doreşte binele. Datoria noastră este de a ne încredinţa că vor gîndi ca şi noi sau, în orice caz, aşa cum considerăm oportun să spunem că gîndim." Sub anumite aspecte, totuşi, era socotit că ar profesa opinii oarecum radicale, deoarece era Preşedintele Societăţii pentru Suprimarea Cunoştinţelor Inutile şi pentru o Mai Completă Anulare a Trecutului.

În legătură cu probele pe care un tînăr trebuie să le treacă înainte de a putea dobîndi un titlu, am aflat că nu au un sistem de clasificare la învăţătură şi dezaprobă emulaţia între studenţi; privesc acest obicei drept ceva total lipsit de colegialitate, urmărind doar afirmarea personală. Examinările se desfăşoară pe baza unor teze scrise de candidat cu subiecte fixate, dintre care unele îi sînt necunoscute în prealabil, în vreme ce altele sînt născocite în vederea verificării capacităţii sale generale şi a dozei de *savoir faire* [1]

Prietenul meu, profesorul de Înţelepciune Lumească, era spaima unui mare număr de studenţi şi, pe cît

[1] Cunoaştere a felului în care trebuie să te comporţi (fr.).

am putut înțelege, avea și de ce să fie temut, deoarece își luase catedra mult mai în serios decît oricare alt profesor. Am auzit cum îl trîntise pe un sărman băiat, fiindcă nu folosise termeni de-ajuns de vagi în clauzele restrictive ale lucrării lui. Altul fusese trimis la plimbare, deoarece scrisese un articol pe o temă științifică, fără să fi folosit cu destulă larghețe cuvintele „cu grijă", „răbdător", „în mod deschis". Unui student i se refuzase licența, fiindcă avusese dreptate prea des și prea sistematic, în vreme ce, cu cîteva zile înainte de sosirea mea acolo, un lot întreg de candidați fuseseră trîntiți pentru insuficientă neîncredere în litera tipărită.

În jurul acestei atitudini se manifesta tocmai atunci oarecare fierbere, căci se pare că profesorul scrisese în cea mai cunoscută revistă universitară un articol care se știa prea bine că ieșise de sub pana lui și care era înțesat de tot soiul de gafe plauzibile. Apoi dăduse la o lucrare scrisă o temă care le oferise celor examinați prilejul să repete aceste gafe, și au făcut-o, crezînd că articolul era opera propriului lor examinator. Profesorul îi trîntise pînă la unul, dar fapta lui era considerată ca nu prea elegantă.

Le-am vorbit de nobilul vers al lui Homer, de omul care trebuie să se străduiască veșnic să fie fruntea și în toate domeniile să-i întreacă pe cei de-o seamă cu el, dar mi-au replicat că nu era de mirare că, în țările în care era admirată o asemenea maximă, oamenii se luau tot timpul de gît.

„De ce, întrebă un profesor, să dorească cineva să fie mai bun decît semenii lui ? Lasă-l să fie mulțumit că nu e mai rău."

Am riscat să spun cu sfială că nu văd cum s-ar putea înfăptui progresul, în orice ramură a artei sau a științei, ori chiar în oricare altă direcție, fără mai

multă sau mai puţină afirmare personală, şi deci, după părerea lor, cu lipsă de amabilitate.

„Desigur că nu se poate, îmi răspunse profesorul, şi de aceea noi ne opunem progresului."

Replica aceasta mi-a închis gura definitiv. Mai tîrziu, totuşi, un tînăr profesor m-a luat deoparte şi mi-a spus că nu credea ca eu să fi înţeles întru totul vederile lor despre progres.

„Noi ţinem la progres, — zise el, dar el trebuie să se impună singur bunului-simt al poporului. Dacă un om ajunge să ştie mai mult decît vecinii lui, trebuie să-şi păstreze cunoştinţele pentru sine, pînă cînd i-a cercetat şi a văzut că sînt de acord ori se arată dispuşi să fie de acord cu el." Adăugă că „e la fel de imoral să păşeşti cu mult prea înaintea epocii tale, pe cît e să zăboveşti prea mult în urma ei. Dacă un om îşi duce vecinii în pas cu el, le poate spune ce-i place ; dacă nu, însă, ce insultă mai gratuită poate fi decît să le spună ceea ce ei nu vor să afle ? Omul trebuie să ţină minte că destrăbălarea intelectuală este una dintre cele mai insinuante şi neruşinate forme pe care le poate lua excesul. Ţinînd seama că fiecare trebuie să se dedea mai mult sau mai puţin excesului, de vreme ce o sănătate absolut perfectă l-ar scoate din minţi pe orice om, în clipa în care ar dobîndi-o, dar..."

Se aprinse apoi pe această temă şi începusem să mă întreb cum o să scap de el, cînd petrecerea s-a spart şi, deşi i-am promis că o să-l vizitez înainte de plecare, din păcate am fost împiedicat să-mi ţin cuvîntul.

Am spus pînă acum destule ca să-i ajut pe cititorii englezi să-şi facă o oarecare idee despre straniile vederi pe care le au erewhonienii despre Iraţiune, Ipotetică şi educaţie, în general. Sub multe aspecte, erau destul de rezonabili, dar nu puteam să înghit Ipotetica şi mai cu seamă felul în care îşi tălmăceau poezia lor bună în grai ipotetic. În cursul şederii mele acolo

am întîlnit un tînăr care mi-a spus că limbajul ipotetic era aproape singura materie ce-i fusese predată, cu toate că el niciodată (spre lauda lui, după cum mi s-a părut) nu arătase nici cea mai neînsemnată aplicaţie către acest studiu, în timp ce era înzestrat cu un talent remarcabil pentru diferite alte ramuri ale învăţăturii omeneşti. Mă asigură că în viaţa lui nu va mai deschide o singură carte de Ipotetică, după ce-şi va lua diploma, ci va da curs înclinaţiilor sale. Era un lucru destul de bun, dar cine era în stare să-i dea înapoi cei paisprezece ani pierduţi ?

Mă miram uneori că fărădelegea săvîrşită asupra tineretului nu era mai uşor observată şi că fetele şi băieţii se dezvoltau armonios la trup şi la minte, tocmai în pofida încercărilor aproape premeditate care se făceau ca să-i deformeze şi să-i chircească. Fără îndoială că unii dintre ei erau mutilaţi şi sufereau pînă la capătul vieţii, dar cei mai mulţi păreau doar cu puţin sau chiar cu nimic mai răi decît la începerea studiilor, iar cîţiva aproape că ieşeau mai buni din aceste şcoli. Motivul mi se părea acela că, în majoritatea cazurilor, instinctul natural al tinerilor se răzvrătea atît de categoric împotriva pregătirii ce li se dădea, încît oricît s-ar fi zbătut profesorii, nu-i puteau de loc convinge să le ia în serios sistemul. Urmarea era că băieţii nu făceau altceva decît să-şi piardă vremea, dar nu atît de mult cît te-ai fi putut aştepta, pentru că în orele libere practicau tot felul de exerciţii şi de sporturi care le dezvoltau corpul şi, oricum, făceau dintr-înşii indivizi robuşti şi sănătoşi.

Mai mult încă, cei care dovedeau anumite înclinaţii deosebite nu puteau fi împiedicaţi să şi le cultive : învăţau ce voiau şi ce le plăcea, în ciuda obstacolelor ce le stăteau în cale, care mai degrabă păreau că-i stimulează în loc să-i descurajeze, în vreme ce pentru cei lipsiţi de vreun talent anumit, pierderea de timp avea

o însemnătate relativ redusă. Dar, în pofida acestor atenuări ale fărădelegii care se comitea, sînt sigur că li se făcea mult rău copiilor din clasele neînstărite prin sistemul care, în mod curent, este considerat de erewhonieni drept educație. Copiii cei mai sărmani sufereau cel mai puțin ; dacă nimicirea și moartea au auzit glasul înțelepciunii, în oarecare măsură și cu sărăcia s-a întîmplat la fel.

Și totuși poate că, la urma urmei, e mai bine pentru o țară ca lăcașurile ei de învățămînt să facă mai mult pentru a frîna progresul mintal, decît pentru a-l încuraja. Dacă nu ar fi la mijloc o anumită pedanterie pe care aceste instituții o insuflă unui număr atît de mare dintre *alumni* [1], opera autentică ar deveni un lucru primejdios de comun. Esențial este ca o parte covîrșitor de mare din tot ce se face ori se spune pe lumea aceasta să fie efemeră și să se spulbere repede de la sine ; să rămînă în picioare vreo douăzeci și patru de ore, sau chiar de două ori pe-atît, dar să nu reziste mai mult de o săptămînă, ca să-i împiedice astfel pe oameni să se lase atrași de altceva. Fără îndoială că admirabila dezvoltare a jurnalismului în Anglia, precum și faptul că lăcașurile noastre de învățămînt țintesc mai degrabă spre stimularea mediocrității decît spre un scop mai înalt, se datorează recunoașterii subconștiente de către noi a realității că e chiar mai necesar să frînezi exuberanța dezvoltării mintale, decît să o încurajezi. Nu încape nici o îndoială că tocmai această misiune o îndeplinesc corpurile noastre academice, și o fac cu atît mai eficace, cu cît o urmăresc doar în mod subconștient. Ei cred că promovează o asimilare și o digestie mintală sănătoasă, în timp ce, în realitate, acestea sînt doar cu puțin mai bune decît un cancer la stomac.

---

[1] Elevi (lat.).

Dați-mi voie să revin, însă, la erewhonieni. Nimic nu m-a surprins mai mult decît să constat unele scăpărări ocazionale de bun-simț de care erau luminate una sau alta din ramurile de studiu, în vreme ce nici măcar o singură rază nu cădea asupra atîtor altora dintre materii. M-a impresionat în mod deosebit acest aspect, dînd o raită prin Facultatea de Arte a Universității. Acolo am aflat că studiul era împărțit în două ramuri — cea practică și cea comercială. Nici un student nu căpăta permisiunea de a-și urma studiile efective de artă, dacă nu realiza progrese egale și în istoria comerțului.

Astfel, cei care studiau pictura erau examinați în mod frecvent asupra prețurilor obținute de toate tablourile de seamă din ultimii cincizeci sau o sută de ani și asupra fluctuațiilor ce s-au produs în cotarea lor, cînd (așa cum se întîmplă adesea) fuseseră vîndute sau revîndute de trei-patru ori. Artistul, afirmă ei sus și tare, este un negociator de tablouri, și este tot atît de important pentru el să învețe cum să-și adapteze mărfurile după necesitățile pieței și să știe aproximativ cît anume îi va aduce fiecare gen de pictură, pe cît este de important să fie în stare să picteze un tablou. Presupun că la asta se referă francezii, cînd pun un accent atît de mare pe „valori“ [1].

În legătură cu orașul propriu-zis, cu cît i-am văzut mai multe unghere, cu atît m-a încîntat mai mult. Nu cutez să-mi asum sarcina de a descrie neasemuita frumusețe a diferitelor colegii, a locurilor de plimbare și a grădinilor. Trebuie să recunosc că înseși aceste lucruri trebuiau să exercite o înrîurire favorabilă asupra individului, elevîndu-l și dezvoltîndu-i rafinamentul,

[1] Cu o candoare plină de malițiozitate, autorul se preface aici că identifică noțiunea de „valori“ coloristice cu corespondentul ei strict financiar.

ceea ce reprezintă o jumătate de educaţie, pe care nici un număr cît de mare de greşeli nu o poate altera în întregime. Am fost prezentat multor profesori, care m-au copleşit cu tot felul de dovezi de ospitalitate şi amabilitate ; şi totuşi, cu chiu, cu vai, am putut înlătura o oarecare bănuială că unii dintre cei la care am fost dus să-i vizitez fuseseră de atîta amar de vreme cufundaţi în studiile lor de Ipotetică, încît deveniseră exact antiteza atenienilor din zilele sfîntului Paul. Căci, în timp ce atenienii îşi petreceau viaţa nefăcînd nimic altceva decît văzînd şi auzind ceva nou, aici erau unii care parcă îşi închinau viaţa evitării oricărei opinii cu care nu erau perfect familiarizaţi şi-şi socoteau creierii ca un fel de sanctuare, din care, o dată ieşită o părere, nimeni pe lume nu mai avea încuviinţarea s-o atace.

Trebuie să-l avertizez însă pe cititor că rareori eram sigur la ce se refereau în realitate oamenii pe care i-am întîlnit în cursul şederii mele acolo cu domnul Thims, pentru că nu puteai scoate nimic de la dînşii, îndată ce adulmecau o urmă cît de mică de suspiciune, că ar putea, aşa cum spuneau ei, „să se dea pe faţă". Şi cum anevoie se poate nimeri vreun subiect care să nu stîrnească această bănuială, mi-a fost greu să obţin de la vreunul dintre ei o singură părere clară (cu excepţia celor despre subiecte ca : mersul vremii, mîncarea şi băutura, excursiile sau jocurile necesitînd iscusinţă).

Dacă nu pot ieşi basma curată fără să-şi spună părerea, iau de obicei pe ale altuia, care a şi scris pe aceeaşi temă, şi încheie spunînd că, deşi admit întru totul existenţa unui sîmbure de adevăr în cele susţinute de autor, sînt o mulţime de puncte asupra cărora nu pot cădea de acord cu el. În mod invariabil, n-am fost în stare să stabilesc care erau, concret, aceste puncte ; într-adevăr, mi s-a părut că e considerat

printre ei ca un semn de bună-creştere şi ca o dovadă de înclinaţie spre studiu să nu aibă — şi cu atît mai puţin să-şi exprime — asupra oricărui subiect vreo părere definită, care s-ar dovedi mai tîrziu că a fost greşită. Sînt convins că nicicînd arta de a umbla cu graţie pe sîrmă nu a fost dusă la un grad mai înalt de perfecţiune, decît cel atins în Colegiile Iraţiunii din Erewhon.

Chiar atunci cînd, oricît s-ar feri şi s-ar codi, sînt strînşi cu uşa ca să-şi spună o părere categorică, de cele mai multe ori aduc argumente în favoarea unei teze despre care ştiu perfect că este neadevărată. În repetate rînduri am dat peste articole publicate chiar şi în cele mai bune ziare şi reviste, şi printre rînduri nu mi-a fost greu să descopăr un sens exact contrar celui susţinut în chip ostentativ. Lucrul acesta este în asemenea măsură de la sine înţeles, încît cineva trebuie să fie doar simplu învăţăcel în artele cultivate de societatea rafinată din Erewhon, ca să nu suspecteze în mod instinctiv prezenţa unui „da", ascuns în fiecare „ba" pe care-l întîlneşte. O dată acceptat acest postulat, pînă la urmă se ajunge cam la acelaşi rezultat, fiindcă nu contează dacă „da" este numit „ba", cîtă vreme e stabilit care nuanţă trebuie înţeleasă, dar modul nostru mai direct de a spune că un lucru e negru, în loc de a-l numi alb, cu intenţia ca toţi să înţeleagă că de fapt este negru, pare mai satisfăcător. Pe de altă parte, sistemul erewhonian se pretează mai bine la suprimarea francheţei, a cărei discreditare pare să constituie obiectivul urmărit în mod expres de filozofia erewhoniană.

Dar, oricum ar sta lucrurile, boala etichetată „teama-de-a-se-da-pe-faţă" era fatală pentru mintea celor contaminaţi de ea, şi aproape toţi cei care făceau parte din Colegiile Iraţiunii o căpătaseră într-un grad mai mult sau mai puţin pronunţat. După cîţiva ani,

survenea invariabil atrofia opiniilor personale, și pacientul devenea o stană de piatră față de orice, în afară de aspectele cele mai superficiale ale obiectelor materiale cu care venea mai des în contact. Expresiile de pe chipurile acestor oameni erau respingătoare și, totuși, nu păreau deosebit de nefericiți, fiindcă nici unul dintre ei habar n-avea că, în realitate, erau mai mult morți, decît vii. Nu fusese descoperit încă nici un leac pentru această boală dezgustătoare : „teama-de-a-se-da-pe-față".

În cursul șederii mele în orașul Colegiilor Iraționii — localitate al cărei nume erewhonian are un sunet atît de cacofonic, încît mă abțin să-l reproduc —, am aflat amănuntele asupra revoluției care s-a sfîrșit cu distrugerea atîtor invenții mecanice folosite mai-nainte de către toți.

Domnul Thims m-a dus la locuința unui domn care se bucura de o mare faimă de cărturar, dar care era totodată — așa mi-a spus domnul Thims — o persoană cam periculoasă, întrucît încercase să introducă un adverb în limbajul ipotetic. Auzise de ceasul meu și fusese cuprins de o nerăbdare grozavă să mă vadă, deoarece era considerat cel mai mare specialist din Erewhon în materie de antichități, care aparțineau tezaurului mecanic. Am adus vorba despre acest subiect, și la despărțire mi-a dăruit un exemplar din noua ediție a lucrării care fusese punctul de plecare al întregii revoluții.

Evenimentul a avut loc cu vreo cinci sute de ani înainte de sosirea mea ; de vreme îndelungată, oamenilor le intrase în sînge schimbarea, cu toate că, la epoca în care s-a produs, țara era cufundată în cea mai adîncă mizerie, și reacția care a urmat s-a arătat gata-gata să izbîndească. Războiul civil a bîntuit ani de zile și se spune că a redus la jumătate numărul locuitorilor țării. Partidele purtau denumirea de „mașiniști" și „antima-

şinişti", şi pînă la urmă, după cum am mai spus, cel de-al doilea a dobîndit victoria, tratîndu-şi potrivnicii cu o asprime fără precedent, pînă la stîrpirea oricărei urme de opoziţie.

Era de mirare că mai tolerau o cît de neînsemnată unealtă mecanică în regat, şi cred că n-ar fi procedat aşa, dacă profesorii de Inconsecvenţă şi Evaziune n-ar fi luat poziţie împotriva ducerii noilor principii pînă la ultimele lor concluzii legitime. Ba, mai mult, aceşti profesori insistaseră ca, în cursul luptelor, antimaşiniştii să utilizeze toate invenţiile cunoscute în arta războiului şi, în timp ce campania era în plină desfăşurare, au fost inventate cîteva arme defensive şi ofensive. Am fost surprins văzînd că rămăseseră atîtea mostre de mecanisme, care puteau fi văzute în muzee, şi că cercetătorii redescoperiseră toate trecutele lor utilizări, pentru că în perioada revoluţiei învingătorii făcuseră ţăndări toate maşinăriile mai complicate şi arseseră toate tratatele de mecanică şi atelierele tehnicienilor. Socoteau că în felul acesta taie răul din rădăcină, cu preţul unor incalculabile pierderi de vieţi şi de bani.

Desigur că nu-şi cruţaseră nici o osteneală, dar o operă de asemenea anvergură nu poate fi niciodată dusă complet pînă la capăt, şi, cu vreo două-trei sute de ani înainte de sosirea mea, toată patima stîrnită de acest subiect se stinsese, şi nimeni, în afară de un smintit, n-ar fi visat măcar să introducă iarăşi invenţiile interzise, acest subiect ajungînd să fie privit ca o temă interesantă pentru studioşii antichităţii, tot aşa cum sînt privite de către noi riturile religioase de mult uitate. A urmat apoi căutarea grijulie a oricărui fragment ce putea fi găsit şi a tuturor maşinilor care s-ar fi putut să fie ascunse ; de asemeni s-au scris nenumărate tratate, în care se arăta ce funcţii îndeplinea fiecare maşină redescoperită. Toate acestea s-au făcut fără nici un gînd de a folosi din nou asemenea maşinării, ci doar

cu simţămintele inspirate unui anticar englez de monumentele druidice sau de vîrfurile de cremene ale săgeţilor.

La întoarcerea mea în capitală, în restul săptămânilor, sau mai degrabă al zilelor, pe care le-am mai petrecut în Erewhon, am făcut un rezumat în limba engleză al lucrării care a provocat revoluţia de care am pomenit mai înainte. Este neîndoielnic faptul că ignorarea de către mine a termenilor tehnici m-a dus la multe greşeli şi, pe-alocuri, unde traducerea mi-a devenit imposibilă, am înlocuit cu numiri şi noţiuni curat britanice pe cele erewhoniene originale, dar, în linii mari, cititorul se poate bizui pe fidelitatea tălmăcirii mele ; am socotit că cel mai nimerit e să introduc aici traducerea mea.

CARTEA MAŞINILOR

Autorul începe aşa : „A fost o vreme cînd pămîntul era, după toate aparenţele, cu desăvîrşire lipsit de viaţă animală şi vegetală şi cînd, conform părerii celor mai mari filozofi ai noştri, nu era decît o ghiulea fierbinte şi rotundă, acoperită de o crustă care se răcea treptat. Dar dacă ar fi existat vreo fiinţă omenească în timp ce pămîntul se afla în stadiul acela şi dacă acestei fiinţe i-ar fi fost îngăduit să-l privească ca şi cum ar fi fost o altă lume oarecare, cu care nu avea nimic de-a face, şi dacă, în acelaşi timp, domeniul ştiinţelor fizice i-ar fi fost total necunoscut, oare nu ar fi declarat că este imposibil ca nişte făpturi, manifestînd ceva ce aducea măcar pe departe a conştiinţă, să evolueze, din acea haotică materie asemănătoare cu o zgură, pe care o contempla ? N-ar fi negat că ar conţine orice germene potenţial de conştiinţă ? Şi, totuşi, curgerea timpului a adus cu ea şi conştiinţa. Nu este, atunci, cu putinţă ca şi în prezent să fie deschise noi căi pentru conştiinţă, deşi noi nu putem deocamdată desluşi nici un semn al prezenţei lor ?

Şi apoi, conştiinţa, sub orice aspect asemănător cu acceptia actuală a termenului, fiind cîndva un lucru nou, un lucru, pe cît putem vedea noi, ulterior pînă şi unui centru individual de acţiune şi unui sistem reproducător (pe care-l vedem că există la plante neînzestrate cu conştiinţă aparentă), de ce n-ar putea

răsări o nouă fază a evoluţiei minţii care să fie la fel de diferită de toate fazele actuale cunoscute, pe cît este mintea animalelor de cea a vegetalelor ?

Ar fi absurd să încercăm să definim asemenea stadiu mintal (sau oricum ar putea fi numit el), cîtă vreme trebuie să fie ceva atît de străin de om, încît experienţa lui nu-i poate da nici un ajutor ca să conceapă natura structurii sale. Dar cu siguranţă, cînd cugetăm la multiformele faze ale vieţii şi ale conştiinţei care s-au succedat pînă acum în cursul evoluţiei, ar fi pripit să afirmi că nu se pot dezvolta şi altele şi că viaţa animală este sfîrşitul tuturor lucrurilor. Era o vreme cînd focul însemna sfîrşitul tuturor lucrurilor, alta cînd stîncile şi apa constituiau punctul final."

După ce desfăşoară ideea de mai sus pe mai multe pagini, autorul trece la cercetarea posibilităţilor de percepere, în faza actuală, a semnelor apropierii unei astfel de noi faze a vieţii, întrebîndu-se dacă am fi în stare să întrezărim că se pregăteşte terenul care ar putea, într-un viitor îndepărtat, să fie adaptat pentru ea, dacă, de fapt, nucleul primordial al unui asemenea gen de viaţă ar putea fi detectat acum pe pămînt. În lucrarea sa răspunde afirmativ la această întrebare, indicînd maşinile ca aflate pe-o treaptă mai înaltă de dezvoltare.

„Nu există nici o garanţie — ca să citez propriile sale cuvinte — împotriva dezvoltării finale a conştiinţei mecanice, maşinile posedînd acum, în realitate, un grad redus de conştiinţă. O moluscă nu are prea multă conştiinţă. Reflectaţi la extraordinarul salt realizat în ultimele cîteva sute de ani de către maşini şi remarcaţi cît de încet progresează regnul animal şi vegetal. Maşinile dotate cu o organizare mai înaltă sînt creaturi apărute nu atît ieri, cît în ultimele cinci minute, ca să zic aşa, în comparaţie cu epocile trecute.

Să punem ipoteza, pentru necesitatea demonstrației, că ființele conștiente există de vreo douăzeci de milioane de ani : priviți ce pași au făcut mașinile în ultimul mileniu ! Ar putea, oare, lumea să mai dureze încă douăzeci de milioane de ani ? Dacă este așa, ce vor deveni ele pînă la urmă ? Nu e mai sigur să înăbușim nelegiuirea în germene și să le oprim să mai progreseze ?

Dar cine poate spune dacă mașina cu aburi nu deține o formă de conștiință ? Unde începe, oare, conștiința și unde se termină ea ? Cine poate trage o linie despărțitoare ? Oare în lume nu se întrepătrund toate ? Nu este, oare, mașinăria asemănătoare cu viața animală, printr-o infinitate de modalități ? Găoacea unui ou de găină este alcătuită dintr-un var alb, delicat și este un obiect la fel de util ca și un ouar ; găoacea este un dispozitiv destinat să țină într-însul oul, tot așa cum ouarul este creat să țină găoacea oului — amîndouă sînt faze ale aceleiași funcții ; găina produce oul în organismul său, și acesta e ceramică pură. Ea își face cuibul în exterior, fiindcă îi este mai convenabil, dar cuibul este în aceeași măsură o unealtă, pe cît este găoacea. O «mașină» este doar un «dispozitiv»".

Apoi, revenind la conștiință și străduindu-se să o descifreze în cele mai timpurii manifestări ale ei, autorul urmează :

„Există o specie de plantă care consumă hrană organică, prin intermediul florilor sale : cînd o muscă se așază pe corolă, petalele se închid în jurul ei și o țin în strînsoarea lor pînă ce planta a absorbit insecta în sistemul său ; dar nu se vor închide peste nimic altceva decît peste ceea ce e bun de mîncare ; un strop de ploaie sau un capăt de băț nici nu-l iau în seamă. Curios ! Un lucru atît de lipsit de conștiință să aibă

un ochi atît de pătrunzător pentru interesele sale... Dacă asta se mai numeşte inconştienţă, care mai este folosul conştiinţei ?

Vom spune că planta nu ştie ce face, pentru simplul motiv că n-are ochi, sau urechi, sau creier ? Dacă spunem că acţionează mecanic, şi numai mecanic, nu vom fi, oare, forţaţi să admitem că sumedenie de alte acţiuni — şi încă unele foarte bine chibzuite — sînt de asemeni mecanice ? Dacă nouă ni se pare că planta ucide şi mănîncă o muscă în mod mecanic, n-ar putea să i se pară plantei că pesenme omul ucide şi mănîncă o oaie în mod mecanic ?

Dar se poate spune că planta este absolut lipsită de raţiune, deoarece creşterea plantei este involuntară. Dacă i se asigură pămîntul, aerul şi temperatura cuvenită, planta trebuie să crească : este ca orologiul, care, o dată întors, va merge pînă ce este oprit sau i se desfăşoară arcul ; este ca vîntul care suflă în pînzele unei corăbii — corabia trebuie să înainteze, cînd suflă vîntul. Dar un băiat sănătos poate să-şi oprească procesul de creştere, dacă, de asemeni, i se dau carne, băutură şi îmbrăcăminte ? Există, oare, ceva care să-şi oprească funcţionarea, o dată ce este întors, sau poate cumva să meargă mai departe, după ce este desfăşurat ? Nu există, oare, un proces de răsucire a unui arc pretutindeni ?

Pînă şi un cartof [1] dintr-o pivniţă întunecoasă are o anumită şiretenie interioară, care-i slujeşte de minune. Ştie perfect de bine ce vrea şi cum să obţină ceea ce vrea. Vede lumina care pătrunde pe ochiul de geam al pivniţei şi-şi trimite mlădiţele să se tîrască drept în-

[1] Rădăcina la care se face aluzie nu este cartoful din grădinile noastre, ci o plantă atît de înrudită, încît am îndrăznit să-i traduc astfel numele. *À propos* de inteligenţa ei, dacă autorul l-ar fi cunoscut pe Butler, probabil că ar fi spus :
„Ştie cît preţuieşte fiecare,
mai sus poate să zboare gîndirea metafizică ?“ (n.a.).

tr-acolo ; ele se tîrăsc de-a lungul podelei, se cațără pe zid și ajung pînă la ferestruică ; dacă găsește, oriunde în cursul călătoriei lui, o mînă de pămînt, cartoful îl va folosi în scopurile sale. E un lucru necunoscut nouă, de cîtă putere de deliberare poate da dovadă în legătură cu rădăcinile sale, cînd este sădit în pămînt, și ni-l putem imagina spunînd : «Voi avea un tubercul aici și alt tubercul dincolo și voi sorbi orice avantaj voi putea din tot mediul înconjurător. Pe vecinul ăsta îl voi umbri, și pe celălalt îl voi submina ; și voi face tot ce-mi va sta în putință : cel care e mai puternic și mai bine plasat decît mine mă va răzbi, iar pe cel mai slab decît mine îl voi răzbi eu.»

Cartoful spune aceste lucruri înfăptuindu-le — atitudinea lui e cel mai bun limbaj. Ce e conștiința, dacă asta nu e conștiință ? Ne vine greu să suferim alături de un cartof ; așișderi, să împărtășim emoțiile unei stridii. Nici unul dintre ei nu protestează cînd este fiert sau deschis ; iar zgomotul apelează mai mult decît orice altceva la simțurile noastre, pentru că noi facem atîta larmă în jurul suferințelor personale. Așadar, deoarece nu ne plictisesc prin nici o expresie a durerii lor, le numim fără simțire ; și chiar astfel sînt *qua*[1] neam omenesc ; dar neamul omenesc nu constituie întreaga suflare pămîntească.

Dacă cineva susține că întreaga acțiune a cartofului este exclusiv chimică și mecanică și că se datorează efectelor mecanice și chimice ale luminii și căldurii, răspunsul ar putea fi aflat prin investigarea faptului dacă nu cumva orice senzație nu e decît chimică și mecanică, în declanșarea ei... Dacă nu cumva acele lucruri pe care le considerăm ca avînd o esență spirituală nu sînt de fapt altceva decît niște tulburări ale echilibrului pe o infinită serie de niveluri, începînd cu cele prea mici pentru a fi identificate cu ajutorul micro-

[1] Întrucîtva (lat.).

scopului şi mergînd pînă la braţul omenesc şi la mecanismele de care face uz... Dacă nu există cumva o acţionare moleculară a gîndirii, din care să poată fi dedusă o teorie dinamică a pasiunii... Dacă nu cumva, strict vorbind, s-ar cuveni mai degrabă să ne întrebăm din ce fel de pîrghii este alcătuit un om, decît să cercetăm ce temperament are... Cum sînt ele dozate ? Cîtă cantitate din cutare sau cutare element va fi necesară pentru a apleca balanţa în aşa fel ca să-l determinăm să facă cutare sau cutare lucru ?"

Autorul continuă, arătînd că anticipează o vreme cînd va fi posibil ca, examinînd cu un microscop puternic un fir de păr, să aflăm dacă posesorul lui ar putea fi insultat fără riscuri. Apoi devenea din ce în ce mai obscur aşa că am fost obligat să renunţ la orice încercare de a-l mai traduce şi nici nu i-am mai urmărit succesiunea argumentării. Ajungînd la partea următoare, pe care am putut-o reconstitui, am descoperit că îşi schimbase terenul demonstraţiei.

„Ori admitem că o însemnată cantitate de acţiune care a fost numită pur mecanică şi «inconştientă», îşi dezvolta el teoria, conţine mai multe elemente de conştiinţă decît s-a recunoscut pînă în prezent (şi în acest caz germeni de conştiinţă vor fi găsiţi în multe acţiuni ale maşinilor mai complexe), ori admitem (acceptînd teoria evoluţiei, dar respingînd în acelaşi timp conştiinţa acţiunii regnului vegetal şi a cristalelor) că rasa umană descinde din elemente care nu posedau nici cel mai mic grad de conştiinţă. În acest caz, nu există nici o improbabilitate apriorică care să ne oprească să ne imaginăm descendenţa unor maşini conştiente (şi mai mult decît conştiente) din cele care există acum, exceptînd pe cea care este sugerată de absenţa aparentă a oricărei structuri aducînd cu un sistem reproducător, în regnul mecanic. Această absenţă este însă doar aparentă, după cum voi arăta numaidecît.

N-aş vrea să fiu cumva greşit înţeles că aş trăi stăpînit de teama vreunei maşini care există acum, şi probabil că nu există nici o maşină cunoscută care să fie mai mult decît prototipul viitoarei vieţi mecanice. Maşinile prezentului sînt faţă de viitor la fel ca primele sauriene faţă de om. Probabil că cele mai voluminoase dintre ele îşi vor reduce extrem de mult dimensiunile. Unele dintre vertebratele care s-au situat cel mai jos pe scara evoluţiei au avut un volum mai mare decît cel pe care l-au transmis reprezentanţilor lor în viaţă dotaţi cu o organizare mai înaltă, şi tot aşa diminuarea mărimii maşinilor a însoţit adesea dezvoltarea şi progresul lor.

Să luăm exemplul ceasului: examinaţi-i frumoasa lui structură, observaţi-i jocul inteligent al minusculelor sale membre componente; totuşi, această mică creatură este doar o perfecţionare a ornicelor greoaie care l-au precedat, şi nicidecum o degradare a lor. Poate că va veni o zi cînd pendulele, care, cu siguranţă, în perioada actuală nu-şi micşorează dimensiunea, vor fi înlăturate de tot datorită întrebuinţării universale a ceasurilor, şi în acest caz vor deveni o speţă stinsă tot aşa ca şi ihtiozaurii, în vreme ce ceasul, a cărui tendinţă a fost de cîţiva ani să descrească, mai degrabă decît să crească, va rămîne singurul tip existent dintr-o rasă apusă.

Dar revenind la tema noastră, repet că nu mă tem de nici una dintre maşinile existente; lucrul de care mă tem este extraordinara rapiditate cu care devin ceva foarte diferit de ceea ce sînt în prezent. Nici o categorie de organisme n-a efectuat, în nici o epocă trecută, un asemenea marş rapid înainte. Oare această mişcare nu trebuie să fie supravegheată cu strictețe şi frînată, cîtă vreme mai poate fi frînată? Şi nu este necesar, în acest scop, să distrugem cele mai avansate

mașini ce se află în uz în momentul de față, deși toți recunosc că, prin propria lor ființă, sînt nevătămătoare ?

Deocamdată, mașinile își culeg impresiile prin intermediul simțurilor omenești : o mașină care circulă îi strigă alteia, pe un ton ascuțit de alarmă, și cealaltă numaidecît se retrage ; dar numai prin urechile conducătorului ei, vocea celei care cheamă a reacționat asupra celei chemate. De n-ar fi fost conducătorul, cea avertizată ar fi rămas surdă la chemare. A fost o vreme cînd părea cu totul improbabil că mașinile vor învăța să-și facă cunoscute necesitățile pe calea sunetului, fie chiar prin urechile unui om ; nu putem oare concepe, atunci, că va veni o zi cînd nu va mai fi nevoie de aceste urechi, și funcția auzului va fi îndeplinită de însăși construcția fină a mașinii ? Cînd limbajul ei va fi evoluat de la strigătul animalelor la o vorbire la fel de complicată cum e graiul nostru ?

Se poate ca pînă atunci copiii să învețe calculul diferențial — la fel cum învață azi să vorbească de la mamele și de la doicile lor —, sau să fie în stare să converseze în limbajul ipotetic și să lucreze cu regula celor trei operații de îndată ce se nasc ; dar așa ceva nu-i cu putință ; nu putem calcula un progres corespunzător forțelor intelectuale sau fizice ale omului, care să fie o compensație pentru dezvoltarea cu mult mai mare ce pare a fi rezervată mașinilor. Unii ar putea spune că influența morală a omului va fi suficientă pentru a le cîrmui ; dar cred că n-ar fi bine să acordăm prea multă încredere simțului moral al oricărei mașini.

Tot așa, nu s-ar putea ca gloria mașinilor să fie tocmai existența lor, fără darul, prea lăudat, al limbajului ? «Tăcerea, a spus un scriitor, este o virtute care ne face agreabili semenilor noștri.»"

CARTEA MAŞINILOR
(continuare)

„Dar alte chestiuni ne stau în faţă. Ce altceva este ochiul omului, decît o maşină creată pentru ca mica făptură care stă îndărătul lui, în creierul lui, să privească printr-însa ? Un ochi mort este aproape la fel de bun ca şi unul viu, o bună bucată de vreme după ce omul a decedat. Nu ochiul este cel care nu poate vedea, ci posesorul lui e cel care nu poate vedea prin el. Oare ochii omului sau uriaşele maşini de văzut ne-au dezvăluit existenţa unei puzderii de lumi, în infinit ? Ce l-a familiarizat pe om cu peisajul lumii, petele din soare sau geografia planetelor ? Pentru aceste cercetări, el este la discreţia maşinii de văzut şi este lipsit de orice putere, cîtă vreme nu o ataşează propriei sale identităţi şi nu face din maşină o părticică din persoana lui. Sau, iarăşi, ochiul, ori mica maşină de văzut, este cel care ne-a descoperit existenţa unor organisme infinit de mărunte, care roiesc nebănuite în jurul nostru ?

Şi să cercetăm mult trîmbiţata putere de calculare a omului. Nu avem, oare, maşini care pot efectua tot soiul de operaţii, mai repede şi mai corect decît noi ? Care premiant în studiul Ipoteticii, din oricare Colegiu al Iraţiunii de la noi, se poate compara cu vreuna dintre aceste maşini, în domeniul lor ? De fapt, ori de cîte ori este necesară precizia, omul se repede pe dată la o maşină, socotind-o de departe superioară

posibilităţilor sale. Maşinile noastre de calculat nu scapă niciodată o cifră, războaiele noastre de ţesut — vreun fir ; maşina este vioaie şi activă, atunci cînd omul este ostenit ; are capul limpede şi este stăpînă pe sine, cînd omul este nătîng şi greoi ; nu are nevoie de somn, cînd omul trebuie să doarmă sau să se întindă ; veşnic la postul ei, veşnic gata de muncă, zorul ei nu slăbeşte nici o clipă, răbdarea ei nu se epuizează nicicînd ; puterea ei este mai mare decît a sute de indivizi laolaltă şi este mai rapidă decît zborul păsărilor ; poate scormoni sub pămînt şi poate merge pe cele mai mari fluvii, fără să se scufunde. Aceasta e doar mlădiţa încă verde — ce va face, atunci, copacul cu scoarţă groasă ?

Cine spune că un om vede sau aude efectiv ? Organismul lui este un asemenea stup şi roi de paraziţi, încît este îndoielnic dacă timpul său nu le aparţine mai mult lor decît lui şi dacă, la urma urmei, nu reprezintă altceva decît o altă variantă de muşuroi de furnici. Nu s-ar putea cumva ca însuşi omul să devină un soi de parazit al maşinilor ? Un afid [1] gîdilînd drăgăstos maşina ?

Unii spun că sîngele nostru este compus dintr-o infinitate de agenţi vii, care se plimbă-n sus şi-n jos pe bulevardele şi pe căile laterale ale corpurilor noastre, la fel cum merg şi vin oamenii pe străzile unui oraş. Cînd privim dintr-un loc înalt la răspîntiile aglomerate, e cu putinţă, oare, să nu ne gîndim la corpusculii de sînge care călătoresc prin artere şi care nutresc inima oraşului ? Nu vorbesc de canalele, nici de nervii ascunşi, care servesc pentru a transmite senzaţii dintr-o parte a organismului oraşului în alta ; nu pomenesc nici de căile larg deschise ale gărilor, prin care circulaţia este dusă direct pînă la inimă —

[1] Speţă de purice al plantelor.

căi ce primesc liniile vînoase și revarsă conținutul celor arteriale, cu o pulsație continuă a valurilor de oameni. Dar somnul orașului cît de mult seamănă cu viața, cu schimbările pe care le aduce în circulație !"

În acest pasaj, autorul devine iarăși obscur într-un asemenea grad, încît am fost silit să sar cîteva pagini. Își reia astfel ideea :

„Mi se poate răspunde că, dacă mașinile nu vor auzi niciodată la fel de bine, nici nu vor vorbi la fel de înțelept ca noi, vor face totuși întotdeauna un lucru sau altul în folosul nostru, nu al lor ; că omul va fi spiritul diriguitor, iar mașina slujitorul ; că de îndată ce o mașină nu mai face serviciul pe care i-l cere omul, este sortită pieirii ; că mașinile sînt față de om exact în același raport ca și cel stabilit cu animalele inferioare, însăși mașina cu aburi fiind doar un soi de cal mai economicos ; așa că, în loc să aibă perspectiva să se dezvolte și să ajungă la o viață situată pe un plan mai înalt decît cea omenească, își datorează însăși existența și progresul puterii lor de a răspunde necesităților umane și trebuie, prin urmare, atît acum cît și întotdeauna, să fie inferioare omului.

Toate acestea sînt foarte bune. Dar servitorul, prin apropieri imperceptibile, lunecă spre personalitatea stăpînului, și am ajuns la un asemenea impas încît, chiar de pe acum, omul ar suferi groaznic dacă ar înceta să beneficieze de existența mașinilor. Dacă toate mașinile și mecanismele ar urma să fie lichidate într-o clipită, dacă omului nu i-ar fi lăsată nici măcar cea mai umilă unealtă, ca de pildă un briceag sau o rangă, nici măcar o zdreanță de îmbrăcăminte, absolut nimic decît trupul lui golaș, cu care s-a născut, și dacă i-ar fi răpită întreaga cunoaștere a legilor mecanice, încît să nu mai poată realiza alte mașini și

unelte, și dacă toată hrana produsă de mașini ar fi distrusă, astfel ca neamul omenesc să fie lăsat asemeni unui naufragiat gol pe o insulă pustie, atunci am pieri în șase săptămîni. Poate că ar mai dăinui cîțiva indivizi prăpădiți, dar pînă și aceștia, într-un an sau doi, ar cădea mai jos decît maimuțele. Chiar și sufletul omului e datorat mașinilor, e un obiect confecționat de mașină : el gîndește așa cum gîndește și simte așa cum simte, prin intermediul acțiunii exercitate asupra sa de mașini, iar existența lor este în egală măsură un *sine qua non* [1], pentru a lui, pe cît este viața omului pentru a lor. Faptul acesta ne împiedică să propunem nimicirea totală a mașinăriilor, dar arată că, negreșit, trebuie să distrugem un număr cît mai mare dintre ele, cele de care ne putem dispensa, ca nu cumva să ajungă la o tiranie chiar mai completă asupra noastră.

E adevărat că, dintr-un punct de vedere materialist limitat, s-ar părea că indivizii care utilizează mașinile și uneltele ori de cîte ori e posibil, cu un oarecare profit, sînt mai prosperi ; dar tocmai asta e arta mașinilor — servesc ca să poată cîrmui. Nu-i poartă nici o pică omului fiindcă distruge o întreagă rasă de-a lor, cu condiția să creeze în locul ei alta mai bună ; dimpotrivă, îl răsplătesc cu dărnicie pentru că le-a grăbit dezvoltarea. Cînd le neglijează, cînd folosește mașini inferioare, cînd nu depune suficiente eforturi pentru a inventa alte tipuri noi, cînd le distruge fără să le înlocuiască, își atrage asupră-i mînia lor. Totuși, acestea sînt exact lucrurile pe care s-ar cuveni să le facem — și să acționăm cît mai repede ; pentru că, deși răzvrătirea noastră împotriva puterii lor aflate doar în stadiul copilăriei ne va produce nesfîrșite suferințe, pînă unde vor ajunge oare lucrurile, dacă vom amîna răzvrătirea ?

[1] Condiție indispensabilă (lat.).

Profită de înclinația înjositoare a omului pentru interesele sale materiale, față de cele spirituale, și-l ademenesc să le furnizeze acel element de luptă și competiție fără de care nici o rasă nu poate face pași înainte. Animalele inferioare progresează fiindcă se luptă între ele ; cele slabe pier, cele puternice se înmulțesc și le transmit urmașilor puterea lor.

Mașinile fiind, prin structura lor, incapabile să lupte, l-au însărcinat pe om să lupte în locul lor ; cîtă vreme îndeplinește conștiincios această funcție, totul merge bine pentru el — cel puțin, așa își închipuie ; dar în clipa în care neglijează să facă tot ce-i stă în putință pentru propășirea mașinilor și a utilajelor, încurajîndu-le pe cele bune și distrugîndu-le pe cele rele, este depășit în cursa concurenței ; și asta înseamnă că va avea tot soiul de necazuri, și poate chiar va muri.

Așa că și în momentul de față mașinile îl servesc pe om, însă numai cu condiția ca și ele să fie servite, și asta în termenii stabiliți de ele ; în momentul în care condițiile lor nu sînt respectate, se opun, și fie că-i fac praf pe toți cei din preajmă, distrugîndu-se și pe ele, fie că devin arțăgoase și nu mai lucrează nici în ruptul capului. La ora asta, cîți oameni nu trăiesc în stare de sclavie față de mașini ? Cîți nu-și petrec întreaga viață, din leagăn pînă la mormînt, îngrijind de ele zi și noapte ? Nu e limpede că mașinile cîștigă teren, dacă ne gîndim la numărul crescînd al celor legați de ele ca niște robi și al celor care își închină în întregime sufletele progresului regnului mecanic ?

Mașina cu aburi trebuie să fie alimentată cu hrană, pe care o consumă prin ardere, întocmai cum o consumă și omul ; combustia ei este întreținută de aer, la fel cu a omului ; are puls și circulație, ca și omul. Putem fi siguri că trupul omului este deocamdată mai multilateral, dar trupul omului este totodată un orga-

nism mai bătrîn ; dați-i mașinii cu aburi doar jumătate din timpul de care a dispus omul, acordați-i o prelungire a patimii noastre actuale, și ce nu va putea îndeplini, nu peste multă vreme ?

Într-adevăr, există anumite funcții ale mașinii cu aburi care vor rămîne probabil neschimbate miriade de ani și care, de fapt, vor supraviețui chiar după ce utilizarea aburului va fi depășită : pistonul și cilindrul, osia, volantul și alte părți ale mașinii vor fi probabil permanente, întocmai cum vedem că omul și multe din animalele inferioare au moduri asemănătoare de a mînca, bea și dormi. Astfel au inimi, care bat ca și ale noastre, au vine și artere, ochi, urechi și nasuri ; ba chiar suspină prin somn, plîng și cască și manifestă afecțiune pentru puii lor ; simt plăcere și durere, speranță, teamă, mînie și rușine ; sînt înzestrate cu memorie și previziune ; știu că, dacă li se vor întîmpla anumite lucruri, vor muri și se tem la fel de mult de moarte ca și noi ; își împărtășesc gîndurile, și unele dintre ele, în mod deliberat, acționează la unison. Comparația asemănărilor se poate prelungi la nesfîrșit ; o fac doar pentru că unii ar putea spune că, deoarece mașina cu aburi nu urmează să fie ameliorată în datele ei principale, este prea puțin probabil ca ea să sufere vreo îmbunătățire mai mare. Dar asta-i prea frumos ca să fie adevărat : va fi modificată, totuși, și adaptată pentru o infinitate de scopuri, în aceeași măsură în care omul a fost modificat de evoluție pentru a le întrece în iscusință pe fiecare.

Pînă atunci, fochistul joacă rolul unui bucătar pentru mașina lui, aproape la fel cum fac bucătarii noștri pentru noi. Gîndiți-vă, de asemeni, la toți cărbunarii, și minerii, și negustorii de cărbuni, și la trenurile încărcate cu cărbuni, și la oamenii care le conduc, și la vasele care transportă cărbuni — de ce armată în-

treagă de servitori se folosesc efectiv aceste maşini ! Şi, oare, nu sînt mai mulţi cei care se ocupă cu îngrijirea maşinilor decît cei care se ocupă cu îngrijirea oamenilor ? Maşinile nu mănîncă oare, cum s-ar zice, prin procură ? Nu ne făurim singuri urmaşii la supremaţia pămîntului, adăugînd zilnic cîte ceva frumuseţii şi delicateţii structurii lor, dăruindu-le zilnic o iscusinţă tot mai mare şi înzestrîndu-le tot mai mult cu acea putere care se acţionează şi se reglează singură şi care va reprezenta ceva mai bun decît orice intelect ?

E oare un lucru nou, pentru o maşină sau o unealtă, să se hrănească ? Plugul, sapa şi căruţa trebuie să mănînce prin intermediul stomacului omului ; combustibilul care le pune în mişcare trebuie să ardă în cuptorul unui om sau al cailor. Omul trebuie să consume pîine şi carne — dacă nu, nu poate săpa ; carnea şi pîinea sînt combustibilul care acţionează sapa. Dacă un plug e tras de cai, puterea motrice este furnizată de iarbă, fasole sau ovăz, care, arse în burta animalelor, le dau puterea necesară muncii ; fără acest combustibil, munca ar înceta, la fel cum s-ar opri o maşină, dacă i s-ar goli cuptoarele.

Un om de ştiinţă a demonstrat că «nici un animal nu are puterea să creeze energie mecanică, dar că întreaga muncă efectuată de-a lungul vieţii de către un animal şi toată căldura emisă de el, ca şi căldura care s-ar obţine prin arderea materiei combustibile care a fost degajată de corpul lui în cursul vieţii, precum şi prin arderea corpului după moarte, alcătuiesc laolaltă un echivalent exact al căldurii care s-ar obţine dacă am arde o cantitate de hrană egală cu cea consumată de respectivul animal în cursul vieţii sale şi o cantitate de combustibil care ar genera tot atîta căldură ca şi corpul lui, dacă ar fi ars imediat după moarte».

Nu știu cum a ajuns la această concluzie, dar este un om de știință — și mă întreb, cum poate atunci cineva să ridice împotriva vitalității viitoare a mașinilor obiecția că, în stadiul lor actual de copilărie, se află la cheremul unor ființe care, ele însele, sînt incapabile să producă energie mecanică ?

Dar aspectul principal, care trebuie considerat ca un motiv de îngrijorare, este faptul că, în vreme ce animalele erau altădată singurele stomacuri ale mașinilor, astăzi există destule mașini dotate cu stomacuri proprii și care-și consumă chiar ele hrana. Acesta este un mare pas înainte spre momentul în care vor deveni, dacă nu însuflețite, totuși ceva atît de înrudit cu această stare, încît nu se vor deosebi de viața noastră mai mult decît diferă animalele de vegetale. Și chiar dacă omul ar rămîne, sub anumite raporturi, creatura situată pe o treaptă mai înaltă, nu este lucrul acesta în conformitate cu practica naturii, care acordă superioritate — în unele privințe — animalelor, care, în ansamblu, au fost de multă vreme depășite ? Oare nu a permis ea furnicii și albinei să păstreze asupra omului superioritatea în organizarea colectivităților lor și a orînduirilor lor sociale, nu a îngăduit ea ca pasărea să păstreze această superioritate în străbaterea văzduhului, peștele în înot, calul prin forța și repeziciunea lui și cîinele prin spiritul său de sacrificiu ?

Unii dintre cei cu care am stat de vorbă despre acest subiect mi-au spus că mașinile nu vor putea niciodată să se dezvolte, trecînd la o existență însuflețită sau cvasiînsuflețită, cîtă vreme n-au un sistem reproducător, și nici nu cred că vor poseda vreodată așa ceva. Sînt gata să aprob această idee, dacă asta vrea să însemne că nu se pot căsători și că este puțin probabil că vom vedea vreodată o uniune rodnică între două mașini cu aburi, puii lor jucîndu-se în poarta

şopronului — oricît de mult am dori acest lucru. Dar această obiecţie nu e prea aprofundată. Nimeni nu se aşteaptă ca toate trăsăturile organismelor existente acum să se repete absolut identic într-o varietate de viaţă în întregime nouă. Sistemul reproducător al animalelor se deosebeşte mult de cel al plantelor, dar amîndouă sînt sisteme reproducătoare. Natura şi-a epuizat, oare, capacitatea de a crea alte faze ale acestei puteri ?

Cu siguranţă că, dacă o maşină este capabilă să reproducă în mod sistematic altă maşină, putem afirma că are un sistem reproducător. Ce este în fond un sistem reproducător, dacă nu tocmai un sistem destinat reproducerii ? Şi, oare, nu este restrîns numărul maşinilor care n-au fost produse sistematic de alte maşini ? Dar omul este cel care le face să producă. Da, dar nu insectele fac ca multe plante să se reproducă şi n-ar dispărea, oare, familii întregi de plante, dacă fertilizarea lor n-ar fi efectuată de o categorie de agenţi care le sînt întru totul străini ? Susţine, oare, cineva că trifoiul nu are sistem reproducător, fiindcă umila albină (şi numai umila albină) trebuie să-l ajute şi să-l stimuleze, înainte de a putea să se reproducă ? Nimeni. Umila albină face parte din sistemul reproducător al trifoiului. Fiecare dintre noi îşi are obîrşia în infime celule a căror entitate era complet distinctă de a noastră şi care au acţionat după tipicul lor, fără a se gîndi sau a ţine seama de ce-am putea crede noi despre ele. Aceste mici făpturi fac parte din propriul nostru sistem reproducător ; atunci, de ce n-am spune că şi noi facem parte din cel al maşinilor ?

Dar maşinile care reproduc unelte nu reproduc obiecte de acelaşi gen cu ele. Un degetar poate fi produs de maşinării, dar niciodată el n-a făcut şi nici nu va face un alt degetar. Şi în acest caz, dacă ne întoarcem privirea spre natură, vom găsi din belşug

analogii care ne vor învăţa că un sistem reproducător se poate manifesta în plină vitalitate, fără ca lucrul produs să fie de acelaşi gen cu cel care l-a produs. Foarte puţine făpturi reproduc ceva după propriul lor tipic, reproduc însă ceva care are capacitatea potenţială de a deveni ceea ce erau părinţii lor. Astfel, fluturele depune ouă, care pot deveni omidă, care omidă, la rîndul ei, poate deveni o crisalidă, care crisalidă poate deveni un fluture, şi, deşi recunosc deschis că deocamdată nu se poate spune despre maşini că ar avea mai mult decît un germene de autentic sistem reproducător, nu am văzut abia adineauri că doar de curînd au obţinut primele elemente ale unei guri şi ale unui stomac ? Şi nu s-ar putea face în direcţia unei adevărate reproduceri, anumiţi paşi, care să fie la fel de însemnaţi ca şi cei realizaţi de curînd în direcţia unei veritabile hrăniri ?

Se prea poate ca sistemul, o dată dezvoltat, să se dovedească a fi, în multe cazuri, o trăsătură şubredă. S-ar putea ca doar anumite categorii de maşini să fie fertile, în vreme ce celorlalte să le fie repartizate alte funcţii în sistemul mecanic, întocmai cum marea majoritate a furnicilor şi albinelor nu au nimic de-a face cu perpetuarea speţei lor, ci doar adună hrană şi o înmagazinează, fără să se preocupe de înmulţire. Nu ne putem aştepta ca paralela să fie totală sau aproape totală şi desigur că în nici un caz acum, şi probabil că niciodată, dar nu există în clipa de faţă suficientă analogie ca să ne facă să simţim o serioasă nesiguranţă în legătură cu viitorul şi care să ne ceară imperativ să frînăm răul, cîtă vreme ne mai stă în putere ? În anumite limite, maşinile pot zămisli maşini de orice speţă, oricît de diferite de propriul lor gen. Fiecare categorie de maşini va avea, probabil, crescătorii ei mecanici speciali, şi toate cele de nivel superior îşi

vor datora existența unui însemnat număr de părinți, și nu numai la doi.

Sîntem induși în eroare considerînd orice mașină complicată drept un obiect unic; de fapt, ele constituie un adevărat oraș sau o societate, în care fiecare membru a fost, de fapt, crescut după genul lui. Noi privim o mașină ca pe un întreg, îi spunem pe nume și o individualizăm; ne uităm la propriile noastre mădulare și știm că îmbinarea lor alcătuiește un individ care se trage dintr-un singur centru de acțiune reproductivă — și din această pricină presupunem că nu poate exista nici un fel de acțiune reproductivă care să nu pornească dintr-un singur centru; dar această prezumție este neștiințifică, și simplul fapt că nici o mașină cu aburi nu a fost vreodată făcută în întregime de alta, sau de alte două mașini de acest fel din speța ei nu ne îndreptățește să spunem că mașinile cu aburi nu au un sistem reproducător. Adevărul este că fiecare parte a oricărei mașini cu aburi este crescută de propriii săi crescători speciali, a căror funcție este să dezvolte această parte, și numai aceasta, în timp ce îmbinarea părților într-un întreg formează alt sector al sistemului mecanic de reproducție, care în prezent este extrem de complex și greu de priceput în întregimea lui.

Complex acum, dar cu cît mai simplă și mai inteligibilă nu va putea deveni, oare, organizarea lui peste alți o sută de mii de ani? Sau peste douăzeci de mii? Pentru că, în clipa de față, omul crede că interesul său este să urmărească această direcție; cheltuiește o incalculabilă cantitate de muncă, timp și gîndire, făcînd ca mașinile să se prăsească din ce în ce mai bine. A și reușit să înfăptuiască multe lucruri, care cîndva păreau imposibile, și se pare că nu există limite în acumularea ameliorărilor, dacă acestora li se

permite să fie transmise cu unele modificări, de la o generaţie la alta.

Nu trebuie să uităm niciodată că trupul omului se prezintă, în forma lui actuală, modelat de întîmplările şi de schimbările prin care a trecut în multe milioane de ani, dar că organizarea lui nu a înaintat o singură clipă, nici măcar pe departe, cu rapiditatea cu care progresează maşinile. Aceasta este trăsătura cea mai alarmantă a situaţiei şi rog să mi se ierte că insist asupra ei atît de frecvent".

CARTEA MAŞINILOR
(încheiere)

Aici urma o foarte lungă şi intraductibilă digresiune despre diferitele rase şi familii de maşini care existau pe vremea aceea. Autorul încerca să-şi argumenteze teoria subliniind asemănările dintre numeroase maşini cu caracter foarte diferit, care-l ajutau să demonstreze că descind dintr-un strămoş comun. Împărţea maşinile în genuri, subgenuri, specii, varietăţi, subvarietăţi şi aşa mai departe. Dovedea existenţa unor legături de rudenie între maşini care păreau să aibă prea puţine trăsături comune şi demonstra că existaseră încă multe alte relaţii de acest fel, dar pieriseră între timp. Sublinia tendinţele la reversiune şi prezenţa unor organe rudimentare care existau la multe maşini slab dezvoltate şi care erau total inutile, dar care serveau, totuşi, pentru a indica originea lor dintr-un strămoş pentru care funcţiunea respectivă prezentase într-adevăr utilitate.

Am lăsat traducerea acestei părţi a tratatului, care, în treacăt fie spus, era cu mult mai extinsă decît tot ce-am reprodus pînă acum, pentru un prilej ulterior. Din nefericire, am părăsit Erewhonul înainte de-a putea reveni la acest subiect şi, deşi punîndu-mi viaţa în joc, am salvat traducerea şi celelalte manuscrise, am fost nevoit să sacrific opera originală. M-a durut inima să procedez astfel, dar aşa am cîştigat zece minute nespus de preţioase, fără de care atît Arowhena, cît şi eu am fi pierit, cu siguranţă.

Îmi amintesc de un incident legat de această parte a tratatului. Domnul care mi-l dăruise îmi ceruse să-i arăt pipa mea ; o examină cu grijă şi, cînd văzu mica crestătură de la capătul ţevii, păru grozav de încîntat şi exclamă că trebuie să fie rudimentară. L-am întrebat ce voia să spună cu asta.

— Domnule, îmi răspunse, acest organ este identic cu piciorul unei cupe ; nu este decît altă formă a aceleiaşi funcţii. Scopul ei trebuie să fi fost să împiedice ca dogoarea pipei să lase urme pe masa pe care era aşezată. Vei descoperi, dacă vei cerceta istoria pipelor, că la specimenele timpurii această protuberanţă avea o formă deosebită de cea în care se prezintă acum. Neapărat, trebuie să fi fost lată la fund şi plată, încît, în timp ce se trăgea din pipă, capul să se poată rezema de masă fără să o păteze. Au intrat în acţiune uzura şi lipsa de utilitate şi au redus funcţiunea la stadiul ei actual, rudimentar.

Nu m-ar surprinde, domnule, continuă profesorul, dacă, cu timpul, ar continua să sufere şi alte modificări şi să capete forma unei frunze ornamentale sau a unui sul, sau chiar a unui fluture, în vreme ce, în unele cazuri, va dispărea cu desăvîrşire.

La întoarcerea mea în Anglia, m-am interesat de acest aspect şi am aflat că prietenul meu avea dreptate.

Revenind, însă, la tratat, traducerea mea reîncepe precum urmează :

„E greu, oare, să ne închipuim că, dacă în cea mai îndepărtată perioadă geologică, vreo formă timpurie de viaţă vegetală ar fi fost înzestrată cu puterea de a reflecta asupra vieţii mijinde a animalelor, care făceau primii paşi în lumea materiei însufleţite alături de regnul lor, aceasta s-ar fi socotit peste măsură de pătrunzătoare, dacă ar fi presupus că într-o bună zi animalele vor deveni veritabile vegetale ?

Şi, totuşi, n-ar fi şi mai greşit din partea noastră să ne imaginăm că, din pricină că viaţa maşinilor se diferenţiază foarte mult de-a noastră, nu există, aşadar, nici o formă posibilă de dezvoltare mai înaltă decît a noastră, sau că, din cauză că viaţa mecanică este foarte deosebită de a noastră, ea nu este de loc viaţă ?

Dar am auzit spunîndu-se : «Admiţînd că aşa stau lucrurile şi că maşina cu aburi are o putere proprie, cu siguranţă nimeni nu va afirma că are şi o viaţă proprie». Vai ! Dacă privim chestiunea mai îndeaproape, vom descoperi că aceasta nu reprezintă un argument împotriva supoziţiei că maşina cu aburi constituie unul dintre germenii unei noi faze de viaţă. Există, oare, ceva pe lumea aceasta, sau în lumile situate dincolo de ea, care să aibă voinţă proprie ? Numai Necunoscutul şi Incognoscibilul !

Un om este rezultanta şi exponentul tuturor forţelor care au fost în măsură să exercite o influenţă asupra lui, fie că asta s-a petrecut înainte sau după naşterea sa. Acţiunea lui, în orice moment, depinde exclusiv de constituţia sa şi de intensitatea şi direcţia acţiunii agenţilor variaţi cărora le este şi le-a fost supus. Unii dintre aceştia vor contracara acţiunea celorlalţi ; dar aşa cum este prin natura lui şi aşa cum s-a acţionat asupra lui şi se va acţiona şi de-acum înainte, aşa va reacţiona şi dînsul, la fel de sigur şi de regulat, ca şi cum ar fi o maşină.

În general nu admitem această realitate, fiindcă nu cunoaştem în întregime natura nimănui, nici nu identificăm în întregime forţele care acţionează asupra lui. Nu vedem decît o parte, şi fiind, prin urmare, incapabili de a enunţa principii generale asupra conduitei umane, decît în mod foarte primar, contestăm că ea ar fi supusă vreunei legi bine stabilite şi punem multe din caracterul şi acţiunile omului pe seama şansei, a norocului sau întîmplării ; or, acestea sînt simple cuvinte,

prin intermediul cărora evităm să ne recunoaştem ignoranţa. Puţină chibzuială ne va învăţa că zborul cel mai cutezător al imaginaţiei sau cel mai subtil exerciţiu al raţiunii este în aceeaşi măsură lucru care trebuie să se înalţe, şi chiar unicul care se poate înălţa, după toate probabilităţile, în clipa înălţării sale — ca şi căderea unei frunze moarte, cînd vîntul o scutură din copac.

Fiindcă viitorul depinde de prezent, iar prezentul (a cărui existenţă este doar unul dintre compromisurile minore de care este plină viaţa omenească, deoarece trăieşte numai pe spinarea trecutului şi a viitorului) depinde de trecut, şi trecutul este inalterabil. Singurul motiv pentru care nu putem vedea viitorul la fel de limpede ca şi trecutul este că ştim prea puţin din trecutul şi prezentul autentic — acest lucru depăşeşte puterile noastre —, altminteri viitorul, în cele mai mărunte amănunte ale sale, s-ar desfăşura înaintea ochilor noştri şi ne-am pierde simţul prezentului din pricina clarităţii cu care am vedea trecutul şi viitorul. Poate că nici n-am fi de loc în stare să distingem timpul ; dar asta e o temă străină de discuţia noastră.

Ceea ce ştim efectiv este că, cu cît sînt cunoscute mai mult trecutul şi prezentul, cu atît mai bine poate fi prezis viitorul, şi nimeni nici nu visează măcar să se îndoiască de fixitatea viitorului, în cazurile cînd cunoaşte pe deplin atît trecutul, cît şi prezentul, şi deţine experienţa consecinţelor izvorîte dintr-un trecut şi un prezent similar, în împrejurări anterioare. Ştie perfect de bine ce se va întîmpla, şi-şi va miza întreaga avere pe această cunoaştere.

Şi asta este o mare binecuvîntare, deoarece constituie fundamentul pe care sînt construite ştiinţa şi morala. Asigurarea că viitorul nu este ceva arbitrar, care nu se schimbă, şi că un anumit viitor urmează în mod invariabil unui anumit prezent este ca o temelie pe care

ne așezăm toate planurile, credința pe care ne bizuim fiecare acțiune conștientă a vieții noastre. Dacă lucrurile n-ar sta astfel, am fi fără nici o călăuză ; n-am avea nici o încredere în acțiune și, prin urmare, n-am acționa niciodată, pentru că nu am ști că rezultatele care vor urma de astă dată vor fi aceleași cu cele de mai înainte.

Cine ar mai ara și semăna, dacă nu ar crede în stabilitatea viitorului ? Cine ar mai arunca apă peste o casă în flăcări, dacă acțiunea apei asupra focului ar fi nesigură ? Oamenii își vor folosi toate resursele numai cînd vor fi siguri că viitorul se va pronunța împotriva lor, dacă nu au făcut tot ce le-a stat în puteri. Simțămîntul unei astfel de certitudini este o parte constitutivă din suma forțelor care lucrează asupra lor, și el va acționa cu mai multă tărie asupra celor mai buni și mai morali oameni. Cei care sînt stăpîniți de cea mai fermă convingere că viitorul este în mod imuabil legat de prezentul în care se desfășoară activitatea lor își vor drămui mai bine prezentul și-l vor cultiva cu cea mai mare grijă. Viitorul trebuie să fie o loterie pentru cei care gîndesc că aceleași combinații pot preceda uneori o serie de rezultate iar altă dată, altă serie. Dacă credința lor este sinceră, vor face speculații, în loc să muncească ; aceștia, în mod sigur, sînt oamenii imorali ; iar ceilalți, dacă credința lor este vie, înseamnă că au cel mai puternic imbold la sîrguință și moralitate.

Înrîurirea pe care toate acestea o au asupra mașinilor nu reiese imediat, dar va deveni evidentă numaidecît. Pînă atunci, trebuie să mă ocup de părerea prietenilor mei care-mi spun că, deși viitorul este ceva fixat în ce privește materia organică și în unele privințe e determinat și pentru om, totuși există multe aspecte sub care nu poate fi considerat ca fix. Astfel, ei spun că prin aprinderea unor aschii uscate și bine alimentate

cu oxigen, se va produce totdeauna o vîlvătaie, dar că un laş pus în contact cu o realitate înspăimîntătoare nu va avea totdeauna ca rezultat un om care o ia la fugă.

Cu toate acestea, dacă am lua doi laşi perfect similari în toate privinţele şi dacă i-am supune în mod perfect similar la acţiunea a doi agenţi înspăimîntători, de asemenea perfect similari, puţini sînt cei care nu se vor aştepta la o perfectă similitudine în fuga lor, chiar dacă au trecut o mie de ani între combinaţia iniţială şi repetarea ei.

Regularitatea aparent mai mare a rezultatelor combinaţiilor chimice faţă de cele umane rezultă din nepriceperea noastră de a percepe subtilele diferenţe dintre combinaţiile umane, combinaţii care nu se repetă niciodată într-o formă identică. Cunoaştem focul, cunoaştem şi aşchiile, dar nicicînd nu au fost şi nu vor fi doi oameni perfect identici, şi cea mai mică deosebire dintre ei poate schimba radical datele problemei. Trebuie să înregistrăm o infinitate de rezultate pînă să putem ajunge la o completă previziune a combinaţiilor viitoare ; de fapt, e de mirare că pentru acţiunile omeneşti există chiar şi atîta certitudine cîtă se constată azi. Negreşit că, pe măsură ce înaintăm în vîrstă, devenim mai siguri asupra modului în care va reacţiona cutare sau cutare gen de persoană, în anumite împrejurări date ; dar aceasta nu s-ar întîmpla niciodată, dacă conduita umană nu s-ar afla sub influenţa legilor cu a căror funcţionare ne familiarizăm tot mai mult, prin intermediul experienţei.

Dacă demonstraţia de mai sus este corectă, urmează că regularitatea cu care acţionează maşinăriile nu e o dovadă împotriva absenţei vitalităţii lor sau, cel puţin, a germenilor care s-ar putea dezvolta pentru a intra într-o nouă fază de viaţă. La prima vedere s-ar părea, într-adevăr, că o maşină cu aburi nu poate să nu

meargă, dacă este pusă pe şine, cu mecanismul în plină funcţiune şi dîndu-se drumul la aburi, în timp ce omul, a cărui treabă este să o conducă, poate oricînd pofteşte să facă aceasta, aşa că prima nu are spontaneitate şi nu e capabilă de nici un fel de voinţă liberă, pe cînd al doilea are şi e capabil de aşa ceva.

Această afirmaţie este adevărată, pînă la un anumit punct. Mecanicul poate opri locomotiva oricînd pofteşte, dar poate să vrea să facă asta doar în anumite puncte care i-au fost fixate de către alţii, sau în cazul că obstacole neaşteptate îl vor forţa să vrea să procedeze astfel. Bunul lui plac nu este spontan ; în jurul lui există un nevăzut cerc de influenţe, care fac să-i fie imposibil să acţioneze în oricare alt mod decît acela. Se ştie dinainte cîtă putere trebuie să li se acorde acestor influenţe, întocmai cum se ştie dinainte cîtă cantitate de cărbune şi de apă sînt necesare maşinii cu aburi. Şi e destul de curios să descoperi că influenţele care acţionează asupra mecanicului sînt de acelaşi tip cu cele care acţionează asupra locomotivei, adică hrană şi căldură. Mecanicul ascultă de stăpînii săi, fiindcă de la ei capătă hrană şi căldură, iar dacă acestea îi sînt suprimate ori date în cantităţi insuficiente, va înceta să mai conducă maşina, tot aşa cum locomotiva va înceta să mai funcţioneze, dacă este hrănită insuficient. Singura diferenţă este că omul e conştient de nevoile sale, iar locomotiva (afară de faptul că refuză să funcţioneze) nu pare să aibă această conştiinţă ; dar acest aspect este temporar şi l-am tratat mai sus.

În conformitate cu cele afirmate, fiind recunoscută forţa necesară a motivelor care urmează să-l dirijeze pe mecanic, niciodată — sau aproape niciodată — nu s-a ivit cazul vreunui om care să-şi oprească locomotiva din pură trăsneală. Dar un asemenea caz se poate ivi ; da, şi s-ar putea întîmpla ca locomotiva să se strice, dar dacă trenul este oprit din vreun motiv mă-

runt, se va descoperi fie că puterea necesară de impulsionare a fost greşit calculată, fie că omul a fost greşit calculat, tot astfel cum locomotiva poate să se strice din pricina vreunui defect de construcţie ascuns. Dar chiar în asemenea caz, nu avem de-a face cu spontaneitatea ; acţiunea va fi avut drept părinte adevărata ei cauză ; spontaneitatea este doar o vorbă pentru ignoranţa omului cu privire la zei.

Nu există, deci, nici un fel de spontaneitate din partea celor care-l impulsionează pe mecanic ?"

Aici urma o argumentaţie obscură, brodată pe acest subiect, pe care am socotit mai cuminte s-o omit. Autorul reia :

„La urma urmei, atunci totul se reduce la aceasta : diferenţa dintre viaţa unui om şi cea a unei maşini este mai degrabă una de grad, decît de gen, deşi nu lipsesc deosebirile de gen. Un animal are mai multe rezerve pentru cazuri de forţă majoră, decît o maşină. Maşina e mai puţin adaptabilă ; aria ei de acţiune este îngustă ; puterea şi precizia manifestate în sfera ei proprie sînt supraomeneşti, dar anevoie o scoate la capăt, dacă este pusă în faţa unei dileme ; uneori, cînd acţiunea ei normală este tulburată, îşi pierde capul şi merge din rău în mai rău, ca un smintit cuprins de o furie turbată ; dar aici, iarăşi, sîntem întîmpinaţi de aceeaşi consideraţie ca şi mai înainte, şi anume că maşinile se află încă în stadiul infantil ; sînt simple schelete, fără muşchi şi carne.

Pentru cîte cazuri de forţă majoră este adaptată o stridie ? Pentru exact atîtea cîte i se pot ivi, şi nimic mai mult. Aşa şi cu maşinile şi aşa şi cu însuşi omul. Lista accidentelor pe care oamenii le suferă zilnic din pricina lipsei lor de adaptabilitate e probabil la fel de mare ca şi cea a maşinilor, şi fiecare zi le oferă un material mai bogat pentru împrejurările neprevăzute. Să examineze oricine minunatele dispozitive

autoregulatoare şi autoajustătoare care se află acum în organismul maşinii cu aburi, să urmărească modul în care aceasta se aprovizionează singură cu ulei, modul în care-şi arată nevoile, celor care se îngrijesc de ea, şi acela în care, prin intermediul manipulatorului, îşi reglează punerea în aplicare a propriei sale puteri ; să se uite la acel depozit de inerţie şi forţă motrice care e volantul, sau la amortizoarele unui vagon de tren ; să vadă cum sînt selecţionate, pentru a asigura perpetuitatea lor, acele inovaţii care conţin prevederi împotriva cazurilor de forţă majoră ce se pot ivi ca să hărţuiască maşinile, şi apoi să-l lăsăm să gîndească la o sută de mii de ani şi la progresul acumulat pe care-l vor aduce, dacă omul nu poate fi trezit la sentimentul răspunderii pentru situaţia sa şi la destinul pe care şi-l pregăteşte cu mîinile sale. [1]

Nenorocirea este că s-a scurs pînă acum multă vreme de cînd omul este orb. Bizuindu-se pe utilizarea aburului, a fost trădat şi amăgit să o mărească şi să o multiplice. Înlăturarea bruscă a forţei aburului nu ar avea numai efectul că ne-ar readuce la stadiul în care ne aflam înainte de introducerea ei ; ar fi o prăbuşire generală şi ar urma o perioadă de anarhie

[1] De la întoarcerea mea în Anglia, mi s-a spus că cei pricepuţi la maşini folosesc numeroşi termeni care arată că vitalitatea lor este recunoscută aici şi că printre cei care se ocupă de maşinile cu aburi a intrat în uz o întreagă colecţie de expresii pe cît de surprinzătoare, pe atît de instructive. Am aflat, de asemeni, că aproape toate maşinile au metehne şi capricii proprii, că-şi cunosc conducătorii şi îngrijitorii şi că sînt gata oricînd să-i joace renghiuri unui străin. Am intenţia, cu vreun prilej viitor, să reunesc atît exemple de expresii răspîndite printre maşinişti, cît şi altele care să constituie extraordinare dovezi ale înţelepciunii şi excentricităţii mecanice, peste care am putut da — nu fiindcă aş crede în teoria profesorului erewhonian, ci din pur interes pentru acest subiect.

cum nu s-a mai cunoscut nici cînd ; ar fi ca și cînd populația noastră s-ar dubla brusc, fără să avem nici un mijloc suplimentar de a hrăni numărul sporit de locuitori. Aerul pe care-l respirăm nu este cu mult mai necesar vieții noastre animale, decît este pentru civilizația noastră folosirea oricărei mașini și unelte, pe baza cărora ne-am spori numărul.

Mașinile acționează asupra omului și fac dintr-însul un om, în aceeași măsură în care omul a acționat asupra mașinilor și le-a făcut ceea ce sînt ; dar trebuie să alegem între alternativa de a îndura multă suferință acum sau de a ne vedea treptat înlocuiți de propriile noastre creaturi, pînă cînd vom ajunge ca, în comparație cu ele, să nu contăm mai mult decît contează acum fiarele cîmpului față de noi.

În asta rezidă primejdia noastră. Pentru că mulți par înclinați să accepte un viitor atît de dezonorant. Ei spun că și în cazul cînd omul ar trebui să devină pentru mașini ceea ce sînt calul și cîinele pentru noi, acesta tot își va continua existența și va fi probabil mai prosper în stare de domesticitate, sub cîrmuirea binefăcătoare a mașinilor, decît păstrîndu-și condiția lui actuală, de sălbăticie. Noi ne tratăm animalele domestice cu multă blîndețe. Le dăm tot ceea ce credem că le prieste și fără îndoială că, folosindu-le carnea, le facem să se simtă mai fericite și nu invers. În chip asemănător, există temei de a crede că mașinile ne vor trata cu blîndețe, deoarece existența lor va depinde în mare măsură de a noastră. Ne vor dirija cu o vargă de oțel, dar nu ne vor mînca, nu ne vor pretinde servicii care să aibă ca scopuri numai reproducerea lor și creșterea copiilor ce-i vor avea, ci și slujirea lor, agonisindu-le hrana și dîndu-le să mănînce, redîndu-le sănătatea cînd sînt bolnave, precum și îngroparea morților sau aducerea membrilor

decedați ai comunității lor la noi forme de viețuire mecanică.

Însăși natura forței motrice, care determină progresul mașinilor, înlătură posibilitatea ca viața omului să fie înrobită și în același timp mizerabilă. Sclavii sînt relativ fericiți, dacă au stăpîni buni, și revoluția nu se va produce în vremea noastră și nici măcar peste vreo zece mii de ani, sau într-un interval de zece ori mai lung. E cuminte să fii neliniștit de lucruri atît de îndepărtate? Cînd sînt în joc interesele sale materiale, omul nu e un animal sentimental și, deși pe ici, pe colo cîte un suflet înflăcărat s-ar putea să-și examineze viața și să-și blesteme soarta care nu l-a născut mașină cu aburi, totuși cei mai mulți oameni vor accepta orice aranjament care le va asigura o hrană mai bună și o îmbrăcăminte mai ieftină și-și vor înfrîna pornirea de a se lăsa pradă invidiei necugetate pentru simplul motiv că există alte destine mai glorioase decît ale lor.

Puterea obișnuinței este uriașă, iar schimbarea va fi atît de gradată, încît simțul omului despre ceea ce i se cuvine nu va fi nici o clipă șocat în mod brutal; robia se va furișa fără zgomot asupra vieților noastre și prin schimbări imperceptibile și nu va avea loc vreodată o ciocnire între oameni și mașini care să ducă la o înfruntare între ei. Mașinile vor purta un veșnic război fratricid, dar vor avea totuși nevoie de om ca de o ființă prin intermediul căreia va fi dus greul luptei. La drept vorbind, nu există nici un motiv de neliniște în legătură cu fericirea viitoare a omului, cîtă vreme prezența lui continuă să fie, în vreun fel sau altul, profitabilă pentru mașini; s-ar putea să devină o rasă inferioară, dar va propăși infinit mai mult decît acum. Nu este, atunci, absurd și în același timp lipsit de rațiune să-ți pizmuiești binefăcătorii? Și nu ne-am face vinovați de nebunie

curată, dacă am vrea să respingem avantajele pe care nu le putem obţine altminteri, doar pentru că implică un cîştig mai mare pentru alţii ?

N-am nimic comun cu cei în stare să argumenteze astfel. Mă cutremur de aceeaşi oroare la gîndul că rasa mea ar putea fi cîndva dată în lături sau întrecută, la fel cum aş alunga cu oroare gîndul că, pînă şi în cea mai îndepărtată perioadă a pămîntului, străbunii mei au fost altceva decît făpturi omeneşti. Dacă aş putea crede că, în urmă cu un milion de ani, doar un singur străbun de-al meu a fost alt soi de fiinţă decît mine, mi-aş pierde orice respect faţă de propria mea persoană şi n-aş mai avea nici un fel de plăcere sau interes în viaţă. Sînt animat de aceleaşi sentimente faţă de descendenţii mei şi cred că vor fi atît de unanim împărtăşite, încît ţara se va decide să pună oprelişte imediată în calea oricărui progres mecanic viitor şi să distrugă pe dată toate invenţiile făcute în ultimii trei sute de ani. Nu voi cere mai mult decît atît. Putem avea încredere în forţele noastre de-a ţine la locul lor maşinile rămase şi, cu toate că aş prefera să văd că distrugerea de care am vorbit prevede încă două sute de ani, îmi dau seama de necesitatea unui compromis şi sînt gata să-mi sacrific o parte dintre convingerile personale, declarîndu-mă satisfăcut cu termenul de trei sute de ani. Mai puţin ar fi insuficient."

Aceasta era concluzia care a provocat atacul ce a dus la distrugerea maşinăriilor şi utilajelor, de-a lungul şi de-a latul Erewhonului. Nu a existat decît o singură încercare serioasă de a i se răspunde. Autorul ei susţinea că maşinile trebuiau să fie considerate ca o parte constitutivă a naturii fizice a omului, nefiind în realitate nimic altceva decît nişte mădulare extracorporale.

„Omul, spunea el, este un mamifer maşinat. Animalele situate pe o treaptă inferioară îşi păstrează

toate mădularele acasă, în propriile lor trupuri, dar multe dintre mădularele omului sînt detaşate şi împrăştiate ici-colo, în diferite părţi ale lumii — pe unele le ţine totdeauna la îndemînă, pentru a le utiliza imediat, în timp ce altele se află, uneori, la depărtări de sute de mile. O maşină nu este decît un mădular suplimentar ; aceasta este întreaga misiune a maşinilor, şi constatarea aceasta pune capăt oricărei polemici în jurul lor. Nu ne folosim mădularele în alt chip decît ca pe nişte maşini ; un picior viu este doar un picior de lemn, mult mai bun decît orice picior de lemn pe care-l poate confecţiona cineva.

Observaţi un om care sapă : antebraţul său drept i s-a lungit artificial, şi mîna lui a devenit o articulaţie. Mînerul sapei este protuberanţa de la capătul osului humerus ; lemnul este un os adiţional, iar placa de oţel lunguiaţă este noua formă a mîinii, care permite posesorului ei să răscolească pămîntul aşa cum n-ar putea-o face cu mîna lui originală. După ce şi-a modificat astfel propria structură — nu aşa cum sînt modificate alte animale de împrejurări asupra cărora nu au nici măcar urmă de control, ci dînd dovadă, ca să zic aşa, de previziune, adăugînd staturii sale încă un cot —, civilizaţia a început să-şi arunce lumina peste neamul său, şi de aici s-au tras bunele instituţii sociale, tovărăşia plăcută a prietenilor, arta iraţiunii şi toate acele deprinderi ale minţii care înalţă cel mai mult pe om, aşezîndu-l mai presus de animalele de rînd.

Astfel, civilizaţia şi progresul mecanic au înaintat mînă-n mînă, dezvoltîndu-se reciproc, folosirea întîmplătoare, pentru prima dată, a unui băţ fiind ceea ce a rostogolit bulgărele iniţial, iar perspectiva avantajului posibil — ceea ce l-a păstrat în mişcare. De fapt, maşinile trebuie considerate ca un mod de dezvoltare, graţie căruia progresează cu precădere orga-

nismul omenesc, fiecare invenţie din trecut constituind un adaos adus resurselor corpului omenesc.

Chiar şi comunitatea membrelor devine astfel posibilă pentru cei care se bucură de comunitate spirituală, încît au destui bani ca să obţină un bilet de tren ; pentru că trenul nu este altceva decît un picior de şapte poşte, pe care-l pot stăpîni cinci sute de oameni în acelaşi timp."

Singura primejdie mai serioasă care îl îngrijora pe autorul citat era că, în acest mod, maşinile vor nivela posibilităţile oamenilor şi vor scădea exigenţa severă a concurenţei, astfel încît multe persoane cu resurse fizice inferioare nu vor fi descoperite şi vor transmite descendenţilor această inferioritate. Se temea că îndepărtarea presiunii ce există astăzi ar putea produce o degenerare a rasei omeneşti şi că, efectiv, întregul corp ar putea deveni un element pur rudimentar, omul însuşi nefiind altceva decît suflet şi mecanism, un principiu inteligent, dar lipsit de pasiune şi de acţiune mecanică.

„Cei trai' splendid, scria în continuare autorul, ducem acum, cu ajutorul mădularelor noastre externe ! Putem face să se schimbe trupul nostru după anotimpuri, după vîrstă, după cum creşte sau descreşte averea noastră. Dacă vremea e umedă, sîntem dotaţi cu un organ numit în mod comun umbrelă şi care este menit să ne ocrotească vestmintele şi pielea de efectele supărătoare ale ploii. Omul dispune acum de numeroase membre extracorporale, care prezintă pentru el o însemnătate mai mare decît o bună parte din părul lui, sau, în orice caz, din favoriţii săi. Memoria şi-o poartă într-o agendă de buzunar. Devine din ce în ce mai complex, pe măsură ce îmbătrîneşte ; atunci va fi zărit purtînd maşini-de-văzut şi poate păr şi dinţi artificiali, iar dacă este un specimen cu adevărat

bine dezvoltat al rasei sale, va fi înzestrat cu o încăpătoare cutie pe roți, cu doi cai și un vizitiu."

Acest autor a dat naștere tradiției de clasificare a oamenilor după caii-putere pe care-i au și i-a împărțit în genuri, specii, varietăți și subvarietăți, dîndu-le numiri luate din limbajul ipotetic, care exprimă numărul mădularelor de care pot dispune în orice clipă. El arăta că oamenii capătă o structură cu o organizare mai înaltă și mai delicată, pe măsură ce se apropie mai mult de culmea bogăției, și numai un milionar posedă întregul stoc de membre complimentare pe care neamul omenesc și le poate încorpora făpturii sale.

„Aceste puternice organisme, continuă autorul, care sînt bancherii și negustorii noștri de vază, le vorbesc semenilor lor de-a lungul și de-a latul țării, într-o cîtime de secundă; sufletele lor bogate și subtile pot sfida orice obstacol, în vreme ce sufletele nevoiașilor sînt îmbîcsite și hărțuite de materie, care se lipește de ele ca melasa de aripile unei muște, sau le împresoară ca pe un om care se luptă cu nisipurile mișcătoare; urechilor lor nevolnice le trebuie zile sau săptămîni ca să audă ce le spune altă persoană de la distanță, în loc să audă într-o secundă, așa cum se întîmplă cu cei din clasele dotate cu o organizare mai complexă. Cine va nega că cel care poate, datorită identității sale, să obțină un tren special și să meargă oricînd și oriunde poftește nu beneficiază de-o organizare mai înaltă decît cel care, fie că și-ar dori să aibă aceeași putere, fie că ar visa să aibă aripi de pasăre, ar avea aceeași șansă să le obțină și pentru care picioarele proprii sînt unicul mijloc de locomoție? Acest străvechi dușman filozofic, materia, răul inerent și esențial, atîrnă încă și azi de gîtul nevoiașului și-l sugrumă; dar pentru bogați, materia devine imaterială; organizarea minuțioasă a sistemului său extracorporal i-a eliberat sufletul.

Acesta e secretul omagiului pe care-l primesc oamenii bogați din partea celor mai săraci decît ei ; ar fi o gravă eroare să presupunem că deferența ce li se arată provine din motive de care ar trebui să ne rușinăm ; acesta e doar respectul natural pe care toate făpturile vii îl acordă celor pe care îi recunosc ca fiind situați mai sus decît ei pe scara vieții animale și analog cu venerația pe care cîinele o are pentru om. La rasele sălbatice e socotit ca un lucru nespus de onorabil să fii posesorul unei puști, și în decursul tuturor perioadelor cunoscute din istorie a dăinuit simțămîntul că cei care dețin cele mai multe valori sînt și cei mai valoroși."

Și o ținea așa în continuare, într-o bună parte a cărții lui, încercînd să arate ce schimbări în distribuirea vieții animale și vegetale din tot cuprinsul regatului fuseseră provocate de cutare sau cutare invenție omenească și în ce fel aceasta avea legătură cu dezvoltarea morală și intelectuală a speciei umane, ba repartiza chiar unora dintre ele un rol în crearea și modificarea corpului omenesc, precum și rolul pe care urmau să-l joace mai tîrziu în distrugerea lui. Dar celălalt autor avu mai mult succes și, pînă la urmă, izbuti să provoace distrugerea tuturor invențiilor realizate în precedenții 271 de ani, perioadă asupra căreia au căzut de acord toate părțile interesate, după cîțiva ani de ciorovăială asupra amănuntului dacă un anumit tip de calandru de stors, care era foarte folosit de spălătorese, urma să fie păstrat sau nu. În cele din urmă au hotărît că ar fi primejdios și a fost exceptat de la limita stabilită, de 271 de ani. Urmează apoi războaiele civile reacționare, dar descrierea lor m-ar îndepărta de la scopul pe care mi l-am propus.

Capitolul al XXVI - lea

PĂRERILE UNUI PROFET EREWHONIAN ÎN LEGĂTURĂ CU DREPTURILE ANIMALELOR

S-a putut vedea din capitolele precedente că erewhonienii sînt un popor blajin şi deprins să îndure îndelung, uşor de dus de nas şi gata să jertfească repede bunul simţ pe altarul logicii, cînd se ridică din mijlocul lor vreun filozof care dobîndeşte putere asupra lor datorită reputaţiei pe care şi-a dobîndit-o cu învăţătura lui deosebită sau convingîndu-i că instituţiile existente nu sînt întemeiate pe cele mai stricte principii de moralitate.

Şirul de revoluţii despre care vă voi povesti pe scurt, în continuare, arată acest lucru chiar mai limpede decît felul (de care m-am ocupat pînă acum) în care, la o dată mai tîrzie, şi-au tăiat reciproc gîturile în disputa asupra maşinilor ; pentru că dacă i s-ar fi făcut pe voie celui de-al doilea reformator, despre care am de gînd să vă vorbesc, sau mai degrabă dacă s-ar fi aplicat principiile pe care acesta declara că le îmbrăţişează, întregul neam omenesc ar fi pierit de foame într-un singur an. Din fericire, bunul simţ, care, deşi din fire e cea mai blajină vieţuitoare, cînd simte cuţitul în beregată e în stare să dezvăluie o forţă de rezistenţă neaşteptată şi să-i zboare cît colo pe doctrinarii fanatici, chiar dacă aceştia l-au legat fedeleş şi cred că-l au la discreţie. Pe cît m-am putut eu informa de la autorităţile cele mai competente în materie, cele întîmplate s-au desfăşurat astfel : În urmă cu vreo două mii cinci sute

de ani, erewhonienii erau încă necivilizaţi şi trăiau din vînat şi pescuit, dintr-un sistem rudimentar de agricultură şi din jefuirea celor cîţiva vecini, pe care încă nu-i supuseseră complet. Nu aveau nici şcoli, nici sisteme filozofice, dar, printr-un fel de simţ înnăscut, făceau ceea ce era socotit ca drept în ochii lor şi în cei ai vecinilor. Ca urmare, bunul simţ al mulţimii nefiind încă viciat, crima şi boala erau judecate cam la fel cum sînt şi în alte ţări.

Dar o dată cu progresul treptat al civilizaţiei şi cu creşterea prosperităţii materiale, oamenii au început să pună întrebări despre lucruri pe care pînă atunci le luaseră ca de la sine înţelese, iar un domn bătrîn, care se bucura de o mare influenţă asupra lor, din pricina sfinţeniei vieţii sale şi a presupusei lui inspirări de către o putere nevăzută, a cărei existenţă începea de pe-atunci să fie simţită, şi-a vîrît în cap să se agite fără întrerupere pe tema drepturilor animalelor — chestiune care pînă-n clipa aceea nu tulburase pe nimeni.

Toţi profeţii sînt, mai mult sau mai puţin, nişte cîrcotaşi, iar acest domn bătrîn se pare că a fost unul dintre cei mai suciţi. Fiind ţinut pe cheltuială publică, avea timp liber berechet şi, nemulţumindu-se să-şi limiteze atenţia doar asupra drepturilor animalelor, ţinea morţiş să reducă dreptatea şi nedreptatea la nişte reguli, să cîntărească temeliile datoriei, şi ale binelui, şi ale răului ; cu alte cuvinte, să aşeze pe o bază logică tot soiul de chestiuni pe care oamenii, pentru care timpul e bani, sînt satisfăcuţi să le accepte şi fără nici un fel de bază.

În treacăt fie spus, unica bază pe care el decise că poate să se rezeme datoria era una care nu lăsa loc multor obiceiuri ale poporului, statornicite din vechime. Acestea, îi încredinţa filozoful, erau toate greşite şi, de cîte ori se încumeta cineva să îmbrăţişeze o

opinie diferită de a lui, supunea problema puterii nevăzute, cu care el singur era în comunicaţie directă, iar puterea nevăzută îl asigura în mod invariabil că el are dreptate. În legătură cu drepturile animalelor, învăţa precum urmează :

„Ştiţi, spunea el, cît de ticăloasă faptă este să vă ucideţi între voi. Pe vremuri, străbunii voştri n-aveau nici un scrupul, nu numai cînd îşi ucideau, ci chiar cînd îşi mîncau rudele. Nimeni n-ar mai reveni la asemenea practici detestabile, deoarece e un fapt notoriu că trăim mult mai fericiţi de cînd am renunţat la ele. Această prosperitate sporită ne îndreptăţeşte să ajungem la concluzia că nu trebuie să ne ucidem şi să ne mîncăm semenii. Am consultat puterea mai înaltă, de care ştiţi că sînt inspirat, şi ea m-a asigurat că această concluzie este imutabilă.

Fireşte, nu poate nimeni contesta că oile, vitele, căprioarele, zburătoarele şi peştii sînt semenii noştri. În anumite privinţe se deosebesc de noi, dar aspectele prin care se diferenţiază sînt puţine şi secundare, în timp ce acelea care sînt comune cu ale noastre sînt numeroase şi esenţiale. Aşadar, prietenii mei, dacă era greşit din partea voastră să-i ucideţi şi să-i mîncaţi pe semenii voştri oameni, este greşit, de asemenea, să ucideţi şi să mîncaţi peşte, carne şi păsări. Zburătoarele, animalele şi peştii sînt tot aşa de îndreptăţiţi să trăiască, atît cît pot, nestingheriţi de om, cum are şi omul dreptul să trăiască nesupărat de vecinii săi. Daţi-mi voie să vă încredinţez din nou că aceste cuvinte nu-mi aparţin, ci au fost rostite de către înalta putere care mă inspiră.

Admit, continua filozoful, că animalele se hărţuiesc reciproc, iar unele merg mai departe şi-l hărţuiesc chiar pe om, dar încă nimeni nu m-a învăţat că se cuvine să ne modelăm purtarea după cea a animalelor inferioare. Mai curînd s-ar cădea să ne stră-

duim să le educăm, aducîndu-le la intenţii mai bune. A ucide un tigru, de pildă, care a trăit mîncînd carnea bărbaţilor şi a femeilor ucise de el, înseamnă să ne coborîm la nivelul tigrului, şi asta-i nevrednic de oameni, care cată a fi călăuziţi de cele mai înalte principii, în gîndurile şi în faptele lor.

Puterea nevăzută, care mi s-a dezvăluit doar mie singur, dintre noi toţi, mi-a spus să vă dau de ştire că ar fi trebuit ca pînă acum să depăşiţi obiceiurile barbare ale înaintaşilor voştri. Dacă, după cum credeţi, sînteţi mai presus de ei, prin cele ce ştiţi, trebuie să fiţi mai presus şi prin ceea ce făptuiţi. Drept care vă porunceşte să vă opriţi de a mai ucide vieţuitoare, numai şi numai de dragul mîncării. Singura hrană animală pe care o puteţi consuma este carnea oricărei zburătoare, sălbăticiuni sau a oricăror peşti peste care veţi da, după ce au murit de moarte naturală, sau oricare vietate născută pretimpuriu ori atît de diformă, încît va fi o milostivire să-i scurtaţi suferinţele ; puteţi, de asemeni, mînca animalele care au săvîrşit actul sinuciderii. În ce priveşte vegetalele, le puteţi mînca pe toate cele care vă vor lăsa să le consumaţi nepedepsiţi."

Cu atîta înţelepciune şi aşa de bine argumenta bătrînul profet şi atît de groaznice erau ameninţările pe care le zvîrlea împotriva celor care refuzau să i se supună, încît, pînă la urmă, a cîştigat adeziunea păturii culte a poporului, şi curînd clasele mai sărace i-au ţinut isonul, ori au pretins că fac astfel. După ce asistase la triumful principiilor sale, fu chemat în lumea părinţilor săi şi, fără îndoială că a intrat pe dată în deplină comuniune cu puterea nevăzută, de a cărei favoare beneficiase şi pînă atunci.

Nu trecuse însă multă vreme de la moartea lui, că vreo cîţiva dintre cei mai înflăcăraţi discipoli

de-ai săi îşi luară pe umerii lor misiunea de a îmbunătăţi învăţătura maestrului şi au dat sentinţa că a mînca un ou este cam totuna cu uciderea unui pui potenţial, ceea ce este aproape la fel cu uciderea unuia viu. Cu zgîrcenie erau permise ouăle stricate, dacă era absolut sigur că trecuseră dincolo de pragul la care mai puteau da pui, şi toate ouăle oferite spre vînzare urmau să fie controlate de un inspector. Acesta, după ce se declara satisfăcut că duhnesc îndeajuns, lipea pe ele o etichetă : „Ouat acum trei luni", indiferent care ar fi fost data la care se referea.

Cred că nu mai e nevoie să spun că aceste ouă erau folosite doar pentru budinci şi ca doctorie, în cazurile cînd se cerea urgent un vomitiv. Laptele era interzis, de vreme ce nu putea fi obţinut fără să i se fure unui viţeluş hrana naturală, punîndu-i-se astfel viaţa în primejdie.

E lesne de crezut că la început s-au găsit destui care pe faţă păzeau cu străşnicie noile reguli, dar prindeau din zbor orice prilej ca să se înfrupte în taină din mîncărurile cu carne, cu care fuseseră deprinşi. Se descoperea într-una că animalele mureau de moarte naturală, în împrejurări mai mult sau mai puţin suspecte. Aşişderea, mania sinuciderii, care pînă atunci se mărginise exclusiv la catîri, începu să precumpănească în mod alarmant chiar printre vieţuitoarele care, în majoritatea cazurilor, îşi respectau fiinţa, cum sînt oile şi vitele. Era uluitor să vezi cum aceste nenorocite animale adulmecau cuţitul unui măcelar, dacă se afla vreunul pe o rază de-o milă, şi se năpusteau drept în tăiş, dacă măcelarul nu se ferea la timp din calea lor.

Şi cîinii, care pînă atunci respectaseră cu sfinţenie legile privitoare la păsăretul domestic, iepurii de casă, purceluşii de lapte sau mioarele şi mieii, începură deodată să scape de sub controlul stăpînilor lor şi să

ucidă tot ce li se interzicea să atingă măcar cu o labă. Socoteau că orice animal omorît de un cîine murise de moarte naturală, deoarece e în firea cîinelui să ucidă vietăţi, dar că pînă atunci se stăpînise să facă vreun rău vieţuitoarelor din ogrăzi, fiindcă firea lui fusese ţinută în frîu. Din nefericire, cu cît se dezvoltau mai mult aceste tendinţe spre nelegiuire, cu atît mai mult muritorii de rînd păreau încîntaţi să prăsească tocmai acele animale care-l ispiteau pe cîine. La o adică, nu încape nici o îndoială că în acest fel ocoleau în mod premeditat prevederile legii; dar indiferent care era adevărul, oamenii vindeau sau mîncau toate făpturile omorîte de cîinii lor.

În cazul animalelor mai mari, încălcarea era mai dificilă, deoarece magistraţii nu puteau închide ochii în toate cazurile de pretinse sinucideri ale oilor, porcilor şi vitelor aduse în faţa lor. Cîteodată erau nevoiţi să osîndească, şi unele dintre aceste condamnări provocau teroare — pe cîtă vreme în cazul animalelor ucise de un cîine, urmele colţilor lui puteau fi văzute, şi era, practic, imposibil să dovedeşti intenţia de fraudă o proprietarului dulăului.

Altă sursă fertilă de nesupunere faţă de lege era furnizată de decizia unuia dintre judecători, care stîrnise mari proteste printre discipolii mai fervenţi ai bătrînului profet. Judecătorul cu pricina considera că este legal să ucizi orice animal, în legitimă apărare, şi că asemenea atitudine era atît de firească din partea omului care s-ar fi trezit atacat, încît vietatea agresoare trebuia să fie inclusă în rîndul celor răpuse de moarte naturală. Înalţii Vegetarieni aveau, pe drept cuvînt, temei serios să fie alarmaţi, fiindcă nici nu ajunsese bine la cunoştinţa obştească această decizie, că un număr de animale, pînă atunci nevătămătoare, se şi apucară să-şi atace proprietarii, cu o asemenea ferocitate, că trebuiră să fie supuse morţii

naturale. De asemenea, era foarte obişnuit, în perioada aceea, să vezi stîrvul unui viţel, miel sau ied expus spre vînzare, cu o etichetă atîrnată pe el, prin care un inspector certifica anume că fusese ucis în legitimă apărare. Cîteodată chiar, un miel sau un viţel era expus drept „garantat născut mort", cînd înfăţişa toate semnele după care vedeai că se bucurase de viaţă cel puţin o lună.

Cît despre carnea animalelor care *bonafide*[1] pieriseră de moarte naturală, permisiunea de a le consuma era inoperantă, fiindcă, îndeobşte, era mîncată de vreun alt animal, înainte ca omul să pună mîna pe ea. Dacă nu se întîmpla aşa, aceasta era adesea otrăvitoare, aşa că, practic vorbind, oamenii erau forţaţi să ocolească legea prin vreunul dintre mijloacele arătate mai înainte, sau să devină vegetarieni. Această ultimă alternativă le plăcea aşa de puţin erewhonienilor, încît legile împotriva uciderii animalelor cădeau în desuetudine, şi foarte probabil că ar fi fost respinse, de n-ar fi izbucnit o molimă, pusă de preoţii şi profeţii zilei pe seama nelegiuirii poporului, care mîncase carne interzisă. La această afirmaţie se produse o reacţie în urma căreia fură promulgate legi riguroase, interzicîndu-se folosirea cărnii sub orice formă sau aspect şi nepermiţînd să se vîndă în prăvălii şi pieţe altă hrană în afară de grîu, fructe şi legume.

Legile acestea au intrat în vigoare la vreo două sute de ani de la moartea bătrînului profet, care tulburase cel dintîi minţile oamenilor în legătură cu drepturile animalelor ; dar abia fuseseră promulgate, că poporul începu iarăşi să le calce.

Mi-au spus că urmările cele mai neplăcute ale acestei totale nebunii nu constau în faptul că oamenii care

[1] De bună-credinţă, termen juridic latin.

respectau legea erau nevoiţi să se descurce fără hrană animală — multe naţiuni fac acest lucru şi nu par cu nimic mai păgubite ; ba chiar şi în ţări unde se consumă carne, cum sînt Italia, Spania şi Germania, nevoiaşii arareori zăresc o bucată de carne, de la un capăt la altul al anului. Prăpădul consta în şocul pe care nechibzuita prohibiţie îl provoca conştiinţei tuturora, în afară de a celor de-ajuns de puternici pentru a şti că deşi conştiinţa, de regulă, are urmări bune, poate de asemeni să ajungă şi un flagel. Conştiinţa trezită a unui individ îl va îndemna adesea să facă în pripă lucruri pe care ar fi fost mai bine să le lase nefăptuite, dar conştiinţa unei naţiuni, trezită de un bătrîn domn respectabil, care scoate din mînecă o putere invizibilă, va umple cu o răzbunare fiecare colţişor din iad.

Tinerilor li se spunea că este un păcat să facă ceea ce părinţii lor făcuseră, nevătămaţi, veacuri de-a rîndul. Ba mai mult, cei care le propovăduiau despre grozăvia de a consuma carne erau nişte indivizi academici nesuferiţi, şi, deşi băgau spaima în toţi, în afară de tinerii mai cutezători, puţini erau cei cărora, în adîncul inimii lor, să nu le fie antipatici. Totuşi, oricît de mult ar fi ţinută în ignoranţă o tînără persoană, curînd ajunge să afle că bărbaţii şi femeile de pe acest tărîm — adesea persoane cu mult mai simpatice decît profeţii care le predicau abstinenţa — luau într-una peste picior noile legi fanatice şi se credea că le trec cu vederea, în taină, deşi nu îndrăzneau s-o facă făţiş. Nu-i mare mirare, deci, că cei mai umani din rîndurile celor studioşi erau enervaţi de preceptele cîrmuitorilor lor : nu atinge, nu gusta, nu mînui, pe care altminteri le-ar fi acceptat fără şovăială.

Trebuie să amintesc aici o istorioară tristă despre un tînăr de treabă, îndreptăţind multe speranţe, dar

blestemat să aibă mai multă conștiință decît creier, căruia îi spusese doctorul (pentru că, așa cum am pomenit mai înainte, boala încă nu era soțotită ca fiind criminală) că trebuie neapărat să mănînce carne, orice ar glăsui legea. A fost foarte indignat de vorbele doctorului, și o bună bucată de vreme a refuzat să-i urmeze sfatul, pe care-l considera imoral. Pînă la urmă, totuși, dîndu-și seama că slăbea văzînd cu ochii, într-o noapte întunecoasă se furișă într-una dintre tavernele acelea în care se vindea pe sub mînă carne și cumpără un funt de mușchi, de calitatea întîi. Îl duse acasă, îl găti în dormitorul lui, după ce toți ai casei se culcaseră, și, deși se perpeli prin somn din cauza rușinii și a remușcărilor, se simți atît de întremat în dimineața următoare, încît abia dacă se mai recunoscu, privindu-se în oglindă.

Peste trei sau patru zile se trezi din nou atras irezistibil către aceeași tavernă. Cumpără din nou un funt de mușchi, îl găti, și din nou, deși trecu prin mari chinuri sufletești, în dimineața următoare se simți alt om. Ca să nu mai lungim povestea, cu toate că niciodată nu trecuse de limitele cumpătării, în mintea lui se cuibărise gîndul că lunecă — de altfel cu siguranță că o și făcea — în rîndurile infractorilor obișnuiți.

Sănătatea lui se îndrepta în mod constant, și, deși era convins că acest lucru se datora biftecurilor, cu cît se simțea mai bine trupește, cu atît mai rău îl chinuia conștiința. În urechi îi sunau veșnic două glasuri : unul care-i spunea : „Sînt Bunul Simț și Natura ! Ia aminte la mine, și te voi răsplăti la fel cum i-am răsplătit și pe părinții tăi, înaintea ta.“ Dar celălalt glas grăia : „Nu lăsa spiritul acesta rațional să te amăgească, ducîndu-te la pierzanie. Eu sînt Datoria, ia aminte la mine, și te voi răsplăti la fel cum i-am răsplătit pe părinții tăi, înaintea ta.“

Uneori i se părea chiar că și vede chipurile celor care-i vorbeau. Bunul Simț părea atît de degajat, de bonom și de senin, atît de deschis și neînfricat, încît, orice-ar fi făcut, nu putea să nu-i dea crezare. Dar tocmai cînd era pe cale să-l asculte, era oprit de fața austeră a Datoriei, atît de gravă și totuși atît de amabilă, și-i sîngera inima că din cînd în cînd era nevoit s-o vadă cum îi întoarce spatele, compătimitoare, în timp ce-și îndrepta pașii spre rivalul ei.

Sărmanul băiat era cu gîndul tot timpul la acei colegi de studii care erau mai buni decît el și încerca să-și modeleze purtarea după cum credea că ar fi conduita lor. Își spunea : „Ei mănîncă, oare, biftec ? Nici gînd !“ Dar majoritatea studenților mîncau din cînd în cînd, dacă nu-i ispitea cumva vreo costiță de berbec. Iar ei tot așa și-l luau drept model, spunîndu-și : „El mănîncă vreo costiță de berbec ? Nici gînd.“

Într-o noapte, însă, fu urmărit de un om al autorităților, care iscodea veșnic în căutare de delicvenți, și fu prins ieșind din tavernă cu o jumătate de spată de berbec, ascunsă sub vestminte. După această pățanie, deși nu fusese trimis la închisoare, fu eliminat, și perspectivele carierii sale fură iremediabil compromise, drept care se spînzură de îndată ce ajunse acasă.

Capitolul al XXVII - lea

PĂRERILE UNUI FILOZOF EREWHONIAN ÎN LEGĂTURĂ CU DREPTURILE VEGETALELOR

Să las deoparte această poveste nefericită și să mă întorc la cursul evenimentelor prin care a trecut mulțimea erewhonienilor. Indiferent de numărul legilor care se decretau în vederea sporirii severității pedepselor ce se dădeau celor care mîncau carne pe ascuns, poporul găsea mijloace să le înlăture, de îndată ce se năștеau. Și într-adevăr în anumite perioade acestea aproape că ajungeau să fie niște curiozități învechite, dar tocmai cînd erau pe punctul de a fi respinse, se producea vreo calamitate națională sau predicile vreunui fanatic redeșteptau conștiința națiunii, și oamenii erau închiși cu miile pentru vînzarea ori cumpărarea ilicită de carne de animale.

Totuși, cam la vreo șase-șapte sute de ani după moartea bătrînului profet, se ivi un filozof care, deși nu pretindea că ar comunica cu vreo putere nevăzută, doborî la pămînt legea, însuflețit de aceeași încredere pe care ar fi avut-o chiar dacă l-ar fi inspirat o asemenea putere. Mulți sînt de părere că filozoful acela nu era convins de propria lui învățătură, dar că fiind în taină un mare mîncător de carne, nu-și propunea alt scop decît tocmai acela de a face ca prohibiția consumului de carne să atingă un asemenea grad de absurditate, încît nici chiar un puritan din Erewhon să nu fie capabil să-i reziste.

Cei care împărtășesc această părere socotesc că era conștient de faptul că ar fi fost imposibil să deter-

mine naţiunea să accepte o legislaţie pe care o considera păcătoasă ; ştia, de asemeni, că ar fi fost lipsită de speranţă încercarea de a convinge poporul că nu-i o ticăloşie să ucizi o oaie şi s-o mănînci, cîtă vreme nu era în stare să le arate că trebuie fie să păcătuiască — într-o anumită măsură —, fie să piară. Se credea că de aceea a făcut monstruoasele propuneri despre care vă voi vorbi în continuare.

Filozoful nostru începu prin a-i aduce un prinos de profund respect bătrînului profet, a cărui pledoarie în favoarea drepturilor animalelor, recunoştea el, contribuise atît de mult la temperarea caracterului naţional şi-i lărgise orizontul asupra sfinţeniei vieţii, în general. Susţinea însă că vremurile se schimbaseră ; lecţia de care ţara avusese nevoie fusese învăţată destul de temeinic, dar între timp se aflaseră o sumedenie de lucruri despre vegetale, pe care nici măcar nu le bănuiau mai înainte, şi care — dacă naţiunea continua să persevereze pe calea aderării cu stricteţe la cele mai înalte principii morale, care fuseseră pînă atunci secretul propăşirii sale — trebuiau neapărat să aducă o schimbare radicală în atitudinea poporului faţă de ele.

Nici vorbă, era adevărat că se cunoşteau atunci o mulţime de lucruri care nu fuseseră bănuite mai înainte, deoarece poporul, neavînd vrăjmaşi şi fiind înzestrat cu minte ageră şi spirit iscoditor în cercetarea misterelor naturii, făcuse progrese extraordinare în toate ramurile ştiinţei şi artei. În cel mai mare muzeu erewhonian, mi s-a arătat un microscop de o putere considerabilă, care, după spusele celor competenţi, data cam din aceeaşi perioadă cu filozoful despre care vă vorbesc acum şi se presupunea că ar fi chiar instrumentul cu care acesta lucrase efectiv.

Acest filozof era profesor de botanică în principalul lăcaş de învăţămînt ce exista pe-atunci în Erew-

hon, şi, cu ajutorul microscopului care se mai păstra încă, ori poate cu altul asemănător, ajunsese la concluzia care astăzi e universal acceptată printre noi, anume că toate animalele şi plantele avuseseră o obîrşie comună şi, în consecinţă, cele din urmă trebuie să fie considerate — în egală măsură cu primele — drept vietăţi. El afirmă, aşadar, că animalele şi plantele sînt veri, şi de la bun început ar fi trebuit să se observe faptul acesta, dacă oamenii n-ar fi stabilit o diviziune arbitrară şi nerezonabilă între ceea ce hotărîseră să numească regnul animal şi cel vegetal.

Filozoful susţinu şi demonstră, spre satisfacţia tuturor celor care erau capabili să-şi formeze o părere asupra acestui subiect, că nu exista o diferenţă apreciabilă, care ar fi putut fi observată cu ochiul liber sau dovedită prin oricare altă probă, între un germene din care se va dezvolta un stejar, o viţă-de-vie, un trandafir, şi un altul care (asigurîndu-i-se mediul prielnic) va deveni un şoricel, un elefant sau un om.

Pretindea că drumul dezvoltării oricărui germene era dictat de obiceiurile germenilor din care descindea şi din a căror identitate făcuse cîndva parte. Dacă un germene era aşezat în condiţiile în care se aflaseră şi germenii care alcătuiau şirul înaintaşilor lui, avea să se comporte la fel cu ei, şi din el avea să se dezvolte acelaşi tip de organism ca şi al lor. Întîlnind împrejurări puţin diferite, va încerca (cu sau fără succes) să-şi modifice dezvoltarea în conformitate cu ele ; dacă împrejurările prezentau deosebiri serioase, probabil că avea să moară, nefăcînd efortul necesar să se adapteze la mediu. Această lege, argumenta filozoful, se aplică în mod egal germenilor de plante, ca şi celor de animale.

Drept care, lega de inteligenţă atît dezvoltarea animală, cît şi cea vegetală, fie stinsă şi actualmente inconştientă, fie nestinsă şi conştientă, iar în sprijinul

poziţiei sale faţă de viaţa vegetală sublinia felul în care toate plantele se adaptaseră mediului. Admiţînd că, la prima vedere, inteligenţa vegetală pare că se diferenţiază, pe plan material, de cea animală, totuşi — susţinea el — seamănă leit cu aceasta sub următorul aspect esenţial : deşi se preocupă în chip vădit de chestiuni vitale, pentru buna stare a organismului său, nu vădeşte niciodată nici cea mai neînsemnată tendinţă de a se ocupa de orice altceva. Filozoful sublinia că această comportare constituie cea mai bună dovadă de inteligenţă pe care o poate oferi vreo vietate.

„Plantele, spunea el, nu manifestă nici cel mai mic indiciu de interes faţă de treburile omeneşti. Niciodată nu vom izbuti să facem un trandafir să înţeleagă că cinci ori şapte fac treizeci şi cinci, şi în zadar i-am vorbi unui stejar despre fluctuaţiile cotelor Bursei. Din această pricină, spunem că stejarul şi trandafirul sînt neinteligente şi, descoperind că nu pricep afacerile noastre, tragem concluzia că nu se pricep nici la ale lor. Dar ce poate şti despre inteligenţă un om care vorbeşte în felul acesta ? Cine dovedeşte mai multă inteligenţă — el, ori trandafirul şi stejarul ?

Şi în timp ce categorisim plantele drept proaste, pentru că nu pricep afacerile noastre, ne arătăm noi, oare, capabili să le pricepem pe-ale lor ? Putem să ne formăm chiar şi cea mai vagă părere despre modul în care sămînţa unui arbust de trandafir preface pămîntul, aerul, căldura şi apa, într-un trandafir ce înfloreşte ? De unde îşi ia culoarea ? Din pămînt, aer, etc. ? Da, dar cum ? Petalele acelea, cu ţesutul lor inefabil, cu nuanţa lor, care întrece pînă şi obrăjorul unui copil, apoi mireasma ? Uitaţi-vă la pămînt, la aer şi la apă — toate acestea sînt materiile prime cu care trebuie să lucreze trandafirul ; oare trădează vreun semn de lipsă de inteligenţă în alchimia cu care

preface noroiul în petale de trandafir ? Ce chimist poate realiza ceva comparabil ? De ce nu încearcă nici unul ? Pur și simplu, fiindcă oricine știe că nici o inteligență omenească nu e capabilă de una ca asta. Și ne dăm bătuți. E domeniul trandafirului ; să-l lăsăm să se ocupe de el — și să-l etichetăm neinteligent, fiindcă ne uimește prin miracolele pe care le înfăptuiește și prin felul firesc în care le duce la capăt.

Priviți, de asemenea, ce strădanie depun plantele ca să se protejeze singure împotriva dușmanilor. Zgîrie, taie, înțeapă, exală mirosuri urîte, secretă cele mai înspăimîntătoare otrăvuri (pe care doar Dumnezeu știe cum de ajung să le fabrice), își acoperă semințele prețioase cu spini, ca ai ariciului, sperie insectele luînd forme amenințătoare, cu ajutorul unor sisteme nervoase delicate, se ascund, cresc în locuri inaccesibile și urzesc minciuni atît de plauzibile, încît îi amăgesc pînă și pe cei mai subtili vrăjmași ai lor..

Întind capcane mînjite cu lipici vîscos, să prindă insectele, și le atrag să se înece în ulcioare făcute din petalele lor și umplute cu apă ; altele se prefac, ca să zic așa, în adevărate curse de șobolani care, datorită unui resort, se închid, peste orice insectă ce se așază pe ele ; altele își croiesc florile după chipul unei gîze, mare jefuitoare de miere, încît cînd sosește gîza adevărată, crede că florile sînt ocupate și se duce în altă parte. Unele se păcălesc singure, din prea multă șiretenie, ca hreanul, care ajunge să fie scos din pămînt și mîncat datorită mirosului său iute, cu care se apără împotriva dușmanilor lui de sub pămînt. Pe de altă parte, dacă știu că vreo insectă le poate fi de folos, uitați-vă la ele ce drăgălașe știu să se facă.

Ce altceva înseamnă a fi inteligent, decît să știi cum să realizezi ceea ce vrei să realizezi, iar a acționa astfel, în mod repetat, nu e totuna cu a fi inteligent ? Unii afirmă că sămînța trandafirului nu crește fiindcă

vrea, devenind tufiş de trandafir. Atunci, în numele a tot ce este rezonabil, de ce mai creşte oare ? Se prea poate să nu fie conştientă de dorinţa care o îmboldeşte la acţiune. Nu avem nici un motiv să presupunem că un embrion omenesc ştie că vrea să devină prunc, sau că un prunc vrea să crească om mare. Nimic din tot ce-i înzestrat cu viaţă nu dă niciodată semne că ştie ceea ce vrea sau ceea ce face, atunci cînd convingerile sale — atît cu privire la cele ce vrea, cît şi la felul cum o să le obţină — au fost statornicite mai presus de orice dubiu. Cu cît vieţuitoarele trădează prin mai puţine semne că ar şti ceea ce fac — numai să facă şi să acţioneze în mod repetat şi bine —, cu atît mai mult ne dovedesc că, în realitate, ştiu cum să procedeze şi că au acţionat şi pînă acum la fel, într-un număr infinit de ocazii precedente.

Unii ar putea întreba, continua el, ce înţelegi, vorbind de un număr infinit de ocazii precedente ? Cînd a mai avut o sămînţă de trandafir ocazia să devină tufă de trandafiri ?

Am să răspund la întrebarea aceasta punînd o alta : «Oare sămînţa de trandafir, care crescînd a devenit boschet, a făcut vreodată parte din identitatea acestuia ?» Cine poate spune că nu a făcut parte ? Şi întreb în continuare : «Oare între acest boschet de trandafiri şi sămînţa din care, la rîndul lui, a crescut au existat vreodată toate acele legături pe care, în mod obişnuit, le considerăm că ar constitui identitatea personală ?» Cine poate spune că n-a fost aşa ?

Atunci, dacă sămînţa de trandafir numărul doi este o continuare a personalităţii părintelui ei, boschetul, şi dacă boschetul de trandafiri e o continuare a personalităţii seminţei din care se trage, sămînţa de trandafir numărul doi trebuie să fie, de asemenea, o continuare a personalităţii seminţei anterioare, şi această sămînţă de trandafir trebuie să fie o continuare a per-

sonalităţii seminţei precedente, şi tot aşa, mergînd înapoi şi tot mai înapoi, *ad infinitum*. De aceea este imposibil să negi continuitatea dintre orice sămînţă de trandafir şi personalitatea seminţei prime, care a fost numită pentru, întîia oară : sămînţă de trandafir.

Aşadar, răspunsul la obiecţiile ce ni se aduc nu trebuie căutat prea departe. Sămînţa de trandafir a făcut ceea ce face şi acum, în persoana strămoşilor săi, cu care a fost atît de strîns legată, încît este capabilă să-şi amintească ce-au făcut aceşti strămoşi cînd se găseau în aceeaşi situaţie în care este şi ea acum. Fiecare stadiu al dezvoltării ei îi trezeşte amintirea drumului urmat în stadiile precedente, iar dezvoltarea s-a repetat atît de des, încît orice îndoială — şi o dată cu orice îndoială, orice conştiinţă a acţiunii — este îndepărtată.

Dar orice adversar mai poate să-mi ridice obiecţiuni : «Admiţînd că legătura dintre toate generaţiile succesive a fost atît de strînsă şi de neîntreruptă, încît îţi vine să crezi că fiecare dintre ele este capabilă să-şi amintească ce-a făcut în persoana strămoşilor săi, cum ne dovedeşte că şi-a amintit efectiv ?»

Răspunsul este : «Prin acţiunea adoptată de orice generaţie, o acţiune care repetă toate fenomenele în general asociate de noi cu memoria, ceea ce e explicabil, bazîndu-ne pe presupunerea că a fost condusă de memorie, acţiune care nu a fost niciodată explicată, nici nu e probabil să poată fi explicată pe baza vreunei alte teorii decît pe baza supoziţiei că este o memorie corelaţionînd generaţiile succesive !»

Poate cineva aduce vreun exemplu de vietate a cărei acţiune o putem pricepe, vietate care, cu toate că îndeplineşte o acţiune nespus de dificilă şi de complicată, în repetate rînduri, cu un succes invariabil, să nu ştie cum s-o facă, chiar dacă n-a făcut-o niciodată ? Daţi-mi acest exemplu, şi nu voi mai spune

nimic, dar pînă cînd nu-mi va fi dat, voi acorda oricărei acțiuni la care nu pot asista creditul că e guvernată de aceleași legi ca și cum s-ar afla în raza noastră de observație. Ea va deveni inconștientă, de îndată ce iscusința care o dirijează a devenit perfectă. Așadar, trebuie să ne așteptăm ca nici sămînta de trandafir, nici embrionul să nu dea semne că ar ști că știu ceea ce știu, iar dacă ar prezenta asemenea semne, faptul de a cunoaște ceea ce vor și mijlocul pentru a-l obține ar putea fi pus la îndoială în mod mai rațional."

Cîteva dintre pasajele pe care le-am reprodus în capitolul al XXIII-lea au fost în mod evident inspirate de cel citat mai sus. În timp ce-l citesc, într-o reeditare ce mi-a fost arătată de un profesor care a publicat mult din literatura veche, scrisă pe această temă, n-am putut să nu-mi amintesc pasajul în care Domnul nostru le spune discipolilor săi să se uite la crinii sălbatici, care nici nu trudesc, nici nu torc, dar al căror veștmînt îl întrece chiar pe al lui Solomon, în toată splendoarea lui.

„Nu trudesc și nu torc?" Chiar așa să fie? „Nu trudesc?" Poate că nu, acum că metoda le este atît de bine cunoscută, încît nu mai au nici o îndoială — dar nu cred să fi ajuns la atîta frumusețe, fără să-și fi dat niciodată osteneală în această direcție. „Nici nu torc?" Nu cu o roată de tors; dar o petală nu este, oare, o întreagă fabrică textilă?

Ce-ar spune crinii sălbatici, dacă l-ar auzi pe careva dintre noi declarînd că ei nici nu trudesc, nici nu torc? Ar spune, sînt sigur, cam ce s-ar cuveni să spunem noi, dacă i-am auzi propovăduind umilința, pe baza textului lui Solomon, și zicînd: „Priviți-i pe Solomoni, în toată splendoarea lor, și nici nu trudesc, nici nu torc". Am spune că vorbesc de lucruri pe care nu le pricep și că, deși Solomonii nici nu trudesc,

pra profeților, indiferent dacă declarau sau nu că se află în comunicație cu o putere nevăzută. Dar, oamenii poartă atît de adînc sădită în inimi dorința de a crede că unii știu într-adevăr ceea ce afirmă că știu, și de a fi astfel cruțați de osteneala de a gîndi cu propriul lor cap, încît în scurtă vreme așa zișii filozofi și maniacii deveniră mai puternici ca oricînd și, treptat, îi îndemnară pe compatrioții lor să accepte toate acele vederi absurde asupra vieții, pe care le-am înfățișat, în parte, în primele capitole. Nu văd, de fapt, să existe nici o speranță pentru erewhonieni, pînă ce nu vor izbuti să priceapă că rațiunea necorectată de instinct este la fel de rea ca și instinctul necorectat de rațiune.

Capitolul al XXVIII - lea

FUGA

Deşi eram prins de traducerea la care lucram cu sîrguinţă, a extraselor pe care le-am reprodus în ultimele cinci capitole, paralel puneam lucrurile la cale pentru fuga mea cu Arowhena. Şi ajunsesem tocmai la ceasul al doisprezecelea, cînd, după cum m-a informat unul dintre casierii Băncilor Muzicale, urma să fiu tradus în faţa unei curţi criminale, sub pretext că aş avea pojar, dar în realitate pentru că avusesem un ceas şi căutasem să reintroduc maşinăriile în ţară.

L-am întrebat, de ce tocmai pojar? Mi-a răspuns că le era teamă ca nu cumva circumstanţe atenuante să determine juriul să nu mă condamne, dacă aş fi dat în judecată pentru tifos sau vărsat de vînt, dar că probabil s-ar obţine un verdict aspru pentru îmbolnăvire de pojar — boală care putea atrage o pedeapsă suficient de gravă asupra unei persoane de vîrsta mea. Mi-a dat să înţeleg că, dacă maiestatea-sa nu şi-a schimbat pe neaşteptate gîndurile, mă puteam aştepta să primesc această lovitură peste cîteva zile.

Planul pe care mi-l făcusem era ca Arowhena şi cu mine să fugim într-un balon. Mă tem că cititorul nu va da crezare acestei părţi a istorisirii mele, dar în nici una din celelalte părţi nu m-am străduit mai mult ca aici să respect cît mai conştiincios faptele, şi nu pot decît să apelez la îngăduinţa cititorului. Între timp reuşisem s-o fac pe regină să-şi plece urechea la spu-

sele mele, stîrnindu-i atît de mult curiozitatea, încît îmi făgăduise să obţină pentru mine învoirea de a-mi construi şi umfla un balon. I-am atras atenţia că nu va fi nevoie de nici un mecanism complicat — de fapt, nu-mi trebuia nimic altceva decît o însemnată cantitate de mătase impermeabilizată, o nacelă, cîteva frînghii etc. şi un gaz uşor, pentru obţinerea căruia specialiştii în antichităţi, care cunoşteau mijloacele folosite de cei din vechime pentru producerea unor asemenea gaze, puteau da lesne indicaţii meşterilor. Dorinţa-i înfocată de a vedea o priveliişte atît de stranie, ca înălţarea unei fiinţe omeneşti pe bolta cerească, învinse orice eventuale probleme de conştiinţă, aşa că îi puse pe cunoscătorii antichităţii să le arate meşterilor ei cum să fabrice gazul şi-şi trimise cameristele să cumpere şi să ungă cu ulei o cantitate foarte mare de mătase (fiindcă hotărîsem ca balonul să fie mare), chiar înainte de-a încerca să cîştige permisiunea regelui. Deoarece îi trimisesem vorbă că traducerea mea în faţa justiţiei era iminentă, încercă să-mi obţină cît mai degrabă aprobarea.

Cît despre mine, cred că nu-i nevoie să mai spun că habar n-aveam de baloane şi nici nu vedeam vreo cale s-o bag pe ascuns pe Arowhena în nacelă. Cu toate acestea, dîndu-mi seama că nu aveam nici o altă şansă de a scăpa din Erewhon, ananghia în care mă găseam m-a inspirat şi am reuşit să croiesc un model, după care meşterii reginei au fost în stare să lucreze cu succes. Între timp, constructorii de trăsuri ai reginei se apucaseră să facă nacela, şi cea mai mare bătaie de cap le-a dat-o prinderea ei de balon. De fapt, mă îndoiesc că aş fi izbutit să realizez acest lucru, dacă nu m-ar fi ajutat un maestru dotat cu o mare inteligenţă, care a îmbrăţişat cu trup şi suflet ideea mea şi care adesea lua anumite măsuri care mie îmi scăpaseră şi propunea în acelaşi timp mijloacele de a le îndeplini.

Se nimerise să bîntuie în țară o secetă îndelungată, iar rugăciunile care fuseseră înălțate în ultima vreme în toate templele către zeul aerului se dovediseră zadarnice. Cînd i-am vorbit prima dată maiestății-sale de balon, i-am povestit de intenția mea de a urca în țăria cerului, spre a interveni pe lîngă zeul aerului, în cadrul unei întrevederi personale. Mărturisesc că această propunere era foarte aproape de idolatrie, dar a trecut multă vreme de cînd m-am căit de ea și sînt prea puține probabilități din parte-mi că o să repet vreodată această abatere. Pe lîngă aceasta, înșelăciunea — oricît de serioasă era — avea să ducă probabil la convertirea întregii țări.

Cînd regina îi vorbi maiestății-sale de propunerea mea, la început acesta nu numai că o luă în rîs, dar se arătă înclinat să i se împotrivească. Fiind însă un soț foarte iubitor, după tîrguieli îndelungate încuviință — cum făcea, de altfel, pînă la urmă, ori de cîte ori regina dorea în mod deosebit ceva. De astă dată cedă mai grabnic decît se aștepta regina, deoarece nu credea în posibilitatea ascensiunii mele ; era convins că — și în cazul cînd balonul s-ar înălța la cîteva picioare în văzduh, s-ar prăbuși imediat — eu voi cădea și-mi voi frînge gîtul, și așa va scăpa frumușel de mine. Regele îi demonstră această teză soției sale în chip atît de convingător, încît ea se alarmă și căută să mă induplece să mă răzgîndesc, dar văzînd că stăruiam în dorința de a-mi construi balonul, obținu un ordin semnat de rege, în care se poruncea să mi se pună la dispoziție toate mijloacele care ar fi putut fi necesare.

În același timp, maiestatea-sa îmi spuse că ascensiunea pe care o proiectam avea să fie transformată în cap de acuzație împotriva mea, în caz că nu izbuteam să obțin din partea zeului aerului să oprească seceta. Nici regele, nici regina, n-aveau nici cea mai vagă idee

că intenţionam s-o şterg, dacă prindeam un vînt favorabil, nici nu bănuiau existenţa unui anumit curent de aer care, în mod constant, se îndrepta totdeauna în aceeaşi direcţie, adică sud-est-nord-vest, aşa cum se putea vedea după forma norilor din straturile superioare. Observasem de multă vreme această particularitate a climatului şi am atribuit-o — cred că în mod just — unui alizeu care sufla constant la o înălţime de cîteva mii de picioare deasupra pămîntului, dar era tulburat de influenţe locale, în zonele mai joase.

Următorul lucru pe care a trebuit să-l fac a fost să aduc planul meu la cunoştinţa Arowhenei şi să născocesc mijloacele de a o strecura în nacelă. Eram sigur că mă va însoţi, dar mă împăcasem cu gîndul că, dacă avea s-o părăsească curajul, toată povestea urma să cadă baltă. Ţinusem permanent legătura cu Arowhena prin mijlocirea cameristei sale, dar socotisem mai nimerit să nu-i spun detaliile planului meu, pînă cînd totul avea să fie rezolvat. Acum bătuse ceasul şi am aranjat cu camerista ca în ziua următoare, după scăpătatul soarelui, să-mi dea drumul, printr-o portiţă secretă, în grădina domnului Nosnibor.

Am sosit la ora hotărîtă ; fata mi-a dat drumul în grădină şi mi-a cerut să aştept pe o alee lăturalnică sosirea Arowhenei. Venise o vară timpurie, şi frunzişul copacilor era atît de des, încît chiar de-ar fi intrat altcineva în grădină, m-aş fi putut ascunde cu uşurinţă. Noaptea era de o frumuseţe fără seamăn şi, deşi soarele apusese de mult, pe cer mai stăruia un licăr trandafiriu, deasupra ruinelor gării ; la picioarele mele, oraşul sclipea, scăldat în lumini, în timp ce dincolo de marginile lui se întindea, leghe după leghe, cîmpia, pînă cînd se unea cu cerul. Am observat, în treacăt, aceste amănunte, dar nu le-am dat mare atenţie. N-am putut fi atent la nimic, pînă cînd, aţintindu-mi privirea în bezna aleii, am zărit o siluetă albă lunecînd

sprintenă spre mine. M-am repezit spre ea și, mai-înainte ca gîndul să mă îndemne ori să mă înfrîneze, o strîngeam pe Arowhena la piept și-i acopeream cu sărutări obrajii, pe care și-i lăsa în voia mea.

Bucuria ne copleșea în asemenea măsură, că nici nu mai eram în stare să vorbim ; nu știu, într-adevăr, cînd ne-am fi regăsit graiul și cum ne-am fi revenit în fire, de n-ar fi fost camerista, pe care o cuprinse teama, trezindu-ne astfel la realitate, și, în felul acesta, pe scurt și fără multe vorbe, i-am dezvăluit Arowhenei ce aveam de gînd. I-am arătat latura cea mai întunecată a planului meu, pentru că simțeam că, cu cît erau mai negre perspectivele, cu atît puteam fi mai sigur că mă va însoți. I-am spus că planul meu putea să se sfîrșească cu moartea amîndurora, că nu îndrăzneam să-l înfăptuiesc fără voia ei ; că la un singur cuvînt din parte-i, renunțam la orice încercare, dar că totuși aceasta era singura posibilitate pentru noi ca să fugim în vreun colț de lume, unde nici o piedică să nu ne stea în calea căsătoriei noastre și că altă speranță nu puteam întrezări.

Ea nu se împotrivi de fel și nu vădi nici umbră de îndoială sau ezitare. Avea să facă tot ce-i spusesem și să vină oricînd eram eu gata. De aceea i-am cerut s-o trimită pe cameristă să mă caute seară de seară ; i-am mai spus că trebuie să-și ia o înfățișare zîmbitoare, să arate cît mai strălucitoare și mai fericită, pentru a-i face pe tatăl, pe mama ei și pe Zulora să creadă că mă dăduse uitării, și să fie pregătită ca, dintr-o clipă într-alta, să vină în atelierele reginei, unde aveam s-o ascund în mijlocul balastului și sub păturile din nacela balonului. Apoi ne-am despărțit.

Am dat zor cu pregătirile, pentru că mă temeam de ploaie și, totodată, ca nu cumva regele să-și schimbe gîndul ; dar vremea rămînea uscată și, peste încă o săptămînă, meșterii reginei terminaseră nacela și ba-

lonul, în timp ce gazul era gata pentru a fi introdus în orice clipă în balon. Totul fiind acum pregătit, trebuia să mă înalț în dimineața următoare. Cerusem să mi se îngăduie să iau mai multe cuverturi și pături, ca să mă apăr de frigul din stratul superior al atmosferei, precum și vreo zece-douăsprezece coșuri bune de balast.

Aveam cam un sfert din pensie, și cu acești bani am plătit-o pe camerista Arowhenei și l-am mituit pe maistrul reginei, care cred că m-ar fi ajutat chiar și fără bani. Mă ajută să tăinuiesc hrană și vin în coșurile ce alcătuiau balastul, iar în dimineața ascensiunii îi ținu la o parte pe ceilalți muncitori, pînă ce-am vîrît-o pe Arowhena în nacelă. Ea veni de cum mijiră zorile, încotoșmănată și purtînd rochia cameristei. Acasă lăsase vorbă că merge la o reprezentație matinală a uneia dintre Băncile Muzicale și mi-a spus că lipsa ei nu putea fi simțită pînă la micul dejun, cînd însă aveau să-i descopere absența. Cum stătea întinsă în fundul nacelei, am acoperit-o cu păturile și am aranjat în jurul ei balastul în așa fel, ca să o ascundă. Deși mai erau cîteva ceasuri pînă la ora fixată pentru ascensiune, am urcat numaidecît în nacelă, fiindu-mi frică s-o părăsesc măcar un moment, și am asistat la umflarea treptată a balonului. N-aveam nici un fel de bagaj, în afară de proviziile ascunse în coșurile cu balast, de cărțile de mitologie și de tratatele despre mașini, laolată cu manuscrisele jurnalelor și ale traducerilor mele.

Am stat liniștit și am așteptat ora fixată pentru plecare — calm în aparență, deși gîndurile îmi erau chinuite de teama ca nu cumva absența Arowhenei să fie descoperită înainte de sosirea regelui și a reginei, care trebuiau să fie martorii ascensiunii. Erau așteptați abia peste vreo două ore, și în acest interval se puteau întîmpla o sută de lucruri, fiecare dintre ele în stare să ne piardă.

Pînă la urmă, balonul fu plin cu gaz, iar tubul prin care fusese umplut fu îndepărtat, după ce mai întîi supapa fusese închisă cu grijă. Nu mai rămînea nimic care să oprească înălţarea balonului, în afară de braţele şi de greutatea celor care-l ţineau cu frînghiile. Priveam cu încordare ca să zăresc dacă nu cumva vin regele şi regina, dar n-am zărit nici un semn al apropierii lor. M-am uitat în direcţia casei domnului Nosnibor, dar nimic nu indica vreo tulburare, şi, de altfel, nu sosise încă timpul micului dejun. Mulţimea începu să se adune ; cu toţii erau la curent cu dizgraţia mea, dar n-am desluşit nici un semn de nepopularitate. Dimpotrivă, am primit multe încurajări şi dovezi de simpatie, însoţite de urări de izbîndă în călătoria în care porneam.

Tocmai discutam cu un cunoscut şi-i arătam, pe scurt, ce intenţionam să fac, o dată ajuns în prezenţa zeului aerului (n-am putut ghici ce gîndea despre mine, dar sînt sigur că nu credea în existenţa obiectivă a acelui zeu şi nici nu-şi închipuia că eu aş împărtăşi o asemenea credinţă), cînd mi-am dat seama că o mică ceată de oameni alergau cît îi ţineau picioarele dinspre casa domnului Nosnibor către atelierele reginei. O clipă, inima a încetat să-mi mai bată, dar apoi, înţelegînd că sosise momentul cînd trebuia să acţionez sau să mor, le-am strigat poruncitor celor care ţineau frînghiile (vreo treizeci de oameni) să le dea drumul pe dată, făcîndu-le nişte gesturi care însemnau pericol şi că o să iasă o poveste urîtă, dacă mai ţin. Mulţi au ascultat, iar restul erau prea slabi, ca să mai ţină frînghiile, aşa că au fost forţaţi să le dea drumul. După care, balonul a tîşnit brusc, drept în sus, în timp ce mie mi se părea că pămîntul îmi zburase de sub picioare şi că se scufunda repede în spaţiul căscat sub mine.

Asta se întîmpla tocmai în clipa în care atenţia mulţimii era împărţită, jumătate din public fiind cu ochii aţintiţi la gesturile însufleţite ale celor care veneau dinspre casa domnului Nosnibor, iar ceilalţi cu urechile ciulite la strigătele mele. Încă un minut, şi nu încape îndoială că Arowhena ar fi fost descoperită, dar, înainte de a se fi scurs minutul, ne aflam la o asemenea înălţime deasupra oraşului, încît nimic nu ne mai putea vătăma şi, din secundă în secundă, atît oraşul, cît şi mulţimea se micşorau şi deveneau o pată tot mai neclară. Într-un răstimp necrezut de scurt, n-am mai putut zări decît prea puţin, în afară de un vast zid de cîmpii albăstrii ce se înălţau către mine, oriunde îmi roteam privirile.

La început, balonul urcă vertical, dar cam după vreo cinci minute, cînd ajunsesem la o înălţime foarte mare, mi s-a părut că obiectele de pe cîmpia de jos începeau să se mişte sub noi. Nu simţeam nici cea mai mică adiere de vînt şi nu-mi puteam închipui că însuşi balonul călătoreşte. Mă întrebam, aşadar, ce-ar putea însemna această ciudată mişcare a unor obiecte fixe, cînd mă izbi gîndul că oamenii dintr-un balon nu simt vîntul, deoarece călătoresc o dată cu el şi nu-i oferă nici o rezistenţă. Şi am fost fericit, chibzuind că pesemne ajunsesem în zona superioară a atmosferei, unde sufla invariabilul alizeu, şi că era deci foarte posibil să fim purtaţi pe sute sau chiar mii de mile departe de Erewhon şi de erewhonieni.

Îndepărtasem între timp păturile şi o eliberasem pe Arowhena, dar îndată am învelit-o din nou cu ele pentru că se făcuse tare frig şi ea era aproape înmărmurită de ciudăţenia situaţiei în care se găsea.

Şi acum începu o perioadă ce mi-a lăsat o impresie de vis şi de delir, despre care cred că nu voi avea niciodată o amintire prea clară. Îmi pot aduce aminte doar de unele lucruri — cum o bună bucată de vreme am

fost învăluiţi de o ceaţă care-mi îngheţa pe mustaţă şi pe favoriţi ; pe urmă îmi amintesc că în mijlocul unei neguri dese am fost cuprinşi de o lîncezeală care a durat ceasuri în şir, fără să auzim alte sunete decît răsuflarea mea şi a Arowhenei (pentru că nu schimbam mai mult de două cuvinte) şi fără să zărim altă priveliişte afară de nacela în care ne aflam şi de balonul întunecat de deasupra noastră.

Poate că cel mai apăsător simţămînt pe care l-am încercat în tot acel răstimp cît pămîntul a rămas ascuns privirilor noastre a fost acela că balonul rămînea nemişcat, deşi unica noastră speranţă era să înaintăm cu cea mai mare iuţeală. Din cînd în cînd, printr-o spărtură a norilor, privirea-mi cădea pe cîte un crîmpei de pămînt şi eram fericit văzînd că zburam parcă mai iute chiar decît un tren expres ; dar, de îndată ce spărtura se închidea la loc, aveam din nou nespus de vie aceeaşi impresie, că stăm pe loc, impresie pe care n-o puteam spulbera cu ajutorul nici unui raţionament. Şi mai aveam o senzaţie, aproape la fel de îngrozitoare : aşa cum un copil care, trecînd printr-un tunel lung, se sperie că a orbit, dacă nu zăreşte nici o rază de lumină, tot aşa cînd pămîntul fu ascuns privirilor noastre timp de mai multe minute, aproape că m-a cuprins teama ca nu cumva să ne fi despărţit de el de-a binelea, pentru totdeauna. Din cînd în cînd îmbucam cîte ceva şi-i dădeam şi Arowhenei să mănînce, dar cu totul la întîmplare. Pe urmă se făcu noapte, timp înfiorător de apăsător, în care nici măcar luna nu era pe cer, să ne îmbărbăteze.

O dată cu zorile, decorul se schimbă : norii se împrăştiară şi stelele dimineţii începură a scînteia ; răsăritul splendid al soarelui îl am şi acum întipărit în minte ca cel mai măreţ spectacol pe care l-am contemplat vreodată. Dedesubtul nostru era un lanţ de munţi ascuţiţi, acoperiţi de un strat proaspăt de nea, însă

noi ne aflam cu mult deasupra lor ; amîndoi simţeam că respirăm mult mai greu, dar nu voiam să fac balonul să coboare nici măcar cu o singură palmă, neştiind cîtă vreme vom avea nevoie de întreaga lui presiune. Am fost nespus de bucuros să descopăr că, după aproape douăzeci şi patru de ore, pluteam încă la o înălţime atît de mare deasupra pămîntului. Peste cîteva ceasuri trecusem de crestele munţilor, care aveau o lăţime de vreo sută cincizeci de mile, şi am zărit din nou pămîntul neted, care se întindea hăt, departe, pînă la capătul zării. Nu ştiam unde ne găsim şi nu îndrăzneam să cobor, ca nu cumva să irosesc forţa motrice a balonului, însă mă cam legănam cu speranţa că poate zburăni deasupra ţinutului de unde îmi începusem călătoria. Căutam neliniştit vreun semn după care să-l pot recunoaşte, dar nu izbuteam să zăresc nimic şi mă temeam că s-ar putea să fim deasupra vreunei părţi mărginaşe a Erewhonului sau a unui ţinut locuit de sălbatici. În timp ce mă luptam cu aceste îndoieli, balonul a fost iarăşi înghiţit de nori şi am rămas în voia spaţiului deşert. Timpul se tîra plicticos mai departe. Tare îi mai duceam dorul nefericitului meu ceas ! Aveam impresia că nici măcar timpul nu se mişcă, atît de mute şi încremenite ca sub o vrajă erau toate în jur... Din cînd în cînd îmi luam pulsul şi-i numărăm bătăile timp de-o jumătate de oră încheiată ; făceam orice ca să marchez trecerea timpului — ca să-mi dovedesc că era prezent şi să mă încredinţez eu însumi că ne aflam în cercul binecuvîntat al influenţei sale şi că nu rătăceam, plutind în atemporalitatea eternităţii.

Făcusem acelaşi gest pentru a douăzecea sau a treizecea oară şi căzusem într-un somn uşor ; am avut un vis ciudat : călătoream cu un tren expres şi intram într-o gară unde totul era acoperit de pufăitul locomotivelor, care-şi suflau aburii pe coşuri cu un şuierat

groaznic și înfiorător. M-am trezit înspăimîntat și neliniștit, dar șuieratul și vuietul mă urmăreau și acum, deși eram treaz, și pînă la urmă am fost silit să recunosc că erau reale. Nu știu de unde veneau, dar treptat slăbiră și după un timp se stinseră cu totul. După cîteva ceasuri, norii se risipiră și am văzut sub noi ceva care făcu să-mi înghețe în vine sîngele, care și-așa era destul de rece. Am văzut marea, și nimic altceva decît oglinda mării, care era aproape neagră și împînzită de crestele albe ale unor talazuri mînioase, mînate de furtună.

Arowhena dormea liniștită în fundul nacelei și, în timp ce-i admiram frumusețea gingașă și îngerească, am gemut, blestemîndu-mă pentru pacostea pe care i-o adusesem pe cap ; dar acum nu mai era nimic de făcut.

Mă așteptam să se întîmple tot ce putea fi mai rău și în curînd am văzut unele semne care arătau că nu va trece mult, și o să ajungem în cel mai mare impas, deoarece balonul începuse să coboare. De cum văzusem prima dată marea, mă îngrozise gîndul că parcă pierdusem din înălțime, dar acum nu mai aveam pic de îndoială — coboram, și încă repede. Am aruncat peste bord un coș cu balast, și un timp ne-am înălțat iarăși, dar în decurs de cîteva ore am început să coborîm din nou, și atunci am aruncat încă un coș cu balast.

Abia din clipa aceea a început adevărata bătălie, care a durat toată după-amiaza și în timpul nopții, pînă-n seara următoare. Nu zăream nici o pînză, nici măcar urmă de pînză, deși aproape că nu mai vedeam, din pricina efortului pe care-l făceam pentru a privi neîncetat, în toate direcțiile ; în nădejdea că o să mai scăpăm cîteva ceasuri, sau chiar cîteva minute, de căderea în mare am renunțat pe rînd la toate obiectele ce le aveam, în afară de hainele de pe noi, merindele și apa se duseseră, azvîrlite toate albatroșilor ce se ro-

teau în jur. N-am aruncat cărțile, pînă ce n-am ajuns la cîteva picioare de suprafața apei, și m-am agățat cu orice preț de manuscrisele mele, pînă-n ultima clipă. Mi se părea că nu mai avem nici un strop de speranță — și totuși, destul de ciudat, nici unul nici altul nu eram cu totul deznădăjduiți. Chiar atunci cînd nenorocirea de care ne îngrozeam atîta se abătu asupra noastră și răul de care ne temeam cel mai mult sosise, am rămas în nacela balonului, cu apa pînă la brîu, zîmbindu-ne încă, stăpîniți de o încredere parcă nepămînteană.

Cel care a trecut peste St. Gothard[1] își amintește că sub Andermatt se află una dintre acele prăpăstii alpine înfricoșătoare care atinge ultimele limite ale sublimului. Simțămintele călătorului sînt tot mai greu puse la încercare, pe măsură ce înaintează, pînă cînd, în cele din urmă, pereții de stîncă golași, suspendați deasupra, par că se închid peste creștetul lui, în timp ce trece peste un pod pe jumătate atîrnat în aer, deasupra unei cascade tunătoare, și intră în bezna unui tunel scobit chiar în stîncă.

Ce are să-l mai aștepte la celălalt capăt, cînd va ieși la lumină ? Cu siguranță că ceva și mai sălbatic și mai pustiu decît peisajul pe care l-a întîlnit înainte ; totuși, mintea lui e parcă paralizată și nu poate zămisli nici o închipuire sau imagine care să întreacă realitatea căreia îi este martor. Stăpînit de smerenie, cu răsuflarea tăiată, călătorul înaintează, cînd, iată, lumina soarelui amiezii îl întîmpină de cum iese din tunel și-i înfățișează o vale surîzătoare, un pîrîu care susură, un sat cu clopotnițe înalte și cu pajiști de un

[1] Masiv din Alpi, atingînd înălțimea de 3.197 m. ; trecătoarea St. Gothard face legătura între Valea Reuss (bazinul Andermatt) și Valea Tessin (2.112 m.).

verde sclipitor — acestea îi dau bineţe, şi omul îşi zîmbeşte, în timp ce groaza îi piere şi peste o clipă o uită.

Aşa s-au petrecut lucrurile şi cu noi. Stăteam în apă de vreo două-trei ceasuri, şi noaptea se lăsase asupră-ne. Ne-am luat rămas bun pentru a suta oară şi ne resemnasem, aşteptîndu-ne sfîrşitul ; mă luptam cu o toropeală din care eram aproape sigur că nu mă voi mai trezi în veci, cînd, deodată, Arowhena mă atinse pe umăr şi-mi arătă spre o luminiţă şi o formă întunecată, care se îndreptau direct spre noi. Un strigăt de ajutor — puternic, limpede şi pătrunzător —, pe care l-am scos amîndoi în acelaşi timp, şi peste cinci minute eram ridicaţi, de mîini bune şi blînde, pe puntea unui vas italian.

ÎNCHEIERE

Vasul se numea „Principe Umberto" ; plecat din Callao cu destinaţia Genova, transportase un număr de emigranţi la Rio, de-acolo se dusese la Callao, unde luase o încărcătură de *guano* [1], şi acum se afla în drum spre casă. Căpitanul era un oarecare Giovanni Gianni, de felul lui din Sestri. Îmi îngădui să apelez la bunăvoinţa lui, în caz că adevărul istorisirii mele va fi contestat ; dar recunosc că sînt mîhnit că l-am lăsat să se amăgească singur asupra cîtorva detalii importante. Trebuie să adaug că, în clipa în care ne-au salvat, eram la o mie de mile depărtare de uscat.

De îndată ce ne-am urcat pe bord, căpitanul începu să ne întrebe despre asediul Parisului [2] — de unde era convins că trebuia să fi plecat noi, în ciuda imensei distanţe care ne despărţea de Europa. După cum cred că bănuiţi, nu auzisem nici o silabă de războiul dintre Franţa şi Germania şi eram prea vlăguit ca să pot face altceva decît să încuviinţez tot ce binevoia să-mi pună în seamă. Cunoştinţele mele de limbă franceză sînt cu totul imperfecte şi n-am priceput mai nimic din tot ce

[1] Substanţă ce se găseşte pe anumite ţărmuri insulare frecventate de păsările marine ; bogată în fosfor şi materii azotoase, care servesc la fertilizarea solului.

[2] Referire la asediul Parisului de către trupele germane în timpul războiului franco-german din 1870—1871.

mi-a înşirat căpitanul; dar eram bucuros să ascund adevăratul nostru punct de plecare şi m-am decis să mă agăţ de orice cuvînt al lui care mi-ar fi putut ajuta.

În mintea lui se conturase astfel singură următoarea înlănţuire a faptelor: în balon mai fuseseră încă alte zece sau douăsprezece persoane, eu eram un lord englez, iar Arowhena o contesă rusă; toţi ceilalţi pasageri se înecaseră, iar mesajele pe care le duceam noi se prăpădiseră. Mai tîrziu am ajuns să aflu că această istorisire n-ar fi crezut-o căpitanul, dacă n-ar fi navigat mai multe săptămîni la rînd în largul mării, deoarece am descoperit că, în clipa cînd ne-au cules din nacelă, germanii erau de multă vreme stăpîni pe Paris. Aşa cum s-au desfăşurat lucrurile, căpitanul a rezolvat întreaga poveste în locul meu şi am fost cît se poate de mulţumit.

La cîteva zile am zărit un vas englez încărcat cu lînă, pornit din Melbourne cu destinaţia Londra. La cererea mea stăruitoare, în pofida unei furtuni care făcea primejdioasă transbordarea de pe un vapor pe celălalt, căpitanul consimţi să semnaleze vasului englez şi am fost primiţi pe puntea lui, dar am fost transbordaţi cu atîta greutate, încît nu li s-a comunicat nimic în legătură cu felul în care fuseserăm găsiţi. L-am auzit, e drept, pe secundul italian, însărcinat cu comanda bărcii, ţipînd ceva în franceză, ca să explice că fusesem culeşi dintr-un balon, dar vîntul vuia atît de puternic şi căpitanul înţelegea atît de puţin franţuzeşte, încît n-a priceput o iotă din adevărul întîmplării şi a luat-o de bună că eram două persoane salvate dintr-un naufragiu. Cînd căpitanul mă întrebă cu ce corabie am naufragiat, i-am spus că un curent puternic tîrîse în largul mării o ambarcaţiune de plă-

cere, pe care eram cu un cerc de prieteni, și că doar Arowhena (pe care am dat-o drept o doamnă peruviană) și cu mine fuseserăm salvați.

Pe vas erau cîțiva pasageri a căror bunătate față de noi n-o vom putea răsplăti niciodată. Mă doare inima cînd mă gîndesc că nu vor întîrzia să descopere că nu le-am acordat deplină încredere — dar dacă le-am fi spus totul, nu ne-ar fi dat crezare și eram hotărît ca, în măsura în care-mi va sta în putință, să împiedic ca cineva să audă de Erewhon și să aibă astfel o șansă cît de mică de-a ajunge acolo înaintea mea. De fapt, amintirea neadevărurilor pe care am fost obligat să le înșir atunci mi-ar face viața insuportabilă, dacă n-aș găsi un reazem în mîngîierile pe care mi le oferă religia mea. Printre pasageri era și un pastor foarte respectabil, care m-a cununat cu Arowhena, la cîteva zile după urcarea noastră pe bordul vasului.

După o călătorie prielnică, ce a durat aproape două luni de zile, am zărit Finisterre [1] și peste încă o săptămînă am debarcat la Londra. Pe bordul vasului s-a organizat pentru noi o subscripție, la care călătorii au răspuns cu generozitate, așa că nu ne-am lovit de dificultăți bănești imediate. Am dus-o pe Arowhena în Somerset, unde locuiau mama și surorile mele, cînd am avut ultima oară vești de la ele. Spre marea mea mîhnire, am aflat că maică-mea murise și că moartea îi fusese grăbită de vestea uciderii mele, pe care Chowbok o adusese la crescătoria stăpînului meu. Din cele spuse de el reieșea că așteptase vreo cîteva zile, să vadă dacă mă mai întorc, apoi, chibzuind că poate fi sigur

[1] Cap al peninsulei Bretania, loc unde în antichitate se credea că e sfîrșitul uscatului.

că n-am să mai revin niciodată, născocise o poveste din care reieșea că am căzut într-un vîrtej clocotitor de ape, în timp ce coborâm prin defileu în drumul spre casă. Au întreprins cercetări, pentru a-mi găsi cadavrul, dar pușlamaua alesese ca să mă înec un loc unde nu era nici o șansă ca să mai pot fi pescuit.

Surorile mele se măritaseră amîndouă, dar nici unul dintre soții lor nu era bogat. Nimeni n-a părut prea încîntat de înapoierea mea. Am descoperit astfel că, dacă neamurile cuiva i-au jelit o dată moartea, rareori îi mai încîntă perspectiva de a-l boci și a doua oară.

Văzînd aceasta, m-am întors la Londra cu soția și, cu ajutorul unui vechi prieten, mi-am agonisit traiul scriind mici istorioare pentru reviste literare și pentru o societate de propagandă. Eram bine plătit și sînt convins că n-aș putea fi acuzat de îngîmfare, dacă afirm că vreo cîteva dintre cele mai populare broșuri care se împart pe străzi sau care pot fi găsite în sălile de așteptare ale gărilor izvorăsc din pana mea. În orele libere pe care mi le-am putut rupe din această treabă, mi-am orînduit însemnările și jurnalul pînă ce au căpătat forma actuală. Nu-mi mai rămîne nimic de adăugat, decît să dezvălui planul pe care-l propun pentru convertirea Erewhonului.

E foarte puțin timp de cînd m-am oprit la acest plan, ca fiind singurul care îmi pare că ar avea mai mulți sorți de izbîndă.

Se va vedea, din cele ce urmează, că ar fi o nebunie curată din partea mea să plec, împreună cu zece-doisprezece misionari subalterni, pe aceeași cale pe care am ajuns la descoperirea Erewhonului. Aș fi azvîrlit la închisoare, sub învinuirea că am tifos, și, pe lîngă asta, m-ar da pe mîna îndreptătorilor, fiindcă fugisem

cu Arowhena ; o soartă şi mai neagră, la care abia cutez să mă gîndesc, le-ar fi rezervată devotaţilor mei colegi de activitate. E limpede, deci, că trebuie să găsesc altă cale ca să răzbesc pînă la erewhonieni şi-mi pare bine că o asemenea alternativă nu lipseşte. Se ştie că unul dintre fluviile care coboară din Munţii Înzăpeziţi şi trece prin Erewhon este navigabil pe cîteva sute de mile de la vărsarea lui. Cursul său superior încă n-a fost explorat, dar nu mă îndoiesc că există reale posibilităţi de a-l străbate cu o canonieră uşoară (pentru că va trebui să ne asigurăm singuri apărarea), pînă-n ţinuturile de la margine ale Erewhonului. De aceea, propun să se înfiinţeze o asociaţie de tipul celor în care riscul pe care-l înfruntă fiecare dintre membri se rezumă la suma investită în afacere. Primul pas ce trebuie făcut e să emitem un prospect. În textul acestuia aş fi de părere să nu se menţioneze faptul că erewhonienii sînt cele zece triburi pierdute, din *Biblie*. Descoperirea mă interesează în mod excepţional, dar are mai degrabă o valoare sentimentală decît una comercială şi, oricum, afacerile sînt afaceri. Capitalul care ar urma să fie subscris nu trebuie să fie mai mic de cincizeci de mii de lire şi ar putea fi emise acţiuni de cinci sau zece lire, după cum se va stabili ulterior. Această sumă ar acoperi cu prisosinţă cheltuielile unei călătorii experimentale.

Îndată ce vom avea la dispoziţie suma subscrisă, va trebui să închiriem un vas cu aburi de vreo mie două sute—o mie patru sute de tone şi să-l amenajăm ca un cargobot pentru pasageri de clasa a treia. Acesta va trebui să fie înarmat cu două-trei tunuri, în caz că vom fi atacaţi de sălbatici la gura fluviului. Va trebui să prevedem şi cîteva bărci de dimensiuni respectabile

și cred c-ar fi de dorit ca și acestea să aibă cîte două-trei piese de șase funți calibru. Vasul va trebui să înainteze în susul rîului, cît de departe va putea, fără nici un pericol, iar un detașament, selecționat cu grijă, urmează să urce cursul apei în bărci. Din acest punct ar fi necesară prezența mea și a Arowhenei, deoarece cunoașterea de către noi a limbii ar îndepărta o serie de suspiciuni și ar ușura negocierile.

Ar trebui să începem prin a le înfățișa avantajele acordate muncitorilor în colonia Queensland [1] și să le arătăm erewhonienilor că, emigrînd în acel ținut, ar avea posibilitatea să adune, toți pînă la unul, averi imense — fapt lesne de dovedit, citîndu-le statisticile. Nu am nici cea mai mică îndoială că un număr foarte mare de locuitori ar putea fi astfel convinși să meargă cu noi în bărcile mai mari și că în trei sau patru drumuri ne-am putea umple vasul cu emigranți.

Dacă am fi atacați, am proceda destul de simplu, pentru că erewhonienii nu au praf de pușcă și ar fi atît de surprinși de efectele lui, încît am putea captura oricît de mulți am dori ; în cazul acesta, am reuși să-i angajăm în condiții mai avantajoase, fiind prizonieri de război. Dar chiar dacă nu vom fi întîmpinați cu violență, nu mă îndoiesc că o încărcătură de șapte-opt sute de erewhonieni ar putea fi convinși, o dată suiți pe bordul vasului, să semneze o învoială, care ar aduce avantaje reciproce ambelor părți.

Apoi ne-am îndrepta spre Queensland și am vinde plantatorilor de zahăr din această așezare, care duc mare lipsă de mînă de lucru, angajamentul nostru cu erewhonienii ; cred că suma astfel realizată ne-ar permite să dăm un dividend frumușel și să avem un bi-

[1] Unul dintre cele 6 state ale federației australiene, situat în partea de nord-est a Australiei.

lanț pozitiv considerabil, care ar putea fi cheltuit pentru alte încărcături de erewhonieni, care ar aduce alte profituri. De fapt, am putea face o adevărată navetă, cît timp se va menține cererea de mînă de lucru în Queensland, sau, de fapt, în oricare altă colonie creștină, deoarece stocul de erewhonieni ar fi nelimitat, și aceștia ar putea fi serios înghesuiți în vas și hrăniți la un preț de cost rezonabil.

Ar fi de datoria mea și a Arowhenei să ne îngrijim ca emigranții noștri să fie găzduiți în gospodăriile plantatorilor de zahăr cucernici ; din partea acestora, ar beneficia de instruirea religioasă, de care au atît de mare nevoie. În fiecare zi, atît cît buna desfășurare a muncii lor pe plantații le va permite, va trebui să fie adunați pentru slăvirea Domnului și să fie temeinic îndrumați în Catehismul bisericii, iar Sabatul s-ar cuveni să fie în întregime închinat cîntării psalmilor și participării la slujba religioasă.

Trebuie să insist asupra acestui aspect, mai întîi pentru a curma orice sentiment de jenă care s-ar putea ivi pe neașteptate, fie în Queensland, fie în patria-mamă, în legătură cu mijloacele prin care au fost obținuți erewhonienii, și în al doilea rînd, fiindcă acționarii noștri ar fi astfel cu cugetul împăcat că izbăvesc suflete de creștini și, în același timp, își umplu buzunarele. La vremea cînd emigranții ar fi prea bătrîni pentru muncă, ar avea o temeinică instrucțiune religioasă și ar putea fi îmbarcați și expediați îndărăt în Erewhon, ducînd cu dînșii sămînța cea bună.

Nu văd nici o dificultate sau piedică în calea acestui proiect și sînt însuflețit de încredere că această carte va populariza de ajuns proiectul, ca să asigure subscrierea capitalului necesar ; de îndată ce acesta

începe să se strîngă, garantez că îi voi converti pe erewhonieni, transformîndu-i nu numai în buni creştini, ci şi într-o sursă de profituri considerabile pentru acţionari.

Aş adăuga că nu-mi atribui meritul de a fi avut ideea proiectului sus-menţionat. Luni de zile mi-am stors zadarnic creierii, alcătuind plan după plan, pentru evanghelizarea Erewhonului, cînd, prin una dintre acele coincidenţe ieşite din comun, care ar putea fi un răspuns suficient dat scepticului şi ar face pînă şi din cel mai declarat raţionalist un iraţional, ochiul meu a fost atras de următorul paragraf din ziarul *Times*, apărut într-una din primele zile ale lunii ianuarie 1872:

POLINEZIENI ÎN QUEENSLAND

Marchizul de Normanby, noul guvernator al statului Queensland, şi-a încheiat inspecţia efectuată în districtele nordice ale coloniei. Se afirmă că la Mackay, unul dintre districtele cele mai bune pentru cultura zahărului, excelenţa-sa a văzut o mulţime de polinezieni. În cursul unei convorbiri pe care a avut-o cu persoanele cu care s-a întreţinut domnia-sa acolo, marchizul a declarat: „Mi s-a spus că mijloacele prin care au fost obţinuţi polinezienii nu erau legale, dar n-am izbutit să remarc acest lucru, cel puţin în ce priveşte Queenslandul — şi dacă cineva îşi poate bizui judecata pe comportările şi obiceiurile polinezienilor, situaţia lor nu-i trezeşte nici un regret". Dar excelenţa-sa a subliniat avantajul de a li se oferi instrucţiune religioasă. Faptul de a se ştie că sînt înclinaţi să-i reţină pe polinezieni ca să le predea învăţătura religioasă ar tinde la domolirea unui sentiment de jenă, care în prezent există în ţinut.

Am impresia că nu mai e necesar nici un comentariu, așa că voi încheia cu un cuvînt de mulțumire, pentru cititorul care poate că a avut răbdarea să mă urmeze de-a lungul aventurilor mele, fără a-și ieși din fire, ba chiar cu două cuvinte, pentru oricine s-ar întîmpla să-i scrie imediat secretarului Companiei pentru Evanghelizarea Erewhonului, societate pe acțiuni (pe adresa care va fi anunțată ulterior) și va cere să i se treacă numele pe lista acționarilor.

P. S. Primisem și tocmai terminasem de corectat ultimele șpalturi ale volumului de față, și mă plimbam în josul Strand-ului, de la Temple Bar spre Charing Cross, cînd, trecînd prin Exeter Hall, am zărit o ceată de oameni, cu un aer evlavios, îngrămădindu-se într-o clădire, în timp ce pe chipuri li se citea o așteptare plină de interes și mulțumire de sine. M-am oprit și am văzut un afiș, care anunța că acolo urma să se țină o întrunire misionară și că părintele William Habakuk, din... (și dădea numele coloniei de unde am pornit în aventurile mele), va fi prezentat publicului și va face o scurtă comunicare. Cu oarecare dificultate, am reușit să intru și eu și am auzit vreo două-trei cuvîntări, care erau un fel de prefață la prezentarea domnului Habakuk; una dintre ele m-a izbit de-a dreptul, fiind poate cea mai îndrăzneață declarație pe care am auzit-o în viața mea. Vorbitorul spunea că rasele din care se trăgea domnul Habakuk erau — după toate probabilitățile — cele zece triburi pierdute ale Israelului. N-am îndrăznit să-l contrazic pe loc, dar m-am înfuriat și m-am simțit jignit auzindu-l pe orator cum ajunge la o concluzie atît de stupidă, bazat pe temeiuri atît de șubrede. Descoperirea celor zece triburi îmi aparținea mie, și numai mie. Eram

încă în culmea indignării, cînd în sală s-a produs un murmur de nerăbdare, și domnul Habakuk a fost adus în fața publicului. Cititorul poate judeca singur surprinderea mea, cînd am descoperit că acesta nu era altul decît vechiul meu prieten Chowbok !

Am rămas cu gura căscată și aproape mi-au ieșit ochii din cap de uimire. Sărmanul era grozav de înspăimîntat, și furtuna de aplauze cu care publicul îl întîmpină, după ce fu prezentat parcă îi spori buimăceala. Nu încerc să-i reproduc spusele — și, să fiu sincer, abia de-i puteam urmări vorbele, fiind cît p-aci să mă sufoc, căutînd să-mi înfrînez simțămintele ce mă stăpîneau. Sînt sigur că am prins cuvintele „Adelaida, regina-mamă" și cred că imediat după aceea am auzit „Maria Magdalena", dar apoi a trebuit să părăsesc sala, de teamă să nu fiu dat afară. În timp ce coboram scările, am auzit un alt ropot de aplauze prelungite și entuziaste, așa că îmi închipui că asistența a fost satisfăcută.

Simțămintele care m-au năpădit nu aveau un caracter prea solemn, gîndindu-mă la împrejurările în care l-am cunoscut pe Chowbok, la scena din șopron la minciunile fără număr pe care mi le turnase atunci, la încercările lui repetate de a pune mîna pe rachiu și la alte numeroase întîmplări pe care nu le-am socotit vrednice să le relatez, și n-am putut decît să simt o oarecare satisfacție la gîndul că strădaniile mele contribuiseră la schimbarea care, neîndoielnic, se înfăptuise în persoana lui și că ritul pe care l-am împlinit pe acel prundiș sălbatic, chiar dacă nu avusese calitatea profesională cerută, nu fusese cu totul lipsit de efect. Sînt convins că cele scrise despre dînsul la începutul cărții mele nu sînt calomnioase și nu-i vor

aduce nici un prejudiciu din partea patronilor săi. Pe vremea aceea era încă neregenerat. Trebuie negreşit să-i dau de urmă şi să am o discuţie cu el, dar, înainte de a avea timpul s-o fac, paginile acestea vor fi în mîinile publicului.

În ultimul moment, mi se pare că întrezăresc o complicaţie, care-mi provoacă o mare nelinişte. Vă rog să subscrieţi cît mai grabnic. Adresaţi scrisorile la Mansion House, prin bunăvoinţa primarului, căruia îi voi da instrucţiuni să primească numele persoanei şi suma subscrisă, în locul meu, pînă ce voi putea organiza un comitet.

SUMAR

Samuel Butler şi dialectica ironiei V
Tabel cronologic XIX
Prefaţa autorului la prima ediţie 1
Prefaţa autorului la a doua ediţie 3
Prefaţa autorului la ediţia revizuită 7

Cap. I *Pustietăţi* 13
Cap. al II-lea *În magazia de lînă* 21
Cap. al III-lea *În susul rîului* 27
Cap. al IV-lea *Şaua* 34
Cap. al V-lea *Rîul şi lanţul muntos* . . . 44
Cap. al VI-lea *În Erewhon* 55
Cap. al VII-lea *Primele impresii* 65
Cap. al VIII-lea *La închisoare* 74
Cap. al IX-lea *Spre capitală* 84
Cap. al X-lea *Opinii curente* 97
Cap. al XI-lea *Cîteva procese din Erewhon* . . 110
Cap. al XII-lea *Nemulţumiţii* 119
Cap. al XIII-lea *Concepţiile erewhonienilor cu privire la moarte* 129
Cap. al XIV-lea *Mahaina* 138
Cap. al XV-lea *Băncile Muzicale* 143
Cap. al XVI-lea *Arowhena* 157

Cap. al XVII-lea	*Ydgrun și Ydgruniții*	167
Cap. al XVIII-lea	*Formule de naștere* . . .	175
Cap. al XIX-lea	*Lumea celor nenăscuți* . . .	182
Cap. al XX-lea	*Ce înțeles avea mitul lor* . . .	192
Cap. al XXI-lea	*Colegiile Irațiunii*	201
Cap. al XXII-lea	*Colegiile Irațiunii (continuare)* .	211
Cap. al XXIII-lea	*Cartea mașinilor*	223
Cap. al XXIV-lea	*Cartea mașinilor (continuare)* .	231
Cap. al XXV-lea	*Cartea mașinilor (încheiere)* .	243
Cap. al XXVI-lea	*Părerile unui profet erewhonian în legătură cu drepturile animalelor*	259
Cap. al XXVII-lea	*Părerile unui filozof erewhonian în legătură cu drepturile vegetalelor* .	269
Cap. al XXVIII-lea	*Fuga*	280
Cap. al XXIX-lea	*Încheiere*	293

Redactor responsabil : BIANCA SCHÄCHTER
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Dat la cules 04.10.1967. Bun de tipar 16.02.1968. Apărut 1968. Tiraj 60.175 ex. broşate. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 15,21. Coli tipar 10.5. A. nr. 6831/1967. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 82—31=59.

Tiparul executat sub comanda nr. 70.693 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim